

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

①

LENİN

HALKÇI İKTİSAT

lenin

**halkçı
iktisat**

b

birlik

V. İ. - LENİN

HALKÇI İKTİSAT

Türkçesi :

ŞERİF HULÛSİ

BİRLİK YAYINLARI

Kredi Han, Kat: 3 Cağaloğlu — İST.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

HALKÇI İKTİSAT — V. İ. LENİN — Türkçesi: Şerif Hulusi —
Kapak Fatin Yılmaz — Dizgi ve tertip :Divan Matbaacılık —
BİRLİK YAYINLARI — Kredi Han, kat: 3 CAĞALOĞLU/
İST — Yazışma ve havale: PK: 1363 SİRKECİ — İST.

VLADİMİR İLİÇ UVYANOV LENİN

1870 yılında Sibirya'da Simbirska kasabasında doğdu. Lise sırasında devrimci eylemlere katıldı. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisinin kurucularındandır. Partinin bölünmesinden sonra, menşeviklere karşı bolşevik kesiminin önderliğini yaptı. 1917 ihtilâline kadar sürgünde kaldı, Rus işçi hareketini dışarıdan yönetti. 1917 Nisanında Rusya'ya döndü. Ekim ihtilalinin başarısından sonra, Rusya'da dünyanın ilk sosyalist cumhuriyetin kurucusu oldu. 1924 yılında öldü.

Bay Struve'nin söz konusu kitabı halkçılığın sistemli bir eleştirisidir. Halkçılık bu kitapta geniş anlamda alınmış, yani en önemli ve iktisat meselelerine bir hal şekli getiren bir görüş ve bir «iktisadî siyaset ilkeleri sistemi» olarak ele alınmıştır (s. VII). Bu meseleyi ortaya koymak bile, kitabı ilginç kılmağa yeterlidir. Ama, bu konuda daha da önemli olanı, eleştirinin kalkış noktası olan görüştür. Bu görüş hakkında bakın yazar ne diyor.

«Bazı temel meselelerde, edebiyat ve yayın alanında öne sürülen görüşlere katılmakla beraber, (yazar) kendini herhangi bir görüşe hiçbir zaman bağlı saymamıştır. Taassuba düşmemiştir» (s. IX).

Kitabın muhtevasına göre, «edebiyat ve yayın alanında öne sürülen görüşler» sözlerinden marksçı görüşleri anlamak gerekiyor. Şu halde, yazarın kabul ettiği bu birkaç marksçı «temel» tez hangileri, reddettikleri hangileridir? Bunları niçin ve ne ölçüde kabul ya da reddediyor? Bu meseleye doğrudan doğruya karşılık verilmiyor. Bu nedenle, bu kitapta marksçılığa yüklenen şeyin ne olduğunu —bu doktrinin yazarca kabul edilen tezleri nelerdir, bu tezleri ne dereceye kadar doğru olarak uyguluyor, bu öğretimin hangi tezlerini reddediyor ve bundan doğan sonuçlar nelerdir, bunları— aydınlatmak için, bu eseri kılı kırk yararcasına tahlil etmek şarttır.

Eserin muhtevası son derece çeşitlidir. Yazar, ilk önce bize halkçılar tarafından benimsenen «sos-

yolojideki sübjektif (öznel) metodu» açıklıyor, bu metodu eleştiriyor ve bunun karşısına «tarihî iktisadî maddeciliğin» metodunu çıkarıyor. Sonra, bir yandan, «evrensel tecrübeye» (s. IX), öte yandan, Rusya'nın iktisadî tarihinden ve Rus gerçeğinden alınan olaylara dayanarak, halkçılığın iktisadî görüşünü eleştiriyor. Buna paralel olarak halkçılığın iktisat siyasetini eleştiriye çalışıyor. İncelenen konuların böyle çeşitli oluşu (sosyal düşüncemizin en önemli akımlarından birini eleştiriye girişilince, bundan katiyen kaçınılmaz), yapılacak tahlilin şeklini de tayin etmektedir. Yazarın öne sürdüğü kanıtlardan her biri üzerinde durarak yaptığı açıklamaları adım adım izlemek gerekiyor.

**

Ama, kitabın tahliline girişmeden önce, ayrıntılı bir açıklama yapmak bana gerekli gibi göründü. Bu makalenin konusu, Bay Struve'nin kitabını (yalnız «bazı» temel meselelerde değil) «**bütün** ana meseleler» de «edebiyat ve yayın alanında öne sürülen görüşlere» katılan bir kimsenin görüşünden hareket edilerek tenkit etmektir.

Bu görüşler liberal ve halkçı gazetelerde —eleştirilmek için— önceleri birçok defalar açıklanmış, ama bu açıklama bu görüşleri korkunç şekilde bulandırmıştı. Bu da yetmiyormuş gibi, hegelciliği, «her memleketin kapitalizm safhasından mutlaka geçmek zorunda olduğu inancı» nı, **Novoye Vremya** (Yeni zamanlar) dergisine yaraşır daha birçok saçmalıkları geliş güzel birbirine karıştırmakla, bu açıklama bu görüşleri tanınmaz hale getirmiştir.

En çok bozulan, tanınmaz hale getirilen de, doktrinin pratik tarafı, Rusya'ya uygulanmasile ilgili olan tarafıdır. Rus marksçılığının bambaşka bir Rus

gerçeği görüşünden hareket ettiğini anlamak istemeyen liberallerimiz ve halkçılarımız doktrini, gerçeği bu eski tasavvur ediş tarzlarıyla karşılaştırmışlar; vardıkları sonuçlar yalnız sağduyuya aykırı olmakla kalmamış, marksçıları da en gülünç suçlamalar altında bırakmıştır.

Onun için, halkçılık karşısındaki kendi tutumunu önceden iyice tayin etmeden, Bay Struve'nin kitabını tahlile girişmek bana imkânsız gibi görünüyör. Bundan başka, marksçılığın yalnız doktriner yüzüne bağlanıp, pratik sonuçları adeta tamamiye yüzüstü bırakan kitabın birçok kısımlarını anlaşılabilir hale getirmek için, halkçı ve marksçı görüşleri önceden karşılaştırmak şarttır.

Bu karşılaştırma, halkçılık ile marksçılıktaki ortak hareket noktalarının neler olduğunu, bu doktrinlerin temel olarak nerde birbirinden farklı olduğunu bize gösterecektir. Onun için, eski Rus halkçılığından hareket etmek daha yerinde ve daha uygun olur. Çünkü, önce, bu halkçılık **Ruskoye Bogastsvo** (Rus zenginliği) soyundan basın organlarıncı temsil edilen günümüzdeki halkçılıktan kat kat üstündür; sonra da, halkçılığın en iyi taraflarını —ki, marksçılık da bazı bakımlardan bunlara katılır— daha tam bir şekilde ortaya koymaktadır.

Eski Rus halkçılığının bu **profession de foi (*)** larından birini ele alalım, ve yazarı adım adım izleyelim.

(*) Bu sözler rusça metinde fransızca'dır, ve düşüncelerini, siyasî inançlarını açıkça bildirme ve duyurma anlaına gelir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HALKÇI BİR İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YORUMU

Oteçestvenniye Zapiski (Vatan haberleri) nin CCXLII cildinde «Halkçı tarlada yeni biten sürgünler» adlı, Rus liberalizmi karşısında, halkçılığın ilercici taraflarını belirten imzasız bir makale var.

Yazar, «günümüzde halk içinden çıkmış ve toplumun en yüksek basamağına yükselmiş insanlar» aleyhinde bulunmak «adeta bir ihanettir» demekle söze başlıyor.

«Geçenlerde ,edebiyat alanında eşeğın biri, Zlatovratski'nin kitabı hakkında kısa bir eleştiri yazısı için **Oteçestvenniye Zapiski** dergisine halk hakkında beslediğı karamsarlığından ötürü çifte attı; oysa, bu eleştiri yazısında, genellikle, paranın yıpratıcı ve bozucu etkisi üstüne söylenmiş sözlerden başka karamsar hiçbir şey yoktu. Daha sonra, Gleb Uspenski son denemelerine bir yorum yazıhca (**Oteçestvenniye Zapiski**, 1878, sayı 11), liberal bataklık, tıpkı masaldaki gibi, dalgalandı; hiç beklenmediğı halde, birden ortaya halkın öyle çok savunucusu çıktı

ki, halkın bu kadar dostu olduğunu öğrenip doğrusu biz de şaşa kaldık... Köyden, delikanlıların ya da soylu denilen bayların, uşakların, genç tacirlerin aşk masalı anlattıkları güzel kızdan söz eder gibi söz edildiğini işitince.. buna evet dememek elde mi?.. Köyün kusurlarını söylemek, nasıl ona düşman olmak demek değilse, köye serenadlar söylemek ve «göz süzmek» de, onu sevmek ya da beğenmek demek değildir. Uspenski'ye sorsanız, «geleceğin teminatı olarak köye mi yoksa eski soylu rejime ve yeni burjuva rejimine mi inanırsınız?» deseniz: «köye» diye cevap vereceğinden hiç tereddüt edilebilir mi?»

Bu parça büyük bir önem taşıyor. İlk önce, halkçılığın özünü, yani köylünün, küçük üreticinin görüşünden hareketle, Rusya'daki toprak köleliği rejimi ile burjuva rejiminin şiddetle aleyhinde olduğunu açıkça göstermektedir. İkincisi, tamamiyle düşüncede kalan bu şiddetle aleyhinde almanın, olaylara sırtını çevirdiğini ortaya koyuyor.

«Köy» ün feodalite ya da burjuvazi dışında bir varlığı, hayatı, var mıdır? Köy, her biri kendi hesabına hareket eden, bu iki rejim temsilcilerinin dün yarattığı bir şey değil miydi, bugün de böyle değil midir? Köy, kesinlikle, hem «eski feodaliteye, hem de yeni burjuvaziye bağlıdır. İmkânları dikkate almayıp, yalnız gerçeğin basit bir gözlemi ile yetinerseniz (yapılan da zaten budur), onda hiçbir üçüncü kuruluşu göremezsiniz. Halkçıların yalnız bir teşekkül **bulmaları**, ağaçların ormanı görmelerine engel olmasından, türfü köy cemaatlarının toprak **mülkiyeti** arkasında Rus toplumunun iktisadî teşkilâtını bütünü ile görmelerinden ileri gelmektedir. Köylüyü ticaret eşyası (meta) üreticisi haline getiren

bu teşkilât, bu köylüden bir küçük burjuva, tek başına pazar hesabına çalışan küçük bir patron yaratmaktadır. Ondan sonra ,bu teşkilât artık «geleceğin teminatı» nı **geride** aramak imkânını ortadan kaldırır; bu teminatı, **ileride** aramaya zorlar. Bu, «köyde» aranamaz: Çünkü feodalite ile burjuvazinin birbiri içine girmesi, köyde emeğin durumunu korkunç bir şekilde kötüleştirmekte ve bu iki rejim ile emeğin menfaatları; arasındaki çatışma yeteri kadar belirmediğinden, emeğin «yeni burjuva rejimi» nin güçlü kuvvetlerine karşı mücadele etmek imkânları ortadan kalkmaktadır. Bu teminat **ileride**, ama, «yeni burjuva rejimi» içinde aranır; çünkü, tamamiyle gelişmiş olan bu yeni rejim «eski feodalitelerin çekileceğini ortadan kaldırıp, köyde henüz gizli ve tohum halinde bulunan sosyal zıtlığı keskinleştirmek ve aydınlatmak suretile emeği sosyalleştirmiştir.

Şimdi hem halkçılığa, hem de marksçılığa **götüren** akideler arasındaki, bunların Rus gerçeğini ve tarihini ele alış **tarzları** arasındaki teorik ayrılıklara işaret etmemiz gerekiyor.

Biz yine yazarı izleyelim.

Yazar «asi ruhlara» güvenle söylüyor ki, Uspenski halkın yoksulluğu ile halkın ahlâkı arasındaki münasebeti :

«Birçok köy hayranlarından daha iyi kavramıştır... Bu hayranlar için köy.. günümüzde, zekâdan ve pratik anlayıştan yoksun olmayan bütün burjuvaların hemen her zaman ellerinde bulundurdukları liberal pasaport gibi bir şeydir.»

«Geleceğin teminatı» diye bağlandığı şeyin «liberal pasaport» haline gelmesi, emeğin çıkarlarını

temsil etmek arzusunda olan bir insan için üzücü ve keder verici bir şeydir; Bay halkçı, geleceğin teminatı denilen şeyin liberal pasaport haline gelmesini nasıl açıklayacaksınız? Bu gelecek, burjuvaziyi içinden atacaktır. Ama, buna varmak için tuttuğunuz yol, «pratik anlayıştan ve zekâdan yoksun olmayan burjuvalar» tarafından düşmanca karşılanmak şöyle dursun, aksine, «pasaport» olarak seve seve karşılanmıştır.

«Geleceğin teminatı» nı, «pratik anlayıştan ve zekâdan yoksun olmayan burjuvalar»ın egemen oldukları rejimdeki sosyal zıtlıkların henüz az geliştikleri, tohum halinde bulundukları yerde aramayıp da, bu zıtlıkların sonuna kadar geliştiği yerde, geçici ve eksik tedbirlerin tabîî ki yetmediği yerde, emekçilerin isteklerinin sömürülemeyeceği yerde, meselenin açıkça oraya konduğu yerde arayacak olursanız, bu saçkın davranışın gerçekten aklın alacağı bir şey olacağını sanır mısınız?

Kendiniz de biraz aşağıda demiyor musunuz ki:

«Halkın eylemsiz dostları şu tek basit şeyi anlamak istemiyorlar: Toplumdaki bütün güçler dağılıp birbirine karşıt iki güç haline gelir ve mücadeleye katılmamış görünen eylemsiz güçler aslında, belli bir anda üstün gelen güce yardım etmiş olur» (s. 132).

Bu nitelik köye de uygulanamaz mı, Köy «bu birbirine karşıt güçler» den, bu mücadeleden habersiz yaşayan ayrı bir âlem mi? Köyü, hiç tereddütsüz üstünlüğü kazanan güce hizmet ediyor diye dikkate alamaz mıyız? Mücadele söz konusu olur olmaz, bu karşıt güçleri birbirinden kesin olarak ayırmaya ve asıl düşmanı görmeğe engel olan bir sürü yabancı olaylar yüzünden bu mücadelenin kar-

maşık hale geldiği yerden işe başlamak mantıklı olur mu? Makalenin sonunda yazar tarafından öne sürülen programın son noktası —«halk sanayiinin teşkilâtlandırılması»— yalnız mücadelenin var olduğunu kabul etmekle kalmayıp, mücadelenin daha şimdiden zaferle sonuçlandığını bile kabul ettiğine göre, bu programın —eğitim, köylü toprak mülkiyetinin genişletilmesi, vergilerin azaltılması— zaferi kazanmış olanı ne olursa olsun etkilemeyeceği aşîkâr değil midir? Sizin bile inkâr edemediğiniz zıtlığı programınız reddetmektedir. Onun için, bu program «yeni burjuva rejiminin efendilerini korkutmak için yaratılmamıştır. Bunun «liberal pasaport» hizmeti görmekten başka bir şeye yaramaması da işte bundan ötürüdür.

«Köyü soyut bir kavram olarak alanlar, Rus köylüsünü kendi güzelliğine hayran olarak kendi başına yaşayan bir kimse sayanlar, köyü göklere çıkaranlar ve kendisine mahveden bütün etkilere karşı gayet iyi direnmesi gerekir, dedikleri zaman, yanlış bir yola sapmış oluyorlar. Köy, kendisini her Allahın günü her kapık uğrunda döğüşmeğe zorlayan şartlar içinde bulunur da, tefeciler tarafından soyulur, kulaklar tarafından aldatılır, büyük toprak sahipleri tarafından kendisine zulüm ve işkence edilir ve ara sıra nahiye idaresi binasında kırbaçlanır da, bütün bunların maneviyatı üstünde hiç etkisi olmaz olur mu? Ruble denilen şu kapitalizm avı ovalardaki manzarada ön plânda yer almışsa, bütün bakışları, bütün düşünceleri ve bütün gönülleri kendine çekmişse, hayatın amacı ve ferdî kabiliyetlerin ölçüsü haline gelmişse, hiç bu olay gizlenebilir mi, Rus köylüsü her türlü çıkar endişesinden uzaktır, bu köylünün hiç paraya

ihtiyacı yoktur ,denebilir mi? Köy farklılaşmağa doğru giderken, semiren kulak en zayıf köylülerini ziraat işçileri haline getirmek için köleleştirmeğe, ortak köy ziraatı sistemini mahvetmeğe çalışırken, size soruyorum, hiç bu olaylar gizlenebilir mi? Bu olayların daha geniş bir şekilde ve ayrıntıları ile açıklanmasını arzu edebiliriz; bunları yaksulluğun insanı alçaltan şartları ile izah edebiliriz (açlık insanı hırsızlık etmeğe, adam öldürmeğe, hatta insanları birbirini yemeğe bile zorlar), ama, bu olayları gizlemek katıyen imkânsızdır. Bunları gizlemek, üzücü olayların korkunç nispetlere varacağı güne kadar bugünkü durumu savunmak, ünlü **laissez faire, laissez aller** (*)'yi savunmak demektir. Gerçeği süslemek püslemek hiçbir şeye yaramaz.»

Yine tekrar edelim ki, köyün niteliği ne kadar güzel belirtiliyor, ama, çıkarılan sonuçlar ne kadar cılız! Olaylar ne kadar sadakatla kavranmış, ama, bunların açıklanması, yorumu ne kadar da zavalıca! İşte yine emeğin savunmasıyla ilgili arzular ile bunları gerçekleştirme çareleri arasında derin bir uçurum açılıyor; yazara göre, köyde kapitalizm «üzücü bir olgu» dan başka birşey değildir. Kapitalizmi büyük çapta şehirde de gördüğü halde, kapitalizmin yalnız bütün millî çalışma alanlarını kendine kul köle etmekle kalmayıp, kendini halktan gösterip ve halk adına birtakım burjuva tedbirleri alınmasını teklif eden «ilerici» edebiyatı bile kendine kul köle ettiğini gördüğü halde, bunda toplum iktisadımızın özel bir teşkilâtı söz konusu olduğunu ka-

(*) Rusça metinde fransızca olan bu sözler liberal iktisadın ana prensibi olup «bırak yapsın, bırak gitsin» manasına gelir. (çev.)

bul etmek istemiyor; bunun «insanı alçaltan şartlar» dan doğmuş üzücü bir olgudan başka birşey çılmadığı düşüyle avunuyor. Hem de, eğer, diyor, devletin karışmazlık (ademi müdahale) nazariyesine dört elle sarılmamış olsa, bu şartlar pekâlâ ortadan kaldırılabilir! Evet, işimiz eğer'e kaldıysa, vay halimize!.. Oysa, Rusya'nın henüz karışmazlık siyaseti filân bildiği yok. Her zaman müdahale var olmuştur Hem de burjuvazi yararına. Bay Struve'nin de dediği gibi, ancak «sakin bir kuşluk uykusu» nun verdiği tatlı sükûn ve huzur, bu durumun «sınıflar arasındaki güçler ilişkisinde bir değişiklik» olmaksızın değiştiğini görmek umudunu doğurabilir.

«Unutuyoruz ki, toplumumuzun siyasî, medenî, v.b. bir ideale ihtiyacı vardır; çünkü, bu ideale kavuşunca, artık hiçbir şey düşünmemek hakkını kazanacaktır. Yine unutmayalım ki, toplum bu ideali gürbüz bir genç merakiyle aramaz, sâkin bir kuşluk uykusunun rahat ve huzuru içinde arar; bu ideale kavuşmak konusunda beslediği hûlyayı kaybetmez. Hiç değilse, büyük çoğunluğu ile, toplumumuzun hali budur. Doğrusunu söylemek gerekirse, toplumumuzun hiç ideale ihtiyacı yoktur; çünkü, karnı iyice toktur, vücudunun fizyolojik görevleriyle bol bol yetinmektedir.»

Şimdi kimin daha tutarlı olduğu sorulabilir: Bu «toplum» etrafında çoğalmağa ve kendini göstermeğe devam eden, bu toplumu «yükselen» kapitalizmin yazarın kullandığı deyimle, bu «tehdit edici hastalığın» (*) dehşetlerini hatırlatarak eğlendiren, temsil-

(*) Kim neyi tehdit ediyor? Vücudun fizyolojik görevlerini tehdit eden mi var? Kapitalizm bu görevleri «tehdit etmek» şöyle dursun, aksine, en nefis ve en görülmedik yemekler vadediyor.

cilerini «bizim» saptığımız yanlış yoldan ayrılmaya davet eden, v.b. halkçılar mı, yaksa, toplumdan kesin olarak ayrılacak kadar «dar kafalı» olan, yalnız vücutun fizyolojik görevleri ile «yetinmeyenlere» ve yetinemeyenlere, ve ideali bir ihtiyaç sayıp, günlük yaşayışlarında idealsiz edemeyenlere başvurmanın gerekli olduğuna hükmeden marksçılar mı daha tutarlı?

Özel bir yatılı okulda okuyan bir genç kızın zihniyeti bu, diye devam ediyor yazar :

«Bu, düşünce ve duygunun kökünden bozulduğu anlamına gelir... Bu derece iyi gizlenmiş, bu derece incelmış, bu derece saf ve aynı zamanda da böyle köklü ahlâk bozukluğu hiç görülmemiştir. Bu ahlâk bazukluğu tamamiyle çağdaş tarihimizin, burjuva kültürünün (daha doğrusu, burjuva rejiminin, ya da kapitalist rejimin, K.T. (**), derebeylik alanında, soylu duygululuğundan, cahillikten ve tembellikten doğmuş kültürün bıraktığı mirastır. Burjuvazi hayata kendi bilmini, kendi ahlâk anlayışını ve kendi safsatalarını getirmiştir.»

Yazar, biricik çıkar yolun hangisi olacağını anlayacak kadar, gerçeği kavramış gibi gelecektir. Eğer, bütün kötülük bizim burjuva kültürümüzden geliyorsa, demek ki, «geleceğin teminatı» ancak bu burjuvazinin «tam aksi olan şey» de olabilir, çünkü, yalnız bu şey, bu «burjuva kültür» den tamamiyle ayrılmıştır. Çünkü yalnız bu şey bu kültürün amansız düşmanıdır ve içinde «liberal pasaportlar» ın yer alabileceği bütün o uzlaşmalardan hiç birine yanaşmamaktadır.

Ama, yok. İnsan kendini daha da hülyalara kaptırabilir. «Kültür», gerçekten, «burjuva zihniyeti»nden,

(**) K.T. Lenin'in kullandığı takma adlardan biri olan K. Tulin'in ilk harfleridir (fransızca çevirideki not).

ahlâk bozukluğundan başka birşey değildir. Ama, bu kültür yalnız feodalizmden doğmuş bir sonuç (bu kültürün çağdaş tarih, feodaliteyi yıkan bu tarih tarafından yaratılmış olduğunu yazarın kendisi de demincek itiraf etmedi mi?), tembellikten doğmuş bir sonuçtur; şu halde, bu kültür derin kökleri olmayan, gelip geçici bir şeydir, v.b, v.b. Bundan sonra, yazarın olaylara sırtını döndüğünü ve «birbirine karşıt güçlerin **var olduğu** gerçeğine gözlerini kapayarak, birtakım duygulu hüylara daldığını göstermekten başka anlamı olmayan birtakım cümleler geliyor. İyisi mi, siz yazarın kendisini dinleyiniz :

«(Burjuvazinin) bunları (bilim, ahlâk kurallarını) üniversite kürsülerine, edebiyata, mahkemelere ve hayatın bütün öteki alanlarına yerleştirmeye ihtiyacı vardır. (Yukarıda gördük ki, burjuvazi **bunları** köy kadar derin bir «hayat alanına» **çoktan yerleştirmiştir, K.T.**). İlk önce, burjuvazi bu iş için yeteri kadar yetkin insanlar bulamıyor, başka gelenekleri olan birtakım kimselere başvurmak zorunda kalıyor (Rus burjuvazisi «insan bulamayacak» ha?! Bu iddia çürütülmeğe bile değmez; çünkü, daha ileride yazar kendi kendini çürütecektir. **K.T.**) Bu kimseler (Rus kapitalistleri mi? **K.T.**) hiçbir yetenek sahibi değildirler, tereddüt ederek adım atarlar, hareketleri acemicedir; (bu kimseler yüzde on ve yüzde yüz kâr etmesini bilecek her yerde **truck - system** (1) i uygulamasını bilecek kadar «kendilerine güvenleri» vardır; haklar koparmasını bilecek kadar «hünerli»dirler. Böyle bir zevzeklik olsa olsa bu kimselerin yaptıkları baskıya **doğrudan doğruya** maruz kalmamış bir insanın aklına bir küçük burjuvanın akına gelebilir, **K.T.**);

bunlar Avrupa burjuvazisini taklitle özenirler, yabancı memleketlerden birtakım kitaplar getirirler, bilgi sahibi olurlar (bizde «burjuva kültürü» nün **cahillikten** doğduğu hakkındaki kendi uydurduğu masalın zevzeklikten başka bir şey olmadığını, bakınız, yazarın kendisi de itiraf etmek zorunda kalıyor. Bu masal doğru değildir. 1861 reformundan sonra, Rusya'ya «fikir kültürünü», «edindiği bilgiyi veren burjuva kültürünün ta kendisidir. «Gerçeği aldatıcı bir şekil altında gizlemek», düşmanı güçsüz ve dayandığı temeli sallanır göstermek istemek, «hiç bir zaman bir işe yaramamıştır», K.T). Bir bakarsınız, geçmişin hasretini çekerler; bir bakarsınız, gelecekte endişe ederler; çünkü, burjuvazi sonradan görme küstahın biridir, bilimsel eleştiri karşısında ayakta duramaz, ahlâk kurallarının hiçbir değeri yoktur, diyen birtakım seslerin yükseldiğini duymaktadırlar.»

Rus burjuvazisi mi «geçmişin hasreti» ni çekecek, bu burjuvazi mi «gelecekte endişe edecek»? Haydi canım, siz de! Birtakım kimseler, «burjuvazinin ehliyet sahibi olmadığı» na dair yükselen seslerden burjuvazinin heyecana kapılacağını iddia ederek, zavallı Rus burjuvazisine son derece yüklenmekten, iftira etmekten zevk alıyorlar, diyeceği geliyor insanın! Oysa, gerçek bunun tam tersi değil mi? Çok paylanınca, asıl şaşırان bu «sesler» dir, «gelecekte endişe etmeğe» asıl kendilerini kaptıran bu seslerdir, demek daha doğru olmaz mı?...

Bu kimseler, bu hallerine bakmayıp, bir de kalkmış, hayrete düşmüş insan rolü oynuyorlar ve kendilerine niçin romantik muamelesi edildiğini anlamazlıktan geliyorlar!...

«Bununla beraber, insanın cankurtaran gibi bir

şeye de yapışması şart. Burjuvazi çalışmaya gitmeyi rica etmez, emreder, hem de ölümle tehdit ederek. (*) Çalışmaya gitmezsen, ekmeksiz kalırsın. Ya sokak ortasında durup. «Emekli yoksul bir yüzbaşıya merhamet ediniz!...» diye bağırmak zorunda kalırsın, ya da açlıktan geberir gidersin. Bak, işte çalışma başlıycr. Bir cızırtı, bir gıcirtı sesi duyuluyor. Karma karışık bir demir şangırtısıdır gidiyor. Bir dakikacık gecikmeye katlanamıyan sıkı bir çalışma. Sonunda makina işlemeğe başlıyor. Gıcirtı ve gürültü patırtı hafifler gibi oluyor, makinanın bütün kısımları iyi işler gibi görünüyor, sakar bir kitlenin çatırtısından başka bir şey duyulmaz oluyor. Asıl korkunç olanı, taban tahtaları daha çok çöküyor, vidalar oynamaya başlıyor, insan «ha, şimdi hepsinin parçalanıp havaya uçtuğunu göreceğim» diye bekliyor».

Bu parçanın büyük bir önemi var. Çünkü, Rusya halkçılarının bilimsel bir kalıba dökmekten pek hoşlandıkları tahlil yazıları şemasını, üslûplaştırılmış bir şekilde, gayet iyi belirtiyor Halkçılar, kapitalist rejimde zıtlıklar, zulüm ve işkence, sefalet, işsizlik, v.b. bulunduğunu gösteren çürütülmesi imkânsız olaylardan hareket edip, kapitalizmin çok kötü, «acemice» bir şey, parçalanıp havaya uçması «beklenen» bir kitle olduğunu ispat etmeğe çalışıyorlar.

Yıllardır bekliyoruz, bekliyoruz; sonunda, görü-

(*) Aziz okuyucu, bunu: bir kenara yazınız. Rusya'da bir halkçı: «Burjuvazi çalışmaya gitmeği emreder» dedi mi, bu söz bir hakikat oluyor da, marksçılar: «Bizde kapitalist üretim tarzı hâkimdir» dediler mi, Bay V.V.: «Bunlar halk rejimi yerine kapitalist rejimi koymak istiyorlar» (aynen böyle söylüyor) diye yaygarayı basıyor.

yoruz ki, Rus halkına çalışmağa gitmesini emreden bu kuvvet büyümekte, daha gürbüz hale gelmekte, güçlü Rusya'yı «ben yarattım» diye bütün Avrupa karşısında övünmekte ve «vidaların mutlaka gevşeyeceğini» ilân etmekle «yetinen» birtakım sesler işitilmesinden, tabî ki, hoşlanmaktadır.

«Korkudan zayıfların yüreği buz kesiliyor. Kafasızlar «iyi ya» diyorlar. Burjuvazi de «iyi ya» diye tekrar ediyor. «Yabancı memleketlerden yeni bir makinayı daha çabuk getirtmek, tahatları ve öteki kaba kısımları memleketimizde daha çabuk hazırlamak imkânını bulmuş oluruz; bu da bize usta makinistleri daha çabuk yetiştirmek imkânını sağlar». Oysa, toplumun ahlâkı pek acınacak bir halde bulunuyor Bazıları bu yeni faaliyetten zevk alıyor, güçlerinin üstünde bir çaba ile çalışıyorlar; bazıları ise, geride kalıp hülyalarından oluyorlar.»

Zavallı Rus burjuvazisi! Hem artık - değer elde edeceğim diye «gücünün üstünde» bir çaba ile çalışıyor! Hem de, manevî bakımdan kendini huzursuzluk içinde buluyor! (Unutmayınız ki, bundan önceki sayfalarda yazar bütün bu ahlâkı vücudun fizyolojik görevlerine ve ahlâk bozukluğuna indirgemişti). Burada, artık burjuvaziye karşı mücadele etmeğe —bilmem hangi sınıf mücadelesine de— ihtiyaç kalmayacağı meydandadır, burjuvazinin kendini zorlamasına son vermesi için onu iyice bir azarlamak elverir.

«Oysa, kimsenin halkı düşündüğü yok, Burjuvazinin kurallarına bakarsanız, herşey halk için ve halkın iyiliği ve çıkarı için yapılıyor Resmî makamları temsil eden her insan, her yazar halkın iyiliği hakkında dil dökmeyi kendine ödev sayı-

yor... Bu hürriyetsever yosmalık bütün öteki eğilimlerden daha baskın çıktı ,hepsini bastırdı. **Bu demokrasi yüzyılında**, halka karşı olan sevgisini bağıra bağıra ilân eden ve. «Her zaman sevdiğim bir şey varsa, o da halktır; ben bu aşkı ölünceye kadar kalbimde taşıyacağım, ben de halk içinden çıktım» (bu, hiçbir şeyi ifade etmez) diyen yalnız Bay Suvorin değildir; ama, **Moskovskiye Viyedemosti** dergisi , halkı bambaşka bir şekilde ele alıyor ve ,halkın iyiliği ile, tabii ki, kendine göre ilgilenir görünüyor. Bugün rahmetli **Viest** (2) gibi, yani halka açıkça düşman bir tek gazete kalmamıştır. Oysa, açıkça düşmanlık hepsinden iyi bir şeydir; çünkü, düşmanın ne olduğunu avucunun içi gibi bilirsin; ne yandan, budalanın ve sersemin biri, ne yandan kurnazın biri olduğunu kestirirsin. Bugün, hepsi de hem dost hem düşman, hepsi de iyice birbirine karışmış. Uspenski'ye göre, halkın etrafını tecrübesiz insanı doğru yoldan saptıran ve insanın aklını şaşırtan bir sis kaplamış gibidir. Oysa, halk önceleri suistimal ve kötü muameleden başka birşey görmüyordu. Bugün ise, kendisine büyük toprak sahibinden daha hür olduğu, kendi işlerini kendi gördüğü yokluktan kurtarıldığı, kendi kanatlariyle uçmasına yardım edildiği söyleniyor. Gerçekte, halkın üstüne bu titreme ve halka gösterilen bu titiz ilgi bir yalan ve ikiyüzlülük dokusu ile sarmalanmıştır.»

Doğru söze ne denir!

«O zamanlar herkes kulakları teşvik eden ve hakikî yoksulları kredisiz bırakan tasarruf ve ödünç para verme sandıkları kurmak işi ile uğraşıyordu.»

Kredi işinin burjuva niteliğini anlayan yazarın, ilk bakışta, bu burjuva tedbirlerini kesin olarak reddedeceği sanılabilir. Oysa, küçük burjuvanın asıl ve ayırıcı niteliği, burjuva zihniyetine karşı yine burjuva toplumundan gelme vasıtalarla mcadele etmesidir. Onun için, genellikle, btn halkçılar gibi, yazar da daha geniş krediler, gerçek yoksullar için krediler istemek suretiyle burjuva faaliyetini **düzeltmeğe** alışmaktadır.

«... Yoğun bir tarıma gidilmenin zrunlu olduğundan hiç söz edilmemişti; çünkü, tarlaların her yıl paylaşılması ve ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım kesimi (?) buna engeldir. Nüfus başına alınan verginin pek ağır olduğu üstünde ısrar edilmemiş, dolaylı vergilerin hiç lafını etmeyip, gelir üstünden vergi almak teklif edilmemişti. Gya, gelir üzerinden alınacak vergi, uygulamada, yine bu yoksul köylülerin sırtına yüklenen bir vergi haline gelirmiş. Köylülere büyük toprak sahiplerinden son derece yüksek fiyatla toprak satın almak imkânını verecek bir arazi kredisinin de hiç lâfı edilmemişti, v.b... Toplumda da böyle. Halkın bu kadar çok dostu oluşu karşısında, insan şaşırıp kalıyor... Nerdeyse, rehin karşılığında ödünç para verenlerin ve meyhanecilerin halka sevgi beslediklerinden dem vurduklarını da duyacağına inanası geliyor insanın.»

Burjuva zihniyetine karşı yapılan bu itiraz son derece güzel bir şey. Ama, varılan, çıkarılan sonuçlar pek cılız. Burjuvazi toplumda üstün olduğu gibi, hayatta da üstündür. şu halde, topluma sırtını çevirip, burjuvazinin aksi ve zıddı olan şeye doğru gitmek gerekliymiş gibi gelebilir insana.

Ama, yok, hayır. «Gerek yoksullara» kredi verilmesi lehinde propaganda yapmak lâzımdır!

«Bu acıklı durumdan edebiyat mı, ycksa toplum mu daha sorumludur, meselesini halletmek, can sıkıcı, hatta üzücü bir şeydir, hem bunun hiçbir yararı da yok zaten.»

Yazarın düşüncesi şu. Burjuva toplumu çürüyüp dağılmaktadır. Şunu iyice belirtelim ki, marksçıların da asıl kalkış noktası budur

«Biz köyle cilveleştığımız, sırada, tarihin çarkı dönmekte, doğa güçleri yapacağını yapmakta daha açık cılarak söyleyelim, türlü türlü korsanlar ve çapulcular hayata birer asalak olarak sarılmakta ve hayatı kendi işlerine gelecek şekle sokmaktadırlar. Edebiyat köy ve ovalar üstünde, köylünün sakin ruhu üstünde, bilgisizliği ve cahilliği üstünde tartışırken, yazarlar ortak toprak tasarrufuna dayanan köy ve toprak mülkiyetini incelemek için kovalar dolu su mürekkep harcarken, vergi komisyonu vergi ıslahatını tartışırken köyler ve ovalar tamamiyle mahvolmak için bol bol vakit bulacaktır.»

Bakın hele! «Biz lâf ederken, tarihin çarkı dönmekte, doğa güçleri yapacağını yapmakta» ymıç!

Dcstlarım, bunu ben söylesem, kimbilir ne büyük bir yaygara koparırdınız!

Marksçılar «tarihin çarkı» ndan, «doğa güçleri» nden söz edince, aynı zamanda, bu «doğa güçleri» nin gelişme yolunda ilerleyen burjuvazinin güçleri olduğunu inceden inceye açıklayınca, halkçı Baylar, bu «doğa güçleri» nin yükselişi «doğru bir olay mıdır, değil midir; bu olay doğru olarak değerlendiril-

miş midir, değ erlendirilmemi  mi dir» meselesinin hiç lâfını etmemegi yeğ buluyor ve «tarihin çarkı», «doğ a g   leri» s  zlerini dillerine dolamağ a cesaret eden birtakım «mistikler» ve «metafizikçiler» hakkında bir s  r  e  ek e lâflar ediyorlar.

Bir halkçının bu pek açık ve kesin itirafı ile marksçıların tezleri arasındaki biricik, ama, sc n derece önemli fark şudur. Bu «g   ler», halkçının g  z nde, «hayata asalak olarak sarılan» birtakım «korsanlar, çapulcular» olduğu halde, marksçının g  z nde, kapitalist bir sosyal oluşumun temsilcisi sosyal «hayat» ın ürünü ve ifadesi olan burjuva sınıfı içinde doğmuştur, canlanmı tır, ya tesadüfen ya da dışardan «hayata asalak olarak sarılmamı » tır. Kredileri, vergileri, toprak mülkiyeti şekillerini, toprakların yeniden dağılı ını, v.b. yüzeysel bir şekilde inceleyen halkçı, burjuvazinin Rus  retim i i kileri içine saldığı derin kökleri elbette ki göremez; onun için de, birtakım «korsanlarla,  apulcularla» ba ı dertte olduğu h lyasiyle avunur. Bu noktadan bakılınca, yani sadece «korsanları,  apulcuları» ortadan kaldırmak s  z konusu olunca, sınıf mücadelesinin burada ne i  gördüğü, pek haklı olarak, katiyen anlaşılamaz. Marksçıların bu mücadele ile ilgili olarak yaptıkları birçok ısrarlı çağrılara halkçı Baylar, pek tabii olarak, ortada sınıf değil, sadece birtakım «korsanlar ve çapulcular» gören kimselerin anlaşılmaz susu u ile cevap vermektedirler

Bir sınıfa karşı, ancak d   manından mutlaka bütünüyle «ayrılmış» ve bu d   mana tamamiyle karşıt **başka bir sınıf** mücadele edebilir. Oysa, söylemeye gerek yok, «korsanlara,  apulculara» karşı mücadele etmek için, polis, daha olmazsa, «toplum» ve «devlet» yeter

Ama, halkçının tanımladığı gibi, bu korsanların,  apulcuların ne olduklarını bir az sc ra göreceğiz.

Nerelere kadar kök saldıklarını, sosyal görevlerinin ne kadar engin olduğunu göreceğiz.

«Halkın eylemsiz, seyirci kalan dostları» na ayrılan bu parçadan sonra, yazar lâfı şuraya getiriyor.

«Siyasette silâhlı tarafsızlık kötünün kötüsü bir şeydir. Kötünün kötüsü. Çünkü, böylelikle, her zaman en kuvvetli olana etkin bir yardımda bulunulmuş oluyor Eylemsiz ve seyirci kalan dostun beslediği duygular ne kadar samimi olursa olsun, siyasî hayattaki mücadele alanında işgal etmeğe çalıştığı durum ne kadar alçakgönüllü olursa olsun, yine de dostlarına zararlı olacaktır...»

«... Halkı samimî olarak seven az çok namuslu ve dürüst kimseler (*) için, bu durum kendilerini sonunda bunları sevmemeğe ve bunlardan iğrenmeğe kadar götürür. Bu kimseler çalışma odalarında, kibar salonlarda, meyhanelerde bir içki şişesi başında hareketsiz her allahın günü tekrarlanan, tazelenen o bitip tükenmez «ilânı aşk» ları duymaktan artık iğrenir ve utanç duyar hale gelirler. İşte onun içindir ki, bu yavan şeylerin hepsini sonunda fırlatıp atmağa kadar varırlar.»

Eski Rus halkçılarının liberallere karşı takındıkları tavrın bu özelliği, marksçıların bugünkü

(*) Halkçıları «eylemsiz, seyirci kalan dostlar» dan ayıran nitelikler burada ne kadar müphem görünüyor! Bu halkçılar da «namuslu ve dürüst» bir karakter sahibi olabilir, ve hiç şüphesiz, «halkı samimî olarak severler». Bu yaklaştırmadan şu sonuç çıkıyor: Eylemsiz ve seyirci kalanların karşısına «muhalif» sosyal kuvvetler mücadelesine katılanları çıkarmalı. **Hier liegt der Hund begraben** işin can alıcı noktası burasıdır, Çev.)

halkçılara karşı takındıkları tavıra da uygulanabilir. Krediler, toprak satın almalar, tekniğin mükemmelleştirilmesi, arteller, ortak ziraat, vb. (**) aracılığıyla «halka» yardım etmek lâflarını duymaktan marksçılar da «iğrenmek» tedirler. «Halk» la beraber olmak değil, hayır, ama burjuvazinin çalışmaya gitmelerini emrettiği kimselerle beraber olmak arzusunda olanlardan marksçılar da bütün cı liberal-halkçı yavan şeylerin hepsini toptan fırlatıp atmalarını ısrarla istemektedirler. Halk sanayiinin bütün kollarında sermaye hükmünü yürürtlürken ve menfaatler birbirleriyle gizli gizli çatışırken, mücadeledeyi gizlemek değil, mücadelenin yüzündeki perdeyi kaldırmak lâzım gelirken; «iyisi mi, mücadeleden vazgeçmek» (***) hülyalarına dalmak değil, mücadeleyi daha şiddetli, daha sürekli, daha tutarlı, hele fikir alanında daha da zengin hale getirmek için, **geliştirmek** lâzım gelirken, Rusya için tutulacak yolları bulup çıkarmak üstünde, «tehdit edici» kapitalizmin sebep olduğu yıkımlar üstünde, «halk sanayiinin ihtiyaçları» üstünde dil dökmeyi marksçılar «iğrenç» bir ikiyüzlülük saymaktadırlar.

«İşte bunun içindir ki, sonunda, bazı medenî emirlerin, bazı kesin ve namuslu ısrarlı isteklerin, sert ve hatta bazan çok ciddî haklı isteklerin ortaya çıktığı görülüyor. Hele istekleri değerli kılan şey de, büyük çaptaki liberalerimizin fikirlerine çok yakın oluşudur.»

Mükemmel! Asıl lâzım olan da, «sert» ve «ciddî» haklı isteklerdir.

(**) Bay Yujakof, **Ruskoye Bogastsvo**, 1894, sayı 7.

(***) Bay Struve'nin «şiddetli sosyal sınıf mücadelesi» hakkındaki sözlerine verdiği cevapta Bay Krivenko'nun kullandığı ifade (Bk. **Ruskoye Bogastsvo**, No. 10).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İşin kötüsü şu ki, halkçıların bütün bu iyi niyetleri birer «sofuca dilek» olmaktan öteye gidemiyor. Bu haklı isteklerin zararlı olduğunu gayet iyi anladıkları halde, bunları rahat rahat gerçekleştirecek zaman bulmaları mümkün olduğu halde, bu istekleri bugüne kadar bir hale yola koymamışlardır. Bir sürü şekil değiştirmelerle hep liberal Rus toplumu ile karışmışlar, bugüne kadar da karışmakta devam etmişlerdir. (*)

Şu halde, şimdi marksçılar bunlara **karşı** gerçekten çok «sert» ve çok «ciddî) birtakım haklı istekler öne sürüyorlarsa, **yalnız ve yalnız** bir sınıfa (en çok «hayatın akışı ile farklı ve ayrı hale gelen sınıfa») hizmet etmelerini, bu sınıfın muhtar gelişmesine ve bağımsız düşüncesine hizmet etmelerini, «namuslu Rus burjuvalarının medenî namusluluğu» ile tamamiyle ilişkilerini kesmelerini istiyorlarsa, kendilerine kızsınlar, kabahati kendilerinde arasınlar.

«Gerçekten, bu emirler ayrıntılarda ne kadar ciddî ve sıkı olursa olsun, bu genel haklı isteğe karşı söylenecek söz bulunamaz. «Şu iki

(*) Safılıklarından kendi kendilerini mahkûm ettiklerini anlamıyan bazı bön halkçılar, liberal Rus toplumu ile karışmakla övünecek kadar ileri gidiyorlar. Bay V.V.: Bay Struve'ye karşı şunları yazmaktadır:

«Genellikle, aydınlarımız, özellikle, edebiyatımız, hattâ en burjuva akımların temsilcileri bile, denebilir ki, halkçı damgası taşımaktadırlar» (Nedelya, 1894, sayı 4, s. 1506).

Nasıl ki, küçük müstahsil hayatta bir sürü şekil değiştirmeler sonunda burjuvazi ile karışırsa, edebiyatta da, halkçıların en sofuca dilekleri, vücudunun fizyolojik görevlerle ilgilenen kimseler için, bir «liberal pasaport» haline gelir.

şıktan biri. Ya hakikî dostlar haline gelirsiniz, ya da açıkça birer düşman kesilirsiniz.»

«Bugün pek büyük bir kapsamı olan tarihi bir oluşum işe karışmaktadır, yani üçüncü bir güç oluşmaktadır. Hayatı yönetmeğe ve bu gücü güçlendirmeğe hazırlanan yeni bir sosyal güç temsilcilerinin bir seçme yaptıklarına tanık oluyoruz.»

Bu güç yalnız «hazırlanmak» la mı kalıyor? Ya yöneten kim? Öteki «sosyal güç» hangisidir?

Yoksa, **Viest** soyundan gazetelerde kendini gösteren güç olmasın? İmkânı yok. Çünkü, 1894 yılında değiliz, 1879 yılında, «kalbin diktatörlük etmeğe» (3) başladığı günler arifesindeyiz. Makaleye imzasını atanın dediğine göre, o günlerde, «aşırı muhafazakârlar sokakta parmakla gösterilir», bunlara «kahkahalarla gülünür» dü.

Sakin, bu, halk, emekçiler olmasın? — Bütün makale buna olumsuz bir cevap vermektedir.

Artık, bundan sonra da «bu gücün yönetmeğe hazırlandığından» hâlâ dem vurulabilir mi? Hayır. Bu güç hazırlanmalı çok oldu, çoktanberidir de «yönetmektedir.» Yalnız halkçılar Rusya için en iyi yolları seçmeğe yeni yeni «hazırlanıyorlar» ve hiç şüphesiz ki, sınıf zıtlıklarının mantıklı gelişmesi bu gelişmeden ayrılanları fırlatıp atacağı güne kadar da hazırlanmağa devam edeceklerdir.

«Bizden çok daha önce, Avrupa'da başlayan bu oluşum, birçok devletlerde son haddine varmıştır (*); başka bir deyişle, derebeyliği kalıntı-

(*) «Son haddine varmış» ta ne demek? Yoksa, «yeni güç» yeni yeni teşkilâtlanırken bu gücün daha şimdiden sonu geldiği mi görülüyor? Ama, o zaman da, bu güç bizde de son haddine varmış olur. Yoksa, orada üçüncü güç yaratılmıyor mu artık? Yanlış; çünkü, bir avuç burjuvayı ve bir işçi kitlesini doğuran küçük üreticiler orada yine vardır.

ları ve işçi sınıflarının muhalefeti yüzünden, bu oluşum geri kalmıştır; ama burada da, tarihin çarkı bu kalıntıları her geçen yıl daha da ezip toz haline getirmekte ve yeni bir rejimin iktidara gelmesi için yolu düzletmektedir.»

Halkçılarımızın Batı Avrupa işçi hareketini ne kadar anlamadıkları işte bu sözlerden de anlaşılmaktadır. Görüyorsunuz ya, Batı Avrupa işçi hareketi kapitalizmi «geciktiriyor» ve bu harekete de, tıpkı derebeylik gibi, bir «kalıntı», bir «döküntü» gözü ile bakılıyor!

Bu da açıkça ispat ediyor ki ,halkçılarımız yalnız Rusya'da değil, Avrupa'da da kapitalizme karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğini anlayacak kâbiliyette değildirler. Çünkü, kapitalizmle, gelişmesini «geciktirerek» değil, aksine, bu gelişmeyi «hızlandırarak»; arkadan çelme takarak değil, cepheden göğüs göğüse; gerici bir tarzda değil, ilerici bir tarzda mücadele edilir ve ancak böyle sonuç alınır.

«Bu oluşum, genel çizgileriyle, şöyledir. Soylular ile halk arasında, bir kısmı tepeden inme, bir kısmı da aşağıdan gelme olup, aynı ağırlığa sahip gibi görünen unsurlardan meydana gelen yeni bir sosyal tabaka oluşmaktadır; bu unsurlar birbirleriyle sıkı sıkı kaynaşır, bir bütün haline gelir ,içten derin bir değişikliğe uğrar, alt ve üst tabakaları değiştirmeye başlayıp, bunları kendi ihtiyaçlarına uydururlar. Bu oluşum pek ilgi çekicidir, ama bunun özellikle bizim için pek büyük bir önemi var. Bu münasebetle birçok meselelerin ortaya çıktığını görüyoruz. Üçüncü gücün egemenliği her halk için kaçınılmaz ve önlenmesi imkânsız bir aşama mıdır?

Bu saçma sapan sözler ne oluyor? Bu «önlen-

mesi imkânsız kaçınılmaz oluş» da nereden çıkıyor? Bunun burada işi ne? Yazar üçüncü gücün **bizde**, kutsal Rusya'da 1870 yıllarındaki egemenliğini kendisi tasvir etmedi mi, bunu daha ileride de tasvir etmeyecek mi?

Açıkça görülen bir şey varsa, o da şu ki: Yazarın başvurduğu nazari delillerin ardında bizim burjuvazi temsilcileri mevzilenmiştir.

Rica ederim, bu herzeleri doğru diye kabul eden, bu «nazari» lâf ebeliklerinin arkasında birtakım çıkarların, iyi bir şekilde değerlendirilen toplum çıkarlarının, burjuvazi çıkarlarının bulunduğunu anlamayan bir zekâ, hayal peşinde koşan yüzeysel bir zekâ değil de nedir?

Çıkarlara karşı mantık oyunlariyle mücadele etmenin mümkün olduğunu olsa olsa yalnız romantik bir kimse düşünebilir.

«... Haddinden fazla ileriye gören dar kafalıların her an rüyalarında gördükleri tehlikeli sıçramaları yapmadan da devlet bir merhaleden ötekine doğrudan doğruya geçemez mi? Yine devlet, tarihte üçüncü gücün egemenliğini devlet için —tıpkı insan için ihtiyarlığın ya da gençliğin önlenememesi gibi— önlenemeyecek kadar bir düzen olarak gören kadercileri dinlemeden bir merhaleden ötekine geçemez mi?».

İşte, bakınız, halkçılarımız Rus gerçeğini ne kadar derin olarak kavramaktadırlar! Kapitalizmin gelişmesine devletin yardım etmesi, burjuvazinin halkı «çalışmağa gönderecek» ve siyaseti kendi çıkarı yönüne çevirecek maddî güce sahip olmasından değilmiş. Katiyen Sadece, Verdanski, Çiçerin,

Mendeleyef, v.b. gibi bilginlerin kaçınılmaz düzen hakkındaki yanlış nazariyelere dayanmalarından, devletin de bunlara «boyun eğmesinden» ötürüymüş.

«... Özetle, kurulmakta olan düzenin olumsuz yönleri hafifletilemez mi, bu düzen herhangi bir şekilde değiştirilemez mi, ya da egemenlik süresi kısaltılamaz mı? Devlet bu derece güçsüz, iradesiz, kendi kaderi üstünde etki yapmaktan ve bu kaderi değiştirmekten aciz bir şey mi hakikaten? Devlet kader tarafından fırlatılıp, yalnız belli bir yolda sadece belli bir zaman dönen, ancak belli sayıda devir yapan bir topaç, ya da sınırlı bir iradesi olan bir çeşit organizma mı gerçekten? Yoksa, devlet mutluluğa götürecek en kestirme yolları insana bulmak cesaretini gösteren gözü pek kimseyi ezmeye hazır çok büyük bir demir çark tarafından mı yönetiliyor acaba?»

Bu son derece ilgi çekici parça, Rus halkçıları tarafından dün de, hâlâ bugün de ortaya konan üreticilerin çıkarları tasavvuru» nun **gerici, küçük burjuva** niteliğini bütün açıklığı ile göstermektedir. Kapitalizme düşman olan küçük üreticileri burjuvaziye pek yakın bir geçiş sınıfını temsil ederler. Onun için, kendilerini şiddetle reddeden büyük kapitalizmin arızî bir şey olmayıp, birbirine karşıt sosyal güçler arasındaki mücadeleden doğmuş olan bugünkü iktisadî ve hukukî) rejimin tümünün doğrudan doğruya bir varisi olduğunu anlayabilecek durumda değildirler. Bu olay iyi bilinmeyince, tabî ki, devlete başvurmak gibi mutlak bir saçmalığa sürüklenilmiş olur: Sanki siyasî düzen iktisadî düzen içine kök salmamış, sanki iktisadî düzeni açıklamıyor ve buna hizmet etmiyormuş gibi.

Kendi çıkarları karşısında devletin gerçekten acaip bir şekilde kayıtsız ve vurdum duymaz olduğunu görmekten üzüntü duyan küçük üretici. «Devlet hakikaten uyşuk ve kayıtsız bir şey midir?» diye sormaktadır.

Bu küçük üreticiye şu karşılığı verebiliriz : Hayır, devlet hiçbir suretle uyşuk ve kayıtsız birşey değildir ,her zaman hareket halindedir, her zaman birşeyler yapar, çok gayretlidir ve etki yapmaktan geri durmaz, her zaman eylemlidir : Devletin bu yoğun faaliyetini, bu faaliyetin burjuva niteliğini, verdiği meyvaları yazarın kendisi de bundan önceki sayfa-da izah etmişti. Yazarın başlıca kusuru, devletin faaliyetinin bu niteliği ile Rus sosyal iktisadının kapitalist teşkilâtı arasında ilişki görmek istemesidir.

Kleinbürger (*), «çark» ın kendi isteğinden bambaşka bir şekilde döndüğünü görerek. Devlet gerçekten bir topaç, demirden bir çark mıdır? diye soruyor.

Bu küçük burjuvaya şu cevabı verebiliriz: Devlet ne bir çarktır, ne bir topaçtır, ne kaderin bir kanunudur, ne de tanrının iradesidir; yaşayan birtakım fertler, «üstün sosyal kuvvete bağılı», «yaşayan birtakım fertler» (meselâ, küçük üreticilerin ya da eski soyluların temsilcilerinin direnci gibi) bir sürü «engeller» arasında bu çarkı döndürürler (**). Onun için,

(*) Rusça metindeki bu almanca kelime «küçük burjuva» manasına gelir (çev.)

(**) Bay Struve'nin kitabının 8. sayfasında Bay Mihaylovski şöyle diyor: «Yaşayan fert bütün düşünceleri ve bütün duygularıyla, bütün sonuçlara katlanan, tarihî bir etken haline gelir. Tarihe hedef gösteren ve, tabiatın ilkel unsurları ile birtakım tarihî şartların çıkardığı bir sürü engeller arasında, olayları bu hedefe doğru iten herhangi bir mistik kuvvet değil, işte bu «yaşayan fert» tir.»

bu çarkı ters yöne döndürmekte, «yaşayan fertler»le (yani, herhangi bir fikrî faaliyetten doğmuş değil de, doğrudan doğruya günlük iktisadî çıkarları ifade eden sosyal unsurlarla) karşı karşıya gelmek isteniyorsa, başka «yaşayan fertlere» başvurmak; bir sınıfla karşı karşıya gelmek için, başka bir sınıfa başvurmak gereklidir. «En kısa, en kestirme yolları» bulmak şeklindeki iyi ve sofuca dilekleri öne sürmekle iş bitmez; bunun için, «sınıflar arasındaki güçler ilişkisini değiştirmek» gereklidir, mücadeleden uzak duran küçük üreticileri değil, savaşın göbeğinde bulunan ve burjuva toplumundan «hayatın akışıyla ayrılmış ve farklı hale gelmiş» olan kimsenin fikir sözcüsü olmak lâzımdır. «İnsanoğlunu mutluluğa götüren yol», biricik yol, bu sebeple de, en kısa ve kestirme olan yol işte budur. Bu yol tutulunca, yalnız bugünkü rejimin olumsuz yönleri hafifletilmiş olmakla, daha hızlı bir gelişme ile süresi kısaltılmış olmakla kalınmaz, (artık devlet kuvvetlerinin değil, sosyal kuvvetlerin) «çark» ını bambaşka yönde döndürterek, bu rejime de bir son verilmiş olur.

«... Bizi ilgilendiren şey, en çok üçüncü düzenin teşkilâtlanma oluşumu, ve hattâ yalnız, halk çevrelerinden çıkıp da bu gücün saflarına katılan insanlardır. Bu insanlar son derece önemli birtakım sosyal hizmetler görürler ve burjuva rejiminin gücü de doğrudan doğruya bunlara bağlıdır. Bu düzenin yerleştiği hiçbir ülkede bu insanlardan vazgeçilememiştir. Bir memlekette bunlar yoksa, ya da sayıları pek azsa, bunları halk içinden alıp yetiştirmek lâzımdır. Halk hayatı içinde, bunların doğmalarına, yetişmelerine yardım edecek şartları yaratmak, güçlenmeye kadar bunları korumak, yetişmelerini hızlandırmak gereklidir. Burada şartları her fırsatta

kendi çıkarları için kullanan en cerbezeli kimselerin tarihin kaderi üstünde doğrudan doğruya yaptıkları bir müdahale ile karşılıyoruz. Şartlar da, en başta sanayiî ilerlemesi (ferdî üretim yerine atelyeyi, atelye yerine de fabrikayı koymak; tarlalara daha rasyonel olan başka bir tarım tarzı getirmek) zorunluluğuna dayanır; bu olmadıkça, nüfusu epey yoğun hale gelmiş, uluslararası ilişkileri oldukça gelişmiş bir devlet yaşayamaz. Yine bu şartlar, iktisadî etkenlerden ileri geldiği gibi, fikirlerin ilerlemesinden de ileri gelen siyasî ve manevî anlaşmazlıklarla da vücuda gelir. Genellikle, hünerli kimseler devletin hayatındaki bu gerekli ve kaçınılmaz değişimleri kendi kişiliklerine ve belli bir rejime bağlarlar; hiç şüphe yok ki, bu rejim, çok zeki ve pek cerbezeli başka insanlar gelince, yerini başka bir rejime bırakmağa her zaman uygundur.

Burjuvazinin «önemli sosyal görevleri» olduğunu, kısaca halkın çalışmasını ve emeğini kendine bağlamak, halkı yönetmek ve bunun yaptığı üretimi artırmak şeklinde tanımlanabilen görevler gördüğünü artık yazar itiraf etmemezlik edemez. İktisadî ilerlemenin fiilen bu unsurlara «bağlı» olduğunu, yani burjuvazimizin gerçekten iktisadî, daha doğrusu teknik ilerlemeyi beraber getirdiğini yazar artık anlamamazlık edemez.

Küçük üreticinin fikir sözcüsü ile marksçı arasındaki temel ve ana fark da işte buradan başlar. Halkçı bu olayı (burjuvazinin teknikle beraber yürüdüğü olayını), «hünerli kimseler», «şartları her fırsatta kendi çıkarlarına kullanırlar» diyerek izah etmektedir Başka bir deyişle ,bunda tesadüfün etkisi bulunduğu inanır ve saf bir cüretle, bundan

şu sonucu çıkarır : «Hiç şüphe yok ki, bu kimselerin yerini, her zaman (!) ilerlemeyi, ama, burjuva olmayan ilerlemeyi getiren başka kimseler alabilir».

Marksçı bu olayı, maddî değerlerin üretiminde insanlar arasında mevcut ilişkilerle, ticarî iktisada yerleşip, emeği bir ticaret eşyası haline getiren, bunu sermayeye kul köle edip, üretimi arttıran ilişkilerle açıklar. Bunda, bir tesadüfü değil, sosyal iktisadımızdaki kapitalist teşkilâtın zorunlu verisini görür. Onun için, çıkar yolu, burjuvaların yerini alacak kimselerin «şüphesiz ne yapabildikleri» (çünkü, önce burjuvaların yerini almak söz konusudur; bunun için, sözle ya topluma ya da devlete çağrıda bulunmak henüz yetmez) üstünde söylenen boş lâflarda değil, belli bir iktisadî rejimin sınıf zıtlıklarının gelişmesinde arar.

Herkes kolayca anlar ki, bu iki yorum birbirine taban tabana zıttır; bundan birbirini reddeden iki eylem sistemi doğar. Burjuvaziye gelip geçici ve arızî birşey diye bakan halkçı, burjuvaziye devlete bağlayan bağları görmez, «saf bir Rus köylüsü» saflığı ile tam da gidip bu burjuvazinin çıkarlarını savunan kimseden (devletten) medet umar. Böylelikle, halkçının faaliyeti, kendini insansever gösteren o vesveseli ve temkinli resmî liberal faaliyete indirgenmiş olur; çünkü, bu faaliyet, bu türlü faaliyetlerden hiç korkusu olmayan «çıkarlar» a ciddî olarak dokunmaz. Marksçı bu her şeyi birbirine karıştırmaya son verir, «geleceğin teminatı» şiddetli sınıf mücadelesi»nden başka bir yerde olamaz, aranmaz, der.

Anlaşıyor ki, eylem sistemleri arasındaki bu farkların, doğrudan doğruya ve zorunlu olarak, burjuvazimizin egemenliğini **yorumlamalar** arasındaki farktan doğması da, marksçının, **nazarî tartışmalar**sa (sosyal iktisadın bugünkü teşkilâtı bilindiğine göre) burjuvazinin zorunlu ve kaçınılmaz (Bay Stru-

ve'nin kitabında da yapılan budur) olduğunu ispat etmekle yetinmesinden ileri gelmektedir Halkçının bu yorum tarzı farklarını ustaca bertaraf edip, tarih felsefesi ve «ferde edilen gaddarlık» (*) üstünde dil dökmeğe kendini vermesi ise, güçsüzlüğünün iyice göze çarpan bir delilidir.

«Üçüncü düzenin Avrupa'da son derece uzun süren bir tarihî vardır». Kadercilerin akidesi ne derse desin, biz elbette ki bütün bu tarihi tekrar edecek, yeni baştan yaşayacak değiliz; hiç şüphe yok ki, üçüncü düzenimizin temsilcileri de, hedeflerine varmak için, vaktiyle kullanılmış bütün araçları kullanmayacaklardır; bu vasıtalarından ancak en elverişli olanlarını, zemin ve zamana en uygun olanlarını benimseyeceklerdir. Köylünün elinden toprağı almak ve bir sanayi işçileri sınıfı yaratmak için vahşi askerî gücü ya da mükllerin vahşice gözden geçirilmesi silâhını, elbette ki, kullanmayacaklardır.»

«Kullanmayacaklar ha!» Tatlı dilli bir iyimserliğin nazariyecileri hakikaten öyle kimselerdir ki, bunlar hem dünün ve bugünün «evet» dedikleri olaylarını bile bile unuturlar, hem de gelecekte toz pembe bir umut belirince buna da «hayır» demekten çekinmezler. Tabii ki, bu da düpedüz yalan

«... Ama ,ortak toprak tasarrufuna dayanan köyün toprak mülkiyetini yıkmağa, büyük çiftlik sahiplerinden ibaret ve sayıca az bir hali vakti yerinde sınıf yaratmağa (**) çalışacaklar ve ge-

(*) Bay Mihaylovski, **Ruskoye Bogastsvo**, 1894, sayı 10.

(**) Bu, ortak toprak tasarrufuna dayanan köyü yıkmadan da pekâlâ olabilir; zemtsvo istatistiklerinin de gösterdiği gibi, köylü sınıfı içinde bir farklılaşmanın gelişmesine de hiç bir zaman engel olmaz.

nellikle, iktisadî bakımdan zayıf olanı mahva sürüklemek gibi vasıtaları kullanacaklardır. Şimdi zanaat loncaları kurmayacaklar, ama, kredi birlikleri, ham madde satın alma birlikleri, üretim ve tüketim birlikleri kuracaklardır. Herkese mutluluk vadeder gibi görünen bu şeyler, aslında, kuvvetli olanların daha kuvvetlenmelerine, zayıf olanların da daha zayıf düşmelerine yardım edecektir. Bir ücret mahkemesi kurulmasını teşvik etmeyecekler, ama, işe sıkı devam etmeyi, kanaati ve eğitimi, yalnız genç burjuvazinin kullanacağı her şeyi getirecek bir kanunun çıkmasına önayak olacaklardır. Çünkü, halk kitlesi içki içip sarhoş olmakta devam edecek, cahil kalacak ve başkası hesabına çalışacaktır.»

Bütün o kredi birlikleri, ham madde satın alma birlikleri, daha başka birlikler ve işe sıkı devamı, kanaati ve eğitimi teşvik etmeğe çalışan bütün o tedbirler, **Ruskoye Bogastsvo** da dahil, bugünkü bütün liberal - halkçı gazetelerin dokunaklı bir sevgi gösterdikleri bütün şeyler burada ne kadar da güzel tarif edilmiş. Marksçıya da söylenenleri belirtmekten, hakikatte, **bütün bunların üçüncü düzenin çıkarlarını tasvir ettiğini** kabul etmekten ve bunun sonucu olarak da, bunlarla uğraşan kimselerin hepsinin de **birer küçük burjuva** olduklarını söylemekten başka yapacak birşey kalmıyor.

Marksçıların bu türlü tedbirleri hor ve hakir gördüklerini söyleyip, bundan, bunların kollarını kavuşturup «seyirci» kalmak istedikleri sonucunu çıkaran bugünün halkçılarına bu parça yeteri kadar cevap vermektedir. Gerçekten, marksçılar burjuva faaliyetine hiçbir zaman karışmayacak, bu faaliyet karşısında her zaman «seyirci» kalacaklardır.

«Burjuva ordusunun gözetleme postalarını, ateş hattını ve öncüsünü teşkil eden (halktan, küçük burjuvaziden gelmiş bu insanların) bu sınıfın oynadığı rol tarihçileri ve iktisatçıları, ne yazık ki, pek az uğraştırmıştır; oysa, bu rol, yine tekrar edelim ki, son derece önemlidir. Ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım toplulukları yıkılıp, köylülerin elinden toprakları alındığı zaman, bu işi yapanlar yalnız lordlar ve şövalyeler değildir; aynı lordun adamları, yani halktan gelmiş olup, ayrıca pratik bir sağduyuya sahip her şeye razı olan, efendisinden güler yüz gören, bulanık suda balık avlıyan ya da yağma ve çapul sayesinde biraz sermaye edinen, hasıllı, üstün tabakaların ve kanunların el uzattıkları bütün bu unsurlar da bu işin başarılmasına katılmışlardır. Bunlar halkın en çalışkan, en yetenekli ve en kanaatkâr unsurları diye vasıflandırılmıştır...»

Bu tahlil, olaylar bakımından, çok doğrudur. Köylülerin toprakları, fiilen, en çok «aynı lordun adamları», küçük burjuvalar tarafından alınmıştı. Ama, halkçılar bu olayı yeteri kadar anlamamışlardır. Birbirine zıt iki sınıfı, yani derebeyler ile burjuvaziyi, eski soylular ile yeni burjuva temsilcilerini birbirinden ayırt edemiyorlar, birbirinden farklı iktisadî teşkilât sistemleri arasındaki farkı anlayamıyorlar. Burjuvazinin derebeyliğe oranla ilerici bir değer taşıdığını iyice göremiyorlar. Birinci nokta işte bu. İkinci nokta da şudur: Burjuvazinin gelişmesini, halkçılar yağmaya ve çapula, hileye, boyun eğdirmeye, uşak haline getirmeye, vb. bağlıyorlar, ticarî üretim rejiminde küçük işletmenin en kanaatkâr, en çalışkan köylüyü küçük burjuva haline getirdiğini görmüyorlar; oysa, bu köylü «para biriktirmekte», çevredeki

ilişkiler de biriktirilen bu parayı **sermaye** haline getirmektedir Halkçı edebiyatçılarımızın küçük sanatlar (zanaatlar) ve köy iktisadı üstüne bu konuda söyledikleri şeyleri okuyunuz.

«... Bu, hatta bir avcı hattı, bir öncü değil de, burjuva ordusunun bütün kuvvetidir, yüksek subaylardan ve kurmay subaylardan, birlik kumandanlarından ve siyasî yazarlardan, hatiplerden ve ilim **adamlarından** (*) kurulu bir genel kurmay tarafından kumanda edilen müfrezeler halindeki muntazam savaş askerleridir Böyle bir ordu olmadıkça, burjuvazi hiçbir şey yapamayacaktır. Çiftçiler olmasaydı, sayıları 30.000'i bulan İngiliz toprak sahipleri on milyonu bulan aç insan kitlesini idare edebilir miydi? Çiftçi siyasî bakımdan, tecrübeli bir asker; iktisadî bakımdan, tecrübeli bir asker; iktisadî bakımdan da, «köylünün elindeki toprağı yeyip yutan» küçük bir hücredir... Çiftçilerin toprakta gördükleri bu işi fabrikada işçibaşları ve işçibaşı yardımcıları görür, bunlar çok iyi para alırlar. Yalnız çok ehliyet isteyen bir iş yapmakla kalmazlar. Aynı zamanda, işçileri göz altında bulundurlar, makina başından en sonra bunlar ayrılırlar, işçilerin ya fazla ücret istemelerini ya da çalışma saatini indirmek için uğraşmalarını önlerler ve patronların kendilerini gösterip, «bakın, çalışıp, bize faydalı olanlara ne kadar para ödüyoruz?» demelerine hak kazanırlar Patronlarla ve fabrika idariyle çok sıkı ilişkileri olan esnaf da, ticaretevi memurları da, her soydan bekçiler de, damarlarında hâlâ birazcık işçi ka-

(*) Buna idareci, bürokratları da eklemelidir.

nı bulunmakla beraber, çoktanberi ruhunda kayıtsız şartsız sermaye yer etmiş bütün o ufak tefek insanlar da bu işi görmektedirler (tamamıyla doğru, K.T.). İngiltere'de gördüğünüz şeyi tabii ki, Fransa'da da, Almanya'da da, başka memleketlerde de görebiliriz (tamamıyla doğru, hatta Rusya'da bile, K.T.). Duruma göre belki ayrıntılarda bazı değişiklikler alabilir; hatta, ayrıntıların çoğu da değişmez, olduğu gibi kalır. Geçen yüzyılda, Fransız burjuvazisi, soyluları yendikten, daha doğrusu halkın kazandığı zaferden faydalandıktan sonra, küçük burjuvaziye halktan ayırdı. Bu küçük burjuvazi halkın soyulmasına yardım ettiği gibi, halkı kendisi de soydu, macera düşkünlerinin eline teslim etti... Edebiyatta Fransız halkına büyüklüğünü, ruh yüceliğini ve hürriyet aşkını göklere çıkaran marşlar terennüm edilirken; bütün bu günlük kokusu bütün Fransa'yı bulut gibi sararken, burjuva kedi pilici iştihla yeyip yutmuş, halka yalnız kuru bir kemik bırakmıştı Ünlü halk toprak mülkiyetinin ancak mikroskopla görülebilecek kadar küçük olduğu farkedildi. Metre ile ölçülen bu toprak mülkiyeti sırtına yüklenen vergiye bile dayanabilecek durumda değildi.»

Şimdi burada duralım.

İlk önce, halkçılara: «Toprak köleliğinin, feodalitenin yenilmesinden bizde kim faydalandı?» diye sarmak ilgi çekici olur Yazarın da demincek söylediği gibi, «edebiyat halka türküler söylerken», halka, halk sevgisi, halkın ruh büyüklüğü, ortaklığın erdemleri, ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu içindeki «karşılıklı sosyal uyum kabiliyeti ve dayanışma şeklindeki faaliyet» için türküler söylenirken; bütün Rusya'nın geniş bir kooperatiften

başka birşey olmadığı, tarım âleminde düşünce ve faaliyet olarak ne varsa hepsinin» ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım kesiminde var olduğu, v.b. söylenirken; bu türküler «kırık dökük bir sesie de olsa) liberal ve halkçı gazetelerin sütunlarında hâlâ söylenirken, halk arasında neler olup bitiyordu? Elbette ki, köylülerin elinden toprakları alınmamış, burjuva kedi pilici yeyip bitirmemiş, «ünlü halkın toprak mülkiyeti» nin «mikroskopla görülecek kadar küçük olduğu» meydana çıkmamış, ödenen paralar alınan şeylerin değerini çok aşmamıştı (*). Hayır, yalnız «mistikler ve metafizikçiler» bunu söyleyebilir, buna olmuş bitmiş birşey gözü ile bakabilir, bizim işlerimiz hakkında verdikleri hükümlerin ve «vatan için hiçbir zaman başka yollar» aramayıp, çoktandır iyice çizilen kapitalist yolda çalışmak hedefini güden faaliyetlerinde bu olayı hareket noktası olarak alabilirler.

İkincisi, yazarın kullandığı **metodu** marksçıların kullandıkları **metodla** kıyaslamak ilgi çekici olur. Scmut muhakemeler, aradaki farkı, soyut fikirlerden daha iyi yakalamak imkânını verecektir. Yazar niçin, Fransız burjuvazisi geçen yüzyılda soyluları yendi, diyor? En başta ve hatta tamamilen aydınlara ait faaliyete niçin burjuva faaliyeti adını veriyor? Hem sonra, köylülerin elinden tekrar toprağı alan, sırtlarına ağır vergiler yükleyen, v.b. hükûmet değil miydi? En son, bu kişiler halk sevgisinden, eşitlikten ve herkesin mutlu olmasından söz etmemişler miydi? Tıpkı Rus liberallerinin ve halkçılarının dün de, hâlâ bugün de yaptıkları gibi Öyleyse, bütün bu işlerde sadece «burjuvazi» nin parmağını görmek

(*) Hem de Fransa da olduğu gibi, «çoğu zaman» değil; genel olarak şunu da kaydedelim ki, bu fazlalık yalnız % 10'u bulmakla kalmamış, % 100'e kadar yükselmiştir.

doğru olur mu? Siyasî hareketler ile fikir hareketlerini **Plusmacherei** (*) a indirgeyen bu görüş tarzı haddinden fazla dar değil mi? Siz de pekâlâ görüyorsunuz ki, Rus marksçıları bizim köylü ıslahâtından (ki, bunda ancak «ayrıntılarda» bazı farklar görüyorlar) ve genellikle, toprak köleliğinin kaldırılmasından sonraki Rusya'dan aynı tarzda söz ettikleri zaman, onları da hep bu soru yağmuruna tutup susturuyorlar. Yine tekrar edeyim, ben burada görüşümüzün pratik doğruluğundan söz etmiyorum, böyle bir durumda halkçı tarafından kullanılan **metodun** lâfını ediyorum. Bu halkçı sonuçları (halk toprak mülkiyetinin pek küçük olduğu, kedinin pilici «yeyip bitirdiği», «meydana çıkmıştır»), hem de fazla olarak, yalnız ve yalnız iktisadî **sonuçları ölçü** (kıstas) olarak kullanmaktadır.

O zaman şu sorulabilir: Bu halkçı bu metodu yalnız Fransa hakkında kullanıyor da, neden Rusya için kullanmak istemiyor? Oysa, metod her yerde aynıdır. Fransa'da, **hükûmetin** ve **aydınların** faaliyeti arkasında birtakım çıkarlar arıyorsunuz da, kutsal Rusya söz konusu olunca, neden **bu çıkarları aramıyorsunuz?** Halk toprak mülkiyetinin Fransa'da «meydana çıkış» şeklini bu mülkiyetin mahiyetinin ölçüsü olarak alıyorsunuz da, neden bu mülkiyetin Rusya'da «meydana çıkabileceği» şekli mahiyetinin ölçüsü olarak almıyorsunuz? Orada «kedinin pilici yeyip yutması», halk ve halkın ruh yüceliği hakkında söylenen cümleler sizde haklı olarak nefret uyandırdığı halde, «karşılıklı sosyal intibak kabiliyeti», «halktaki ortaklık eğilimleri», «**halk sanayii-nin ihtiyaçları**» ve buna benzer daha başka zevzeklikler edenlere, burjuva filozoflara sırtını döndü-

(*) Rusça metinde almanca olarak geçen bu kelime «kazanç peşinde koşma, kâr zihniyeti» manasına gelir.

günüz gibi neden **burada** sırtınızı dönmüyorsunuz? Oysa, siz de söylüyorsunuz ki, bizde de «pilici yeyip bitiren bir kedi» bulunduğu su götürmez bir hakikattir.

Buna verilecek bir tek cevap işte şudur: Çünkü, siz küçük burjuvazinin fikir sözcüsüsünüz; çünkü, fikirleriniz Petrc'nun, İvan'ın, Mihail'in fikirleri değil, genellikle, halkçıların malı olan fikirleriniz «saf ve halis düşüncelerin» (*) ürünü olmak şöyle dursun, küçük burjuvanın çıkarlarını ve görüşlerini yansıtmaktadır.

«Bu bakımdan, bizim için özellikle yararlı örnek, tıpkı bizim gibi, burjuva ıslahatını geç tanıyan, bunun sonucu olarak, öteki milletlerin tecrübesinden, tabii olumsuz anlamda faydalanan Almanya'dır. Yazar, Vasilçikof'un sözlerini yorumlayarak der ki: Almanya'da köylülerin yapısı ayrılık göstermez. Köylüler ellerindeki toprak parçasının genişliğine göre, hakça ve mülkiyetçe birbirlerinden ayrılmışlardı. Bütün bu oluşum bir «köylü aristokrasisi»nin, «soylu kökü olmayan bir küçük toprak sahipleri kastı»nın oluşmasına, «mülk sahibi köylüler kitlesi»nin «ırgat» haline gelmesine yol açtı. En son, yarı aristokrat, yarı burjuva olup, ancak soylulara ve hali vakti yerinde burjuvaziye seçim hakkı tanıyan 1849 Anayasası gelip hepsinin üstüne tüy dikti: İşçilerin durumunu iyiye doğru götürececek kanunî yolların hepsini kesti.»

Acaip bir muhakeme doğrusu. Anayasa kanunî yolları «kesmiş» ha? Bu da Rus halkçılarının o iyi

(*) Bay V.V.'nin kullandığı ifade için bk. **Eğilimlerimiz ve Nedelya**, 1894, sayı 47-49.

köhne nazariyesinin bir yankısıdır. Bu nazariyeye göre, «aydınlar» özgürlüğü feda» etmeğe davet edilmişlerdi. Çünkü, bu özgürlük ancak aydınların işine yarayacak, halkı «hali vakti yerinde» olan burjuvazinin eline teslim edeceklerdi. Bu saçma ve gericici nazariye üstünde tartışacak değiliz. Çünkü, genellikle, bugünün halkçıları ve özellikle en yakın hasımlarımız olan **Ruskoye Bogastsvo**'nun siyasî yazarları bu nazariyeden vazgeçmişlerdir. Ama, şu noktayı kaydetmekten kendimizi alamayacağız : Bu fikirden vazgeçip, Rusya'nın mevcut **yollarını** açıkça kabul etmeğe doğru adım atarken, bu halkçılar, başka yolların mümkün olduğu üstünde konuşacak ve incelemeler yapacak yerde, bunda da küçük burjuvalıklarını göstermişlerdir. Çünkü, sınıf mücadelesini hiç anlamayıp, ufak tefek burjuva ıslahatı üzerinde ısrar etmeleri, bunları liberallerin yanına koymuş ve söz konusu iyiliklerinin hedefi olan «muhaletetin» karşısına çıkarmıştır.

«O zamanlar Almanya'da da, kurtuluş umudu ile on yıl, yirmi yıl, otuz yıl coşan birçok kimseler oldu. Gericiliğin ekmeğine yağ sürüleceğini iyice anlayıp, ıslahata karşı beslenen her türlü şüpheciliği, hoşnutsuzluğu lânetliyen kimselerdi bunlar. Bu kimseler arasında, halkı başı boş olup tekrar ahıra tıklılacak ve kçşturulacak bir at sayan safdil olanlar da vardı Ama, bunlar arasında halkı pohpohlayan ve sinsi sinsi başka bir yol tutturan düzenbazlar; halkı iyi niyetle seven, her şeye aldanan enayilere balta olmağa çalışan düzenbazlar da vardır. Ah, bu iyi niyetli enayiler yok mu! Mücadele başladığı zaman, herkes buna hazırlanmamıştır, herkes buna katılacak kabiliyette de değildir.»

Eski Rus halkçılığının en iyi geleneklerini gayet iyi özetleyen güzel sözler. Biz bu sözleri Rus marksçıların **bugünün Rus halkçılığı** karşısındaki tutumunu nitelendirmekte kullanabiliriz. Bunu yapmak için, zaten, fazla bir değişiklik yapmağa lüzum yok. Çünkü her iki ülkedeki (*) kapitalist gelişme oluşumu **birbirine pek benzediği** gibi, bu oluşumu yansıtmış olan siyasî ve sosyal fikirler de **birbirine pek benzemektedir.**

Bizdeki «ileri» edebiyatta da, «bizim köylü ıslahatımız ile Avrupa ıslahatı arasındaki farklar» üstünde, «halk üretimini kabul etme» (aynen böyle), büyük çaptaki «toprak parçaları dağıtımı» (her halde, parasını verip kölelikten kurtulma olacak!) üstünde dil dökenler, v.b. ve bunun sonucu olarak, resmî makamlardan «emeğin sosyalleştirilmesi» denilen bir mucize bekleyenler, bunu «on, yirmi, otuz yıldır» bekleyenler egemendir. Bu arada, demincek sözünü ettiğimiz kedi pilici yemekte ve vatan için başka bir yol seçmenin zorunluluğundan, «tehdit edici» kapitalizmin ettiği zarardan, krediler, kooperatifler, cırtak ziraat ve daha başka masum zevzekliklerle halka yardım etmek için alınacak tedbirlerden dem vuran «iyi niyetli enayilere» karnı tok ve rahat bir hayvanın tatlı bakışlarıyla bakmaktadır. «Ah, bu iyi niyetli enayiler yok mu!»

«Şimdi, en başta köylülerimiz olmak üzere, biz de bu üçüncü düzenin oluşumu yoluna girmiş bulunuyoruz. Rusya bu konuda bütün Avrupa'dan, hatta okul arkadaşı Almanya'dan bile geri kalmaktadır. Avrupa'nın her yerinde, üçüncü düzenin en başta gelen otağı ve filizlendiği yer şehirlerdi. Bizde ise, aksine, şehir halkı nüfu-

(*) Almanya ve Rusya (Çev).

sun daha az kalabalık bir bölümünü teşkil eder.. Bu farkın başlıca sebebini nüfusu köyde ve ovada tutan bizim halk toprak mülkiyetinde aramalıdır. Avrupa'da şehir nüfusunun artması, halkın topraklarını kaybetmesine ve kapitalist üretim şartları içinde fazla ucuz elemeği arzına ihtiyacı olan sanayiinin gelişmesine sıkı sıkıya bağlıdır. Köylerden ve ovalardan kovulan Avrupa köylüleri ekmek parası kazanmak için şehirlere akın ettikleri halde, bizim köylüler toprağa daha sıkı sıkı sarılmaktadırlar. Halkın toprak mülkiyeti başlıca stratejik noktadır, köylü durumunun asıl can alıcı noktasıdır; bunun değerini gayet iyi anlayan burjuvazi elebaşlıları bütün marifetlerini ve bütün kuvvetlerini bu tarafa yöneltmektedirler. Ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğuna karşı girişilen hücumlar, rasyonel bir tarım tekniği adına, sanayiinin serilip serpilmesi adına, milletin ilerlemesi, şan ve şerefi adına köylülerin topraklarını devrettirmek için yapılan hadsiz hesapsız tasarılar hep bundan ileri gelmektedir.»

«Başka yollar» hayal ederek, gerçeği tamamiyle yanlış olarak değerlendiren halkçı nazariyenin sathî niteliği burada açıkça meydana çıkmaktadır. Gerçekten, bu nazariye «esaslı olan şeyi», (meselâ ortak ya da aile başına) köylü toprak **mülkiyeti** şekilleri gibi, temel rolü oynamayan hukukî kurumlarda görmektedir. Bizim küçük köy iktisadımızda özel bir şeyler görüyor: Sanki bu iktisat —iktisadî ve siyasî teşkilât tipine göre— Batı Avrupa zanaatçılarının ve köylülerinin iktisadına mutlak surette benzeyen basit bir küçük üreticiler iktisadı değilmiş de, bir çeşit «halk» toprak mülkiyeti (!) imiş gibi. Liberal halkçı gazetelerimizin her zaman kullandıkları terime göre, «halkla

ilgili» kelimesi emekçinin sömürülmesini reddeden bir terimdir; bizim köy iktisadımızda, ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu dışında egemen olan aynı artık - değeri kendine mal etmenin, başkası hesabına yapılan aynı çalışmanın var olduğu (kesin) olayını düpedüz gizlemektedir; bunu yapmakla, yazar duygulu ve yapmacık bir ikiyüzlülüğe kapıları ardına kadar açmış oluyor.

«Toprak bakımından yoksul ve vergiler altında ezilen bugünkü ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu bence pek büyük bir teminat değildir. Köylülerin önce de çok toprakları yoktu; nüfusun artması ve üründe verimin düşmesi yüzünden toprakları daha da azalmıştır. Köylerde ve ovalarda yaşamak o kadar güçleşmiştir ki, köylüler, kadınlar ve çocukları evde bırakıp köycek uzaklarda ekmek parası getirecek iş aramağa gidiyorlar. Böyle boşalmış pek çok kazalar var... Bu zor geçim ve yaşama şartlarının etkisi altında, bir yandan köylülerin içinden özel bir sınıfın, genç burjuvazinin doğduğu görülmektedir. Bu burjuvazi başka yerden toprak satınalmak ve ticaret, tefecilik ve kendi idare edeceği işçi kooperatifleri kurmak gibi başka işlere girişmek istediği gibi parça başına işçi çalıştırmak ve buna benzer daha birçok ufak tefek işler yapmak istiyor.»

Bu parça üstünde uzun uzun durulmağa değer.

Burada, en başta, «köylüler köyden ve ovadan kaçıyor» gibi üç - beş kelime ile ifade edilebilecek kesin birtakım olayların gözlemi var; ikincisi, bu olayların (olumsuz) bir değerlendirilmesi; üçüncüsü, bunların izahı yer alıyor. Bu izahtan, derhal burada ortaya konmayan, ama, pek bilinen bir program (toprak

parçalarını büyütme, vergileri azaltmak ve zanaatçı sanayiini «yükseltmek», «geliştirmek») dcğmektedir.

Şunu belirtelim ki, marksçılara göre, **birinci** ve **ikinci** nokta tamamiyle doğrudur (yalnız, biraz aşağıda göreceğimiz gibi, bu noktalar pek doyurucu sayılmayacak bir şekilde izah edilmiştir). **Üçüncü** noktaya gelince, aksine bunun hiç mi hiç bir değeri yoktur. (*).

Fikrimizi izah edelim. Birinci nokta doğrudur. Bizim ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğunun bir teminat olmadığı, köylülerin toprakları bırakıp, köyden ve ovidan kaçtıkları bir gerçektir. Ama, bunun yerine malsız mülksüz bırakılmışlardır, demek gerekirdi. Çünkü, köylüler (özel mülkiyet olarak) bazı üretim araçlarına (ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım toplulukları tarafından **parasını verip** kurtarılmış ve yine özel bir şekilde işletmek imkânını veren özel bir hukuk sayesinde toprağa) sahiptiler; çünkü, şimdi bu araçları kaybetmek üzere-dirler. Zanaatçı sanayiinin «çökmeğe yüz tuttuğu», **yani** burada köylülerin mal ve mülklerinden oldukları, üretim âlet ve araçlarını kaybettikleri, evde yapılan dokumacılığı bırakıp, demiryolları inşaatında ücretli işçi olarak, yapı işçisi olarak, ırgat olarak, v.b. iş aramağa gittikleri doğrudur. Köylülerden alınan üretim araçları küçücük bir azınlığın eline geçmekte ve işçi gücünün **sermaye** tarafından sömürülmesinde birer kaynak hizmetini görmektedir. Şu halde, bu istihsal vasıtalarına sahip olanlar «burjuvazi» halinde, yani, kapitalist sosyal iktisat tarzında teşkilâtlandığına gö-

(*) Marksçılık nazariyecilerinin, halkçılara karşı giriştikleri mücadelede objektif taraf üstünde, olayları izah etmek ve anlamak zorunluluğu üstünde bu kadar ısrar etmelerinin sebebi işte budur.

re, «halk» emeğini ellerinde tutan bir sınıf haline geldiklerini söylemekte, yazar, tamamiyle haklıdır. Bütün bu olaylar gayet doğru olarak gözlenmiş ve emekçinin sömürülmesinde bunların oynadıkları rol yine doğru olarak değerlendirilmiştir.

Ama, okuyucu daha evvelce de söylenenden anlamıştır ki, marksçı bu olayları büsbütün başka bir şekilde **izah etmektedir**. Halkçı bu olayların sebebinin «toprak bulunmamasında», vergi yükünde, «ek ücretler» in düşmesinde, yani toprak, vergi ve sanayi **siyasetinin** özelliklerinde görüyor; **bu türlü** bir siyaseti doğuran «**istihsalin sosyal teşkilâtı**» na ait özelliklerde aramıyor.

Halkçılar : Topraksızlık var, bu topraksızlık gittikçe artıyor, diye düşünüyörlar (Ben yazarın bu kesin ifadesine pek bağlanmıyorum, düpedüz halkçı görüşün genel tezini ele alıyorum). Bu düşünce tamamiyle doğru, ama, neden yalnız **topraksızlığın** sözünü ediyorsunuz da, ardından, «**toprak az satılıyor**» diye eklemiyorsunuz? Çünkü bizde köylülerin kendi toprak parçalarını toprak sahiplerinden (kölelikten kurtulmak üzere) para ile (ya da tazminat vererek) satın aldıklarını siz de bilmez değilsiniz. Şu halde, niçin bütün dikkatinizi topraksız kalma üstünde topluyorsunuz da, toprak satın almak clayı ile hiç uğraşmıyorsunuz?.

Satışın, parasını verip satın almanın var olması olayı emekçileri, az satılsın çok satılsın, üretim âletlerinden mutlaka yoksun kılacak ilkelerin (para ile üretim araçları edinme) egemen olduğunu gösterir. Bu olayı gizlemekle, bu satışın yapılabildiği biricik alan olan kapitalist üretim tarzını gizlemiş oluyorsunuz. Bu olayı gizlemekle, burjuva toplumu alanında daha şimdiden yer almış ve az mı yoksa çok mu toprak satmalı, meselesi üstünde dil döken basit bir siyasetçi haline gelmiş oluyorsunuz. Görmüyor musu-

nuz ki, kendi özel çıkarlarının baskısı ile o «büyük» ıslahat işini becerenlerin ruhlarına **sermayenin** çoktanberi yerleşmiş olduğunu, (kölelikten kurtulmak için toprak parçacığını para ile satınalmak olayı bile bunu tek başına ispat etmektedir. Bu, yine ispat ediyor ki, ıslahat tarafından kurulmuş rejime dayanan ve bu rejimde yapılacak düzeltmeler üstünde boşuna kafa yoran bütün o halkçı - liberal «kibar sosyetesı» ne ışık veren «kapitalist mehtabı» ndan başkası değildir. Temelinde büsbütün farklı ilkeler alanında sıkı bir şekilde tutunanlara karşı halkçının bu derece hırçınca savaşmasının sebebi işte budur. Marksçılar halkla hiç kaygılanmıyorlar, köylülerin elinden toprağı almak istiyorlar, diye çığığı basan işte yine bu halkçıdır!...

Halkçı, halkla elbette ki, kaygılanır. Köylülerin elinden toprağı alınmasın, bunlara daha çok toprak verilsin (**satılsın**) ister. Namuslu bir esnafın düşüncesi bu. Doğrusu ya, bu halkçı toprak bedava verilmesin, satılsın demeyi unutuyor. Ama, bir dükkânda ticaret eşyasına para ödemek gereğinin hiç önüne geçilebilir mi? Allah Allah, bunu kim bilmez!.

Bu esnaf toplumundan çok «farklı hale» gelmiş, Mihaylovski'lerin ve Yujakof'ların pek özel ve küçük burjuva deyimlerini kullanarak söyleyelim (*), bu toplumdan «afroz edilmiş» kimselere, yalnız bu kimselere başvurmak lâzım geldiğini savunan marksçılara bu halkçının niçin kin beslediğı artık anlaşılmaktadır.

(*) Toprak parçasını (kölelikten kurtulmak için) para ile satın almanın kapitalist niteliğini anlamayıp bu konuda hiç bir şey söylemeyen halkçılar, köylülerdeki «topraksızlığın», «eski soylular teşekkülü» temsilcilerinin en iyi toprak parçalarını ele geçirmeleri şeklinde tamamlandığı olayı hakkında da tevazu gösterip, hiç bir şey söylememektedirler.

Devam edelim. «Zanaatçı sanayii az» : Halkçının zanaatçılık hakkındaki görüşü işte böyledir Yine burada da, bu sanayiin teşkilâtlandırılış tarzı hakkında hiçbir şey söylemez, susar. «Çökmekte olanların» da, «tam bir gelişme içinde olanların» da, her ikisinin de kapitalist tarza göre, emeği ikinci elden satanların tacirlerin, v.b. sermayesine tam bir şekilde kul köle ederek teşkilâtlandırıldığı olayına büyük gönül rahatlığı içinde gözlerini yumar ve ilerleme, düzeltme, kooperatifler, v.b. gibi küçük burjuva isteklerini öne sürmekle yetinir : Sanki, bu türlü tedbirler sermayenin fiili egemenliğini sarsabilirmiş gibi. Hafif sanayi alanında olduğu gibi, tarım alanında da, halkçı bunların bugünkü teşkilâtları alanında yer alır ve bu teşkilâtlara karşı değil de, bu teşkilâtların türlü kusurlarına, eksikliklerine karşı savaşıır. Vergiler konusunda ise, halkçı halkçılığın, niteleyici ve ayırıcı vasfı olan o «uzlaşmalara elverişli eğilimi»ni ortaya dökerek kendi kendini çürütür Demincek kendisi de söylemiştir ki, artık - değeri kendine mal etmek rejiminde her vergi (hatta gelir üzerinden alınan vergi bile) işçilerin sırtına yüklenmektedir. Ama, yine de öyleyken, vergiler yüksek mi değil mi meselesini anlamak konusunda liberallerle tartışmaktan, vergiler dairesine «medenî bir namuslulukla» bol bol öğütler vermekten hiç çekinmez.

Marksçıya göre ise, sebep bir kelime ile ne siyasette, ne devlette, ne de «toplum» da aranabilir; sebebi Rusya'nın bugünkü iktisadî teşkilâatlanmasında aramak gerekir. Esas mesele, «marifetli insanlar»ın ya da «düzenbazların» bulanık suda balık avlamaları değil, «halk»ın birbirini reddeden birbirine zıt iki güçten oluşmasıdır. «Toplumda faaliyet halinde bulunan hareket halindeki bütün güçler birbirine zıt iki güce ayrılır.»

«Burjuva rejiminin kurulmasında çıkarı olan kimseler, tasarılarının yıkıldığını (*) gördükleri halde, yine bildiklerinden şaşmıyorlar, kabahatin tamamıyla ortak toprak tasarrufuna dayanan zincirleme kefalette, tarlaların yeniden dağıtımında ve düzenbazlara, sarhoşlara elini uzatıp ortaklık rejiminde olduğunu köylülere tekrar edip duruyorlar. Hali vakti yerinde köylüler için ödünç para veren tasarruf birlikleri kuruyorlar; varlıklı kimseler için küçük tarım kredisi rica ediyorlar, şehirlerde hali vakti yerinde kimsele-
rin çocuklarını okutan teknik, meslekî, v.b. okulları açıyorlar; oysa, halk kitlesi okulun yüzünü görmez; sergiler, mükâfatlar vasıtasıyla, değerli aygırlar getirtmek suretiyle, v.b. zengin köylülerin hayvanlarını ıslah etmelerine yardım ediyorlar. Bütün bu ufak tefek çabalar, sonunda, köy topluluğu üstünde kötü ve bozucu bir etki ya-

(*) Şu halde, ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğunu yıkmak tasarısının iflâsı, «burjuva rejimin kurulması» çıkarlarına karşı kazanılmış bir zaferle aynı anlamda oluyor, demek!...

«Ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu» ndan bir küçük burjuva ütopyası yaratan halkçı, kendi hulyasına kapılıp, sonunda yöneltlen tasarıda düpedüz burjuva rejiminin kuruluşunu görecektedir kadar gerçekten habersiz hale geliyor. Oysa, bunda çoktan kesin olarak kurulmuş bulunan burjuva rejimi alanında çevrilmiş basit bir siyaset oyunundan başka bir şey yok.

Halkçı için, marksçıya karşı en kesin delil, mutlak bir zafer edasıyla ona şu soruyu sormaktır: Haydi bakalım, söyleyin bana, siz ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğunu yıkmak mı, yoksa yıkmamak mı istiyorsunuz? Evet mi. hayır mı? Onca, bütün mesele, bütün «kuruluş» bunda Marksçı görüşe göre «kuruluş» geri alınması, ortadan kaldırılması mümkün olmayan çoktan kazanılmış bir olaydır; ne tarım top-

pan, köylüleri gün geçtikçe ikiye bölen önemli bir güç haline gelmiş oluyor.»

«Ufak tefek çabalar» ın bu özelliği mükemmel bir şey. (**Ruskoye Bogastsvo**'nun ve halkçı liberal bütün gazetelerimizin büyük bir hararetle savundukları) bütün bu ufak tefek şeylerin kapitalist rejimde işe karıştığı, bu rejimi izah ettiği ve geliştirdiği hakkında yazarın öne sürdüğü düşünce tamamiyle doğrudur.

Marksçıların bu türlü çabaları kabul (ve tasvip) etmemelerinin nedeni de budur zaten. Bu «çabalar» ın küçük üreticilerin inkâr edilmez günlük ihtiyaçlarını teşkil etmesi, marksçılara, kendi ana tezlerinin, yani köylüye emekçinin ideolojisinin temsilcisi gözü ile bakılamayacağını doğru olduğunu ispat etmektedir; çünkü, iktisadın kapitalist teşkilâtı köylüyü bir küçük burjuva kıldığından, bunun sonucu olarak köylü, bu rejim alanında yer almış ve hayatının (ve fikirlerinin) bazı yüzleri vasıtasıyla burjuvazi ile temas gelmiş oluyor.

Bu parçadan faydalanıp, şu aşağıdaki noktayı belirtmek iyi olur : Halkçı Baylar marksçıların «ufak tefek çabaları» tasvip etmemelerini yermektedirler. Kendilerine nereden geldiklerini hatırlatarak şunu göstermek isteriz ki, halkçıların işi bambaşka şekil-

luluğunun yıkılması ne de kuvvetlendirilmesi bu olayı sarsabilir; tıpkı bunu toprak mülkiyetine bağlı köyler ile aile başına toprak mülkiyetine bağlı köylerde de görülen sermaye egemenlisini sarsamayacağı gibi: Halkçı bunu katiyen anlamak istemiyor.

Bu «kuruluş» aleyhine edilmiş kuvvetli bir itirazla karşılaşınca, halkçı bu itirazı bu kuruluşun bir övgüsü olarak göstermeğe çalışıyor. Tevekkeli dememişler, boğulmakta olan insan bulduğu tahta parçacığına sıkı sıkı yapışır, diye.

de ele aldıkları, uzlaşmaları bu derece seve seve ve büyük bir hararetle kabul etmişlerdi), bütün bu çabaların burjuva mahiyetini —anladıkları, demiyeyim, ama— hiç olmazsa hissettikleri ve bu çabaları inkâr etmenin ancak pek safdil liberaller tarafından «halk hakkında kötümserlik beslemek» le damgalandığı bir devir oldu.

Halkçı bayların, «toplum» un temsilcileri, diye liberallerle mesut bir şekilde kaynaşmaları bugün meyvalarını gözle görecek şekilde vermiş bulunuyor.

Burjuva ilerlemesinin «ufak tefek çabaları» ile yetinmesini bilmemek, kısmî ıslahatı hiçbir şekilde inkâr etmek demek değildir. Marksçılar bu tedbirlerin (pek azıcık da olsa) bir dereceye kadar yararı olduğuna itiraz etmezler. Bu tedbirler işçinin durumunu (birazcık da olsa) bir dereceye kadar düzeltebilir; özellikle, sermayenin, tefeciliğin, köleliğin, v.b. geri kalmış şekillerinin cırtadan kalkmasını hızlandırır; bunların Avrupa kapitalizminde görülen daha modern ve daha insanî şekillere geçmelerini kamçılar. Şu halde marksçılara . Bu tedbirler alınmalı mı, alınmamalı mı, diye sorulduğu zaman, alınacak cevap elbette ki, olumludur. Ama, yine bu marksçılar aynı zamanda, bu tedbirler vasıtasıyla düzeltilmek istenilen bu rejim hakkındaki toplu görüşlerini de ortaya koyacaklar ve bu tedbirleri kabul etmelerinin, bu rejimin gelişmesini, sonra da sona ermesini hızlandırmak arzusundan ileri geldiğini söyleyeceklerdir. (*)

«Köylülerin, Almanya'da olduğu gibi, bizde de haklarına ve mülkiyetine göre, (devlet köylüle-

(*) Bu, «teknik ve öteki okullar» için köylülerin ve zanaatçıların teknik ilerlemesi için doğru olduğu gibi, «köylü toprak mülkiyetinin genişlemesi», «kredi» vb. için de doğrudur.

ri, toprağa bağışlanmış köylüler, bazıları bütün toprak parçaları almış, yarım toprak parçaları almış eski senyörlük köylüleri, ya da çeyrek toprak parçaları almış eski hizmetkâr toprak köleleri gibi) birbirinden farklı kategorilere ayrıldıklarını, ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu rejiminin bizde genel olarak kabul edilmemiş olduğunu, ferdî mülkiyete raslanılan güney - batıda koşum hayvanlarına sahip köylüler bulunduğu gibi, koşum hayvanı olmayan köylüler de bulunduğunu (**), sebze tarımı yapanlar, tarım işçileri, bir kısmı 100 ve daha fazla desiyatin (***) toprağa sahip oldukları halde, bir kısmı hiç toprak sahibi olmayan çinçevikler (****) bulunduğunu, Baltık eyaletlerindeki toprak rejiminin Alman toprak rejiminin sadık bir kopyası olduğunu, v.b dikkate alacak olursak, bizde de burjuvazi için elverişli bir alan var olduğu görülecektir.»

Burada, halkçıların ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu değerini hayali bir şekilde abarttıklarını belirtmenin önemi vardır. Yazar, sanki «bu tarım topluluğu rejimi» burjuvaziye reddedermiş, köylülerin tabakalara bölünmelerini reddedermiş gibi konuşuyor! Oysa, bunu yapmakla gerçeğin tam aksini söylemiş oluyor!.

(**) Bu konu için bk. Lenin, **Yeni iktisadî değişiklikler**, ds. Lenin, **Eserler**, c. I. Paris — Moskova, 1968, s. 53-54.

(***) Desiyatin, 1.0925 hektar değerinde olan Rus arazi ölçüsü birimi (çev.)

(****) Çarlık Rusyası devrinde, özellikle, Polonya'da, Litvanya'da, büyük Rusya'da, Ukrayna'nın Karadeniz kıyısındaki bölgelerinde adeta değişmez mükellefiyetlere tâbi olan ve senyör topraklarını babadan oğula miras kalan işletme hakkı ile işliyen köylülere **çinçevik** denirdi (Çev.)

Herkes bilir ki, ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu köylüleri haklarına ve ellerindeki toprak parçalarına göre birbirlerinden ayrılmışlardır; bu topluluğa en bağlı köylerde köylüler yine de hem «haklarına göre (topraksız, küçük toprak sahibi, eski hizmetkâr toprak köleleri, toprak parçalarını özel ödemelerle tekrar satın alıp kölelikten kurtulan, toprağa bağlı olan köylüler, v.b., v.b.), hem de «mülklerine göre» ayrılmışlardır, onlar da şunlardır: Toprak parçalarını icara veren köylüler, ya vergilerini vaktinde ödemedikleri için ya da ekip biçmedikleri ve ihmâl ettikleri için toprakları haczedilen köylüler, icarla toprak kiralayan köylüler ya «ötedenberi» toprakları olan ya da her yıl birkaç desiyatin toprak satın alan köylüler, en son ne evi ne de herhangi bir hayvanı olanlar, hiç beygiri olmayan ve birçok beygiri olan köylüler. Yine herkes bilir ki, bu iktisadî bölünme ve ticarî iktisat rejimi, tefeci kapitalizmin ve köleliğin en bereketli çiçeklerini bütün şekilleriyle yetiştirmektedir. Halkçılar ise, sözüm ona bir «ortak toprak tasarrufuna dayanan «tarım topluluğu rejimi» nin gül pembe masallarını hâlâ anlatıp durmaktadırlar!.

«Genç burjuvazi, bizde, günden güne değil, saat saat fiilen büyümekte, sayıca çoğalmaktadır. Hem yalnız yahudi çevrelerinde değil, Rusya içinde de. Bu konuda birtakım sayılar vermek henüz güç ise de, toprak sahiplerinin, verilen patentlerin, kulaklar ve kan emiciler hakkında köylerden gelen şikâyetlerin artmasına, daha başka birçok belirtilere bakarak (*),

(*) Burada, köylü bankacılığı aracılığıyla yapılan satınalmalar, ve tekniğin ve tarımın yetkinleştirilmesi, iyi aletler kullanılması, hayvanlara yedirilen otların yetiştirilmesi, küçük kre-

daha şimdiden nüfuz ve itibar kazanan bu burjuvazinin sayıca önemli olduğu düşünülebilir.»

Tamamile doğru! «1879 yılı için doğru, hele 1895 yılı için çok daha doğru olan bu olaylar, Rus gerçeğini marksçı olarak görüşün temellerinden birini teşkil etmektedir.

Yazar gibi biz de bu olayları beğenmiyoruz. Bunların küçük üreticilerin çıkarlarına aykırı olduğunu kabul etmekte anlaşıyoruz, ama biz bu olayları bütütün farklı bir şekilde **anlıyoruz**. Bu farkın nazarî yüzünü daha yukarıda tarif etmiştim. Şimdi de, pratik yüzüne geçelim.

Halkçı, burjuvazi, hele toprak burjuvazisi bizde **henüz** zayıftır, yeni yeni doğmaktadır, diyor Burjuva eğilim **henüz** pek az belirdiğinden **henüz** geriye dönebilir. Geriye dönmenin de tam zamanıdır

(Pratikte, ödlele bir gerici romantik haline gelen) bir metafizikçi sosyolog ancak böyle düşünebilir. Toprak burjuvazisinin «zayıf oluşu», kuvvetli unsurlarının, yüksek tabakalarının şehirlere doğru çekilmesiyle, «genel kurmay» ın çoktan şehirlerde yerleşip köylerde ve ovalarda yalnız «askerlerin» kalmasıyla izah edildiğini hesaba katmayıp, olayların halkçılar tarafından göz göre göre böyle tahrif edilmesini bir yana bırakıyorum. Bu muhakemede, bu muhakemeyi metafizik hale getiren başka bir hata daha var.

Köy ve ova küçük burjuvazisi (zengin köylü, istifçi, esnaf, kulak, kan emici, v.b.) ile, tabii ki, «başkası hesabına» çalışan «emekçi» köylü arasındaki belli bir sosyal ilişki karşısındayız.

dinin gelişmesi ve zanaatçılar için sürüm pazarları kurulması, vb. gibi «köy iktisadındaki ilerici eğilimler» de eklenmelidir.

Bu ilişkiye sık sık rastlandığını halkçı da inkâr edemez. Ama, onca bu ilişki zayıftır, onun için de, bu ilişki **henüz** düzeltilebilir.

Biz bu halkçıya, tarih «yaşayan fertler» tarafından yaratılır, diyeceğiz, bize sunduğu yemek tabağını biz yine kendisine sunacağız. Sosyal ilişkileri düzeltmek, değiştirmek, tabii ki, mümkün olan bir şeydir. Ama, yalnız, bu teşebbüs, **bu düzeltilecek ya da değiştirilecek sosyal ilişkilerin kendilerinde gerçek hale geldiği kimselere** ait olduğu zaman. Bu, gün gibi açık olan bir gerçektir «Emekçi» köylü bu ilişkiyi değiştirebilir mi değiştiremez mi? Meselesini bilmek söz konusudur. Bu ilişki neye dayanır? İki küçük üreticinin ticarî üretim rejiminde üretim yapmalarına, bu ticarî iktisadın bunları birbirinden ayırmasına, bu iktisadın birine sermaye vermesine, ötekini de «başkası hesabına» çalıştırmasına dayanır.

Emekçi köylümüzün bir ayağı tam da değiştirilmesi lâzım gelen alanda bulununca, onun bu ilişkiyi değiştirmesini nasıl istersiniz? Bu köylü tek başına olup, pazar için kârı da zararı da kendine ait üretim yapınca; bu yaşama şartları kendisinde pazar için tek başına çalışan herhangi bir kimseye has «düşünceleri ve duyguları» doğurunca; başkalarından maddî şartlarla ve işletmesinin genişliği ve niteliği ile ayrılınca, bu nedenle de, kendisi ile sermaye arasındaki zıtlık burada yalnız birtakım «korsanlar» ve düzenbazlar değil de, **sermaye** söz konusu olduğunu anlayabilmesine imkân vermeyecek kadar az gelişmiş olunca, bu köylü tek başına olmanın ve ticarî üretimin beş para etmediğini nasıl anlayabilir?

Bu sosyal ilişkinin (bu önemli noktaya dikkatinizi çekeriz) **sonuna kadar** geliştiği yere, küçük üreticiler olup kendileri de kesin olarak «farklılaşmış» ve burjuva rejiminden «afroz» edilmiş ve bu sosyal ilişkinin kendilerinde gerçek hale geldiği kimselerin bu-

lundukları yere, bu zıtlığın göze çarpacak şekilde iyice geliştiği yere, meseleyi artık hayali ve sakat bir şekilde ortaya koymanın mümkün olmadığı yere başvurulması lüzumu apaçık meydanda değil midir? Bu şartlar içinde bulunan küçük üreticiler burjuva «hayatının dışına» atıldıklarını yalnız **olaylar** vasıtasıyla anlamakla kaimayıp, bilinçleriyle anlayınca köylüler de «nasıl hareket edileceğini» anlayacaklar ve «başkaları hesabına» çalışan arkadaşlarına katılacaklardır.

«Bizde köylüler tarafından satın alınan toprakların sözü edildiği zaman, bu satınalmaların ferdî olarak ve cırtak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu tarafından yapıldığı izah edildiği zaman, tarım topluluğu tarafından yapılmış satınalmaların ferdî satınalmalar gene kuralı içinde pek seyrek rastlanan küçücük bir istisna teşkil ettiğini hemen hemen hiç söylemezler.»

Daha sonra, 1861''de 103.158 olan ferdî mülkiyet sayısının (1860 yılları istatistiğine göre) 313.529'a yükseldiğini gösterdikten, ikinci istatistiğin toprak köleliği zamanında hesaba katılmamış olan küçük toprak sahibi köylüleri de kapsadığını izah ettikten sonra, yazar devam edip şöyle diyor .

«Küçük toprak soylularına yakından temas eden ve bunlara katılan bizim genç toprak burjuvazimiz işte budur.»

Buna doğru, hele burjuvazinin, «yakından temas edişine» ve «katılışına tamamiyle doğru, diye cevap vereceğiz! Onun için, «köylü toprak mülkiyetinin genişletilmesi» ne (küçük üreticilerin çıkarı ile ilgili olarak) büyük bir önem veren küçük burjuva ideologla-

rı safında, yani s 152'de bunun sözünü eden yazarın safında yer alıyoruz.

Ferdî satınalmalar ya da ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğunun satınalmaları meselesini, burjuva rejiminin «kuruluşunun» ne tarzda olursa olsun bunlara bağlı olduğuna inandıracak şekilde inceleyen kimselere biz sadece birtakım politikacılar gözü ile bakıyoruz Bizce, her iki halde de birtakım burjuva ilişkileri söz konusudur; çünkü, her iki halde de satınalma satınalmadır, para paradır; yani, ister «karşılıklı bir sosyal uyum ve bir birlik faaliyeti düşüncesi» ile ziraî komün tarafından birleştirilmiş olsun, ister ferdî toprakların tasarrufu ile bölünmüş olsun, küçük burjuvanın eline geçen şey bir ticaret malıdır. (*).

«Zaten, bu da genç toprak burjuvazisini tamamiyle tarif etmekten henüz uzaktır. «Kan emici» kelimesi, hiç şüphe yok ki, yeni bir kelime değildir; ama, bugün kazandığı mânayı hiçbir zaman ifade ettiği olmamıştı; tarif ettiği kimsenin köy ve ovalardaki hemşerilerine hiç bugünkü kadar kuvvetle çullandığı olmamıştı. Bir zamanlarki kan emici bugünkü kan emiciye kıyasla, tarım komününün kuralını her zaman kabul etmiş bir çeşit pederşahî kişiydi; bazan, kazanç peşinde pek fazla koşmayan düpedüz bir çapulcuydu. Bugün ise kan emici kelimesinin bambaşka bir anlamı vardır Artık eyaletlerde nispeten az kullanılmaktadır, kulak, «koştan», tacir, meyhaneci, «koşatnik», müteahhit, rehinle ödünç para

(*) Söylemeğe hacet yok, burada sadece gerekli istihlâk maddelerini edinmekte kullanılan para söz konusu değildir; istihsal vasıtaları satınalmak için bir kenara konabilen hazır para söz konusudur.

veren; v.b. gibi başka kelimeler bunun yerini almıştır. Bir kelimenin parçalanmasıyla teşekkül eden kelimelerden bazıları yeni değildir; bazıları ise, yeni kelimelerdir, hiç değilse, köylülerin konuşma dilinde bunlara evvelce rastlanmıyordu. Bu da gösteriyor ki halkın sömürülmesinde her şeyden önce bir iş bölümü meydana gelmiş, yağma da, yağmada uzmanlaşma da büyük çapta dal budak salmıştır. Hemen her kasabada ve her köyde bu sömürücülerden biri ya da bir çoğu bulunabilir.»

Yağmanın yaygın bir şekil almasını böyle canlı bir şekilde yakalayıp ortaya koymaya edilecek hiçbir itiraz yoktur. Yalnız, bütün halkçılar gibi, yazarın da hatası, bu olaylara rağmen, kulaklar tarafından yapılan (hatta iş bölümü bile olan) bu sistemli, genel, düzenli sömürmenin kapitalizmin ziraattaki bir belirtisi olduğunu anlamak istememesidir. Bu, sermayenin ilkel şekiller altındaki egemenliği; bir yandan, halkçıların arızî birşey diye baktıkları şehir, banka kapitalizmini, genellikle, Avrupa kapitalizmini doğuran; öte yandan da, bu kapitalizm tarafından desteklenen ve beslenen sermayenin egemenliğidir. Bir kelime ile, Rus millî iktisadındaki kapitalist teşekkülün yüzlerinden biri işte budur.

Bundan başka, kan emicinin niteliğindeki «tekâmül» bize halkçıyı bu defa da utandırmak imkânını verecektir.

Halkçı halk istihsalinin teminatın 1861 yılı ıslahatında görür. Bu ıslahatın Batı ıslahatından büyük farklarla ayrıldığını kabul eder.

Bugün alınmasını arzuladığı tedbirler de ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu, v.b. hedef tutan bu türlü bir «teminata», «toprak parçaları»

ve genellikle istihsal vastaları vermelerine indirgenebilir.

Şu halde, Bay halkçı «(kapitalist üretimi değil halk üretimini» kanunla müeyyideleştiren ıslahat, nasıl oldu da, «pederşahi düzenbazı» nispeten daha canlı kanlı ve daha uygar bir yırtıcı haline getirmekten, Batıdaki büyük ıslahatların yaptığı gibi, yağma şekillerini değiştirmekten başka bir sanuca varmadı?

Sonradan alınan (köylünün toprak mülkiyetini genişletme, iç göçler, toprakların düzenli olarak kiralanması ve daha başka inkâr edilmesi imkânsız, ama katıksız burjuva olan ilerlemeler şeklinde tamamiyle mümkün) «teminat» tedbirlerinin, bütün bu tedbirlerin sonunda yeni bir **şekil** değiştirmeden, **sermayenin** daha büyük çapta Avrupalılaşmasından bu sermayenin ticaret sermayesi iken üretim sermayesi, Orta Çağ sermayesi iken modern sermaye haline gelmesinden başka bir şeye varacağını nasıl olur da düşünebilirsiniz?

Başka türlü olamaz. Sebebi de gayet basit: Bu türlü tedbirler **sermayeye**, yani bir kısmı (ticarî iktisat rejimi tarafından teşkilâtlandırılan sosyal emeğin ürünü) para biriktiren, öbür kısmı da' önceki kategoride biriken mahsulden yoksun bırakılmak manâsında, yalnız «kolları» hür (*) olan insanlar arasındaki münasebete hiç dokunmaz.

«... (Bu kulaklar, v.b. arasında) sermayesi olmayan ufak tefek iş adamı, genellikle, kendisine ya kredi temin eden ya da kendi hesaplarına satınalmalar yaptıran büyük tacirlere bağlanır; bu

(*) **Halk kitlesi, eskiden olduğu gibi,... yine başkası hesabına çalışacaktır.** (Adı geçen makale, s. 135): Bu kitle fiilen hür olmasaydı; (çünkü, kanunen küçük «bir toprak parçasına» sahip olabilir), böyle bir şey, tabîî ki olamazdı.

ufak tefek iş adamları içinde en hali vakti yerinde olanları kendi işlerini kendileri çevirirler, büyük ticaret şehirleriyle ve büyük limanlarla ilişkiye girerler, buralara kendi hesaplarına vagon gönderirler, aranan ticaret mallarını gidip yerinden satınalırlar. Hangi trene binerseniz bininiz, üçüncü mevkide (pek seyrek olarak, ikinci mevkide) kendi işleri için yolculuk eden bu adamlardan bir çoğuna hemen her zaman rastlarsınız. Bu ufak tefek iş adamların giyinişlerinden, teklifsiz ve kaba hareketlerinden, ya da ekme parası aramağa giden, ayağında hasırdan örme çarıklar, «okuması yazması» olmayan küçük bir köylü görünce, kaba kaba gülüşünden tanırırsınız. Bu insanları konuşmalarından tanırırsınız. Genellikle, koyun postlarının, zeytinyağının, derinin, darının, v.b. lâfını ederler. Yaptıkları hileleri hiç utanmadan anlattıklarını iştirsiniz. Örneğin, fabrikanın birine kokmuş tuzlu balık yutturmuşlardır; onlara göre, «herkes çaya boya katabilir, yeter ki bu işin nasıl yapıldığını bir kere görsün;» «müşteri görmeden, bir buçuk kilo su katıp kelle şekerinin ağırlığını artırabilir, v.b. Bütün bunlar dobra dobra ve hiç sıkılmadan söylenir. İş bu dereceye vardırıan bu adamların büfelerden kaşık çalmamaları ya da istasyonlardaki havagazı lâmbalarını sökmeleri, her halde hapishaneyi bıçkılamak korkusundan olsa gerek. Bu yeni insanların ahlâkı filân umursadıkları yoktur Bu ahlâk tamamıyla ruble üstüne kurulmuştur, özdeyişleri de meselâ şunlardır : «İyi avcı avını bulur, iyi avcı tavşanı uyanıkken yakalar, ihtiyatlı olmak her zaman iyidir, yere düşeni topla, kimsenin bulunmayışından yararlanmağa bak, zayıf kimselere acıma, gerektiğinde boyun eğmesini ve küçülmesini bil». Sonra,

gazetelerde de yayımlanan bir habere geçilir, büyük bir sigorta pirimi koparmak için evini yakan meyhaneci ve tefeci Volkof örnek olarak anlatılır. «O yerin öğretmeni ve papazı bu adamı çok takdir ediyorlarmış; öğretmenin biri, bir bardak şaraba, bu adamın hileli dâva dilekçelerini yazarmış», «o nahiye idaresinin kâtibi buna Mordve'ların hepsini dayaktan geçireceğim, diye söz vermiş». «Aynı zamanda eyalet meclisi üyesi olan bir zemstva temsilcisi bunun eski bir evini 1.000 rubleye sigorta etmiş» v.b. Volkof gelişi güzel alınmış bir misal değil, tipik bir misaldir. Bu Volkofların bulunmadığı, köylüleri yağma etmek ve köle haline getirmek hikâyelerinden başka, pirim kopartmak için bile bile yakılan evlerin hikâye edilmediği hiçbir köy, hiçbir nahiye gösterilemez...»

«... Peki, köylülerin bu soydan kimseler hakkındaki tutumu nedir? Bu kimseler, Volkof gibi, budala, kaba, gaddar ve hasis iseler, köylüler bunları sevmezler bunlardan korkarlar; çünkü, ellerinden her türlü kötülük gelir; oysa, köylüler hiçbir şey yapamazlar. Çünkü, bu kimselerin evleri sigortalıdır, iyi beygirleri vardır, kapılarının sürgüleri sağlamdır, azgın köpekleri vardır, resmî makamlarla araları çok iyidir Oysa, bu kimseler Volkcıf'tan daha zeki ve daha kurnaz oldukları halde, köylüleri soymakta ve köleleştirmekte yeni yeni usuller buldukları halde, yarım şişe içki ya da bir ölçek darı için bütün bir köyü ateşe verdikleri halde, bunlar köylülerden itibar görürler, sözleri can kulağı ile dinlenir, köylülerini besleyen baba, düşkünlere yardım eden hayırsever insanlar sayılır. Bu ufak tefek iş adamları, köylülerin gözünde, zeki insanlardır, hatta çocuklar bunların yanına, çırak olarak

verilir ve bu çocuğun çıraklığa kabulü köylü ailesince bir şeref sayılır, bu suretle adam olacağı kabul edilir.»

Rus iktisadî teşkilâtının burjuva olduğunu öne süren tezin **tamamile aleyhinde olan** bir kimsenin genç burjuvazimizi nasıl vasıflandırdığını göstermek maksadiyle, yazarın ortaya attığı delillerin bir çoğunu kasten buraya aldım. Bu vasıflandırmanın tahlili Rus marksçılığı nazariyesinin birçok noktalarını bize açıkladığı gibi, çağdaş halkçılığın bu nazariyeye sık sık yönelttiği hücumların mahiyetinin de ne olduğunu gösterecektir.

Bu burjuvazinin derin köklerini, «kendisile yakından ilişki kuran» küçük burjuvazinin büyük burjuvazi ile, «çocuklarını yanına çırak olarak veren» köylülerle olan ilişkilerini, yazar ilk başta anlamış gibi gelir; ama, verdiği örnekler onun bu olayın önemini değerlendirmekten uzak olduğunu göstermektedir.

Verdiği örneklerde adî suçlardan, düzenbazlıklardan, dolandırıcılıklardan, çıkarılan yangınlardan, v.b. söz ediyor Yazarın bu dediklerine bakarsanız, köylülerin «soyulmaları ve köle haline getirilmeleri» tesadüften doğmuş bir sonuçtur; (yazarın daha yukarıda da söylediği gibi) hayatın güç şartlarından, «ahlâkî fikirlerin kabalığından», «kültürün halk arasında yayılmasını» engelleyen kösteklerden (s. 152), v.b. doğmuş bir sonuçtur; yani, bütün bunlar, mutlaka iktisadımızın modern teşkilâtından ileri gelmemektedir

Marksçı ise, bunun tamamile aksi bir düşüncededir. Onca, bu durum bir tesadüfün sonucu değildir, bugün Rusya'ya hâkim olan kapitalist üretim tarzından ileri gelen bir zorunluluktur. Köylü ticaret eşyası üreticisi haline geldiğine göre (köylülerin hepsi de çoktan bu hale gelmişlerdir, zaten), «ahlâkı» da mutlaka ve zorunlu olarak «para üstüne kurulmuş»

olacaktır. Hayat şartları köylüyü binlerce dalavereli ticarî tedbirler vasıtasıyla para avcılığı ltmeğe zorladığına göre, bu «ahlâkın» sorumluluğu onun sırtına yüklenemez. (*) Demek ki, köylüler suç işlemeksiniz, uşaklık etmeksizin, hilekârlık etmeksizin zengin köylü ve yoksul köylü diye ikiye ayrılmaktadırlar. Bir zamanların eşitliği, pazarın istikrarsızlıkları, iniş çıkışları karşısında artık tutunamaz, ayakta duramaz. Bu, bir muhakemeden doğmuş bir sonuç değildir; bir olaydır, bir olup bittidir. Bir azınlığın elindeki «servetin, zenginliğin», bu şartlar altında, **sermaye** haline gelmesi de, halk kitlelerindeki «yoksulluğun» bu kitleleri kollarını satmağa, başkaları hesabına çalışmağa zorlaması da bir olaydır. Şu halde, marksçı görüşe göre, kapitalizm artık yalnız kuvvetle yerleşmekle teşekkül etmekle ve fabrika sanayiinse kendini göstermekle kalmamış, Rusya'nın her yerinde olduğu gibi, köylere ve ovalara da yerleşmiş, buraları da sarmıştır.

Köy ve ovalarda görülen bu «pek üzücü olgular»ın sebebi ne siyasettir, ne topraksızlıktır, ne derebeylik mükelleflikleridir, ne de «fertlerin» ettikleri kötülüklerdir; bütün bunların sebebi kapitalizmdir; burjuvazinin hâkimiyeti altında, kapitalist üretim rejiminde bütün bunlar **zorunludur**, bunlardan hiçbir suretle kaçınılamaz, diyen marksçıya karşı, halkçının kalkıp da, marksçılar köylülerin ellerinden toprakların almak istiyorlar, işçiyi «bağımsız» köylüden «üstün» tutuyorlar, Bay Mihaylovski'nin Bay Struve'ye verdiği çocukça cevapta dediği gibi, marksçılar «ferde hakaret ediyorlar, gaddar davranıyorlar» diye yaygara koparması, Bay halkçıların ne türlü bir zihniyete sahip olduklarının en açık delilidir.

Bir hasım tarafından çizildiği için ilgi çekici olan

(*) Karş. Uspenski (4).

bu köy ve ova tablosu, bu kimselerin marksçılara karşı öne sürdükleri olaylara aykırı itirazların ne kadar saçma ve uydurma olduğunu aydın bir şekilde anlamamıza imkân vermektedir. Hem de, hayal ve uzlaşma üstüne kurulmuş nazariyelerini **coûte que coûte** (*) kurtarmak için daha evvelce söylediklerini unutarak. Bereket versin ki, bu nazariyeleri artık hiç bir kuvvet kurtaramaz.

Marksçılar, Rusya'da kapitalizmin sözünü ederlerken, hazırlop birtakım şemaları cıldığı gibi kopya ederler ve büsbütün başka şartlara körü körüne uygulanmış tezleri değişmez bir görüş gibi, tekrar eder dururlar. Gelişmesi ve önemi bakımından çok zayıf olan Rusya'daki kapitalist üretim (atelyelerimizde ve fabrikalarımızda topu topu 1.400.000 işçi çalışır), marksçılar hâlâ toprağı tasarruf eden köylü kitlesine de yayaırlar. Liberal halkçı grubun en gözde itirazlarından biri de işte budur

Oysa, yazarın çizdiği köy ve ova tablosu bize gösteriyor ki, halkçı «ortak toprak tasarrufuna dayanan «topluluk» ve «bağımsız» köylüler rejimini hatırlatırken bu burjuvazi kategorisinin, soyut şemalardan ve değişmez yabancı görüşlerden kurulmuş olan bu kategorinin varlığını gizleyemiyor. Bu kategorinin, bağımsız bir olay değil de, bir köylü ve ovalı tipi teşkil ettiğini, şehirlerdeki büyük burjuvaziye kuvvetli birtakım bağlarla bağlı bulunduğunu, aynı zamanda «çocuklarını kendisine çırak olarak veren» köylülere de bağlı olduğunu, bu genç burjuvazinin köylü kitlesi içinden çıktığını gözlemekten de kendini alamıyor. Şu halde, görüyoruz ki, bu genç burjuvazi bizim «ortak toprak tasarrufuna dayanan topluluk» içinden çıkmaktadır, dışından gelmiyor, bu burjuvazi ticaret

(*) Rusça metinde fransızca olan bu sözler «ne pahasına olursa olsun» manasına gelir (Çev.)

eşyası ücretleri haline gelen köylüler arasındaki sosyal ilişkiler tarafından vücuda getirilmiştir. Yine görüyoruz ki **sermaye** hesabına ve sermayenin «idaresi»ne tâbi olarak çalışanlar yalnız «1.400.000» kişi değildir, bütün Rus köylü kitlesi de sermaye hesabına ,sermayenin idaresinde çalışmaktadır. O halde, «boş şeylere» inanmış «mistik ve metafizikçi» herhangi bir marksçı tarafından değil de, Rus şartlarının özel niteliklerini değerlendirmesini bilen halkçı tarafından gözlenen bu olaylardan daha doğru sonuçlar çıkaran kim? Sanki yürünecek yolu sermaye çoktan seçmemiş gibi, daha iyi bir yol seçmenin sözünü eden, «toplum» ve «devlet» tarafından, yani sermayenin seçtiği yoldan ve sermayenin **ihtiyaçlarından** başlayarak gelişen birtakım unsurlar tarafından başka bir rejime doğru götürülmesi umulan gelişimin sözünü eden halkçı mı, yoksa başka yollar hayal etmeyi çocukça bir romantizmin delili sayan marksçı mı bu olaylardan daha doğru sonuç çıkarmasını biliyor? Çünkü, gerçek bütün çıplaklığı ile gösteriyor ki, yürünecek yol çoktan seçilmiştir, sermayenin egemenliği kesin bir olaydır ve bir olup bittidir; bunu inkâr etmek, bundan sızlanmak boşunadır, hiçbir şeye yaramaz; muhakkak olan birşey varsa, o da şudur. Bu olay üreticilerin asıl hesaba katmak zorunda oldukları ciddî bir olaydır.

Sık sık tekrarlanan bir yergi de şudur. Marksçılar Rusya'daki büyük kapitalizme ilerici bir olgu gözü ile bakmaktadırlar. Bunu yapmakla işçiye «bağımsız» köylüden üstün tutmuş oluyurlar; hem halkın elinden toprağın alındığını kabul ediyorlar, hem de işçilerin üretim araçlarını ele geçirmelerini bir ideal olarak sunan nazariyeden hareket ederek işçi ile üretim araçları arasında bir ayırma yapmış, yani çözümlenmesi mümkün olmayan bir zıtlığa düşmüş oluyorlar.

Gerçekten marksçılar büyük kapitalizme ilerici bir olay gözü ile bakarlar : Bağımsızlık yerine «bağımlılığı» getirdiğinden ötürü değil elbette, bu bağımlılığın ortadan kaldırılması için gerekli şartları yarattığından ötürü. Köylünün «bağımsızlığı» na gelince, bu, halkçıların uydurdıkları masaldan başka birşey değildir. Gerçek hayatta böyle bir bağımsızlık yoktur. Zaten, köylülerin iktisadî durumu hakkında yazılmış bütün incelemelerde olduğu gibi, yukarıda söz edilen tabloda da bunun böyle olduğu (gerçek hayatta böyle bir bağımsızlık bulunmadığı) anlaşılmaktadır; işçiler gibi, köylüler de «başkası hesabına» çalışırlar. Eski Rus halkçıları da bunu görmüşler, kabul etmişlerdi Ama **bağımlılığın** ne sebebini, ne de mahiyetini anlamışlardı. Bunun da kapitalizmin az gelişmesi yüzünden, kapitalizmin birçok Orta Çağ, yarı derebeylik şekilleri yüzünden, şehirdeki bağımlılıktan farklı hale gelmiş **kapitalist soydan** bir bağımlılık olduğunu, bundan başka birşey olmadığını anlamışlardı. Meselâ, halkçıların bize çizdiği tablodaki köy ve ova ile fabrikayı birbiriyle karşılaştıralım. Bağımsızlık kmusundaki fark, köyde «ufak tefek iş adamı» nı, fabrikada «büyük iş adamı» nı; ötede, ayrı ayrı fertlerin birtakım yarı derebeylik yöntemleriyle sömürülmesini, beride kitlelerin tam kapitalist sömürmenin daha ilerleyici olduğu inkâr edilemez. Köyde ve ovada gelişemeyen, bu yüzden tefecilikle, v.b. bulaşan aynı kapitalizm fabrikada gelişmiştir; köyde ve ovada mevcut aynı çıkar çatışması fabrikada mutlak bir aydınlıkla ifade edilmiştir, iş bölümü de tamdır. Onun için, meseleyi küçük üreticinin (kendi fikir sözcüsü ile birlikte) ortaya koyduğu tarzda, yani bulanık bir tarzda koyamayız; çünkü, bu küçük üretici, kapitalizme homurdandığı, atıp tuttuğu, bu rejimi lâ-

netlediği halde, yine bu kapitalizmin alanından (*), ona hizmet edenlere güvenmekten, o eşi bulunmaz Bay Krivenko'nun dediği gibi, «en iyisi, mücadeleyi bertaraf etmek» gibi gül pembe hülyalardan vazgeçemez. **Fabrikada**, artık hayaller kurmak imkânsızdır; bu ise, ileri doğru atılmış büyük bir adımdır; burada, gücün hangi tarafta olduğu bütün çıplaklığı ile görülmektedir; bu sebeple, «başka bir yol bulmak ve seçmek» üstünde gevezelik etmek imkânsızdır; çünkü, her şeyden önce, bu gücü ele alıp bir hesaplaşmaya, yeni bir dağıtıma gitmek lâzımdır, bu açık meydanda.

Bay Struve halkçılığı «samimi olmayan tatlı bir iyimserlik» diye vasıflandırır. Çok doğru. Halkçılık iyimserlik demektir; çünkü, sermayenin köylerde ve ovalardaki mutlak egemenliğini bilmemezlikten gelmek, buna bir tesadüf gözü ile bakılmak istenir; çünkü, bütün bu «kulaklar, tacirler, meyhaneciler, müteahhitler, rehin karşılığında ödünç para verenler, v.b.» sanki bütün bu genç burjuvazi «her köyü» çoktan «avuçlarının içine almamışlar» gibi, krediler, kooperatifler, tarlaları toplu olarak sürüp ekmeler teklif edilir. Halkçılığın samimi olmayan tatlı bir dili vardır; çünkü, mücadele, sessiz, bilinçsiz, aydınlanmamış olmakla beraber, çoktan başladığı halde, bu

-
- (*) Her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için, kapitalizmin «alanı» sözünden sosyal ilişkiyi anladığımı söylemeliyim; kapitalist toplumda bu sosyal ilişki türlü şekillerde hükmünü yürütür. Karl Marx ta bunu: «para - ticaret eşyası - para ve artık - dğer» formülü ile ifade etmiştir. Halkçıların salık verdikleri tedbirler bu ilişkiye hiç bir suretle dokunmaz: Bu tedbirler ne özel kişilerin eline (sosyal emeğin mahsulü olan) parayı veren ticaret eşyasının ırltımı üstünde, ne de «halkı» parayı elinde bulunduranlar ve yoksullar diye ikiye ayrılan bölünme üstünde etki yapar.

halkçılar 10, 20, hatta 30 yıldanberi durmadan «en iyisi mücadeleyi bertaraf etmektir» derler.

«Aziz okuyucu, şimdi şehre gelelim. Burada çeşitli ve sayıca daha da kalabalık genç bir burjuvazi bulacaksınız. Bütün okuma yazma bilenler, şerefli bir iş görmek kaabiliyetinde olduklarına inananlar, basit köylünün acınacak kaderinden daha iyi bir kadere lâayık olduklarına inananlar, hasılı, bu şartlar içinde köyde kendilerine bir yer bulamayanlar, bütün bu insanlar şimdi şehirlere göçmek emelini beslemektedirler...»

Yine de öyleyken, halkçı Baylar şehirlerdeki kapitalizmin «yapay» bir şey olduğunu, birazcık bakılmayınca solup gidiveren «sıcak bir limonlukta yetiştirilmiş bir bitki» olduğunu, v.b. geveler dururlar Bu «yapay» burjuvaziyi vücuda getirenlerin, şehirlere gelip yerleşerek, basit köylüyü elverişli fiyatla satın alıp daha pahalıya satmağa zorlayan «kapitalist mehtap» la aydınlanmış bir alanda tamamiyle kendiliğinden büyüyen o köy «kan emicileri» olduğunu anlamak için, olaylara bir bakıvermek yeter.

«... Şehirde tüccar kâtipleri, müstahdemler küçük parakendeciler, işportacılar, (alçı işi yapan, doğramacı, dülger, duvarcı ustası, v.b. gibi) her soydan teşebbüs sahipleri, sürücüler, odabaşıları, belediye çavuşları, borsa komisyoncuları, taşıma işi müteahhitleri, koltuk meyhanesi ve han işletenler, imalâthane patronları, işçi-başıları, v.b bulacaksınız. Hakiki genç burjuvazi dedikleri şey bu ayırıcı vasıflarıyla işte budur. Bu burjuvazinin ahlâk kuralları burada da pek az genişlemiştir; gösterdiği bütün faaliyet, yap-

tığı bütün işler emeğin sömürülmesine dayanır (*); hayatının bir tek amacı vardır ki, o da, baş vakitlerini budalaca eğlenceler içinde geçirmek için, büyük küçük bir sermaye sahibi olmaktır» ... «Gayet iyi biliyorum ki, birçok kimseler bu insanları görmekten hoşlanırlar; bunlarda zekâ, teşebbüs zihniyeti bulunduğunu kabul ederler; bunları halkın en ilerleyici unsuru sayarlar; ulusal uygarlığın bunlarda dolaysız ve tabii bir şekilde ilerlediğini görürler, bu ilerlemeden doğan eşitsizlikler de zamanla silinecektir. Aa!... Ötedenberi bilirim ki, bizde okumuş kimselerden, tacirlerden, ya 1861 yılı buhranına direnemeyip mahvolan ya da zamanın zihniyetini kavrayan soylulardan teşekkül etmiş yüksek bir burjuvazi vardır; bu burjuvazi üçüncü düzenin kadrolarını daha şimdiden kurmuştur; bu üçüncü düzenin bir eksiği varsa, o da, halktan gelme (kendisinin de hoşlandığı) unsurlardır; çün-

(*) Bu sözler doğru değildir. Küçük burjuvayı büyük burjuvadan ayıran şey, yazar tarafından sayılan kategorilerin yaptıkları gibi küçük burjuvanın kendisinin de çalışmasıdır. Sömürme, elbette ki, yine var, ama, küçük burjuvanın kazancı sadece sömürmeden ibaret değildir.

Bir itirazımız daha var: Basit bir köylünün kaderi ile yetinmek istemiyenlerin hayatta güttükleri amaç, sermaye sahibi olmaktır. Halkçı (zihni aydınlık olduğu zaman) böyle konuşur. Marksçı ise, Rus köylüsü ortak toprak tasarrufu rejimine doğru değil, küçük burjuva rejimine doğru gitmektedir, der.

Bu iki tez arasındaki fark nedir? O fark şudur: Birinci tez hayatın deneysel bir gözlemini ihtiva ettiği haldle, ikinci tez (gerçek ve «yaşayan fertler» in gerçek «düşüncelerini ve duygularını» ifade eden) gözlenmiş olayları genellştirip, bundan iktisat ilminin bir kanununu çıkarmağa çalışır.

kü, bu unsurlar olmadan hiçbir şey yapamaz...»

«Bal şeker akan iyimserliğe» yine burada da açık kapı bırakılmıştır; büyük burjuvazinin «bir eksiği varsa», o da halktan gelme burjuva unsurları bulunmamasıymış!.. Peki ama, büyük burjuvazi halktan çıkmamıştır da, nereden çıkmıştır?. Yazar «tüccarlarımızı» köylere bağlayan bağların varlığını inkâr mı edecek yoksa?.

Burada, genç burjuvazinin bu gelişmesini arızî bir şeymiş, bir siyasetin sonucuymuş gibi, v.b. göstermek eğilimi seziliyor. Olgunun köklerini toplumun iktisadî yapısında aramayan bu yüzeysel görüş, küçük burjuvazinin çeşitli hiziplerini birer birer saymakla bağdaştırıyor, ama, köylünün ve zanaatçının küçük bağımsız iktisadının, bugünkü iktisadî rejimde, hiçbir şekilde bir «halk» iktisadı çıkmayıp, bir küçük burjuva iktisadı olduğunu anlayamıyor. Bu anlayışsızlık, halkçılarda her zaman rastlanan o tipik yüzeysel görüşten ileri gelmektedir

«... Biliyorum ki, eski ailelerden gelen birçok kimseler şarapçılığa ve meyhaneciliğe, demiryolu inşası imtiyazlarına ve maden aratma işlerine şimdiden büyük bir ilgi göstermektedirler; banka anonim şirketlerinin idare meclislerinde üyedirler, edebiyata sokulmuşlardır ve şimdi yeni şarkılar söylemektedirler Biliyorum ki, bu edebî şarkıların çoğu son derece dokunaklı ve duyguludur, bunlarda halkın ihtiyaçlarından ve emellerinden söz edilmektedir, ama, yine biliyorum ki, namuslu ve dürüst edebiyat, halka eklemek yerine bir taş sunmak niyetlerini belirtmeyi kendine ödev saymaktadır.»

Bu ne tatlı sözler! Hâlâ sunmak «niyeti» nden başka bir şeyin sözü edilmiyor?

Yazar hem burjuvazinin «çoktanberi» teşekkül ettiğini «biliyor», hemde hep burjuvaziyi yaratmak «niyetini belirtmeyi» kendine görev sayıyor: Bu sözler birbiriyle nasıl bağdaşabilir?

Çoktan seferber olmuş bir ordu, çoktanberi teşekkül eden bir «genel kurmay» etrafında toplanmış, sıralanmış askerler karşısında, çoktan ortaya dökülmüş bir çıkar mücadelesinin sözünü etmeyip de, hâlâ «niyeti belirtmekten» dem vuran kimselerin bu haline düpedüz «gönül rahatlığı» denir.

«... Fransız burjuvazisi de kendini halkla bir saymış, birçok dâvalarını her zaman halk adına öne sürmüştür, ama, her seferinde de halkı aldatmıştı. Öyle sanıyoruz ki, toplumumuzun şu son yıllarda benimsediği burjuva eğilimi halkın ahlâkı için de, refahı ve mutluluğu için de zararlı ve tehlikelidir»

Yazarın küçük burjuva niteliğini en iyi ortaya kayan cümlelerden biri belki de budur. Yazar, burjuva eğilim halkın ahlâkı için, refah ve mutluluğu için «zararlı ve tehlikeli» dir, diyor! Peki ama, saygıdeğer ahlâkçı, siz hangi «halk» ın sözünü ediyorsunuz? Toprak köleliği devrinde derebey hesabına çalışan, «aile yuvasını», «emeğin yerleşik hale gelmesini ve kutsal ödevini» (*) sağlamlaştıran halkın mı, yoksa daha sonraları, kölelikten kurtulmak için ödediği parayı kazanmaya çabalayan halkın mı siz de pekâlâ bilirsiniz ki «kölelikten kurtulmak» için bu parayı ödemek mutlaka şarttı, köylü de parayı ancak Bay Coupon (5) da bulabilirdi. Bu Bay Coupon'un nasıl astığı astık, kestiği kestik bir kimse olduğunu,

(*) Bay Yujakof tarafından kullanılan terimler.

«burjuvazinin kendi bilmini, kendi ahlâk kurallarını, kendi safsatalarını nasıl hayata kabul ettirdiğini», burjuvazinin «zekâsını, teşebbüs zihniyetini ve cerbezelerini» öven ve göklere çıkaran bu edebiyatın nasıl teşekkül ettiğini siz kendiniz göstermiş değilsiniz? İyice görülüyor ki, bu işte iki sosyal teşekkülün birbirini izlemesi yani birbiriyle halef selef olması söz konusudur: Toprağa bağlı toprak kölelerinin artık - emeğini kendine mal etme sistemi toprak köleliği ahlâkını yaratmış; «hür çalışma» sistemi de, bunun yerine, burjuva ahlâkını yaratmıştır.

Ama, küçük burjuva nesnelere ve olaylara cepheden bakmaktan, bunları kendi adlarıyla ağıza almaktan korkar. Bu itiraz edilmesi imkânsız, bu su götürmez olaylardan yüz döndürüp, birtakım hayallere dalar. Yalnız ve yalnız bağımsız küçük iktisadî (bunun pazar hesabına çalıştığını gizlice hasıraltı edip) yalnız bunu «ahlâkî» sayar, ücretli çalışmaya «ahlâksız» damgasını basar. Bu iki şeyin birbirine bağlı olduğunu —ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğunu— anlamaz burjuva ahlâkını, ticaret eşyası üretiminden (küçük burjuvanın bu üretime karşı söyleyecek hiçbir sözü yoktur) doğmuş olan burjuva rejiminin doğrudan doğruya bir ürünü olarak değil de, bir çeşit arızî ve gelip geçici bir hastalık diye kabul eder.

İşte onun içindir ki, «bu rejim zararlı ve tehlikelidir...» gibi saçma sapan kocakarı lâfları etmeğe başlar.

Sömürmenin modern şeklini, bundan önceki toprak köleliği devrindeki sömürme şekliyle kıyaslamaz; bu sömürme şeklinin üretimi yapan ile üretim araçlarına sahip olan arasındaki ilişkilerde sebep olduğu değişiklikleri hesaba katmaz; bu şekli, saçma bir küçük burjuva hülyasıyla kıyaslar; bir ticarî iktisat olduğundan dolayı, bu saçma hülyanın vardığı yere varmayacak bir «bağımsız küçük iktisat» ile kıyaslar

(Daha yukarıya bakınız. «Kulak olmak eğilimleri pek bol olarak gelişmekte ve en zayıfları ücretli birer ziraat emekçisi haline getirmek için bunları köleleştirmek hedefini gütmektedir», v.b.). Onun içindir ki, kapitalizme karşı edilen itiraz (itiraz olarak, tamamiyle doğru ve geçerli olan bu itiraz) gerici bir sürü «ah vah» çığılığı haline gelmektedir.

Yine bu küçük burjuva anlamıyor ki, emekçileri toprağa bağlayan sömürme şekli yerine, bunları memleketin ötesine berisine dağıtan ve saçan başka bir sömürme şekli getirmekle, «burjuva eğilim» iyi bir iş yapmıştır. Fazla ürünü kendine mal etmeyi, sömüren ile üretim yapan arasındaki kişisel ilişkilerle, karşılıklı medenî ve siyasî mükellefiyetler oyunu ile, v.b. gizleyen sömürme şekli yerine, «peşin para ile ödemeyi» getirmekle ve emek gücünü herhangi bir nesne gibi ticaret eşyası haline sokmakla, «burjuva eğilim» sömürmeyi çırcıplak ortaya koymuş ve kendisini saran bütün bulutları, bütün boş hayalleri dağıtmıştır. Sömürmeyi çırcıplak ortaya koymanın büyük bir değeri vardır.

Hem sonra, şu sözlere bakınız. Burjuva eğilimi toplumumuz ancak «şu son yıllarda» benimsemiştir. Yalnız «şu son yıllarda» mı benimsemiş? Bu eğilim 1860 yıllarında tamamiyle aydın bir şekilde kendini göstermemiş miydi? 1870 yılları boyunca da tamamiyle egemen olmamış mıydı?

Küçük burjuva olayları ve yılları bu defa da gölgelemek ve köleliğin ortadan kaldırılmasından sonraki bütün devrede «toplumumuza» has olan burjuva mahiyeti gelip geçici aşırı bir çeşit rağbetle, bir moda ile açıklamak istiyor. Ağaçlar bu insanın ormanı görmesini engelliyor: Küçük burjuva düşüncesinin belli başlı özelliği işte budur. Toprak köleliği aleyhindeki öfkeli hücumlar ve itirazlar küçük burjuvazi ideologunun burjuva niteliği görmesine engel oluyor;

çünkü, bu öfkeli çılgınlık ortasında yerleşmiş olan rejimin iktisadî temellerine cepheden bakmağa cesaret edemiyor. Liberal çevrelerle pek sıkı fıkı bir dostluk kurmuş olan bütün ileri gazetelerin (s. 129) kredileri, tasarruf ve ödünç para verme birlikleri, ağır vergi yükleri, toprak mülkiyetinin genişletilmesi ve daha başka halka yardım etmek hedefini giden tedbirler hakkındaki sözlerinin arkasında yalnız «şu son yılların» burjuva eğilimini farkediyor da, «gericilik» hakkındaki şikâyetler arkasında, «1860 yıllarının» ağırlıklı hasreti arkasında, bütün bunların burjuva mahiyetini hiç mi hiç görmüyor; onun için de, gittikçe bu «toplum» la daha çok kaynaşıyor.

Gerçekte, toprak köleliğinin ortadan kaldırılmasından sonra gelip geçen üç kuşakta da, bizim köylü ideologu her zaman bu «toplum» un yanında bulunmuş ve hep onunla beraber olmuştur. Hem de bu burjuva mahiyete ettiği itirazı bu «toplum» un değersiz hale getirdiğini ve kendisini çaresiz ya birtakım hayallere ya da acınacak birtakım küçük burjuva uzlaşmalarına mahkûm ettiğini anlamadan.

(«Prensip olarak» Liberalizme düşman olan) halkçılığımızın liberal toplumla olan bu yakınlığı birçok kimseleri yumuşatmış, hatta bugüne kadar da yumuşatmağa devam etmektedir. Bundan, burjuva aydınlarımızın zayıf oldukları ya da var olmadıkları sonucu çıkarılabilir. Kapitalizmin Rusya'da kendine elverişli bir alan bulmadığını göstermek için sarfedilen gayret bunun delilidir. Oysa, bunun aksi doğrudur, yani kapitalizm Rusya'da kendine elverişli bir alan bulmuştur. Bu yakınlık, halkçılık aleyhindeki en büyük delildir, bu halkçının küçük burjuva niteliğini doğrudan doğruya kuvvetlendiren birşeydir. Nasıl ki, hayatta, küçük burjuva pazar için kendi başına ticaret eşyası üretimi sayesinde, kendi yolunda yürüyüp büyük işletmeci seviyesine yükselme şansları saye-

sinde burjuvazi ile birleşiyorsa, küçük üreticinin fikir sözcüsü de, kredi meseleleri, kooperatifler, v.b. üstünde liberalle tartıştığı zaman, aynı şekilde anunla birleşmiş oluyor. Burjuvaziye karşı mücadele edecek güçte ve yetenekte olmayan küçük üretici bütün umutların vergilerin indirilmesine, toprak parçasını büyütmeğe, v.b. bağladığı gibi, halkçı da liberal «toplum» a ve bu toplumun «halk» hakkındaki gevezeliklerine, «sonsuz bir yalandan ve iki yüzlülükten başka birşey olmayan lafazanlıklara kanar ve güvenir. Bu «topluma» ara sıra atıp tuttuğu olursa da, hemen ardından, yalnız «şu son yıllarda» bozuldu, yoksa, genellikle, hiç de «kötü bir toplum değildir» lâfını yaşıtırmayı unutmaz.

«Bizde toprak köleliğinin kaldırılmasından sonra teşekkür eden yeni iktisadî sınıfı şu sını günlerde ele alan **Sovremenniye İzvaestiya** dergisi bu sınıfı güzel bir şekilde tasvir etmektedir : «Alçakgönüllü ve sakallı, kirli paslı çizmeler giyen, en küçük polis memurunun yanından süklüm büküm geçen eski zaman milyoneri, birden göğsünde nişanları ve yüksek bir mevkiî olan, hatta pervasız ve küstah, kibar tavırlı serbest bir Avrupalı teşebbüs sahibi haline gelivermiştir. Bu birden ortaya çıkıveren kibar alemini yakından görünce, bugünkü yıldızlardan çoğunun dünkü meyhaneciler, müteahhitler ve tüccar kâtipleri olduğunu anlayınca, insan şaşırıp kalıyor. Bu yeni gelenler şehir hayatını canlandırmışlar, ama, bu hayatı iyiye doğru götürmemişlerdir. Şehre bir kaynaşma, bir hareket, aynı zamanda da bir fikirler karmaşası getirmişlerdir İşlerin çoğalması ve sermaye talebi teşebbüs kurumlarındaki faaliyeti son derece artırmış, bu ise bir kumar salgını haline gelmiştir Birçok servet-

lerin birden ortaya çıkıvermesi, kazanç hirsını en yüksek noktasına vardirmiştir, v.b:

Bu insanların halkın ahlâkı üstünde çok kötü ve çok zararlı bir etki yaptıkları muhakkak (işte asıl felâket burada, yani örf ve adetlerin bozulmasındadır, kapitalist üretim ilişkilerinde değil! K.T.). Şehir işçilerinin ahlâkça köy ve ova işçilerinden daha fazla bozulduklarına hiç şüphe yok. Bunun da sebebi, şehir işçilerinin bu türlü insanlara daha yakın olmaları, aynı havayı solmaları ve yine bu insanların yarattıkları hayat içinde yaşamalarıdır»

Bu sözler Bay Struve'nin halkçılığın gerici mahiyeti hakkındaki fikrini iyice kuvvetlendirmektedir. Şehir işçilerinin «ahlâkça bozulmaları» küçük burjuvayı korkutmaktadır. Küçük burjuva (kayınpederin ve gelinin nikâhsız yaşamalarıyla, sopasıyla) «aile ocağını» (aptallaştırması ve vahşiliği ile) aynı yerdeki yerleşik hayat tabî ki, daha çok ister; «çeki hayvanı» içinde insanoğlunun uyanışı, edilen bütün fedakârlıkları haklı gösteren bu uyanış, genellikle, kapitalizmin, özellikle, Rus kapitalizminin şartları içinde mutlaka sert ve haşın şekillere bürünecektir: Küçük burjuva bunu anlamıyor.

«Rus toprak beyi vahşi bir kimse ise de, ondaki Tatar cibilliyeti meydana çıkarmak için biraz kazımak yeterse de, Rus burjuvasını hiç kazımağa lüzum yoktur. Eski Rus tüccar bir karanlıklar âlemi yaratmıştı; oysa, bugünün tüccarı yeni burjuvazi ile birlikte öyle koyu karanlıklar yaratacaktır ki, her düşünce, her insanlık duygusu bu karanlıklar içinde mahvolup gidecektir.»

Yazar korkunç şekilde yanılıyor. O burada geçmiş zaman sığasını kullanmalıydı, gelecek zaman sı-

gasını değil. Hattâ bu gelecek zaman sıgasını 1870 yılları için, o devir için bile kullanamaz.

«Birçok yeni fatih çeteleri her gittikleri yerde hiçbir dirençle karşılaşmıyorlar. Toprak sahipleri bunları sevinçle karşılıyor ve koruyor, zemtstvoların ziraat idarecileri bunlara büyük sigorta pirimleri veriyor, okul öğretmenleri bunların hileli dâva mektuplarını yazıyor, papazlar ziyaretlerine gidiyor, nahiye idaresindeki kâtip bunların Mordvoları dayaktan geçirmelerine yardım ediyorlar.»

Tamamile doğru bir tasvir! «Bunlar gittikleri yerlerde hiçbir dirençle karşılaşmadıktan başka», üstelik yazarın adlarını birer birer saydığı «toplum» ve «devlet» temsilcilerinden yardım bile görüyorlar. Bu sebeple, işlerin rengini, gidişini değiştirmek için, başka bir yol seçilmesi öğüdünü vermek, hem de bu öğüdü «toplum» a ve «devlet» e vermek lâzımdır, şeklindeki düşünce düpedüz tuhaf bir mantıktır.

«Öyleyse, bu insanlara karşı ne yapmalı?»
«...— Sömürücülerin ahlâkî ve siyasî bakımdan olduğu gibi, adalet bakımından da —ki, devlet bu değerler yanında yer alacaktır— fikirce gelişmelerini ve kamu cıyunun gençleşmesini ummak imkânsızdır.»

Hele şu sözlere bakın: Devlet «ahlâkî ve siyasî görüş» te yer alacakmış! Yine bu defa da düpedüz lâf ebeliği, portreleri çizilen devlet temsilcileri ve memurları (nahiye idaresi kâtiplerinden başlayarak, en yüksek mevkilere kadar yükselen temsilciler) «siyasî» memurları (nahiye idaresi kâtiplerinden başlayarak, görüşte (karşı yukarıda: Çok hoşlanırlar. Bunları halkın

en ilerleyen unsuru sayarlar; bunlarda ulus uygarlığının dolaysız ve doğal ilerlemesini görürler») ve «ahlâkî» görüşte (aynı yerde: «zekâ, cerbeze, teşebbüs zihniyeti») çoktan yer almamışlar mı? Şu halde, hayatta «yeni filizler» «burjuvazinin çalışmaya gitmek emrini verdiği» kimselere ne kadar düşmansa, birbirine o kadar düşman olan ahlâkî ve siyasî fikirler arasındaki zorundadır, yapacaktır da. Çünkü, sınıflar arasındaki mücadelenin üst yapısından başka bir şey olmayan bu fikirler arasındaki mücadeleyi niçin gizliyorsunuz?.

Bu gizleme, küçük burjuva görüşünden doğan doğal ve kaçınılmaz bir sonuçtur. Küçük üretici bugünkü rejimden çok ıstırap çeker, ama, sert ve keskin zıtlıkları görmek istemez; bu zıtlıklardan korkar ve safdil, gerici birtakım hayallerle avunur; bu hayallere göre, «devlet ahlâkî görüşte yer almaktadır, daha doğrusu, küçük üreticinin ahlâk görüşünde yer almaktadır.

Hayır, yanılıyorsunuz, hata ediyorsunuz. Başvurduğunuz devlet, bugünkü çağdaş devlet büyük burjuvazinin ahlâk görüşünde yer alacaktır; bunu yapmak zorundadır, yapacaktır da. Çünkü, sınıflar arasındaki güçler ilişkisine uygun olan budur.

Kızmışsınız, öfkelenmişsiniz. Bu «ödevi», bu zorunluluğu kabul etmekle, marksçı, burjuvaziyi savunma işini üstüne almış oluyor, diye yaygara koparmağa başlıyorsunuz.

Yalan bu. Olayların aleyhinizde olduğunu anlayıp, kaçamak yollar aramağa çalışıyorsunuz. Olaylara dayanıp, burjuvazinin egemenliğine dayanıp, burjuvazisi olmayan başka bir yol seçmek hakkındaki küçük burjuva hayallerinizi çürütenlere; burjuvazinin toplumun iktisadî yapısı içine derin bir şekilde kök saldiğini hatırlatarak, «toplum» un ve «devlet» in temelini teşkil eden sınıflar arasındaki iktisadî mücadeleyi

hatırlatarak, burjuvazi aleyhindeki küçük cılız tedbir-
lerinizin etkinliğini inkâr edenlere emekçi sınıfın ide-
ologlarından bu unsurlarla tamamiyle ilişkilerini kes-
melerini ve yalnız ve yalnız burjuva toplum hayatın-
dan sürüp çıkarılmış olanlara hizmet etmelerini ısrarlı ve haklı olarak isteyenlere burjuvaları savunmak
arzusunu yüklüyorsunuz.

«Edebiyatın hiçbir etkisi olmayacağına, elbette
ki, inanmış değiliz. Ama, edebiyatın bir etkisi
olabilmesi için, en başta, görevinin ne olduğunu
gayet iyi anlaması ve sadece kulakları eğit-
mekle (**aynen böyle deniyor!...**) kalmaması ka-
mu oyunu da uyandıрмаğa çalışması lâzımdır.»

İşte halis muhlis petit bourgeois (*) diye buna
derler! Edebiyatın kulakları eğitmesi, görevini yanlış
ve kötü anlamasından ileri geliyormuş! Bu baylar
kendilerine safdil insan gözü ile bakılmasına, roman-
tik damgası basılmasına hâlâ daha şaşmaktadırlar!.

Aziz dostum Halkçı, oysa, iş tamamiyle aksi.
Edebiyatı eğitenler, ona (zekâ, cerbeze, teşebbüs zih-
niyeti, ulusal uygarlığın doğal ilerlemesi gibi) fikirler
veren ve yine ona maddî (gelir) kaynakları sağlayan-
lar asıl kulaklardır (*), Birbiriyle karşılaşmış iki düş-
man ordudan biri çıkıp düşman ordusu mareşalinin
emir subayından alçakgönüllü bir eda ile «hareketle-
rini daha iyi düzene sokmalarını» rica etmesi ne ka-
dar gülünçse, sizin bu yaptığınız da o kadar gülünç.

«Kamu oyunu uyandırmak» hakkındaki dileğiniz
için de aynı şey söylenebilir. «İdeali rahat ve sakin
bir kuşluk uykusuna dalmakta arayan» bir toplumun

(*) Rusça metinde fransızca olan bu terim «küçük burjuva»
manasına gelir (Çev.)

(*) Bu terimin çok dar bir manası var. «Burjuvazi» demek daha
doğru ve daha yerinde olur.

kamuoyunu uyandırmak ha? Eee, doğrusu ya, halkçı Bayların ötedenberi alıştıkları, «10 yıldır, 20 yıldır, 30 yıldır» büyük bir başarı ile devam ettikleri bir uğraş bu.

Birazcık daha gayret edin, Baylar! Daldığı kuşluk uykusunun bol bol tadını çıkaran toplum, kulaklara karşı hareketlerini bir düzene sokmağa hazırladığını söylemek için, belki ara sıra böğürdüğü olur. Haydi, onunla konuşmanıza. **Allez Toujours! (**)**

«... ikincisi de, edebiyat geniş bir söz ve halkla ilişki hürriyetinden faydalanmalıdır.»

Çok güzel ve yerinde bir dilek. «Toplum» bu «ideale» büyük bir yakınlık gösterir Ama, toplum bu ideali rahat ve sâkin bir kuşluk uykusunda «aradığından», dünyada en çok korktuğu şey de bu huzur ve sükûnun bozulması olduğundan, o halde... o halde, toplum öyle ağır davranır, öyle bir bilgelikle ilerler ki, yıllar geçtikçe kendini geriye doğru atılmış bulur. Halkçı Baylar bunun bir tesadüf olduğunu, kuşluk uykusunun pek yakında sona ereceğini ve hakikî ilerlemenin başlayacağını düşünürler. İşiniz yoksa bekleyin durun bakalım :

«Eğitimin ve öğretimin de etkisi olduğuna inanmıyor değiliz. Ama, her şeyden önce düşünüyoruz ki: 1°. Eğitimden yalnız çevrelerinden koparılıp birer kulak haline getirilen kimseler faydalanmakla kalmamalı, bundan herkes faydalanmalı.»

«Herkes faydalanmalı».. Marksçıların da istediği işte budur. Ama, marksçılar düşünüyorlar ki . Bugünkü iktisadî ve sosyal ilişkiler alanında herkesin eği-

(**) Rusça metinde fransızca olan bu sözler «ne duruyorsunuz. haydi» manasına gelir (Qev.)

timden faydalanması imkânsızdır. Çünkü, eğitim bedava ve zarunlu olsa bile, yine parayı zorunlu kılar; oysa, bu para ancak «halk içinden çıkmış olan» unsurlarda vardır. Bunun sonucu olarak, marksçılar düşünüyorlar ki. Bu alanda da «sosyal sınıflar arasındaki şiddetli mücadele» dışında bir hal şekli var olacağı kabul edilemez.

«... 2°. Halk okullarındaki öğretim yalnız papazların, emekli olmuş memurların, her soydan bir sürü aylağın eline bırakılmamalı; hakikaten namuslu, halkı gerçekten seven insanların eline bırakılmalıdır.»

Doğrusu, pek dokunaklı sözler! Ama, «zekâyı, teşebbüs zihniyetini, cerbezeyi», «halk içinden çıkmış olan» unsurlarda görenler de (hem her zaman samimî olmayarak da değil) «halkı sevdiklerini» temin ediyorlar, içlerinden çoğu da gerçekten namuslu» insanlardır. O halde, kim hüküm verecek? Eleştirel bir zekâyı ve yüksek bir ahlâka sahip olan kimseler mi? Oysa, yazarın kendisi de. «Hor ve hakir görmenin, küçümsemenin bu insanlara karşı hiçbir yararı olmaz» demedi mi? (*).

Dönüp dolaşıp, yine halkçılığın ta baştanberi rastladığımız ana özelliklerine geliyoruz ki, o özellik olaylara arkasını dönmektir.

Herhangi bir halkçı olayları ortaya koyunca, gerçeğin sermayeye ait olduğunu, geçirdiğimiz gerçek tekâmülün kapitalist bir tekâmül olduğunu, kuvvetin burjuvazinin elinde olduğunu her zaman kabul etmek

(*) S. 151: «...Bunlar kendilerini hor ve hakir görecektir, küçümseyecek olanları, daha önceden (bu «önceden» sözü üstünde durunuz) hor ve hakir görmüyorlar mı, küçümsemiyorlar mı?»

zorundadır. Meselâ, makalesini yorumlamakta olduğumuz yazarın da yaptığı şey budur Bizde bir «burjuva kültürü» nün teşekkül ettiğini, halka çalışmağa gitmek emrini verenin burjuvazi olduğunu, burjuva toplumun kendini vücudunun fizycılojik görevlerine terk ettiğini ve rahat bir kuşluk uykusuna daldığını, «burjuvazi» nin hatta bir burjuva bilmi, bir burjuva ahlâkı, bir burjuva edebiyatı, siyasette de birtakım burjuva safsatalar yarattığını bile kendisi de söylemiş değil midir?.

Ama, yine de öyleyken, halkçı dil dökmelerinin **hem de her zaman şu aykırı** faraziyeye dayanmaktadır. Kuvvet burjuvazi tarafında değil, halk tarafındadır. Halkçı (bugünkü yolun kapitalist bir mahiyeti olduğunu bile bile) bir yol seçme üstünde, (bugün burjuvazinin yönetimine tâbi olan) emeğin sosyalleştirilmesi üstünde dil döker; Devlet ahlâkî ve siyasî görüşte yer almalıdır, halka gerekli eğitimi verecek olanlar halkçılardır, v.b. der: Sanki kuvvet daha şimdiden emekçiler ya da emekçilerin ideologları tarafında imiş de, iş bu kuvvetin «hemen», «rasyonel», v.b. kullanılması yollarını göstermeğe kalmış gibi.

Bütün bunlar bir sürü iğrenç yalandan başka birşey değil. Prusya **Regierungsrat** (6) ının Rusya'da «ortak toprak tasarrufuna dayanan ziraî cemaatı» keşfettiği devirde, bundan elli yıl önce, bu türlü hül-yaların **raison d'être** (*)i olabilirdi, ama, otuz yıldan fazla süren «hür» bir çalışmadan sonra, bugün, bu, artık acı bir alaydan, bir ikiyezlülükten başka birşey olamaz.

Yazarının iyi niyeti, vicdanının temizliği ne olursa olsun, marksçılığın esaslı nazarî görevi bu yalanı yıkmak, böyle düşüncelerin yalanlarını yüzlerine vur-

(*) Rusça metinde fransızca olan bu sözler «haklı olabilirdi, bir manası olabilirdi» manasına gelmektedir. (Çev.)

maktır. «İnsanoğlunu mutluluğa götürecek yolları» arayanların birinci ödevi, kendilerini aldatmamak, bu işin ne olduğunu açıkça öğrenmek ve anlamak cesaretini göstermektir.

Emekçi sınıfın ideologları bunu iyice anlayıp kavrayacakları zaman da, «ideal» in daha iyi ve daha kestirme yollar bulmak olamayacağını, belki kapitalist toplumda gözlerimiz önünde olup biten α «şiddetli sınıf mücadelesi»nin görevlerini ve hedeflerini ifade etmek olacağını; emellerinin başarıya ulaşma ihtimalinin, «toplum» a ve «devlet» e verilen öğütlerle ölçülmeyip, bu idealin toplumun belli bir sınıfı içinde yayılma derecesiyle ölçüleceğini; ideal, iktisadî mücadeleye asıl katılanların çıkarlarıyla iyice kaynaşmamışsa, halkçının tumturaklı sözlerle küçümsediği, örneğin, «emeğe âdil ve hakkaniyete dayanan bir ücret verilmesi» gibi, ilgili sınıfın günlük hayatındaki «küçük» meselelerle kaynaşmamışsa, bu idealin en yüksek ideal olsa bile, beş para etmeyeceğini görüp kabul edeceklerdir

«Ama, bu kadarı da yetmez. Fikrî gelişme —ne yazık ki, her adımda karşılaştığımız gibi yırtıcı içgüdülere ve emellere karşı henüz bir teminat teşkil etmemektedir. Bu sebeple, köyleri ve ovalar yağma edilmekten korumak için, insanoğlunun yaratılışındaki manevî ve ahlâkî kusurları düzeltmeğe yardım eden toplu hayat şekli olarak, her şeyden önce, ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğumuzu korumak için acele edip birtakım tedbirler alınmalıdır. Ortak toprak tasarrufuna dayanan toprak topluluğunun varlığı, ne pahasına olursa olsun, güven altına alınmalıdır. Ama, bu da yetmez Ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu sırtına yüklenen vergilerle, bugünkü iktisadî şartlar

altında yaşayamaz. Şu halde, köylünün toprak mülkiyetini genişletecek, vergileri azaltacak, halk sanayiini teşkilâtlandırarak birtakım tedbirler almak lâzımdır.»

«Kulaklara karşı mücadelede başvurulacak çareler işte bunlardır Her namuslu edebiyat birleşmiş bir kitle haline gelip bu çareleri savunmalıdır. Bu söz konusu çareler, elbette ki, yeni şeyler değildir, ama, bu işi görecektir yegâne tedbirlerdir Oysa, herkesin buna kanaat getirmesi için, daha çok şey ister.» (Son).

Bu lâf ebesi halkçının programı işte budur! Gördük ki, ortaya konan olaylar iktisadî çıkarlar arasındaki mutlak zıtlığın her yerde var olduğunu, yalnız köyde olduğu gibi şehirde de, ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu içinde olduğu gibi dışında da, «halk» sanayiinde olduğu gibi küçük ve büyük fabrikalarda da, görülen anlamda değil, her yerde, iktisadî olayların yanı sıra da, yani edebiyatta da, «toplum» da, ahlâkî siyasî hukukî v.b. fikirlerle, âleminde de var olduğunu göstermiştir Bizim kahraman şövalye **Kleinbürger** (*) bir de kalkmış, «köyü ve ovayı korumak için hemen acele tedbirler almalıdır» diye çılgılığı basıp, acı göz yaşlar döker. Olayları yüzeysel anlamak ve uzlaşmaları kabul etmekte acele etmek gibi küçük burjuvaya has olan özellikler burada bütün çıplaklığı ile kendini göstermektedir Gördük ki, köyde ve ovada da bölünme ve mücadele vardır; buralarda da karşıt çıkarların oynadığı oyun görülmektedir. Oysa, halkçı hastalığın kökünü bu oynanan oyunda görmez de ayrıntıda işlenmiş olan hatalarda görür. Ortaya koyduğu program da gözünün önünde olup biten mücadeleyi bir fikir aracılığıyla aydınlat-

(*) Rusça metinde almanca.

mağa çalışmaz. Köyü ve ovayı dışarıdan arızî olarak, gelmiş, «yağmacı ve çapulcular» dan korumak düşüncesindedir. İyi güzel, ama, pek sevgili romantik, bu koruma tedbirlerini kim alacak? Asıl korunması gereken insanların zararına olarak vücudunun fizyolojik görevleriyle yetinen toplum mu? Artık - değerini bir parçasıyla geçinen, bu sebeple de, gördüğümüz gibi, bu yağmacılara direnç değil, tam aksine, elden gelen bütün yardımı yapan zemstvoların, o kantonların ve başka şeylerin temsilcileri mi?

Halkçı bunu üzücü bir ihtimalden, bir tesadüften başka bir gözle görmez; işi bu ihtimâlin, tesadüfün «caynacağı rolün kötü olarak anlaşılmasına» yorar; bütün bu unsurları «saptıkları yanlış yol» dan kurtarmak için «hareketlerini iyi bir şekilde düzenlemeğe» davet etmek yeter. İktisadî ilişkilerde bir **Plumache-rei** (*) sistemi kurulup kurulmadığını görmek istemez. Böyle bir sistemde eğitim görmek için yalnız «halk içinden» çıkmış kimseler gerekli imkânlarla ve boş vakitlere sahiptirler; halk kitleleri ise, «cahil kalmak ve başkası hesabına çalışmak» zorundadır; bu rejimden doğrudan doğruya doğmuş bir sonuç olarak «kibar toplum» a girecek talihliler yalnız «halk içinden çıkmış» unsurlardır Halkçı bunları görmek istemez. Kanton idaresi kâtipleri, zemstvo memurları, v.b. işte bu «toplum» içinden ve «halk içinden çıkmış» bu unsurlar arasından seçilir; oysa, halkçı, saf-lık edip, iktisadî ilişkilerden ve sınıf ilişkilerinden üstünde diye, bunlara iktisadî ilişkilerin ve sınıf ilişkilerinin **üstünde yer almış** diye bakar.

Onun için, «korumaya» çağrı davetiyesi tama-miyle yanlış bir adrese gönderilmiştir.

Halkçı (ya tasarruf ve ödünç para verme birlik-lerini ,kredileri, sıkı çalışmayı ve eğitimi teşvik eden

(*) Rusça metinde almanca.

kanunlarla kulaklarla mücadele etmek; arazi kredisi ve toprak satın almalarla köylünün toprak mülkiyetini büyötmek; gelir üzerinden alınan vergi aracılığıyla vergi yüklerini hafifletmek gibi küçük burjuvalara yaraşan yarım yamalak çarelerle) ya da ortaokul kızlarına yaraşan «halk sanayiini teşkilâtlandırmak» şeklindeki gül pembe hayallerle yetinir daha doğrusu avunur.

Peki ama, bu sanayi çoktan teşkilâtlanmış değil mi? Bu genç burjuvazi bu «halk sanayii»ni kendine göre, burjuva biçimine göre çoktan teşkilâtlandırmış değil mi? Bunu yapmamış olsaydı, «her köyü nasıl avucunun içinde tutabilirdi?» Halka «çalışmağa gitmeğe nasıl emredebilir» ve artık - değeri nasıl kendine mal edebilirdi?.

Halkçı burada ahlâkçı öfkenin en yüksek noktasına varır. Kapitalizmin üretimde anarşi üstüne, iktisadî buhranlar üstüne, halk kitlelerindeki sürekli, normal ve gittikçe vahimleşen işsizlik üstüne, emekçilerin kaderinin son derece kötüleşmesi üstüne kurulmuş bir «teşkilât» olduğunu söylemek ahlâksızlıktır, diye haykırır.

Oysa, tamamiyle aksine, asıl ahlâksızlık hakikatı gizlemek, köleliğin ortadan kaldırılmasından sonra gelişen Rusya'yı vasıflandıran rejimi tesadüfen gelmiş, arızî birşey olarak göstermek istemektir. Her kapitalist millet, teknik ilerlemeyi ve üreticileri sakat hale getiren «emeğin sosyalleştirilmesi» çuşumunu getirmektedir. Bu, ötedenberi bilinen bir olay, bir gerçektir. Ama, bu olayı «toplum» sözünü kullanarak ahlâkî bir vaaz konusu haline getirmek ve olup, biten mücadeleye gözlerini kapayıp, kaygısız bir huzur içinde: «Koruyunuz», «sağlayınız», «teşkilâtlandırınız», diye gevelemek düpedüz bir romantik, safdil ve gerici bir romantik olup çıkmak demektir.

Okuyucu bu yorumun Bay Struve'nin kitabını tahlil etmekle hiçbir ilişkisi yok, sanabilir. İlk bakışta böyle bir ilişki yok gibi görünürse de, sanırım, dikkatle bakılınca, bu ilişki kolayca görülebilir.

Bay Struve'nin kitabı Rus marksçılığını hiç anlamamıştır. Sadece, daha önce ortaya atılmış birtakım nazariyeleri (*) ilk defa olarak basınıma getirmiş bulunuyur. Önce de işaret edildiği gibi, liberal halkçı basın marksçılığı bu kitap çıkmadan önce de şiddetle eleştirmiştir.

Bu eleştiriye karşılık vermeden, meselenin bugünkü durumunu ele almağa, sonra da Bay Struve'nin kitabının niteliğini ve oynadığı rolü anlamağa imkân yoktur.

Bu cevabı vermek için, eski bir tarihte yazılmış halkçı bir makaleyi ele aldık; çünkü, hem ilkeleri ifade eden, hem de fazla olarak marksçılık için büyük bir değer taşıyan eski Rus halkçılığının hiç olmazsa esaslı birkaç kuralını kapsayan bir makaleye gerek vardı.

Bu yorumda, alışılmış halkçı - liberal kalem tartışmalarının ne kadar yapay ve saçma olduğunu göstermeğe çalıştık. Marksçılık hegelciliğin bir çeşidi(**) imiş; olaylarla kontrol edilmeyen akidelere ve şemalara, her memleketin kapitalizm safhasından mutlaka geçmesi zorunluğuna inanmaya bağlıymış, gibi sözler boş birer gevezelikten başka birşey değildir.

Marksçılık gerçeğin ölçüsünü (kistasını), sosyal sınıfların ve iktisadî çıkarların gözlerimiz önünde gi-

(*) Bak. V.V. Nazaî iktisat ilmi üstüne bir deneme, Petersburg. 1895, s. 257-258 (7).

(**) Söyleme gerek yok, ben burada marksçılığın tarihî kaynağından söz etmiyorum, yalnız bugünkü muhtevasının sözünü ediyorum.

riştikleri m¼cadelenin ifade edilmesinde ve teorik açıklamasında aramaktadır.

Marksçılık yalnız ve yalnız Rus tarihinin ve gerçeğinin olaylarına dayanır. Marksçılık da emekçi sınıfının fikir sistemini temsil eder, ama, Rus kapitalizminin gelişmesini ve başarılı gidişini, bu pek bilinen olayları büsbütün başka bir şekilde açıklar, bizim gerçeğimizin bugünkü üreticilere fikir sözcülüğü edenlerin önüne koyduğu görevleri büsbütün başka bir şekilde kavrar ve anlar. Onun için, bir marksçı, Rus kapitalizmi zorunludur, ilerleyicidir, bu kapitalizmin memlekette yerleşmesi ve gelişmesi kaçınılmaz bir olaydır, dediğı zaman, iyice yerleşmiş olup, bir yenilik ve moda cazibesi olmadığından ötürü her zaman anılmayan olaylardan hareket ederek işe başlar. Halkçı edebiyatın defalarca anlatıp anlatıp tekrarladığı şeylerin hepsini büsbütün başka bir şekilde yorumlar. Bütün bunlara cevap olarak, marksçı olayları tanımak istemiyor, diye halkçı feryadı bastığı zaman kendisini derhal susturmak için, 1870 yıllarında yazılmış ve esaslı bir ilkeye dayanan herhangi bir halkçı makaleyi kendisine hatırlatmak yeter

Şimdi Bay Struve'nin kitabını tahlil etmek işine girişelim.

İKİNCİ BÖLÜM

HALKÇI SOSYOLOJİNİN ELEŞTİRİSİ

Halkçılığın «özü» nü, yazar «Rusya'nın orijinal iktisadî gelişmesi teorisi» nde görmektedir. Yazara göre, bu teorinin, 1. Ferdin tarihî oluşumundaki rolü üstünde iyi tanımlanmış ve tayin edilmiş bir görüş; 2. Rus halkının kendine has ulusal karakterine ve zekâsına ve özel tarihî kaderine sezgi ile inanma gibi «iki esaslı kaynağı» vardır (s. 2). Yazar, buraya eklediği bir notta «halkçılık iyice belli bir sosyal ideal ile nitelenmiştir» (*) diyor ve halkçıların iktisadî görüşlerini daha ileride açıkladığını söylüyor.

Bana öyle geliyor ki, halkçılığın bu özel nitelendirilişinin ötesini berisini biraz düzeltmek ister. Bu nitelendirme haddinden fazla soyut ve fikircidir (idealisttir); çünkü, halkçılığın ana fikirlerini göstermekle beraber, ne «özü», ne de «kaynağı» hakkında birşey söyler. Bu idealin niçin Rusya'nın orijinal geliş-

(*) Bu «iyice belli bir sosyal ideal» ifadesini olduğu gibi, yani halkçılar ne istediklerini «iyice belli» bir şekilde bilirler manasında anlamamalıdır. Çünkü, bu çok yanlış bir şey olur. Bu «iyice belli ideal» sözünden, sadece ne kadar müphem bir fikir sistemi olursa olsun küçük müstahsillerin fikir sistemi anlaşılmalıdır.

mesi inancına ferdin rolü hakkındaki özel görüşe bağlı olduğu ve bu teorilerin niçin sosyal düşüncemizin «en önemli» akımı olduğu anlaşılmamaktadır. «Halk çılığın sosyoloji ile ilgili görüşleri»nden (kitabın ilk bölümünün adıdır bu) hareket eden yazar her ne kadar sadece sosyoloji meselelerini (sosyolojik yöntem meselesini) incelemekle yetinmeyip, halkçılığın Rus iktisadî gerçeği hakkındaki görüşlerini de açıklıyorsa, da bu fikirlerin kökünü, aslın göstermek zorunluğunu duymalıydı. Oysa ,sözü geçen notta, bunu yarım yamalak yapıp bırakıyor. Halkçılığın özü, üreticilerin çıkarı küçük üreticinin, küçük burjuvazinin görüşü ile temsil etmesine dayanmaktadır. Bay Struve, Bay N. - on'un kitabı hakkında yazılan almanca makalesinde, (**Sozialpolitisches Centralblatt**, 1893, sayfa 1) «halkçılığı ulusal sosyalizm» diye nitelendirmiştir. (**Ruskoye Bogostsvo**, 1893, sayı 12, s. 185); oysa eski Rus halkçılığı ile ilgili olan sosyalizme ulusal sosyalizm» dememek, «köylü sosyalizmi» demek; bugünkü halkçılıkla ilgili olana ise, «küçük burjuva sosyalizmi» adını vermek gerekirdi. Halkçılığın «kaynağı» nı toprak köleliğinin kaldırılmasından sonraki kapitalist Rusya'da küçük üreticiler sınıfının egemen olmasında aramalıdır.

Bu tanım iyice belirtilmek ister. Ben «küçük burjuva» terimini hiçbir zaman hergün kullanılan anlamında kullanmıyorum, iktisadî ve siyasî anlamıyla kullanıyorum, «Küçük burjuva», **Kleinbürger** (*) kavramını teşkil eden iki özellik bu unsurun : 1. Ticarî iktisat rejiminde, 2. Üretim yapan bir küçük üretici oluşudur. Şu halde, bu tarım, halkçıların pek haklı olarak her zaman aynı plânda tuttukları köylüye de, küçük zanaatçıya da uymaktadır; çünkü, köylü de, zanaatçı da pazar için çalışan ve ancak ticaret ikti-

(*) Rusça metinde almancadır.

sadının gelişme derecesi ile birbirlerinden ayrılan üreticilerdir. Sonra, eski halkçılık(**) ile bugünkü halkçılığı birbirinden ayırışım, birincisinin kapitalizmin Rusya'da henüz pek gelişmediği dönemde, köylü iktisadında küçük burjuva vasfının henüz ortaya çıkmadığı günlerde, pratik yönün tamamiyle hayalci cıldığı bir zamanda, halkçıların liberal «toplum» dan kesin olarak ayrı kalıp «halka gittikleri» yıllarda oluşmuş bir dereceye kadar saldırgan bir görüşe sahip olmasından ileri gelmektedir. Bugün ise iş büsbütün başkadır. Rusya'daki gelişmenin bugün tuttuğu kapitalist yola kimsenin bir itirazı yoktur; köylerde ve ovalarda görülen farklılaşma inkârı mümkün olmayan bir olaydır. Halkçılığın «ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğuna» olan çocukça inancından bugün ortada ancak birtakım döküntüler kalmıştır. Pratik bakımdan, hayal, yerini küçük burjuva bir «ilerleme» programına bırakmıştır; bu programın hiçbir hayalci tarafı yoktur; yalnız bazı tumturaklı cümleleri, o zavallı uzlaşmaların vatan için orijinal ve daha iyi gelişme yolları hayalleriyle olan tarihî yakınlığını hatırlatmaktadır. Liberal toplumdan ayrılacak yerde, buna daha dokunaklı bir şekilde yaklaşıldığını görüyoruz. Köylülerin fikir sistemi ile küçük burjuvazinin fikir sistemini birbirinden ayırmağa bizi zorlayan işte bu değişikliktir.

Halkçılığın gerçek muhtevası konusunu böyle kesin olarak ortaya koymamızı zorunlu kılan şey, Bay Struve'nin kitabındaki başlıca yanlışlığın açıklamada sayıut bir şekle bağlanılmış olmasından ileri gelmiştir. Bu birinci nokta. İkincisi ise, Bay Struve'nin bağlanmadığı görüşün «bazı ana tezleri» sosyal fikirlerin

(**) Eski halkçılar derken, meselâ Oteçstvenniye Zapiski dergisinden esinlenenleri kast etmiyorum. Asıl «halka gidenleri» anlıyorum.

iktisadî ve sosyal ilişkilere indirgenmesini istemektedir.

Şimdi de, bunlar üstünde durmadan, halkçılığın tamamiyle teorik görüşleri, örneğin sosyolojide metod meselesini bile kavramanın imkânsız olduğunu göstermeğe çalışacağız.

Sosyolojide metod hakkındaki halkçı görüşün en iyi açıklamasını yapanların Bay Mirtof (8) ve Mihaylovski olduğunu gösterdikten sonra, Bay Struve bu doktrini «sübjektif bir fikircilik (idealizm)» olarak tarif ediyor ve bunun böyle olduğunu göstermek için de, bu yazarlardan bazı parçalar alıyor. Bu parçalar üstünde durulmağa değer.

Her ki yazar da, tarih «teker teker, tek başlarına savaşılan fertler» in eseridir, fikrinden hareket ediyorlar. «Tarihî fertler yaratır» (Mirtof). Mihaylovski bu konuda daha da açık, daha da kesindir: «Yaşayan fert bütün düşünceleri ve bütün duygularıyla, kârı zedeğil, fert denilen bu canlı varlıktır» der. (s. 8). Tarih hedeflerini tâyin eden tarihteki, olayları doğanın ilkel güçleri ve tarihî şartlar tarafından çıkarılan engeller arasından ileri doğru iten herhangi bir mistik kuvvet değil, fert denilen bu canlı varlıktır» der (s. 8). Tarih insanların eseridir, tezi katıyen sağlam olmayan, tutar tarafı bulunmayan bir görüştür. Tarihî tamamiyle insanların etki ve eylemleri yaratmıştır. Toplum ilminin konusu da bu eylemleri açıklamaktadır; öyle ki, «olayların gidişine müdahalede bulunmak hakkı» (Bay Mihaylovski'ye ait olup, Bay Struve tarafından aktarılan sözler, s. 8) düpedüz bir mantık oyunundan başka birşey değildir. Bay Mihaylovski'nin sözleri bunu bütün açıklığı ile göstermektedir. Yazara göre, yaşayan fert, olayları, tarihî şartlar ve ilkel güçler tarafından çıkarılan birçok engeller arasından ileri doğru itmektedir. İyi ama, bu «tarihî şartlar» neden ibarettir? Yazarın mantığına göre bu şartlar yine

«yaşayan başka fertler» in eylemlerine dayanmaktadır. Gördünüz mü ne derin bir tarih felsefesi? Yaşayan fert olayları yaşayan başka fertlerin çıkardıkları **birçok** engeller arasından ileri doğru itmektedir! Peki, filân yaşayan fertlerin eylemleri niçin ilkel diye nitelendiriliyor da, neden öteki yaşayan fertlere «olayları» önceden tâyin edilmiş hedeflere doğru «iterler», deniliyor? Görülüyor ki burada en küçük teorik bir esas aramağa çalışmak, boşu boşuna kafa yormaktan başka birşey değildir, denebilir. İşin gerçeği şudur ki, sübjektifçilere «teorileri» nin malzemesini vermiş olan tarihî şartlar birtakım zıtlıklara dayanmaktaydı (ve hâlâ da dayanmaktadır) ve üreticinin mülkünden yoksun hale gelmesine sebep olmuştur. Bu zıtlıkları anlayamayan «tek tek fertler» in katılıp birleşecekleri sosyal unsurları **nerede** bulacağını bilemeyen bu sübjektifçiler, «tek tek fertleri» avutacak birtakım teoriler icat etmekle yetinmişler, bunlara tarihin «yaşayan fertler» in eseri olduğu güvenini vermişlerdir. «Sosyolojideki sübjektif metod», iyi bir niyeti ve kötü bir yorumu ifade etmekten başka birşeye yaramaz. Bay Mihaylovski'nin yazar tarafından daha ileride sözü edilen fikirleri bunu iyice göze batacak bir şekilde doğrulamaktadır.

Bay Mihaylovski diyor ki : «Avrupa hayatı ne mantıkla, ne de ahlâkla kaygılanarak kurulmuştur, tıpkı akıp giden bir nehir ya da biten bir ağaç gibi. Nehir en küçük bir çaba göstermeyi gerektirmeyecek yönde akar, sürükleyebileceği şeyleri alıp götürür, sürükleyemeyeceği şeylerin de yanından dolaşıp gider. Su bentleri, barajlar sulama kanalları insan aklının ve duygusunun eseridir Avrupadaki çağdaş iktisadî rejimin teşekkülüne bu aklın ve bu duyguların katılmadığı (Piotr Struve?) söylenebilir. Bu akıl ve duygular tohum halindeydi, bunların, olayların tabiî, ken-

diliğinden gidişi üstündeki etkisi lâfı edilemeyecek kadar önemsizdir.» (s. 9.)

Bay Struve bir soru işareti koyuyor, ama, bu işareti yalnız bir kelimeye koyup, hepsine koymamasına şaşıtk; çünkü, bu uzun uzun söylenen şeylerin içi o kadar boş! Akıl ve duygu kapitalizmin teşekkülüne katılmamıştır, herzesi de ne demek oluyor? Kapitalizm insanlar arasındaki bazı ilişkilere dayanmaz da, neye dayanır yani? Şimdiye kadar akıllı ve duygusu olmayan insan görmediğimize göre, «yaşayan insanlar» ın akıl ve duygularının «olayların gidişi» üstündeki etkisi «lâfı edilmeyecek kadar önemsizdir» sözleri ne kadar yanlış? Oysa tamamiyle aksine kuvvetli bir zekâyâ ve aydın bir görüşe sahip birtakım insanlar ve inatçı, söz dinlemez köylüyü kapitalist sömürme yoluna sokan gayet hünerli su bentleri, barajlar yapmışlar ve siyasî, malî plânda da, yalnız iktisadî kanunların etkisi ile yetinemeyen kapitalist birikmenin ve mülksüzleştirmenin döküldükleri iyi düşünüldüp tasarlanmış sulama kanalları vücuda getirmişlerdir. Bir kelime ile söyleyelim, Bay Mihaylovski'nin bütün bu sözleri öyle korkunç şekilde yanlış ki, bunları sadece birtakım teorik yanılgılar diye açıklamaya imkân yoktur. Bunlar, olsa olsa, tamamiyle bu yazarın küçük burjuva görüşü ile açıklanabilir. Kapitalizan eğilimlerin neler olduğunu, ötedenberi gayet açık bir şekilde ortaya koymuştur; kendi içinde taşıdığı zıtlığı sonuna kadar geliştirmiştir; çıkar zıtlıkları çıktıktan birtakım şekillere bürünmüş ve hattâ bu çıkar zıtlıkları Rus kanunlarında bile yansımıştır; oysa, küçük üretici bu mücadeleden uzak durmaktadır. Bu küçük üretici, küçücük teşebbüs kurumu ile hâlâ, eski burjuva toplumuna bağlıdır; onun için, kapitalist rejim tarafından ezildiği halde, ezilişinin gerçek nedenlerini bir türlü anlayamaz ve bütün kötülüğün insanlardaki aklın ve duygunun henüz «tohum halinde»

oluşundan ileri geldiğine inanmak gibi birtakım boş hayallerle avunur durur.

Bu küçük burjuva sözcüsü sözlerine devam edip diyor ki: «İnsanlar olayların gidişi üstünde şu ya da bu şekilde etki yapmak çabasını elbette ki her zaman göstermişlerdir.»

Oysa, «olayların gidişi» ni yaratan şey, insanların eylemleri ve «etkileridir», bundan başka birşey değildir ki, bakın işte şu da yine hiç anlamı olmayan bir cümle :

«Ama, bunu yapmakla, insanlar en cılız bir tecrübeyi ve en kaba menfaatları kendilerine rehber edinmiş oluyorlar; bu rehberlerin ise, modern bilim ve bugünkü ahlâkî fikirler tarafından gösterilen yolda yürümeleri ancak tesadüfe bağlıdır, pek az görülen bir şeydir; bunu da anlamak pek kolaydır.» (s. 9.)

Kendi «idealini» hayatî çıkarlara bağlayamadığından ötürü «çıkarların kaba sabalığını» mahkûm eden küçük burjuva ahlâkı. Modern bilim ile bugünkü ahlâkî fikirler arasındaki ayrılığa küçük burjuvanın gözlerini kapayış tarzı.

Söylemeğe hacet yok, Bay Mihaylovski'nin düşüncelerine ait bu özellikler, Rusya'dan söz etmeğe başladığı zaman da görülür. Rusya'nın bir **tabula rasa** (*) olduğunu, bu ülkenin işe ta başından başlayabildiğini, başka memleketlerin düştükleri yanılgılara düşmekten kurtulabildiğini, v.b. v.b. iddia eden Yakoflef adlı birinin bu tuhaf zevzekliklerini «bütün kalbi ile ve sevinçle karşılar». Hem de, «eski soylular teşekkülü» temsilcilerinin büyük toprak mülkiyetleriyle ve geniş siyasî imtiyazlarıyla bu **tabula rasa** üs-

(*) Rusça metinde lâtince olan bu sözler «zihnin her türlü fikirlerden arınmış hali», burada ise «Rusya'nın her türlü siyasi, iktidârî ve sosyal kurumlardan arınmış hoş bir alan hali» manasına gelmektedir (Çev.)

tünde hâlâ güçlü bir şekilde tutundukları, kapitalizmin de yine bu **tabul rasa** üstünde bütün «ilerleme» maiyeti ile ve hızla büyüdüğü bir zamanda söyleniyor bu sözler. Küçük burjuva korkup bu **olaylara** gözlerini kapar ve «Şimdi, ilmin bazı hakikatlere vardığı ve az çok otorite kazandığı bir devirde yaşamağa başlıyoruz» deyip çocukca masum hayaller âlemine dalar.

Demek ki, Bay Mihaylovski'nin Bay Struve tarafından ele alınan düşüncelerinden, halkçılığın sosyolojideki fikirlerinin sınıf kaynağını bulup çıkarmak mümkün oluyor.

Bay Struve'nin Bay Mihaylovski'ye yönelttiği bir eleştiri üstünde durmamazlık edemeyiz: «Bay Mihaylovski'ye göre, diyor yazar, yenilmesi imkânsız tarihî eğilimler diye birşey mevcut değildir; bu eğilimler bu haliyle ferdin ve sosyal grupların pratik faaliyetine bir yandan hareket noktası, öte yandan da, zorunlu birtakım sınıflar hizmetini görecektir.» (s. 11.)

Burada kullanılan dil objektif olma taraftarı bir kimsenin dilidir, bir marksçının (bir maddecinin) kullandığı dil değildir. Bu kavramlar (bu görüş sistemleri) arasında, üstünde durulmağa değer, bir fark vardır: Çünkü, Bay Struve'nin kitabının en büyük yanlıgısı bu farkın tam olarak anlaşılmamasından ileri gelmektedir

Objektif olma tarafları kimse belli bir tarihî oluşumun zorunlu cıduğundan söz eder. Maddeci ise, hem belli bir iktisadî ve sosyal teşekkülün varlığını, hem de bu teşekkülün doğurduğu birbirine zıt, birbiriyle çatışan ilişkilerini inceden inceye gözler. Birbiri ardından gelen olaylar dizisinin zorunluluğunu ispat etmekle, objektiflik taraflısı her zaman bu zorunluluğu savunan bir kimse durumuna düşmek tehlikesiyle karşılaşır. Maddeci sınıf zıtlıklarını değerlendirir, böylelikle de kendi görüşünü tâyin etmiş olur. Objek-

tif olmak taraflısı kimse «yenilmesi mümkün olmayan tarihî eğilimler» den dem vurur. Maddecî, filânca ya da falanca iktisadî rejimi, öteki sınıflarda şu ya da bu somut muhalefet şekillerini doğurmak suretiyle ,yöneten sınıftan söz eder. Şu halde, görülüyor ki, maddecî, bir yandan objektiflik taraflısı olandan daha tutarlı aldığı gibi, maddecinin objektifliği de daha derin, daha tamdır. Oluşumun zorunluluğuna işaret etmekle yetinmez: Bu oluşuma bir muhteva kazandıran iktisadî ve sosyal teşekkülün hangisi olduğunu, bu oluşumun zorunluluğunu tâyin eden sınıfın hangi sınıf olduğunu da bütün aydınlığı ile ve kılı kırk yararcasına gösterir. Meselâ, yukarıda sözü edilen örnekte, maddecî «yenilmesi imkânsız tarihî eğilimler» in varlığını gözlemekle yetinmeyecek; söz konusu rejimin muhtevasını tâyin eden ve bu rejimden müstahsillerin kendilerinin girişecekleri eylemden başka bir yolla çıkılabileceğini reddeden belli sınıfların var olduğuna da işaret edecektir. Öte yandan, maddecilik az çok taraf tutma zihniyetini de gerekli saymakta, bir olayın bütün değerlendirilmesinde bizi belli bir sosyal grubun görüşünü açıkça ve hiçbir kuşkuya düşmeden tutmağa zorlamaktadır. (*)

Bay Mihaylovski'den sonra, yazar, ilgi çekici ve orijinal hiçbir şey sunmayan Bay Yujakof'a geçiyor. Bu sonuncunun sosyoloji ile ilgili izahlarını, Bay Struve, pek haklı olarak, «tumturaklı lâf ebelikleri» ve «her türlü muhtevadan yoksun» diye vasıflandırıyor. Bay Yujakof ile Bay Mihaylovski arasında mevcut (genellikle, halkçılıktan ileri gelen) nitelendirici bir fark üstünde dikkatle durulmağa değer. Bu farkı ortaya koyan Bay Struve, Bay Yujakof'u «milliyetçi»

(*) Bay Struve'nin eksik ve kusurlu maddeciliğine ve sınıf mücadelesi teorisinin mantıktan yoksun oluşuna dair aydın ve kesin örnekler ileride yeri geldikçe verilecektir.

olarak vasıflandırdığı halde, Bay Mihaylovski'nin her türlü «milliyetçiliğe her zaman yabancı olduğunu» savunur ve onca «halkın hakları meselesi, yalnız Rus halkı ile ilgili olmakla kalmaz, bütün uygar dünyadaki emekçi halkın tümü ile de ilgilidir» der. Bana öyle geliyor ki, bu fark, aynı zamanda, küçük üreticinin iki yönlü durumunu da yansıtmaktadır; çünkü, bu küçük üretici, Yujakof'un içten gelme mutlu ifadesiyle hem «toplumdan ayrılmağa» başladığı için bir ilerleme unsuru, hem de küçük patron durumunu muhafaza etmek uğrunda mücadele ettiği ve iktisadî gelişmeyi kösteklemeğe çabaladığı için bir gericiilik unsurudur. İşte bunun içindir ki, Rus halkçılığı kendi doktrininde ilerleyici ve demokrat niteliklerle gerici nitelikleri birleştirmesini biliyor. Moskovskye Viyedomosti dergisinin halkçılığa muhabbet göstermesi de bu gerici vasıflarından ötürüdür. Bu derginin ne olduğuna gelince, ne yapsak bunu Bay Struve'nin Bay Yujakof'tan aldığı parça kadar iyi bir şekilde belirtmeyiz

«Çalışma hakkındaki en öz ve en arı fikri en iyi ifade edenler her zaman ve her yerde köylüler olmuştur. Anlaşıldığına göre, bu fikri çağdaş tarih sahnesine çıkaranlar, dördüncü düzen denilen, şehir işçileri olmuştur; ama, bu fikir, kapsamı bakımından öyle önemli değişikliklere uğramıştır ki, köylü günlük hayatındaki değişmez temelin bu fikir olduğunu tanımakta bayağı güçlük çekmektedir. Kutsal çalışma ödevi değil de, çalışma hakkı, ekmeğini alınının teriyle kazanmak zorunluluğu. («Öz ve arı çalışma» fikri arkasında saklanan şey buymuş meğer! Tıprak köleliğinin «ödev» fikrinden doğrudan doğruya köylünün hizmetlerini yerine getirmek için... Ekmek parasını kazanmak ödevinden esinlenmiş bir görüş değil mi bu? Bu «kutsal» ödevin sözü edilmekle, sersemlemiş ve dermansız hale gelmiş çeki hayvanının sö-

z  edilmiş oluyor (*...); sonra, çalışma ile çalışma ücretinin birbirinden ayrılması, çalışmaya  dil bir ücret verilmesi  ğrundaki bütün bu didişmeler ve kaynaşmalar sanki çalışma verdiği meyvalarla bu  creti ve  d l  kendisi yaratmıyormuş gibi («Bu da ne demek oluyor?» diye Bay Struve soruyor. Ne olacak? Çok kötü birşey Toprağa bağlı ve başkası hesabına aşağı yukarı bedava olarak geberinceye kadar çalışmağa alışmış olan ırgadın yumuşak başlılığını en son haddine vardiurma); çalışmanın hayattan ayrılması ve fabrikadan geçirilen saatların sayisiyle ölçülen emekçinin günlük çıkarlarıyla hiç,bir ilişkisi, hiçbir bağlı olmayan soyut bir kategori haline gelmesi (?! P. S.). (bugünkü kapitalist teşkil ttan bazan çok acı çekecek olan, ama, bu teşkil tin kesin olarak «dışına» atılmış olan unsurların bu teşkilâta karşı harekete geçmelerinden korkan küçük burjuvanın örnek denecek tabansızlığı) en son yerleşik hayatın bulunmaması, çalışma ile kurulmuş bir aile ocağının bulunmaması, çalışma şekillerindeki değişiklik. Bütün bunlar köylü çalışması fikrine tamamiyle yabancı olan şeylerdir. Çalışma tarafından kurulup, babadan oğula miras bırakılan aile ocağı, kaygılarıyle bütün hayatın içine giren çalışma, binlerce kuşağın alın teriyle sulanmış toprağı sevmeye dayanan bir ahlâk kurup bunu hayata hediye eden çalışma, köylü hayatının niteliğini vücuda getirip bu hayatı tamamlayıcı bir unsur teşkil eden bütün bunlar işçi sınıfının tamamiyle yabancı olduğu şeylerdir. Onun için, işçinin hayatı çalışma ile kurulsada, (ferdiyetçi ve kazanılmış hak

(*) Batı Avrupa emekçileri güttükleri « alışma hakkı» davasının geleişme safhasını çoktan aşmışlar, şimdi «tembellik hakkı», yani kendilerini yorgun düşüren ve sakatlayan aşırı bir çalışmadan sonra dinlenmek hakkı davası peşindedirler. Yazarın bundan haberi olmadığı muhakkak. Zaten, küçük burjuva'ya da b yleyi yaraşır.

ilkesi üstüne kurulu) «burjuva ahlâkına dayandığı, haydi bilemediniz, soyut bir felsefî ahlâka dayandığı halde, köylü ahlâkının asıl temeli çalışmadır ve çalışmanın mantığıdır, gerekleridir. (s. 18). Küçük üreticinin gerici nitelikleri, kendisinin ebedî olarak çeki hayvanı olmak «kutsal ödevi» ne mahkûm olduğuna inandıran sersemliği, «babadan oğula miras kalmış» uşak zihniyeti, küçük işletmesine dört elle sarılması, bu sefer burada bütün saf haliyle görünmektedir. Bu küçük işletmeyi kaybetmek korkusu, küçük üreticiyi hem her türlü «âdil ücret» fikrinden vazgeçirmiş, hem de her türlü «didişmeğe ve kaynaşmağa» karşı düşmanca davranmağa sürüklemiştir. Az verimli olması ve emekçiyi olduğu yere bağlaması yüzünden, yine bu işletme küçük üreticiyi vahşi bir insan haline getirmiş ve iktisadî şartlar nedeniyle onda zorunlu olarak sersemliği ve uşak zihniyetini doğurmuştur. Burjuvazimizin en öğünülecek değerlerinden biri muhakkak ki bu gerici nitelikleri yıkmasıdır. Yine burjuvazi ilerleyici eylemi ile emekçiyi toprak köleliğine ve eski geleneklerine bağlayan bütün bağları koparıp atmıştır. Efendi ile uşak, kulak ile köylüler, tacir ile mahallî zanaatçılar, «mütevazi ve sakallı pederşahi milyoner» ile «benim arslanlar» dedikleri kimseler arasındaki kişisel ilişkiler altında gizlenip bu nedenle de son derece gerici fikirleri dağıtan Orta Çağa has sömürme şekilleri yerine, burjuvazi «Avrupalı serbest müteşebbis» tarafından yapılan, hiçbir şeyi gizlemeyen ve kişisel olmayan sömürmeyi ve bu suretle bütün boş umutları ve saçma hayalleri yıkan sömürmeyi getirmiştir. Hâlâ da getirmeğe devam etmektedir. Burjuvazi küçük toprak parçasından başka şeyi tanımak istemeyen, zaten istese de tanımak elinden gelmeyen köylünün eski ayrık halini («yerleşik hayatı» nı) yıkmış ve emeği sosyalleştire-

rek ve verim kalitesini son derece artırarak, üreticiyi zorla sosyal hayat alanına doğru itmiştir.

Bay Yujakof'un yürüttüğü muhakeme hakkında Bay Struve şöyle söylüyor: «Böylelikle, Bay Yujakof halkçılığın Batı düşmanı (İslav uygarlığı taraftarı) köklerini bütün açıklığı ile açıklamış oluyor». (s. 18). Daha ileride de, halkçılığın sosyoloji konusundaki fikirlerini kısaca izah ederken şunları ekliyor. «Rusya'nın orijinal gelişmesi» hakkında beslenen inanç «Batı düşmanlığı (İslav uygarlığı taraftarlığı) ile halkçılık arasındaki tarihî bağı» oluşturmakta ve bunun sonucu olarak, marksçılar ile halkçılar arasındaki çatışma «İslav taraftarlığı ile Batı taraftarlığı arasındaki anlaşmazlığın tabii ki bir uzantısı»ndan başka bir şey değildir. (s. 29). Bu son tez, bence, bazı sakıncı kayıtlar öne sürmeyi gerektirir. Halkçıların (meselâ, Bay Yujakof'un) en kötü bir aşırı milliyetçiliğe saplanmak gibi pek büyük bir kusurları vardır. Şurası muhakkak ki, Karl Marx'ın sosyoloji metodu ile bu düşünürün asıl üretimi yapanlar meselesini ortaya koyuş tarzını iyi bilmemek, asıl üretimi yapanların çıkarlarını temsil etmek isteyen Ruslar için, Batı «uygarlığına» karşı tam bir ilgisizlik göstermekle birdir ve aynı şeydir. Oysa, halkçılığın özü çok daha derinlere gider: Bu öz, Rusyanın orijinal gelişmesi görüşünde İslav taraftarlığında değil, Rus küçük üreticisinin ilişkilerini ve fikirlerini temsil etmekte yer alır. Onun için, halkçılar arasında, Bay Struve'nin söylediği gibi, İslav taraftarlığı ile hiçbir ortak yanı olmayan ve hatta Rusya'nın Batı Avrupa tarafından tutulan yola girdiğini bile kabul etmiş (halkçıların seçkin grubundan) birtakım yazarlar da vardır. Rus halkçılığını meselelerini İslav taraftarlığı ve Batı taraftarlığı gibi kategorilerle aydın bir şekilde anlamak tamamiyle imkânsızdır. Rus halkçılığı, İslav taraftarlığı ile Batı taraftarlığı yani emek ile **sermaye** arasındaki çı-

kar çatışmasının hemen hemen hiç mevcut olmadığı bir devirdeki Rus hayatının bir olayını yansıtmıştır. Halkçılık bu olayı küçük üreticinin yaşama şartları ve çıkarları süzgecinden geçirerek, yarı, sosyal çıkarlar arasındaki zıtlıkları öne sürmeyip, başka bir gelişme yolu diye boş bir umudu öne süren bir teori yaratmak suretiyle, ürkek, biçimsiz, mahiyeti değişmiş bir şekilde yansıtmıştır. Bizim görevimiz halkçılığın bu yanılığını düzeltmek, asıl üretim yapanların çıkarlarını hangi sosyal grubun fiilen temsil edebildiğini göstermektir.

*
**

Şimdi, Bay Struve'nin kitabının ikinci bölümüne geçelim.

Yazar açıklamasında şöyle bir plân çizmiştir: İlk önce, maddeciliği toplum biliminin biricik doğru metodu olarak kabul etmeyi zorunlu kılan genel düşünceleri öne sürüyor, sonra, Karl Marx ile Friedrich Engels'in fikirlerini izah ediyor; en sonunda da, bu suretle elde edilen sonuçlar Rus hayatının bazı olgularına uyguluyor. Bu bölümde incelenen konunun özel bir önemi olduğundan, biz de bu bölümün ayrıntılı bir tahlilini yapmağa, itiraz edebilecek bütün noktaları ortaya koymağa çalışacağız.

Yazar tamamiyle doğru olan şöyle bir fikirden hareket ederek işe başlamaktadır: Sosyal oluşumu «kendilerine birer hedef çizen» ve «olayları ileri doğru iten yaşayan fertler» in eylemine indirgeyen teori bir yanlış anlamadan (bir anlaşmazlıktan) doğmuştur. Söylemeğe gerek yok, hiç kimse «sosyal bir gruba bu grubu vücuda getiren fertlerin varlığından ayrı, muhtar, bağımsız bir varlık» yüklemeyi hiçbir zaman aklından geçirmemiştir.» (s. 31, ama, şurası da muhakkak ki, «fert, somut ferdiyet olarak, gelmiş geç-

miş ve çağdaş bütün fertlerin ,yani sosyal bir grubun temsilcisidir.» Yazarın düşüncesini açmağa çalışalım. Bay Mihaylovski'ye göre ,tarih «bütün düşünceleriyle ve bütün duygularıyla yaşayan fert» in eseridir. Çok doğru. Peki, ama, bu «düşünceleri ve duyguları» tâyin eden şey nedir? Bu düşünceler ve duygular ferdin zihnî hayatının maddesi ve konusu olan belli bir sosyal çevreden, «fikirlerinde ve duygularında» olumlu ya da olumsuz bir tarzda yansıyıp, ferdî filân ya da falan sosyal sınıfı temsil eder bir unsur haline getiren çevreden zorunlu olarak doğacak yerde, bunların tesadüften doğdukları ciddî olarak savunabilir mi? Ayrıca şu da var : Birtakım **gerçek** «düşüncelerin ve duyguların» **gerçek** birtakım fertlerden doğduğuna hükmetmemizi mümkün kılan şey nedir? Bize bu imkânı veren, hiç şüphe yok ki, bu fertlerin **eylemleridir**; burada yalnız sosyal «düşünceler ve duygular» söz konusu olduğundan, bir ekleme yapıp bize bu imkânı veren fertlerin **sosyal eylemleri**, yani **sosyal olaylardır** demeliyiz. Bay Struve diyor ki : «Ferdî sosyal gruptan ayırırken, sosyal gruptan —fertler arasında bulunup— sosyal hayattan doğan ve örflerde ve hukukta, âdetlerde ve ahlâkta, dinî fikirlerde ifade edilen çeşitli birçok ilişkileri anlıyoruz» (s. 32). Başka bir deyişle, insanlar arasındaki iyice belli sosyal ilişkileri tahlil konusu olarak ele alan maddeci sosyolojinin bilim adamı, hareketleri ve eylemleriyle bu ilişkileri yaratan **gerçek** fertleri inceler. «Yaşayan fertler» den hareket ederek işe başladığını iddia eden sübjektifçi sosyolojinin bilim adamı, gerçekte, bu fertlere rasyonel sandığı birtakım «duyguları ve fikirleri» yüklemekle işe başlamış olur (çünkü, «fertlerini» somut sosyal çevreden ayrı olarak ele almakla, derhal, bunların **gerçek** düşüncelerini ve duygularını incelemek imkânsızlığı içine düşmüş olur); yani, Bay Mihaylovski'-

nin de kabul edeceği gibi, «utopyadan işe başlamış olur», (*). Fazla olarak, bu sosyoloji bilim adamının rasyonel hakkındaki fikirleri de (kendisi farkında olmadan) belli bir sosyal çevreyi yansıttığından, kendisine «çağdaş bilmin ve ahlâkî fikirlerin en saf ve katıksız» ürünü gibi görünen muhakemesi de, gerçekte, yalnız küçük burjuvazinin görüşünü ve ilişkilerini ifade etmiş olur.

Bu son olayın, yani ferdin rolü ya da eleştirici maddeci inceleme yerine ütopyayı, sübjektifçi metodu koyan özel sosyoloji teorisinin büyük bir önemi vardır. Bay Struve bu konuda hiçbir şey söylemeyi geçtiğinden, bu nokta üstünde durulmağa değer.

Halkçılar arasında pek yayılmış olan «zanaatçı üstünde yürütülen» muhakemeyi örnek olarak alalım. Halkçı bu zanaatçının acıklı halini, pek önemsiz olan üretimi, istihsalı yapana 16-18 saatlik işgünü için birkaç kuruş verip istihsalin arslan payını cebine atan tacir (ürettirdiği malı satan) tarafından rezilce sömürülüşünü tasvir eder. Halkçının bundan çıkardığı sanuç şudur: Zanaatçının yaptığı üretimin sefil bir düzeyde olması ve emeğinin sömürülmesi bugünkü rejimin kötü yönlerini oluşturur. Ama, zanaatçının ücretli işçi olmaması da, işin iyi tarafıdır. İyi tarafı muhafaza etmek, kötü tarafı kaldırıp atmak lâzımdır. Bu işi başarmak için, zanaatçılar kooperatifler halinde teşkilâtlandırılacaktır. Halkçının yaptığı kusursuz denilen muhakeme işte budur.

Marksçılık başka türlü muhakeme yürütmektedir. Zanaatçı sanayiinin ne durumda bulunduğunu öğrenmek için, yalnız neyin iyi, neyin kötü olduğunu soruşturmakla kalmaz, aynı zamanda bu sanayinin teşkilâtının ne olduğunu, yani belli bir mamulü işle-

(*) Bk. Mihaylovski, *Eserler*, c. III, s. 155: «Sosyoloji işe utopyadan başlamalıdır».

yip çıkaran zanaatçılar arasındaki münasebetlerin nasıl kurulduğunu da —**ve niçin böyledir de, başka türlü değildir, diye de**— kendi kendine sorar Görür ki, bu teşkilât ticarî üretimdir, yani pazar vasıtasıyla birbirine bağlı bulunan ayrı ayrı üreticiler teşkilâtıdır. Her müstahsilin başkaları tarafından istihlâk edilmek üzere istihsal etkisi ticaret eşyası, ancak **para** şeklini aldıktan sonra, yani hem nitelik hem nicelik bakımından önceden sosyal bir değerlendirmeye tâbi tutulduktan sonra, tüketicinin eline varabilir, üreticiye başka bir sosyal mamûl almak hakkını verebilir. Oysa, sözü geçen sosyal değerlendirme üreticinin dışındadır, pazarın iniş çıkışları arasında yapılır. Üreticiden ayrı ve bağımsız olup, onun habersiz bulunduğu bu iniş çıkışlar üreticilerin bir kısmını iflâs ettirmek, bir kısmına da sosyal emeğin ürünü olan parayı vermek suretiyle, çaresiz bunlar arasında eşitsizliği doğurur ve arttırır. Paraya sahip olanın, malı zanaatçıdan alıp müşteriye satanın gücünü yaratan şeyin ne olduğu böylece anlaşılmış oluyor: «Çünkü, günü gününe, en çok haftadan haftaya yaşayan zanaatçılar arasında paraya, yani bundan önceki sosyal emeğin ürününe sahip olan yalnız bu alıp satandır, para bunun elinde sermaye haline gelir, satıcı başka zanaatçıların fazla üretimini işte bu sermaye ile kendine mal eder. Onun için marksçı bundan şu sonucu çıkarır: Sosyal iktisadın bu teşkilâtı ile, üreticinin sömürülmesi ve yoksullaştırılması kaçınılmaz bir şeydir; tıpkı, varlıklı olmayanların varlıklara tâbi cımları ve bunların çıkarlarının birbiriyle çatışması kaçınılmaz bir şey olduğu gibi. Bu sömürme ve yoksullaştırma, bu tâbi olma ve bu çıkar çatışması da, **sınıf** mücadelesi denilen bilimsel kavramın özünü teşkil eder. Bunun sonucu olarak, üretim yapanın çıkarı, hiçbir zaman bu birbirine zıt unsurları uzlaştırmakta değildir; tamamiyle aksine, bu muhalefet bilincinin gelişmesinde-

dir. Görüyoruz ki, ticari iktisadın ilerlemesi, bizde Rusya'da da, muhalefetin böyle bir gelişmesine sebep olmaktadır: Pazar genişledikçe ve üretim arttıkça, ticarî sermaye de sanayi sermayesi haline gelmektedir. Zanaatçıdan malı alıp tüketiciye ulaştıran satıcı tarafından ötedenberi kemirilen ferdî küçük sanayii kesin olarak yıkan makineleşmiş sanayi, emeği sosyalleştirmektedir. Zanaatçının görünüşteki bağımsızlığı ve satıcının görünüşteki gelip geçici kuvveti arkasında gizlenen **Plusmacherei** sistemi, bundan sonra ,artık bütün aydınlığı ile, bütün çıplaklığı ile kendini göstermektedir. Yine zanaatçılıkla fazla üretimi satıcılara bağışlamak suretiyle ancak «hayat»a katılabilen «emek», bugün burjuva toplumunun «hayatından kesin olarak sürüp çıkarılmıştır». Bu toplum dayandığı temeli teşkil eden ilkeyi sonuna kadar dile getirmek suretiyle emeği pek büyük bir dolbralıkla toplumdan sürüp çıkarıyor; o ilke de şudur. Emekçi emeğinin fazla üretimini kendine mal etmek istiyen para sahibini bulduğu zaman ancak geçinme imkânlarını elde edebilir. Zanaatçının (kendi fikir sözcüsü halkçının da) anlayamadığı şey ,yani yukarıda anılan muhalefetin derin niteliği, sınıf niteliği, istihsalı yapana aydın olarak görünmektedir. İşte bunun içindir ki, zanaatçının çıkarları ancak üretimi yapan ileri (ilerlemiş görüşlü) emekçi tarafından temsil edilebilir

Bu iki muhakemeyi, şimdi de, sosyoloji metodu bakımından birbiriyle karşılaştıralım.

Halkçı gerçekçi olduğunu kuvvetle söyler. «Tarih yaşıyan fertlerin eseridir»; şu halde, ben de bugünkü rejime düşman olan zanaatçının duygularından, en iyi rejimin kurulması hakkındaki fikirlerinden hareketle işe başlıyorum ,der; Oysa, önlenmesi mümkün olmıyan bilmem hangi zorunluktan dem vuran marksçı mistiğin, metafizikçinin biridir.

Gerçekte bu mistik, tarih «yaşıyan fertler»in eseridir, diye cevap verir. Zanaatçılığın sosyal ilişkileri «neye bu şekli aldı da, başka bir şekil almadı» meselesini (hattâ sizin ortaya bile koymadığınız meseleyi.) incelemekle, ben asıl «yaşıyan fertler»in **kendi tarihlerini yaratış** ve yaratmağa devam ediş **tarzını** incelemiş oldum. Gerçek «yaşıyan» fertlerle, gerçek düşüncelerle ve duygularla uğraşacağımı söylerken, elimde güvenilir bir ölçü vardı; o ölçü de şudur: «Düşünceler ve duygular» yaşıyan fertlerde ötedenberi birtakım hareket ve eylemlerle ifade edilmiş, yine de bu düşünceler ve duygular belli birtakım sosyal ilişkiler yaratmıştır. Doğru, ben hiç bir zaman «tarih yaşıyan kişilerin eseridir» demedim (çünkü bu cümle bana pek anlamsız görünmektedir); ama, **gerçek** sosyal ilişkileri ve bu ilişkilerin **gerçek** gelişmelerini incelemekle, ben asıl yaşıyan fertlerin faaliyetinin verimini tahlil etmiş oluyorum. Oysa, siz de pekâlâ «yaşıyan fertler»in sözünü ediyorsunuz, ama, hareket noktası olarak, «yaşıyan ferdi» fiilen kendi yaşama şartlarının, üretim ilişkileri sisteminin doğurduğu «düşüncelerle ve duygularla» birlikte almıyorsunuz da, kafasını kendi «düşüncelerinizle ve duygularınızla» doldurduğunuz bir kukla olarak alıyorsunuz. Görülüyor ki, bu hareket tarzı insanı ancak çocukça birtakım hayallere götürür; hayat sizin yanınızdan geçip gitmiş oluyor, siz de hayatın yanından geçip gitmiş oluyorsunuz. (*) Dahası var. Bu kuk-

(*) «(«Yeni bir tarihî yol imkânı»), pratik tarafından imansızcasına daraltılmıştır»; «bu imkân, gün geçtikçe, azalmaktadır, denebilir» (Bay Mihaylovski'nin bu sözleri Bay Struve tarafından kitabına alınmıştır, s. 16). Bu imkân hiç bir zaman varolmadığına göre, azalan elbette ki, «imkân» değildir. Anlamsız birtakım kuruntular bunlar. Ama, böyle olması daha iyi.

İlanın kafasını ne ile doldurduğunuz, vaz ettiğiniz tedbirlerin neler olduğunu birazcık olsun görünüz. «Çağdaş bilmin ve ahlâkî fikirlerin gösterdiği yol» diye emekçilere kooperatifi salık vermekle, küçücük bir ayrıntıyı, yani iktisadımızın bütün teşkilâtını ihmal etmiş oluyorsunuz. Bu işte kapitalist iktisadın söz konusu olduğunu anlamamakla, akla gelebilen mümkün bütün kooperatif şekillerin bu alanda aldatıcı birer küçük tedbir olduğunu fark etmemiş oluyorsunuz; bu aldatıcı tedbirler üretim âletlerinin ve paranın küçük bir azınlığın elinde toplanmasını da (bu toplanma su götürmez bir olaydır), halkın büyük bir kısmının yoksullaşmasını da cırtadan kaldırmakta tamamiyle güçsüzdür. Bu aldatıcı tedbirler, olsa olsa, yalnız bir avuç zanaatçıyı yükseltmeğe, bunların küçük burjuvazi saflarına geçmelerine yarar. Demek ki, siz emekçinin fikir sözcüsü olalım, derken, küçük burjuvazinin sözcüsü olup çıkmışsınız

Ama, biz yine Bay Struve'ye dönelim. Halkçıların «fert» hakkında yürüttükleri muhakemelerin çürük taraflarını gösterdikten sonra, yazar şöyle devam ediyor: «Tarihî gelişimin filân ya da falan önemli etkenini izah etmek için girişilen bütün teşebbüsler gösteriyor ki, gerçekten sosyoloji ferdî olan şeyi her zaman sosyal kaynaklarına yerleştirmeye çalışmaktadır. «Tarihî bir şahsiyet» ile, «büyük bir adam» ile karşılaştığı zaman, bu şahsiyeti her zaman bir dönemin anlayışına «sözcülük» eden, kendi dönemini temsil eden bir örnek olarak göstermek; bu şahsiyetin hareket ve eylemlerini, başarılarını ve başarısızlıklarını bütün bundan önceki tarihten doğmuş sonuçlar olarak ele almak eğilimi vardır» (s. 32). «Sosyal olguları açıklamaya, yani bir toplumbilmi yaratmağa doğru götüren bir genel eğilim, sosyal gelişmenin temeli olarak tasavvur edilen sınıf mücadelesi teorisinde en parlak ifadesini bulmuştur. Artık, fert dik-

kate alınmıyacağı anda ,başka bir unsur bulmak lâzım geliyordu. Bu unsur da sosyal topluluktur» (s. 33). Sınıf mücadelesi teorisi «ferdî olan şeyi sosyal kaynaklarına» yerleştirmek için sosyolojide gösterilen çabaların sonucudur, demekte Bay Struva tamamiyle haklıdır. Daha ileri giderek denebilir ki: Sınıf mücadelesi teorisi bu çabayı ilk defa olarak sağlam bir sonuca vardırmış, böylelikle de, sosyolojiyi bir bilim düzeyine yükseltmiştir. Bu sonuç «topluluk» kavramının maddeci bir tanımı sayesinde elde edilmiştir. Bu kavramın kendisi de henüz belirsiz ve sağa sola çekilebilir. «Toplulukları» birbirinden ayırt etmek imkânını veren ölçü, etnoğrafya, siyaset, hukuk, vb. olaylarında olduğu gibi, din olaylarında da aranabilir. Bu alanlardan her birindeki filân ya da falan «toplulukları» birbirinden ayırmak imkânını veren hiç bir belirti, hiç bir kanıt yoktur. Sınıf mücadelesi teorisi toplum bilminde gerçekten büyük bir ilerlemedir; çünkü, bu teori ferdî olan şeyi sosyal şeye indirgemek imkânını veren metodu mutlak bir kesinlikle ve açıklıkla kurmaktadır. Bu teori, en başta **iktisadî ve sosyal teşekkül** kavramını hazırlamıştır. Her insan topluluğunda temel olayı teşkil eden şeyi —geçinme araçlarının üretim tarzını— hareket noktası olarak almakla ,tүrlү geçinme araçlarının üretim tarzlarının etkisiyle insanlar arasında kurulan ilişkileri buna bağlamış ve bu ilişkiler sisteminin (Karl Marx tarafından kullanılan terimle, «üretim ilişkileri»nin) toplumun **temelini** temsil ettiğini, siyasî, hukukî şekillerle bazı fikir akımlarının da bu temeli sardığını göstermişti. Karl Marx'a göre, bu üretim ilişkileri sistemlerinden her biri özel bir sosyal organizma vücuda getirir, bu sosyal organizmanın teşekkülü, işleyişi ve üstün bir şekle geçişi, başka bir sosyal organizma haline gelmesi özel birtakım kanunlarla yönetilir. Bu teori toplum bilmine olayların tek-

rarına uygulanacak, genel bir bilimse değere sahip, objektif bir ölçü sağlamıştır. Oysa, sübjektifçiler bu ölçünün sosyolojiye uygulanamayacağını söylüyorlar. Bunların iddiasına göre, sosyal cıgular o derece karmaşık ve çeşitlidir ki ,önemli olayları önemli olmıyan olaylardan ayırmadan bu olayları incelemek mümkün değildir; bunları birbirinden ayırmak için de, «eleştirici zekâya sahip» ve «ahlâkî bakımdan gelişmiş» bir şahsiyetin görüşünü benimsemek lâzımdır. Böylelikle ,bu sübjektifçiler toplum ilmini «küçük burjuva ahlâk öğütleri dizisi» haline getirmeğe doğru rahatça sürüklenmiş oluyorlar. Bay Mihaylovski'nin tarihin gereksiz olduğu ve «bilmin ışığı» ile aydınlanan yol hakkındaki felsefî düşünceierinde bunun birtakım örneklerini gördük. Karl Marx bu muhakemelere hiç aldırış etmemiş ,gülüp geçmiştir. Önemli olan ile önemli olmıyan arasındaki ayırım yerine, bu teori, toplumun **muhtevası** olan iktisadî yapı ile siyâsî ve ideolojik **şekli** arasındaki ayrımı getirmiştir; tarihî bakımdan belli özel bir üretim ilişkileri sistemi kanunlarının yer aldığı yerde yalnız ve yalnız birtakım doğa kanunlarını gören eski iktisatçıların görüşünü reddetmek suretiyle de, iktisadî yapı kavramını iyice belirtmiştir. Sübjektifçilerin genellikle «toplum» hakkındaki görüşleri anlamı olmıyan ve birtakım küçük burjuva hülyaları olmaktan öteye geçmiyen bu görüşler yerine, bu nazariye belli sosyal teşekkül şekillerini **incelemeyi** koymuştur. İkincisi, «yaşayan fertler»in, bu iktisadî ve sosyal teşekküllerden her birinin çerçevesi içindeki hiç bir sistemleştirmeye yatkın değil gibi görünen bu eylemler, üretim ilişkileri sistemi içinde oynadıkları rolle, üretim şartlarıyla, bir başka deyişle yaşama şartlarıyla ve bu şartlar tarafından tayin edilmiş çıkarlarla birbirinden farklı hale gelmiş fert gruplarının eylemlerine indirgenmiştir; bir kelime ile, bu eylemler, mücadeleleriyle

toplumun gelişmesini tayin etmiş olan sınıfların eylemlerine indirgenmiştir. Fertlerin eylemlerini hangi sosyal çevrenin nasıl etki yaptığını öğrenmeğe çalışmaksızın ,tarih yaşıyan fertlerin eseridir, demekle boşu boşuna yetinen sübjektifçilerin tamamıyla mihanikî ve çocukça görüşü işte böyle çürütölmüş oluyor. Sübjektifçiliğin yerini başka bir görüş almıştır bu görüşe göre, sosyal oluşum bir doğa tarihi oluşumdur; bu görüş olmadan, toplum ilmi olmaz. Bay Struve pek haklı olarak diyor ki: «Sosyolojide ferdi tanımamak, ya da ferdi sosyolojiden çıkarmak, aslında, bilimsel bilgiye eğilimin özel bir halidir» (s. 33) ve «ferdiyetler» ruhî âlemde mevcut olduğu gibi, maddî âlemde de mevcuttur. Arada yalnız şu fark vardır. Maddî âlemde «ferdiyetleri» yöneten genel kanunlar bulunalı çok olduğu halde, sosyal alandaki bu kanunlar ancak Karl Marx nazariyesi sayesinde sağlam bir şekilde kurulabilmiştir.

Rus sübjektifçilerinin sosyoloji öğretisine Bay Struve tarafından yöneltlen başka bir itiraz da şudur. Yukarıda öne sürölen deliller dışında, «sosyoloji ferdiyet dediğimiz şeye hiç bir suretle en başta gelen gözü ile bakamaz; çünkü, ... (tamamlayıcı açıklamalar yapmayı gerektirmeyen) ferdiyet kavramı ve bu kavramın ferdiyete tekaböl edişi cılayı uzun bir gelen gözü ile bakamaz; çünkü ... (tamamlayıcı amaç, yazarın öne sürdüğü delillerde bazı yanlışlıklar bulunduğundan ötürü de, üstünde durulmağa değer bir fikir. **Sosyal farklılaşma** adlı eserinde ferdiyetin gelişmesi ile bu ferdiyetin dahil bulunduğü gurubun farklılaşması arasında dolaysız bir bağımlılık kuran Simmel'in fikrini öne sürüyor yazar. Bu yazar (yani Bay Struve, Çev.). Bay Mihaylovski'nin ferdiyetin gelişmesi ile toplumun farklılaşması (**«mütecannis olmaları»**) arasındaki ters ilişki teorisinin karşısına bu tezi çıkarıyor. «Farklılaşmamış bir çevrede, diye Bay

Struve itiraz ediyor, fert «biteviyeliği ve şahsî cılmayışı (gayri şahsi oluşu ile)»... «uyumlu bir varlık» teşkil edecektir». Oysa, «gerçek fert, genellikle, insan organizmasına has bütün nitelikleri kendinde toplıyamaz; çünkü, bu nitelikleri kendinde toplama (bu dolgunluk) gerçek ferdin kuvvetini aşacaktır» (s. 38 - 39), «fert farklılaşmak için, farklılaşmış bir çevre içinde bulunmak zorundadır» (s. 39)

Yapılan bu izah, Simmel'in meseleyi ortaya koyma ve tezini savunma tarzını açıkça göstermiyor. Ama, Bay Mihaylovski'nin meseleyi ortaya koyma tarzındaki yanılğı, Bay Struve tarafından özetlenmiş haliyle, Simmel'de de var... Ferdiyetin gelişmesi (ve refahı) ile toplumun farklılaşması arasındaki bağımlılık ilişkisine dayanan soyut muhakemenin bilimsel denecek hiç bir tarafı yoktur; çünkü, bununla bütün toplum teşkilâtı şekillerine uygulanabilecek bir ilişki kurulamaz. Hattâ «farklılaşma», «mütecanis olmayış», vb. kavramı bile, bu kavramın uygulandığı sosyal çevreye göre, tamamiyle farklı bir anlam kazanır. Bay Mihaylovski'nin bu büyük yanılığı, asıl, muhakemelerinin soyut doğmacılığından geliyor; çünkü, bu muhakemeler somut bir sosyal teşekkülün somut «ilerlemesi»ni inceliyecek yerde, genellikle, «ilerleme»yi incelemek iddiasında bulunuyor. Bay Struve (yukarıda sözü edilen) tezlerini Bay Mihaylovski'nin karşısına çıkardığı zaman, bu sonuncusunun hatasını tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyor; çünkü, o da ilerlemenin tasvirini ve incelemesini bırakıp, bulanık ve boş birtakım görüşlerle uğraşmaktadır. Bir misâl verelim: «Ferdin uyumlu varlığı, muhtevası bakımından, gelişme derecesi, yani gurubun farklılaşması tarafından tayin edilmiştir» diyor Bay Struve, ve bu cümleyi italik yazarak iyice belirtiyor. Peki ama, gurubun «farklılaşması» sözleriyle neyi anlatmak istiyor? Toprak köleliğinin kaldırılması «bu fark-

İlaşmayı» keskinleştirdi mi ,yoksa hafifletti mi? Bay Mihaylovski «hafifletti» diyerek meseleyi halletmektedir. Soruyu «ilerleme nedir? diye ortaya atıp, sosyal iş bölümünün kuvvetlendiğini hatırlatan Bay Struve, anlaşılan, meseleyi «keskinleştirdi» diye halledecektir .Bu iki yazardan biri kast ayırımlarını kaldırmayı, öteki de iktisadî ayırımlar yaratmayı düşünmüştür. Siz de görüyorsunuz ya, terim o kadar belirsiz ki, bunu birbirine zıt birtakım cıaylara uygulamak pekâlâ mümkün olmaktadır. Başka bir misâl. Kapitalist el sanayiinden (manufacture- makina ile işliyen büyük sanayie geçişe «farklılaşma» da bir gerileme gözü ile bakılabilecektir; çünkü, ehliyetli işçiler arasındaki kılı kıl yaran iş bölümü ortadan kalkmaktadır. Oysa, bu sonuncu halde, ferdiyetin gelişme şartları (işçi için) çok daha elverişlidir, ona şüphe yok. Buradan şu sonuç çıkıyor. Hattâ meseleyi ortaya koyuş tarzı bile yanlıştır. Yazarın kendisi de fert ile gurup arasında çözülmesi güç bir zıtlık var olduğunu kabul ediyor (Bay Mihaylovski'nin dediği budur). «Oysa, hayat, diye ekliyor, **mutlak** zıtlıklardan meydana gelmiş değildir. Hayatta her şey **değişir**, her şey **izâfidir**; aynı zamanda da, özel bütün etkenler birbirleri üstünde durmadan karşılıklı etkide bulunur» (s. 39). Eğer bu böyleyse ,a halde, gurup ile fert arasında mutlak birtakım ilişkiler, belli bir sosyal teşekkülün kesin olarak belli bir gelişme anına bağlı olmıyan birtakım ilişkiler kurmağa ne gerek var? Öne sürülen bütün delilleri Rusya'nın gelişmesini somut olarak incelemeye bağlamak daha iyi olmaz mıydı? Yazar meseleyi bu açıdan ortaya koymağa çalışıyor; bu işi tutarlı bir şekilde yapmış olsaydı, öne sürdüğü deliller bundan çok şey kazanırdı. «Ferdin gelişme şartlarını yaratan şey — ve Bay Mihaylovski'nin görüşüne göre insanoğlunun ilk günahı olan şey — yalnız iş bölümüdür, Bay Mihaylovski de pek haklı olarak, fert

adına iş bölümünün bugünkü şekillerine karşı çıkıyor» (s. 38). Çok güzel söylenmiş, yerinde bir şey bu, ama, «iş bölümü» diyecek yerde, «kapitalizm» demek, hattâ daha da daraltarak: **Rus kapitalizmi** demek gerekliydi. Kapitalizmin haklı olarak, sersemleştirmeyi doğuran ve üreticilere kendi kaderlerini ellerine almak imkânını vermiyen eski dar hayat şartlarını yıkmak gibi ilerici bir tarafı vardır. Ticaret ilişkilerinin ve dünya mübadelelerinin büyümesi, büyük halk kitlelerinin durmadan yer değiştirmeleri ,yüzyıllardan beri sürüp gelen klan, aile, ortak toprak tasarrufu bağlarını koparıp atmış ve çeşitli gelişmeyi, Batının yeni dönem tarihinde pek büyük bir rol oynayan o «çeşitli kabiliyetleri, o sosyal ilişkiler zenginliğini doğurmuştur» (*). Toprak köleliğinin kaldırılmasından sonra, bu oluşum Rusya'da bütün enginliği ile kendini gösterdi; eski çalışma şekillerinin büyük bir hızla çöktüğü görülünce, bu oluşum köylüyü yarı toprak kölesi pederşahi ailenin, köyleri serseme döndüren rejimin elinden çekip alarak ,emek gücünün alınıp satılmasını ön plâna geçirmiş ve eski yarı derebey şekilleri yerine, artık-değeri kendine mal etmek için kapitalist usulleri getirmişti. Bu iktisadî gelişme, sosyal alanda, «şahsiyet duygusunun genel gelişmesi»yle «toplum»da, burjuvaların toprak beyleri sınıfının yerini almasıyla, ferde zorla kabul ettirilen saçma sapan Orta Çağ kösteklerine karşı edebiyatın şiddetli bir mücadeleye girişmesiyle, vb. ifade edilmiştir. Şahsiyet duygusuna, insanın şeref ve haysiyeti duygusuna bu gelişme hamlesini verenin asıl Islahat sonrası Rusyası olduğuna halkçılar belki itiraz etmiyeceklerdir. Ama ,bu gelişmenin hangi maddî şartları ortaya çıkardığını kendi kendilerine sordukları yok. Söylemek gereksiz toprak köleliği

(*) Karl Marx, Louis Bonaparte'in hükümet darbesi.

zamanında buna benzer hiç bir şeyin cırtaya çıkması mümkün değildi. Halkçı da bu «kurtarıcı» İslahatı alkışlıyor, ama Marxın sözünü ettiği burjuva tarihçilerinin o kısa görüşlü iyimserliğine benzer bir iyimserliğe düştüğünün farkında değildir. Marx demişti ki: Bu tarihçiler köylü ıslahatını «kurtuluş»un **clair obscur** (*)'ü arasından bakıp ele alıyorlar ve bu «kurtuluş»un bir şekil yerine başka bir şekil, derebey fazla üretim yerine burjuva artık-değeri koyduğunu anlamıyorlar. Bu bizde de aynen böyle olmuştur. «Eski soylu» iktisadî sistemi, halkı toprağa bağlamak, filan ya da falan tımar sahiplerinin uyrukları olan küçük guruplar halinde parçalamak suretiyle, ferdi ezmekteydi. Sonra, kapitalizm, ferdi bütün toprak köleliği bağlarından kurtarıp, kendisine tam bir bağımsızlıkla pazar için istihsalde bulunmak imkânını verdi, kendisini bir ticaret eşyası sahibi (bu manada, her ticaret eşyası sahibiyle eşit) haline getirdi ve şahsiyet duygusuna bir gelişme hamlesi verdi. Halkçı Baylara Rus kapitalizminin bir ilerleme teşkil ettiği söylenince, bunların mürayice şaşalamaları, toprak köleliğinin kaldırılmasından sonra Rusya'yı nitelendiren «ilerleme meyvaları»nın maddî şartlarını düşünmemelerinden gelir. Bay Mihaylcovski, «sosyoloji»sinde, Rusya için arızî ve kısa bir zaman için doğru yoldan sapma teşkil eden Rus kapitalizmine karşı çıkan fertten hareket etmekle, kendini çürütmüş oluyor; ferdin bu itirazını mümkün kılan şartları yalnız kapitalizmin yarattığını anlamıyor. Bu misal Bay Struve tarafından öne sürülen dellillerdeki zayıf noktaların neler olduğunu bize bir kere daha göstermektedir. Meseleyi tamamiyle Rus gerçeği alanına getirmek, olanı açıklamak niçin başka türlü olmayıp böyle

(*) Metinde fransızca olan bu deyim «alaca karanlık, yarı aydınlık, belirsizlik anlamlarına gelir (çev.).

olduğunu göstermek gerekirdi. Halkçılar sosyolojilerini gerçeğin tahlili üzerine kuracak yerde, bunların «olabilecek şey» üstünde dil dökmeleri nedensiz değildir; hülyalarının gerçek tarafından amansızca yıkıldığını görmemezlik edemezlerdi.

Yazar «fertler» tecrisinin tahlilinden çıkardığı sonucu şu formülle ifade ediyor. «Sosyolojiye göre, fert çevreye tâbidir», «fert burada şekli bir kavramdır, muhtevası sosyal gurup incelenerek bulunur» (s. 40). Bu ayırım, sübjektifçilik ile maddecilik arasındaki muhalefeti bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. «Fert» hakkında nutuk çekmekle, sübjektifçiler bu kavramın **muhtevasını** (yani ferdin «düşüncelerini ve duygularını», sosyal fiillerini) **peşin olarak** tayin etmiş oluyorlar, yani «sosyal gurubun incelenmesi» yerine, sahtekârlık edip, kendi boş hülyalarını koymuş oluyorlardı.

Bay Struve sözlerine devam edip diyor ki: «Maddeciliğin önemli başka bir yüzü de, iktisadî maddeciliğin fikri olaya, şuuru ve ödevi varlığa tâbi kılmasıdır» (s. 40). «Tâbi kılmak» sözünün burada «sosyal olguların izahında tâbi bir rol yüklemek» anlamında kullanıldığı meydandadır. Oysa, halkçı-sübjektifçiler tam da bunun aksini yaparlar. Muhakemelerinde «ideal» (firkî) olandan işe başlarlar, bu idealin gerçeğin yansımasından başka bir şey olmadığını, bu sebeple de olayların denemesine tâbi tutulması, olaylara indirgenmesi gerektiğini hiç düşünmezler. Zaten, bu tez kendisine açıklanmadıkça, halkçı bu tezi anlamıyacak, diyecek ki: Nasıl olur, ideal olan şey olayları mahkûm edecek, olayların nasıl değiştiğini gösterecek, olaylar kendileri tarafından kontrol edilecek yerde o bunları kontrol edecek ha? Hiç olacak şey mi bu? Bulutlar arasında uçmağa alışmış olan halkçı için, bu, olayların varlığını kabul etmekle birdir. Fikrimizi izah edelim.

«Başkaları hesabına çalışma»nın var olması, sömürmenin var olması, «aydınların» bazı temsilcilerinin olduğu gibi, sömürülenlerde de her zaman bu sistemin muhalif olan bir ideal doğuracaktır.

Markscı için son derece değerli bir ideal. Markscı kendi alanı içinde halkçılıkla kalem tartışmalarına girer, bunu da, sırf bu ideali gerçekleştirmek ve işler hale getirmek söz konusu olunca yapar.

Halkçı bu ideali doğuran olayı gözlemekle, sonra («çağdaş fikirlerin» Batı Avrupa kamu oyu tarafından yeni doğan güce verilmiş bir tavizden başka bir şey olduğunu anlamaksızın) «çağdaş bilim ve ahlâkî fikirler» görüşünden hareketle, idealin meşruluğunu ispat etmekle, en sonra da «topluma» ve «devlete» başvurup: «Sağlamlaştırın, koruyun ve teşkilâtlandırın!» demekle yetinir.

Markscı aynı idealden işe başlar; yalnız, bu ideali, «çağdaş bilim ve ahlâkî fikirler» le karşılaştırmaz (*), **mevcut sınıf zıtlıklarıyla ve çatışmalarıyla** karşılaştırır; ve bunun sonucu olarak, ideali «bilmin» bir verisi diye değil, belli bir sınıfın haklı isteği ve davası diye, (objektif bir tahlile tâbi tutulması icap eden) belli birtakım sosyal ilişkiler tarafından doğrulmuş olup, bu ilişkilerin filân özellikleri icabı ancak belli bir tarzda tatmin edilebilen haklı istek ve dava diye ifade eder. Eğer bu ideal olaylara **bu şekilde** indirgenmemişse, halk kitleleri tarafından pek benimsenmesi, bunun sonucu olarak da, gerçekleştirilmesi ihtimali olmıyan masum bir dilek olarak kalır.

Maddeciliğin toplum ilminin biricik doğru metodu olarak dikkate almayı gerekli kılan genel nazari

(*) Engels, Bay E. Dühring ilmi altüst ediyor (Anti-Dühring) adlı eserinde, pek haklı olarak, eski bir psikolojik usule işaret eder: Bu usule göre, fikir yansıttığı olayla karşılaştırılmaz, başka bir olayı yansıtan başka bir fikirle karşılaştırılır.

tezlerini böylece ifade ettikten sonra, Bay Struve, Engels'in eserlerine dayanarak, Marx'ın ve Engels'in fikirlerini açıklamaya geçiyor. Kitabın bu kısmı son derece ilgi çekici ve istifadelidir.

Yazar, pek haklı olarak «Karl Marx öğretisi, Rus sübjektifçilerinden gördüğü anlayışsızlığı hiç bir yerde görmemiştir» (s. 44) diyor. En başta, Bay Mihaylovski'yi, Marx'ın «tarihî - felsefî öğretisi»nde «kapitalist rejimin doğuşu»nu başka bir şey görmiyen bu yazarı örnek olarak anıyor. Bay Struve, pek haklı olarak, bu fikre karşı çıkıyor. Hakikaten, bu son derece önemli bir olaydır. Bay Mihaylovski birçok yazılarında Marx'ın sözünü etmiş, ama, **Marx'ın metodu** ile «sosyolçide sübjektif metot arasındaki ilişkiyi hiç ağzına almamıştır. Bay Mihaylovski **Kapital**'i incelemiş, Marx'ın iktisadî görüşüne taraftar olduğunu (?) bildirmiş, ama, Rus sübjektifçilerinin ticaret eşyası iktisadını kendi adalet idealine uygun olarak değiştirmek isteyen Proudhon metodunu (*) örneğin, benimseyip benimsemedikleri meselesini hiç ağzına almamıştır. Bu (**de la justice éternelle** (**)) kıstası, Bay Mihaylovski'nin «çağdaş bilim ve ahlâkî fikirler» kıstasından hangi noktada farklıdır. Toplum bilimlerinin metodunu doğa bilimlerinin metoduna benzetenlere her zaman şiddetle itiraz eden Bay Mihaylovski, Proudhon'un metodunu, «maddelerin birleşmelerini inceliyecek» yerde, bunları «uygunlukları»na göre değiştirmek isteyen kimyacının metodu kadar saçma bulan Marx'a niçin karşı çıkmamıştır? Sosyal oluşumu bir «doğa tarihi oluşumu» sayan Marx'ın görüşlerine niçin karşı çıkmamıştır? Bay Mihaylovski'nin

(*) Karl Marx **Kapital**, Birinci cilt, Birinci kitap, Mehmet Selik çev., Ankara, 1966, s. 98, not 38.

(**) Metinde fransızca olan bu deyim, «ölümsüz adalet» manasına gelir. (çev.).

tutumu metinleri bilmemesiyle açıklanamaz: Bunda, muhakkak ki ,ya tam bir anlayışsızlık ya da tam bir anlamak istemeyiş söz konusudur. Bay Struve bunu, edebiyatımızda ilk gözliyen kimse olmak gibi büyük bir üstünlük kazanmış görünüyor.

Şimdi de Bay Struve'nin marksçılık konusunda söylediği su götürür sözlere geçelim. Yazar diyor ki: «Bu görüşün **tamamile felsefî bir araştırması** henüz yapılmamış, yine bu görüş evren tarihinin sunduğu pek çok samut olayı henüz kotarmamıştır; bu gerçeği kabul etmek zorundayız. Bu olayları yeni teori görüşü ile mutlaka yeniden ele almak, teoriyi olaylar vasıtasile denemek gereklidir. Belki o zaman pek acele yapılmış genellemeler gibi; tek taraflı nitelikler de bir tarafa atılacaktır» (s. 46). «Tamamile felsefî bir araştırma» sözleriyle yazarın ne demek istediği pek iyi anlaşılmıyor. Marx'a ve Engels'e göre, felsefenin ayrı, bağımsız bir varlığa hiç bir şekilde hakkı yoktur konusu da zaten müspet bilmin türlü dalları arasında dağılmıştı. Şu halde, felsefî araştırma sözü ile ya felsefenin ilk kaziyelerinin öteki ilimler tarafından tespit edilen kanunlarla karşılaştırılması [Bay Struve de kabul ediyor ki, psikoloji daha şimdiden sübjektifçiliğin bırakılıp maddeciliğin benmsenmesine yol açan birtakım tezler sağlamıştır], **ya da** bu teorinin uygulanmasından elde edilen sonuçlar anlaşılabilir İmdi, elimizde Bay Struve'nin bu konuda söylediği şu sözler var «Maddeciliğin her zaman, pek büyük önemi olan bütün bir tarihî olaylar bütününün, (bu nokta üstüne parmağınızı basınız!) bilimsel, gerçekten felsefî (kelimenin altını yazar çizmiştir) bir açıklasını yapmak gibi bir üstünlüğü olacaktır» (s 50) Yazar, bu sözleriyle, maddeciliğin sosyolojide biricik bilimsel metot olduğunu, ve bu nedenle, «olayları», hele Rusya sübjektifçileri tarafından bunca gayretkeşlikle bozulan Rus tarihinin ve gerçeğinin olaylarını bu görüşle «ye-

niden ele almak» gerektiğini kabul etmiş oluyor Muh-temel «tek taraflı nitelikler» ve «çok acele yapılmış genellemeler» hakkındaki son uyarı üstünde durmı-yacağız; çünkü, bu uyarının genel ,bu nedenle, pek belirsiz, bir karakteri vardır. «Taassupla bulaşmamış olan» yazarın Marx tarafından yapılmış «pek acele genellemeler» üstünde yaptığı düzeltmelerden birine geçeceğiz

Bunda devlet söz konusudur. Devleti inkâr et-mekle, «Marx ve çömezleri», «meseleyi bir kere or-taya atınca», **çağdaş devleti eleştiri**» etmekte had-dinden fazla ileri gitmişler ve «inhisarcılığa» (uyuş-mazlığa) düşmüşlerdir. Struve bunların sertliklerini yumuşatıyor. «Devlet, her şeyden önce düzenin (**dir-liğin**) **teşkilâtıdır**; fiân gurupların falan guruplara tâ-bi oluşu iktisadî yapı tarafından şartlandırılmış olan bir toplumda ancak devlet (sınıf) hâkimiyetinin teşki-lâtı haline gelir» (s. 53). Yazarın dediğine bakılırsa, klan devleti tanımıştır; devletin ayırıcı özelliği zor gü-cüne sahip bulunması olduğuna göre, devlet sınıfla-rın ortadan kalkmasından sonra da yaşıyacaktır.

Yazarın, hiç bir delil öne sürmeden, Marx'ı kesin hükümler vererek eleştirmesi ,doğrusu şaşılacak bir şey. Bir kere, zor gücüne devletin ayırıcı özellikte ola-rak görmesi pek yanlış birşey. Zor gücü, ister genti-lice teşkilâtında olsun ,ister ailede olsun, her insan topluluğunda ,devlet olmadan da hükmünü yürütür. Bay Struve devletle ilgili bu parçayı Engels'in **Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin (kökeni)** adlı eserinde al-mıştır. Engels bu eserinde diyor ki: «Devlet, kendi-sini teşkil eden vatandaşların tümünden ayrı, özel bir kamu iktidarını gerekli kılar» Naucrarie'lar (9) mü-nasebetile, Engels şöyle der: Bu kurumun «Gentilice teşkilâtına çifte bir zararı dokunmuştur. Bu kurum, en başta, silâhlı haikın tümü ile artık aynı şey olmayan bir kamu gücü (**oeffentliche Gewalth** sözleri rusça

çeviride yanlış olarak **sosyal kuvvet** diye ifade edilmiştir,) yaratmıştı. Demek ki, devletin ayırıcı niteliği, **iktidarı** elinde tutan özel bir fertler sınıfının var olmasıdır. Söylemeğe gerek yok, «asayiş teşkilâtı» bütün üyeleri tarafından nöbetleşe sağlanan topluluğa hiç bir suretle devlet adı verilemez». Çağdaş devlete uygulananca, Bay Struve tarafından yürütülen muhakerenin daha da dayanıksız olduğu anlaşılır Devletin «her şeyden önce (yazar aynen böyle söylüyor) bir asayiş teşkilâtı olduğunu söylemek, Marx öğretisinin en önemli noktalarından birini anlamamak demektir. Çağdaş toplumda iktidarı elinden tutan özel fertler kategorisi, bürokrasidir. Bu organizmanın modern topluma egemen burjuva sınıfı ile olan sıkı fıkı ve dolaysız bağları tarih tarafından ortaya konduğu gibi (bürokrasi burjuvazinin derebeylere karşı daha genel olarak, «eski soylu teşekkülü» nün temsilcilerine karşı ilk siyasî silâhıdır; soylu takımından toprak sahiplerinin değil, «burjuvaların» siyasî egemenlik sahnesine ilk çıkışıdır), kendi içine ancak «halktan gelme» unsurları alan ve bu burjuvaziye çok kuvvetli binlerce bağla bağlı olan bu sosyal tabakanın (bürokrasinin) teşekkül şartlarıyla de ortaya konmuştur (*). Yazarın düştüğü yanılgı çok üzücüdür. Çünkü, kendisinin iyi bir düşünce ile savaş ilân ettiği Rus halkçılarının asıl bilmedikleri şey, bürokrasinin tarihî kaynağı ile, çağdaş kaynaklarla, yüklendiği görevle tamami-

(*) Karş. Karl Marx, **Fransada sınıf mücadelesi**, Leipsig 1876, s. 23 ve Louis Bonaparte'ın **hükümet darbesi**, Hamburg 1885, s. 45-46: «Fransız burjuvazisinin maddî çıkarı bu geniş ve karmaşık yönetim mekanizmasının (bürokrasinin) muhafazası-
nak sıkı sıkıya bağlıdır. Bu burjuvazi fazla ve gereksiz nüfusu bu bürokrasi içine yerleştirir, ve kâr, faiz irat ve serbest meslek sahiplerine ücret şeklinde kasalarına sokamadığı şeyleri maaş şeklinde tamamlar.

ve yalnız bir burjuva kurumu ve yalnız küçük burjuva ideologlarının üreticinin çıkarları adına yardıma çağırabilecekleri bir kurum oluşudur.

Markşçılık ile ahlâk arasındaki ilişki de üstünde durulmağa değer. Yazar kitabının 64 - 65 inci sayfalarında Engels tarafından: «Hürriyet bilinçli hale gelen zırunluluktur» (*) şeklinde ifade edilen hürriyet ile zırunluluk arasındaki ilişkinin çok güzel bir açıklamasını yapıyor. Determinizm, kaderciliği ihtiva etmek şöyle dursun, aksine ,düşünüp taşınarak yapılmış bir fiile elverişli bir alan sunar. Şunu da ekliyelim ki, Rus sübjektifçileri cüzi irade gibi en ilkel bir meseleyi bile anlayamamışlardır. Şaşkınlık içinde determinizm ile kaderciliği birbirine karıştıran Bay Mihaylovski iki iskemle arasında oturmaktan ibaret... bir hal şekli bulmuştur; fiillerimizin birtakım kanunlar tarafından idare edildiğini inkâr etmek istemediğinden, cüzi iradenin bir şuur olayı olduğunu (aslında, bu fikir Mirtof'undur, Bay Mihaylovski ondan almıştır) ve, bunun sonucu olarak da, ahlâka temel hizmeti gördüğünü söylemektedir. Anlaşıyor ki, bu fikirler, sosyolojiye uygulandığında, ancak boş bir hayal ya da toplumda girilen sınıf mücadelesini tanımazlıktan gelen kısır bir ahlâk vücuda getirebilir. Şu halde, «marksçılıkta ahlâkın zerresi yoktur»; marksçılık, teoride, «ahlâkî görüşü neden ve sonuç ilişkisiyle» tâbi kılar, pratikte ise, bu ahlâkî görüşü sınıf mücadelesine indirger, demektedir Sombart, biz de kabul ediyoruz ki, haklıdır.

Bay Struve, «bütün halkçı şemalarda önemli bir rol oynayan «aydınlar» ve «devlet» gibi iki etkeni» maddeci görüşle değerlendirerek, maddecilik hakkındaki izahlarını tamamlamaktadır (s. 70). Yazarın objektifçiliğini dolayısıyla evvelce yukarıda işaret et-

(*) Engels, **Anti-Dühring**. I, Reşat çev., Ankara. 1966, s. 182 (çev.).

tiğimiz gibi, bu değerlendirmede de «taassup noksanlığı» kckusu vardır. «Eğer... genellikle, bütün sosyal guruplar ancak sosyal sınıflarla uyum sağladıkları ya da bu sosyal sınıflar içinde yer aldıkları.. ölçüde gerçek bir kuvvet teşkil ediyorlarsa, o takdirde, «burjuva aydınların» gerçek bir sosyal kuvvet olmadığı aşikârdır» (s. 70). Mesele soyut teorik bir anlamda alınır- sa, yazar elbette ki, haklıdır. Bay Struve halkçıların sözlerine kapılmaktadır, denebilir. Aydınlar Rusya'yı «başka yollar» a doğru götürmektedirler; anlamıyor- sunuz ki ,bir sınıf içinde yer almadıkça, aydınlar hiç bir şey değildirler. Rusya'daki «burjuva aydınlar» her zaman fikirlerinin «öz ve arı oluşu» ile göze çarpmak- tadırlar, diye övünüyorsunuz; oysa, bu aydınların her zaman güçsüz olmaları da asıl bundan ileri gelmek- tedir. Yaptığı eleştiride yazar, yazarların büyük bir güce sahip oldukları hakkındaki saçma halkçı **görü- şü**, «aydınların iktisadî güçsüzlüğü» hakkındaki ta- mamile haklı olan kendi **görüştü** ile karşılaştırıyorlar (s. 70). Ama, bu karşılaştırmayı yapmakla iş bitmez. Islahattan sonraki devrin en büyük niteliği, Rusya'- daki «burjuva aydınlar» ın Rus toplumunda ayrı bir gurup gibi teşekkül etmesidir —bu süre içinde soylu kişi burjuva tarafından sürüp çıkarılmıştır—; bu gu- rup, hiç şüphe yok ki ,belli bir tarihî rol oynamıştır. hâlâ da oynamaktadır. Rusya'nın bu burjuva aydın- ları hakkında hüküm verebilmek için, «burjuva ay- dınlarımız» ın fikirlerini, hatta hatta programlarını **Rus toplumundaki sınıfların çıkarları ve durumu** ile kar- şılaştırmak lâzımdır Taraf tuttuğumuz kuşkusunu uyandırmamak düşüncesile ,biz bu karşılaştırmayı yapmıyacağız, I. bölümde makalesi yorumlanan halk- çıyı anmakla yetineceğiz. Bu halkçının bütün değer- lendirmelerinden şu açık ve kesin sonuç çıkmakta- dır: İleri, liberal, «demokrat» Rus aydınları burjuvazi- ye mensupturlar. «Burjuvazi», aydınlardaki fikirlerin

sınıf kaynağından geldiğini hiç bir zaman reddetmez. Burjuvazi kastların kaldırılması uğrunda, her yerde ve her zaman, derebeyliğe karşı savaşmıştır. Bizde de, burjuva aydınlar eski soylular rejimine, kast rejimine karşı çıkmıştır. Sınıf zıtlıklarını henüz içinde geliştirmemiş olan halkın tümü adına, burjuvazi köhne kast sistemine ve daha başka Orta Çağ kurumlarına karşı her yerde ve her zaman savaşmıştır. Batıda olduğu gibi, Rusya'da da bunu yapmakta haklıydı. Çünkü, eleştirilen kurumlar **herkesi** gerçekten sıkırmakta ,rahatsız etmekteydi. Rusya'da kast sistemine şiddetli bir darbe indirilir indirilmez (1861 Islahatı), halk içinde çatışmalı zıtlık başgösterdi. Aynı zamanda ve aynı nedenden ötürü, burjuva aydınları içinde liberaller ile köylülerin fikir sözcüleri (doğrudan doğruya üretim yapanların ilk Rus fikir sözcüleri köylüler içindeki birbirine muhalif sınıfların teekkül ettiğini görmemişlerdi, zaten isteseler de henüz göremezlerdi) arasında da çatışmalı bir zıtlık başgösterdi Sonraki iktisadî gelişme, Rus toplumu içindeki çatı—malı zıtlıkları tamamiyle meydana çıkardı, köylülerin köy burjuvazisi ve köy emekçileri diye farklılaşmasının bir olup bitti olarak tanınmasını zorla kabul ettirdi. Halkçılık, kendisi ile marksçılık arasında, bir işaret çizgisi çekmekle, daha o zaman âdeta tamamiyle küçük burjuva ideolojisi haline geldi. Onun içindir ki, «burjuva aydınları», **burjuvazinin genel çıkarlarını ifade ettikleri nispette** gerçek bir sosyal kuvvet» teşkil etmekteydirler (*). Bununla beraber

(*) Halkçı emellerden büyük bir kısmının küçük burjuva niteliği daha önce I. bölümde kaydedilmişti. Bu bölümde sınıflandırılmayan (meselâ, «emeğin sosyalleştirilmesi» gibi) emeller çağdaş halkçılıkta pek önemsiz bir yer tutar. **Ruskoye Bogastsvo** (1893 yılına ait 11-12. sayılarında Yujakof'un «Rusya'nın iktisadî gelişmesi meseleleri») ve Bay V. V. (Nazarî iktisadî dönemleri, Sen Petersburg. 1895) krediler, toprak mülki-

ber, bu kuvvetin kendi savunduğu çıkarlara uygun birtakım siyasî kurumlar kuramaması, «çağdaş Rus kültürünün atmosferini» (Bay V.V.) değiştirememesi, «siyasî kaygısızlığı» bırakması (Bay V.. V., **Nedelya** dergisinin 1894 yılına ait 47. sayısında), sadece bu memleket «burjuva aydınları»nın bulutlarda dolaşmalarından ileri gelmemekte, en çok, içinden çıkıkları ve kuvvet aldıkları sınıfların bulanık ve belirsiz bir niteliğe sahip olmasından ileri gelmektedir. Rusya'nın «atmosferi» bunlar için sakıncalıydı, o muhakkak, ama, bu atmosferin bunlara bazı kazançlar sağladığına da hiç şüphe yok.

Rusya'da, halkçılara göre, «saf ve katıksız emek fikri»ni temsil etmeyen sınıfa özellikle önemli bir tarihî görev düşmektedir; bu sınıfın «faaliyeti» bu sınıfa, «yanında yaban turpu garnitürü bulunan bir tabak mersin balığı» vererek uyutulamaz. İşte onun içindir ki, marksçılar, kendileri aleyhinde en akla gelmedik saçmalıkları uydurmak sanatında uzmanlaşmış olan Bay V. V.'nin dediği gibi, «demokrat gelenekle ilişkilerini kesmek» şöyle dursun, aksine, kaygısız «kibar takımı» tarafından yüzüstü bırakılan bu geleneği kapmakta, bu geleneğin devam ettirilmesini, geliştirilmesini ve hayata yaklaştırılmasını ısrarla istemektedirler.

Aydınlar hakkında kısaca hüküm verdikten sonra, Bay Struve şu tezi pek başarılı denmeyecek bir şekilde ifade ediyor: «Eski iktisadî rejimin dağılmasının kaçınılmaz olduğunu ispat etmek lâzımdır» diyor (s. 71). Önce ,yazar «eski iktisadî rejim»den ne anlıyor? Eğer, toprak köleliğini anlıyorsa, bunun dağılmasının ispat edilecek tarafı yok. «Halk üretimi»

yetinin genişletilmesi, göçler, vb. gibi köhnemiş tedbirleri «şiddetli» (bu kelime Bay Yujakaf tarafından kullanılmıştır) tenkit eden Bay N.-on'a karşı çıkmışlardır.

mi demek istiyor? Oysa ,daha ileride kendisi de pek haklı olarak demiyor mu ki, bu bir araya getirilmiş kelimeler «gerçek hiçbir tarihî rejime tekabül etmemektedir» (s. 177).? Başka bir deyişle, bu bir efsanedir; çünkü ,toprak köleliği» ortadan kaldırılalıberî ticaret iktisadı bizde hızlı bir gelişme göstermiştir. Yazar herhalde kapitalizmin Orta Çağ kurumlarından henüz tamamiyle sıyrılmadığı, ticarî sermayenin henüz kuvvetli olduğu ve üreticilerden büyük bir kısmının hâlâ küçük üretime bağlı oldukları kapitalist gelişme safhasını gözönünde tutmuş olmalı. Sonra da ,bu gelişmenin kaçınılmaz olduğunu söylerken, neye dayanıyor? Bazı sınıfların egemenliğine mi? Yoksa, üretim ilişkilerinin özelliklerine mi ?Her iki halde de, mesele filân ya da falan (kapitalist) **rejimin varlığını gözlemeğe, bir olayı gözlemeğe** indirgenir, bu mesele hiçbir suretle gelecek hakkında yapılan lâfazanlıklar alanına götürülemez. Bu türlü lâfazanlıklar «vatanımız için başka yollar» arayan halkçı bayların işidir, bunu onlara bırakmalıdır. Bundan sonraki sayfada, yazarın kendisi de diyor ki: Her devlet «bazı sosyal sınıfların egemenliğini ifade eder», «ve devletin yönünü kökünden değiştirmesi için, sınıflar arasında yeni bir güç ilişkisi gereklidir.» Bütün bunlar çok doğrudur, ve halkçıları gayet iyi hedef almaktadır. O halde, meseleyi başka bir şekilde ortaya koymak daha uygun düşerdi : Burada, Rusya'da kapitalist üretim ilişkilerinin **var olduğunu** ispat etmek söz konusudur (dağılmanın kaçınılmaz olduğunu, v.b. ispat etmek değil); «ticaret iktisadı kapitalist bir iktisattır» kanununun Rus gerçeğinde de uygulandığını; başka bir deyişle ,ticaret iktisadının her yerde kapitalist iktisada dönüştüğünü ispat etmek söz konusudur; aslında ,her yerde bir burjuva rejiminin egemen olduğunu ve üreticiyi üretim âletlerinden ayıran ve kendisini her yerde başkası hesabına çalıştıran

şeyin ,halkçıların pek sevdikleri o belli «imkânlar» ya da «siyaset», v.b. değil, burjuva sınıfının egemenliği olduğunu ispat etmek söz konusudur.

Bay Struve'nin kitabında yazarın toplu görüşlerini açıklayan birinci kısmın tahliline burada son vereceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALKÇILAR İKTİSADÎ MESELELERİ NASIL ORTAYA KOYUYORLAR, BAY STRUVE NASIL KOYUYOR?

Sosyoloji ile işini bitirdikten sonra, yazar «daha somut meselelere, iktisadî meselelere» geliyor (s. 73). «Genel tezlerden ve tarihin öğrettiklerinden», kitabının önsözünde de söylediği gibi, «evrensel tecrübe» ile tespit edilmiş tartışılmaz kaziyelerden işe başlamanın «doğal ve geçerli» olduğuna hükmediyor.

Şuna işaret edelim ki, bu usul, daha başta kaydettiğimiz gibi, kitabın büyük yanlışlığını teşkil eden o soyut karakterle kusurludur. İnceleyeceğimiz bölümlerde (üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde), bu kusur yazarı insanı üzen iki dizi sonuca doğru götürmüştür. Bir yandan yazarın halkçılara karşı öne sürdüğü gayet açık ve kesin teorik tezleri zayıflatmıştır. Bay Struve **soyut bir tarzda** muhakeme yürütüyor tabii iktisattan ticaret iktisadına geçişi tasvir ediyor dünyada işlerin filân ya da falan tarzda cereyan ettiğini kaydediyor; sonra da birçok noktalara dağınık bir şekilde ve hızla dokunarak, Rusya'ya geçip, «iktisat rejiminin tarihi gelişim» genel şemasını bu ülkeye de uyguluyor. Bu tamamiyle geçerlidir;

Rusya tarihini yanlış açıklamakla kalmayıp, genellikle ,tarihi de yanlış açıklayan halkçıları eleştirme için yazar tarafından hatırlatılan «tarihin öğrettikleri» ne mutlaka gerek vardır, o muhakkak. Bununla beraber, bu tezleri daha somut bir şekilde ifade etmek ,genel şemayı Rusya'ya uygulamanın mümkün olduğunu inkâr eden halkçılarca öne sürülen delillerin karşısına bu delilleri daha belirli ve daha kesin bir şekilde çıkarmak gerekirdi halkçıların Rus gerçeğini anlayış tarzını, marksçıların bundan **farklı** olan **anlayış tarzı** ile kıyaslamak lâzım gelirdi. Öte yandan, yazarın açıklamalarının soyut cıluğu, öne sürdüğü tezleri aksatmakta, tamamlanmamış hale getirmektedir; hem, gelişmenin yönünü göstermekle beraber, o zaman hangi sınıfların teşekkül ettiğini, hangi sınıfların teşekkül ettiğini, hangi sınıfların, kendilerine tâbi öteki halk tabakalarını maskeleyerek suretiyle ,bu gelişimin etkeni rolünü oynadıklarını söylemiyor; bir kelime ile objektifçiliği ve maddeciliği evvelce tarif ettiğimiz anlamlarıyla— yazarın objektifçiliği burada maddeciliğe kadar varmıyor (*).

Bay Struve'nin kitabındaki en önemli bazı tez-

- (*) Objektifçilik ile maddecilik arasındaki münasebet, Marx tarafından **Louis Bonaparte'ın hükümet darbesi** adlı eserinin ön-sözünde gösterilmiştir. Marx, Proudhon'un da bu tarihî olay (**hükümet darbesi**) üstünde durduğunu söyler, bu yazarın kendi görüşüne muhalif olan görüşünü şöyle yorumlar: «Proudhon (2 Aralık 1851) hükümet darbesini daha önceki bir tarihî gelişmenin sonucu imiş gibi göstermeğe çalışır. Ama, hükümet darbesini tarihî kuruluşu bu yazarın kaleminde hükümet darbesini yapan kahramanın tarihî bir övgüsü haline gelir. Sözüm ona **objektif** geçiren tarihçilerimizin düştükleri hataya böylelikle o da düşmüş olur. Ben ise, aksine, Fransa'daki **sınıf mücadelesinin** dar kafalı ve gülünç bir kişiyi kahraman haline getirecek şartları ve durumu nasıl yaratmış olduğunu gösteriyorum.»

leri tahlil ederken, bu değerdendirmeyi destekleyen birtakım deliller vereceğiz.

«Rus tarihinde asıl üretim yapanların efendilerine olan (hukukî ve iktisadî) bağımlılıkları, daha başında, «halk üretimi» nin köye ve ovaya bağılı oluşundan doğmuş kaçınılmaz bir sonuçtur» (s. 81) demektedir yazar haklıdır. Tabii iktisat devrinde köylü toprak sahibinin kulu, kölesiydi; kendi hesabına çalışmıycr; senyör, manastır ve toprak sahibi hesabına çalışıyordu. «Üretim araçları, üreticinin malıydı» diyen acaip sosyologlarımızın masalları karşısında Bay Struve de ,haklı olarak, bu tarihî olayı çıkarmaktadır (s. 81). Bu masallar, halkçıların, Rus tarihini, her zaman bol bol yaydıkları küçük burjuva (boş) hülyası yönünde bozma denemelerinden birini teşkil eder. Gerçeğe cepheden bakmaktan korkan; bu zulmü ve işkenceyi hakikî adıyla ağıza almaktan korkan halkçılar tarihe başvurmuşlar, olayları öyle göstermişlerdir ki, bu suretle üretim âletlerinin üreticinin malı olması «her zaman» var olmuş bir ilke oluyor, köylü çalışmasının «yüzyıllardır mevcut olan temeli» bu oluyor; bunun sonucu olarak da, köylülerin bugün topraksız ve âletsiz hale gelmeleri, derebeylik devrindeki üretim fazlasının yerini burjuva artık-değerinin almasıyla değil, sosyal iktisadımızın kapitalist teşkilâtıyla değil de ,bahtsız bir siyasetin tesadüfü ile «milletin bütün tarihi tarafından çizilmiş yoldan gelip geçici bir sapma» (Bay Struve tarafından s. 15'te kaydedilen bu sözler Bay Yujakof'a aittir) ile açıklanmış oluyor. Rusya gibi bir ülke için bu, sapma sapan masalları uyduranların hiç de yüzleri kızarmamıştır. Çünkü, köylüleri en gaddar, en asyalı işi sömüren derebeylik sömürüsü Rusya'da ortadan kalkalı daha çok olmadı (*). Bu ülkede üretim araç-

(*) Hatta bu sömürünün kesin olarak ortadan kalktığı da söyle-

larının üreticinin malı olmadığı şöyle dursun, üreticilerin kendileri bile herhangi bir üretim âleti»nden pek az farklıydı. Bu «bal şeker akan iyimserliğin» karşısına, Bay Struve, pek haklı olarak, Saltikof - Şchedrin'in «halk üretimi» ile toprak köleliği arasında mevcut bağ hakkında, «yüzyıllardır sürüp gelen esaslar» devrindeki «bolluğun» yalnız ve yalnız leibcompagnon'ların (10) haleflerinin ve daha başka savaş adamlarının eline geçmesi hakkında verdiği sert hükmü çıkarıyor. (s. 83)

Bay Struve'nin, muhakkak ki, Rus gerçeğinin iyice tespit edilmiş olaylariyle ilgili olan ve tamamiyle doğru bir düşünceyi ihtiva eden şu gözlemini de belirtelim: «üreticiler iyice sınırlı mahallî bir pazar için değil de, uzak ve belirsiz bir pazar için çalışmaya başlayınca, rekabet, pazar için mücadele gelişince, bu şartlar teknik bir ilerlemeye yol açar... İş bölümü mümkün olduğuna göre, bu iş bölümünün en geniş bir tarzda uygulanması gerekir; ama, üretim teknik bakımından teşkilâtlanmadan önce; yeni mücadele (ticaret eşyalarının sürümü) şartlarının etkisi üreticiyi tacire (perakende satıcıya) iktisaden bağımlı kılacaktır; bunun kesin bir sosyal önemi vardır. Gözleri tamamiyle teknik ilerlemeden başka bir şeyi göremeyen, Bay V.V. gibi «hakikî marksçılarımızın» asıl gözden kaçırdıkları şey de budur» (s. 98). Perakende satıcının ortaya çıkmasının kesin önemi hakkındaki bu kayıt tamamiyle dağırdur. Bu önem kesin-

nemez. Bir yandan, parasını verip kölelikten kurtulma tazminatları var (biliyoruz ki, bu tazminatların içinde hem toprak parası, hem de kölelikten azat olma parası vardır); öte yandan, örneğin «köylülerin elinden alınmış topraklar»ın icar bedelini ödemek için köylülerin yaptıkları çalışma var: bu sonuncusu doğrudan doğruya derebeylik üretim tarzının bir kalıntısıdır.

dir; şu anlamda ki, bu önem üretimin kapitalist teşkilâtının daha önceden var olduğunu, «ticaret iktisadı —para iktisadı— kapitalist bir iktisattır» tezini Rusya'ya da uygulamanın mümkün olduğunu su götürmez bir şekilde ispat etmektedir; yine şu anlamda ki, bu önem üreticinin sermayeye tâbi oluşunu yaratır, bu tâbi oluştan kurtulmanın bir tek yolu üreticinin kendisinin göstereceğı eylemdir. «Tüketici ile üretici arasında kapitalist teşebbüs adamının girdiğı —geniş ve belirsiz bir pazar için üretim yapılıncâ, bundan kaçınılamaz— andan itibaren, kapitalist üretimin bir şekli ile karşı karşıyayız demektir». Yazar pek haklı olarak şunu da ekliyor: Eğer **zanaatçı** üretimi sözlerinden, belirsiz ve uzak bir pazar için çalışan üreticiye **mutlak bir iktisad bağımsızlık sağlayan** bir iktisat kast ediliyorsa, bu hakikî zanaatçı üretimini Rus gerçeğinde mevcut olmaması kuvvetli bir ihtimal olarak» sözlerini kullanması ve gelecek sigasile konuşması yanlıştır. Büyük üretici, evde çalışma sisteminin ve zanaatçıların perakende satıcılar tarafından tam bir şekilde kul köle hale getirilmesinin egemen oluşu, bizim zanaatçı sanayiimizin gerçek teşkilâtında pek yaygın ve egemen bir **olaydır**. Bu teşkilât yalnız kapitalist olmakla kalmaz, yazarın pek haklı olarak işaret ettiğı gibi, «kapitalistler için son derece kârlıdır» da. Çünkü, bu teşkilât hem kapitalistlerin pek fahiş kazançlar elde etmelerini ve son derece düşük ücretler vermelerini teminat altına alır, hem de işçilerin gelişmesine ve teşkilâtlanması na son derece engel olur (s. 99 — 101). Şunu da kaydedelim ki, zanaatçı sanayiimizde kapitalist sömürmenin ötedenberi egemen olduğu bilinmektedir. Ama, halkçılar bu olayı insanı şaşırtacak kadar görmemezlikten geliyorlar. Gazete ve dergilerinin bu konuyu inceleyen hemen hemen her sayısında hükûmetin büyük kapitalizmi yapay bir şekilde» (bütün

«yapaylık» ta kapitalizmin değil, makinalaşmış olmasından ibarettir) desteklemesinden ve «**halk** sanayiinin ihtiyaçları için» hiçbir şey yapmamasından üzüntü duymaktadırlar. Büyük sermayeye karşı küçük **sermaye** uğrunda mücadele eden ve aynı çıkar zıtlığının «**halk**» sanayiinde de var olduğu ve bunun sanucu olarak da, çıkar yolu hiçbir suretle sefil kredilerde, v.b. aramamak lâzım geldiği şeklindeki o tartışılmaz olaya inatla gözlerini kapayan küçük burjuvanın dar kafalılığı burada bütün çıplaklığı ile kendini belli ediyor. Bütün bunlar daima kaybedeceğim korkusu ile işletmesine dört elle sarılan küçük mülk sahibine dehşet verici birşey olarak «sanki emek meyvalariyle ücreti yaratmıyormuş gibi», «emeğe âdil bir ücret verilmesi lehinde bir çeşit kaynaşma olarak» görüldüğünden, anlaşılıyor ki, emekçi zanaatçılar kitlesinin biricik temsilcisi, «limonlukta yetiştirilen bir nebat» gibi, el sanayiinin «yapay» şartları içine yerleştirilmiş bir üretici olabilir. (*)

Bay Struve'nin ziraat hakkındaki düşünceleri üstünde de duralım. Buharlı vasıtalarla ulaştırma, mübadele iktisadına geçmeyi zorunlu kılar, tarım üretimini bir ticarî üretim haline getirir. İmdi, üretimin ticarî niteliği «üretimin iktisadî ve teknik bakımdan mutlaka rasyonel olması» ısrarla ister (s. 11-). Yazar bu teze, büyük üretimin tarıma yararları olduğu ispat edilmemiştir (edilmemiş görünüyor), diye ihtişamla iddia eden halkçılar aleyhinde özel önemi olan bir delil gözü ile bakmaktadır. Yazar halkçılara cevap veriyor, diyor ki: «Marx görüşüne dayananlar, tarımsal üretimin iktisadî ve teknik özelliklerinin önemini inkâr **etmeyeceklerdir. Çünkü, küçük tarımsal teşebbüsler, bazı hallerde, bu özellikler sayesinde, büyük te-**

(*) «Bütün oluşum şöyle ifade edilir: Küçük üretim (zanaat), unsurlarının bir kısmile «kapitalizm» e, bir kısmile de, üretim araçlarından ayrılmış olan ücretli emeğe yaklaşmaktadır».

şebbüslere nispetle, birtakım üstünlükler sağlar. Marx da bu özelliklerin önemini sanki inkâr mı ediyor?» (s. 111). Pek belirsiz cümleler bunlar. Yazar hangi özelliklerin sözünü ediyor? Bu özellikleri niçin daha açık bir şekilde göstermiyor? Marx'ın bu konudaki fikrini nerede ve nasıl ifade ettiğini ve bu fikri düzeltmeyi hangi nedenlerle zorunlu bulduğunu niçin söylemiyor?

Yazar devam ediyor: «Küçük üretim gün geçtikçe ticarî bir nitelik kazanacaktır ve küçük tarım işletmeleri, ayakta duran işletmeler haline gelebilmek için, iktisadî ve teknik rasyonelleştirmenin genel gereklerini tatmin edecektir» (s. 111). «Küçük tarım işletmelerinin büyük işletmeler tarafından yutulup yutulmayacağını bilmek hiç söz konusu değildir —iktisadî gelişimin böyle bir yol tutması az muhtemeldir—; söz konusu olan şey, bütün millî iktisadın mübadelenin etkisiyle geçirdiği değişikliktir. Halkçıların gözden kaçırdıkları nokta şudur: Yukarıda gördüğümüz gibi, «sanayiî yayılması» sebebiyle, tabîî iktisadın mübadeleci iktisat tarafından sürüp çıkarılması, toplumun yapısını tamamiyle değiştirmiştir. Ziraatçı (ovada oturan köylü) nüfus ile ziraatçı olmayan (şehirli) nüfus arasındaki eski oran şehirli nüfus lehine değişmektedir. İktisadî hayatın yeni şartlarının etkisiyle küçük ziraat üreticilerinin anlayışı, hatta iktisadî tip bile kökünden değişmektedir.» (s. 114).

Alınan bu parça, yazarın Marx hakkındaki sözleriyle ne demek istediğini bize açıkladığı gibi, evvelce işaret ettiğimiz görüşün açıklaması somut bir oluşumun tasvirine dayanmıyorsa, bu açıklama yazarın düşüncesini karartır ve bu düşüncüyü yarım bırakır» şeklindeki düşüncemizi de kuvvetlendirmektedir. Yazarın halkçı fikirlerin yanlışlığı hakkındaki tezi tamamiyle doğrudur, ama, eksiktir çünkü ,bu tez, rasyonel

olmayan üretimin yerini rasyonel olan üretim alınca gelişen yeni çatışmalı sınıf zıtlığı şekilleriyle ilgili açıklamalarla birlikte ortaya konmamıştır. Meselâ, yazar «iktisadî rasyonelleştirme», en yüksek «toprak geliri demektir» (s. 110) diye hatırlatırmakla yetiniyor; ama, **toprak geliri, ziraatın burjuva usulüne göre teşkilâtlanmasını** gerektirir, demeyi; yani, toprak geliri, en başta, tamamiyle pazara, sonra da kapitalist sanayide de bulunan sınıfların —burjuva ve emekçi sınıfların— tarım teşekkülüne bağlıdır, demeyi unutmaktadır.

Halkçılara göre ,tarımımızın kapitalist bir niteliği olmayacaktır. Her şeyi küçük işletmelerin büyük işletmeler tarafından kovulmasına indirgeyerek, meseleyi şaşılacak kadar dar ve yanlış bir şekilde ortaya koymaktır bu. Bay Struve, pek haklı olarak, şu cevabı veriyor: Böyle düşünmekle, halkçılar, Batı Avrupa köylülerinin iktisadında burjuva olduğu gibi, hatta küçük üretimde bile burjuva olabilen (gerçekten bizde de böyledir) tarımsal üretimin genel niteliğini gözden kaçırmaktadırlar. Bağımsız küçük iktisadî (Rusya aydınlarının kullandıkları terimle, «halk iktisadını») burjuva iktisadî haline getiren şartlar bilinmektedir, onlar da şunlardır: En başta, üreticilerin ayrı ayrı oluşundan (*), bunlar arasında rekabeti doğurup büyük kitleyi iflâs ettirerek küçük bir azınlığı zengin eden «ticarî üretimin egemenliği»; sonra da ,emek gücünün ticaret eşyası, üretim âletlerinin de sermaye haline gelmesi yüzünden, üretici üretim

(*) Söylemeğe gerek yok, burada **iktisadî** tecrit söz konusudur. Ortak toprak **tasarrufu** bu iktisadî tecridi hiç bir şekilde ortadan kaldırmaz. En «eşitçi» şekilde yapılan toprak dağıtımlarında bile köylü kendi tarlasını kendi başına ekip biçer, demek ki, kendi hesabına çalışan bağımsız bir üreticidir.

âletlerinden ayrılmış, belli başlı sanayi de kapitalist tarzda teşkilâtlandırılmıştır. Bu şartlar içinde, bağımsız küçük üretici üreticiler kitlesine nispetle, müstesna bir durumda bulunmuş oluyor. Gerçekten **bağımsız** olan üreticiler, tıpkı bizde olduğu gibi, başkası için çalışıp, yalnız «bağımsız» iktisada sahip olmamakla kalmayarak, hatta bir haftalık geçinme imkânları bile olmayanlar arasında birer istisnadır. Bağımsız üreticinin durumu ve çıkarları kendisini «**en başta** ücretleriyle geçinen» üreticiler kitlesinden tecrit etmektedir. Ücretleriyle geçinenler «âdil bir ücret verme ya da alma» meselesini ortaya attıkları halde, bağımsız üretici büsbütün başka bir şeyle, kredi ile ve en çok küçük «halk» kredisıyla, ucuz mükemmel âletlerle, «satış teşkilâtıyla», «toprak mülkiyetini geliştirmekle», v.b. ilgilenir.

Büyük işletmelerin küçük işletmelerden üstün olduğu hakkındaki kanun ancak ticarî üretimde geçer akçedir. Şu halde, ticarî üretime henüz kesin olarak sürüklenmediği gibi, pazara da tâbi bulunmayan işletmelere bu kanun uygulanamaz. Onun için, (1961) İslahatından sonra derebeylik işletmelerinin çökmesi ve köylülerin icarla özel toprak tutmalar, tarımımızın kapitalist gelişimi hakkındaki tezi çürütmektedir, şeklinde öne sürülen delil (bu delil Bay V.V. tarafından öne sürülen delidir) meselenin hiç anlaşılmadığını göstermektedir. Ekip biçmenin köylüler elinde bulunmasına dayanan toprak köleliği ilişkilerinin yıkılması, büyük toprak mülkiyeti buhranına yol açmıştır, o muhakkak, ama, bu buhranın yarı derebey çalışma şekillerininî yerini alan tarım işçileri ve gündelikçiler kullanmanın genelleşmesi sonucunu doğurduğu bir yana, köy iktisadının niteliği de hissedilecek kadar değişmiştir:: Bu iktisat pazar için çalışmaya doğru sürüklenmiş, bu da köylülerin köy küçük burjuvazisi ve tarım emekçileri diye hemen ikiye ayrılmasına sebep olmakta gecikmemiştir. Bu

ayrılma, Rusya'da kapitalizm meselesini halletmek işini sona erdirmektedir. Bu oluşumu Bay Struve beşinci bölümde açıklamaktadır: «Küçük rençper farklılaşmaktadır. Bir yanda «iktisadî bakımdan kuvvetli» köylüler («köy burjuvası» demek gerekirdi) öte yanda ,emekçi tipindeki köylüler. Halk üretiminin nitelikleri, «köylü ilerlemektedir» diye tanımlanabilecek bir bütün oluşturmak üzere, kapitalizmin nitelikleriyle birleşmektedir.»

Sorunun bu yönüne, yeni bir tarımın **burjuva** teşkilâtı üstüne dikkati çekmek gerekirdi. Halkçılara göstermeliydi ki: Bu oluşumu bilmemezlik etmekle, evvelce köylü sınıfının fikir sözcüleri iken, şimdi de küçük burjuvazinin fikir sözcüleri haline gelmişlerdir. Köylü iktisadının bu teşkilâtı bilindiğine göre, halkçıların arzuladıkları «halk üretiminin yükselmesi», küçük burjuvazinin «yükselmesi»nden başka bir anlam ifade edemez. Buna karşılık, üreticinin en gelişmiş şekildeki kapitalist ilişkiler içinde oynadığı rolü belirten kimseler, yalnız bu üretimin çıkarlarını ifade etmekle kalmayıp, bütün «emekçi» köylü kitlesinin çıkarlarını da ifade etmiş olurlar.

Bay Struve'nin açıklamalarındaki yetersizlik ve belirsizlik şuna varmıştır: Rasyonel tarımı incelerken, bu ziraatın iktisadî teşkilâtını nitelendirmemiş; rasyonel olmayan tarım yerine rasyonel tarımı, tabii üretim yerine ticarî üretimi getiren buharla ulaştırmayı incelerken, o zaman işe karışan yeni çatışmaları sınıf zıtlığı şeklinde nitelendirmemiştir.

İncelediğimiz bölümlere yürütülen muhakemelerin çoğunda bu metod eksikliği kendini göstermektedir. Sözlerimizi kuvvetlendirmek için, birkaç örnek verelim. Ticarî iktisat ve geniş sosyal iş bölümü, diyor yazar, «özel mülkiyet kurumuna, iktisadî hürriyet ve ferdiyetçilik duygusuna dayanarak gelişir.»

Ulusal üretimin gelişmesi «özel mülkiyet kurumunun toplumdaki egemenlik derecesine bağlıdır». «Bunların bir arada bulunmaları, tecrübî bakımdan, tarihî bakımdan tespit edilmiş bir şeydir. Bugün XVIII. yüzyılın fikir ve ilkeleri hafiflikle ele alınmakla aslında, bu yüzyılın düştüğü hata tekrarlanmakla, iktisadî hürriyetle ve ferdiyetçilik duygusu ile olan tarihî ve kültürel bağ çoğu zaman unutulmuş oluyor. İktisadî ve kültür bakımından az gelişmiş bir toplumun, bu ilkeler gerçekleşmeden de, iktisaden ilerleyebileceğine ancak bu bağ bilmemezlikten geldiği takdirde inanılabilir. Bu ilkelere karşı biz hiç bir özel yakınlık beslemiyoruz, bunların gelip geçici olan tarihî niteliklerini gayet iyi anlıyoruz; ama, aynı zamanda da, bunlardaki yalnız alumsuz değil, olumlu olan geniş kültür kuvvetini de görmemezlik edemeyiz. Teorik muhakemeleri içinde, kendini tarihî devamlılıkla hiç bağlı görmeyen bir fikircilik (idealizm) ancak bu kültür kuvvetini göremeyebilir» (s. 91).

«Tarihî bakımdan bir arada bulunmaları» «objektif olarak» gözlemekte, yazar tamamiyle haklıdır.. Ama, öne sürülen delillerin yarım kalması insanı hayal kırıklığına uğrattıyor. İnsanın yazara şöyle diyeceği geliyor: Sanuna kadar gitsenize canım! Bu genel tezleri ve bu tarihî delilleri Rus tarihinin belli bir devresine indirgeyiniz, bu tezleri ve delilleri görüş tarzınızın halkçı görüş tarzından niçin ve hangi noktada farklı olduğunu gösterecek şekilde ifade ediniz, bunları Rus marksçısı için biricik kıstas olan gerçekle karşılaştırınız, bu ilerlemelerin ve bu kültürün gizlediği sınıf zıtlıklarını gösteriniz. (*)

(*) Halkçılarla tartışma konusunda, yazar diyor ki: **Contra principia negatemi disputari non potest** (ilkeleri inkâr eden kimse ile tartışılmaz, çev.). Bu, **principia**'ları birer tez ya da genel birer kanıt olarak, ya da tarihin ve Rus gerçeğinin fi-

Islahat (1861) sonrası Rusyasının bize kazandırdığı «ilerleme» ve «kültür», muhakkak ki, «özel mülkiyet kurumu» na bağlıdır. Bu özel mülkiyet kurumu, medenî konuda, «hür ve serbest emeğin» ve emeğin sermayeye satılmasının hayatta temsil ettiği eşitliği mahkemeler karşısında da tanıyan «tezatlı» yeni bir yargı hakkını tanımak suretiyle, ilk defa olarak tam bir şekilde gerçekleştirilmekle kalmamış, aynı zamanda, **mülk sahibi** - köylüler haline gelen köylülerin toprak mülkiyetine teşmil edildiği gibi, devlete karşı her türlü vergi ve sorumluluklardan muaf olan büyük toprak sahiplerinin toprak mülkiyetine de teşmil edilmiştir. Bu özel mülkiyet kurumu, hatta, «vatandaşlara» mahallî muhtar idareye (le cens), v.b. katılmak kanunî ehliyetini tanıyan siyâsî hakların temelinde bile yer almıştır. «İlerlememiz» ile «iktisadî hürriyetin ilkeleri» arasındaki «bağ» daha da açıktır ve daha da göze batmaktadır. Birinci bölümde bizim halkçıdan öğrendik ki, bu «hürriyet», Rus toprağını bir araya toplayan «alçakgönüllü ve sakallı» kimseleri «polis memuruna boyun eğmek» zorunluluğundan kurtarmaktan ibarettir. Ticarî iktisadın gelişmesiyle «ferdiyetçilik duygusu» nun nasıl yaratıldığını evvelce gösterdik. Ulusal ilerlemenin bütün bu niteliklerini bir araya toplayarak (tıpkı 1870 yıllarındaki halkçı gibi) şu zorunlu sonuca varılır: Bu ilerleme ve bu kültür temelinde burjuva idi. Çağdaş Rusya, Islahattan (1861'den) önceki Rusya'dan çok daha iyidir; ama, bütün bu iyiye doğru gitmeyi tamamiyle ve yalnız ve yalnız burjuvaziye, temsilcilerine ve ideologlarına borçlu olduğumuz için; üreticiler bundan yararlanmamışlardır. Bu ideologlara göre, bu iyiye doğru gitmeler, fazla üretimin şekil de-

lân ya da falan olaylarının farklı bir yorumu olarak ifade ediş tarzına bağlıdır.

ğiştirmesinden başka birşey değildir; yine bu iyiye doğru gitmeler, üreticiyi üretim araçlarından ayırmakta en mükemmel çarelerdi. Onun için, halkçı Baylar Rus kapitalizmine ve burjuva zihniyetine itirazda bulunurlarken, bu kapitalizmin ve bu zihniyetin temsilcilerine ve sözcülerine başvurdıkları zaman, aklın almayacağı bir «hafiflik» ve hafızasızlık örneği vermiş oluyorlar. Bu Baylar hakkında. «Bunlar kimlerin kendilerinden olduğunu anlamamaktadırlar» denebilir.

Bugünkü halkçı, İslahattan (1861 den) sonraki Rusya'nın ve «toplum» un böyle bir tanımını katiyen kabul edebilecek anlayışta değildir. Bu halkçının bu tanımı çürütmek için, bu Rusya'nın burjuva niteliğini inkâr etmesi, uzak cedit olan 1870 yılları halkçısının doğrulmasına ve «yarının teminatını» asıl üreticilerde aramak için» halka gitmesine neden olan şeyi inkâr etmesi lâzım gelecektir. **Bugünkü** halkçı belki «yarının teminatını» inkâr etmeğe kadar da gidecektir, ona şüphesiz yok. Hatta, dahası var: Bu konuda da iyiye doğru gidiş olduğunu ispat etmek isteyecektir; ama, cı zaman da, henüz kendisinin ne olduğunu anlamamış olanlara kaba saba bir **küçük burjuva**'dan başka birşey olmadığını göstermiş olacaktır.

Okuyucu da anlamıştır ki, ben Bay Struve'nin tezlerini sonuna kadar geliştirmekten, bunların ifade şeklini değiştirmekten başka birşey yapmadım: «Aynı şeyi başka bir dille söyledim». İnsan kendine şu soruları sorabilir: Buna pek lüzum var mı? Bu tamamlayıcı şeyler ve bu muhakemeler böyle üstünde uzun uzun durmak zahmetine değer mi? Bunlar kendilerini zaten zorla kabul ettirmiyorlar mı?

Bence mesele üstünde durmak zahmetine değer. Bunun iki sebebi var. Birincisi: Yazarın dar ob-

jektifçiliği son derece tehlikelidir; çünkü, yazar, vatanın gelişme yolları ve kaderi üstünde edebiyatımızda pek kökleşmiş olan eski öğretmen tahlilleri ile filân ya da falan sınıf tarafından hız verilen gerçek oluşumun gerçek karakteristiğini birbirinden ayıran çizgiyi unutmaya kadar işi vardiıyor. Bay Struve'nin kitabının asıl yanılığı işte bu dar objektifçilik, bu tutarsız marksçılıktır. Bu yanılık marksçılıktan gelmediğini, marksçılığın yetersiz bir uygulamasından geldiğini; yazarın, tearisi için, gerçeğin kıstasından başka kıstaslar görmesinden, bu akideden başka pratik sonuçlar (tekrar edeyim ki, yazar kendi temel tezlerini yıkmadıkça, bu sonuçları çıkarmak mümkün değildir, böyle birşey düşünülemez) çıkarmasından değil, nazariyenin yalnız en genel olan tarafıyla yetinip, bunu tutarlı bir şekilde uygulamamasından geldiğini göstermek için, bu yanılık üstünde kılı kırk yararcasına durmanın önemi vardır. İkincisi: Yazarın kitabın önsözünde öne sürdüğü «halkçılığı ayrıntılı meselelerde eleştirmeden önce, bir «eleştiri tartışması» yaparak, aradaki fikir ayrılıklarının temelde neler olduğunu ortaya dökmek lâzımdır» (S. VII) şeklindeki düşüncüyü kabul etmemezlik edemeyiz. Ama, bu hedefe varmak için, tezlerinin hemen hemen hepsine daha somut bir anlam vermek, haddinden fazla genel olan delillerini Rus tarihinin ve gerçeğinin meselelerine indirgemek lâzımdır. «Olayları» maddeci bakımdan «tekrar ele almak», «toplumdaki» ve «devletteki» sınıf zıtlıklarını, «aydınların» görüşleri arkasında gizlenen zıtlıkları meydana çıkarmak; en son, Rusya'nın halk sanayiinde fazla üretimi kendine mal etmenin son derece çeşitli şekilleri bu fazla üretimi kendine mal etmenin en gelişmiş şekli olup, «yarının teminatı»nı ihtiva eden ve bugün de «üretici» fikrini ve «üreticinin» tarihî rolünü birinci plâna çıkaran kapitalist şekil arasındaki bağı kurmak düşün-

cesiyle, Rus marksçılarının bu noktalar üstünde yapacakları pek büyük bir çalışma vardır. Onun için, bu meselelerin hal şeklini gösterme teşebbüsü ne kadar cesur görünürse görünsün, bunların ileride yapılacak incelemelerle ne çok değişikliklere ve düzeltmelere uğrayacakları daha şimdiden bilinirse bilinsin, somut meseleleri daha genel ve daha geniş bir tartışmaya tâbi tutmak için, bu meselelerin neler aldığını hatırlatmak edilen zahmete değer.

Bay Struve, «Ulusal üretim güçleri konfederasyonu» hakkındaki, büyük sanayiın gelişmesinin tarımsal iktisat için olan önemi hakkındaki, sanayici ve tarımcı devletin sadece tarımcı olan devletten üstün oluşu hakkındaki, vb. «dikkate değer görüşü» münasebetiyle List üstünde tartıştığı zaman, kendisini meseleleri yanlış bir şekilde ortaya koymağa götüren dar objektifçilik en yüksek noktasına varmaktadır. Yazar bu görüşün en geniş anlamda «kapitalizmin zorunluluğunu ve meşruluğunu» (s. 123), «zaferi kazanan ticarî üretimin tarihî ve kültür gücünü» (s. 124) «en kandırıcı bir şekilde ispat ettiğini» kabul ediyor.

Yazarın her ülkede, her tarihî döneme, her sınıfa yukarıdan bakıyormuş gibi gelen muhakemelerindeki iskolastik nitelik burada bütün parlaklığı ile görülmektedir. Bu muhakemeler ister tamamiyle teorik, isterse pratik taraftan ele alınsın, bu hüküm yine doğrudur ve yerindedir. Büyük sanayiın önemi hakkındaki soyut ve dogmatik birtakım tezlerle belli bir ülke için «kapitalizmin tarihî zorunluluğuna ve meşruluğuna» her kim olursa olsun «kandırılabilirliğine» inanmak tuhaf değil mi? Meseleyi **Ruskoye Bogatsvto** dergisindeki liberal profesörlerin pek sevdikleri bu alanda ortaya koymak hata değil mi? Bir marksçı her şey «niçin böyle de, başka türlü de-

ğil?» meselesinin açıklamasına indirgemek zorunda değil midir?

Halkçılar Rus kapitalizminin yapay olduğunu, limonlukta yetiştirilmiş bir nebat olduğunu kabul ediyorlar. Çünkü, kapitalizmi bizim sosyal iktisadımızın tüm ticarî üretim teşkilâtına bağlayan bağları anlamıyorlar, bunun bizim «halk üretimimiz»deki köklerini görmüyorlar. Bu bağları ve bu kökleri bunlara gösteriniz, sonra da ,en kötüsü, kapitalizmin pek az gelişmiş şekliyle halk iktisadında egemen olduğunu bunlara gösteriniz, o zaman Rus kapitalizminin «zorunluluğunu» ispat etmiş olursunuz. Emeğin üretim kabiliyetini artırmakla ve emeği sosyalleştirmekle, bu kapitalizmin sınıf zıtlığını, «halk üretimi» içinde her yerde yaratılmış olan zıtlığı geliştirip aydınlığa kavuşturduğunu bunlara gösteriniz, büyük Rus kapitalizminin meşruluğunu ispat etmiş olursunuz. Bu muhakemenin ticarî siyaset meselesine yakından temas eden tarafına gelince, şu nokta kaydedilebilir. Ticaret serbestliğinin ve himayeciliğin kapitalizm tarafından ortaya atılmış bir mesele, bir burjuva siyaseti meselesi olduğunu her şeyden önce ve her şeyin üstünde belirten Rus marksçılar ticaretin serbest olmasından yana olduklarını söylemek zorundadırlar; çünkü, himayeciliğin ,her yerden fazla, Rusya'da gerici olduğu meydandadır. Himayecilik memleketin iktisadî gelişmesini kösteklemekte, bütün burjuva sınıfının çıkarlarına değil ,yalnız kara kalpaklı bir avuç ailenin çıkarlarına hizmet etmektedir. Oysa; biliyoruz ki, ticaretin serbest olması, kapitalizmden kurtulmanın çarelerini içinde taşıyan oluşumu hızlandıracaktır.

Üçüncü bölümün son paragrafı (S. XI) «kapitalizm» kavramının tahliline ayrılmıştır. Yazar, pek haklı olarak, bu kelimenin «pek gelişi güzel» kullanıldığını söylüyor, bu kavramın hem «pek dar»,

hem de «pek geniş» yorumuna dair birtakım örnekler veriyor ,ama ,kesin ve iyice belirli bir tanım yapmıyor. Yazarın tahliline rağmen, «kapitalizm» kavramı, henüz tahlil edilmeğe muhtaç bir durumda bulunmaktadır, oysa bu kavram Marx tarafından ,olaylara dayandırılarak, bilme sokulduğuna göre, bu tahlil özel bir güçlük çıkaracak gibi görünmemektedir. Ama, yine bu sefer de, Bay Struve «taassup» la buluşmak istemiyecektir. «Marx ise, diyor yazar, **ticarî üretimi kapitalist ticarî üretim** haline getiren oluşumu, belki gerçekte olduğundan daha fazla sert ve kesin ve dolaysız olarak tasavvur etmişti» (s. 127, not). Belki de. Ama, bu, sermayenin tarihine bilimsel bir şekilde dayandırılan biricik görüş olduğundan, belki de daha az «sert ve kesin», daha az «dolaylı» başka kavramlar bilmediğimizden, Marx'a başvuruyoruz. Marx'ın görüşüne göre, kapitalizmin temel nitelikleri şunlardır: 1 — Üretimin **genel** şekli olarak ticarî mamûl üretimi sosyal üretimin çeşitli teşkilât şekillerinde ticaret eşyası şeklini alır ,ama, emek üretiminin bu şekli kapitalist üretimle ancak genel hale gelmiştir, bu şekil artık ne bir istisnadır, ne bağımsız bir olaydır, ne de arızî bir şeydir. Kapitalizmin ikinci niteliği de şudur: 2 — Yalnız emeğin üretimi olan şey, ticaret eşyası şekli olmakla kalmaz, emeğin kendisi de, yani insanın emek gücü de bir ticaret eşyası haline gelir. Emek gücünün ticaret eşyası şeklinin gelişme derecesi, kapitalizmin gelişme derecesine işaret eder (*). Bay Struve'nin bu terimi yanlış anlama hakkında ver-

(*) Karl Marx, **Kapital**, c. II (1885) s. 93 Şunu da belirtelim ki, alınan parçada, Marx kapitalizmin hiç bir zaman şekilde kalan tanımını yapmaz. Zaten, Marx, genellikle, bu türlü tariflerle uğraşmaz. Burada metinde yalnız ticarî istihsal ile kapitalist istihsal arasındaki münasebete işaret etmektedir.

diği örnekleri bu tanım sayesinde kolayca ortaya dökabiliyruz. Halk iktisadımızın teknik geriliğini,

Rus halkçılarının sık sık yaptıkları gibi — elle çalışmanın egemen olduğunu bahane ederek, Rus rejimini kapitalizme karşı çıkarmak tamamiyle saçmadır; çünkü, teknik yüksek gelişme gösterdiği zaman da, aşağı seviyede kaldığı zaman da kapitalizm mevcuttur. Marx **kapital**'inde birçok defalar göstermiştir ki, sermaye üretimi önce bulduğu şeklile kendine tâbi kılar ,ancak sonra bu üretimi teknik bakımdan değiştirir. Muhakkak ki, Alman **Hausindustrie**(*) si de, Rusya'nın «büyük ev istihsali sistemi» de sanayiin kapitalist teşkilâtını temsil etmektedir. Çünkü, burada ticarî üretim egemen olduğu gibi, para sahibi de hem üreticiye egemendir, hem de artık-değeri kendine mal eder. Halkçıların yaptığı gibi, «toprak sahibi» Rus köylülerini Batı Avrupa kapitalizminin karşısına çıkarmakla ,düpe düz kapitalizmin ne olduğunun anlaşılmamış olduğu gösteriliyor ,bu muhakkak. Yazarın da pek doğru olarak gözlediği gibi(«yarı tabii köy iktisadı» (s. 124) Batının şu ya da bu bölgelerinde hâlâ mevcuttur; ama, bunun böyle olması. Batıda olduğu gibi. Rusya'da da, ne ticarî üretimin egemen olmasına ,ne de üreticilerden pek çoğunun sermayeye tâbi olmasına engel olur. Bu tâbi oluş ,en üstün gelişmesine, en yüksek noktasına varmadan önce, birçok merhalelerden geçer: Marx bu meseleyi inceden inceye açıkladığı halde ,halkçılar hemen her zaman bunu bilmemezlikten gelirler Bu tâbi oluş, **ticarî ve tefeci sermaye** ile başlar, sonra, başlangıçta teknik bakımdan pek ilkel olup, eski üretim sistemlerinden hiç bir şekilde üstün olmayan sanayi kapitalizmi gelir; daha sonra ,kapitalizm, henüz elçalışmasına, ve

(*) Metinde almanca olan bu terim «ev sanayii, evde yapılan istihsal» manasına gelir (çev.).

en başta da, ücretli işçiyi topraktan ayırmaksızın, zanaatçı sanayiine dayanan manüfaktürü teşkilâtlandırır, ve gelişmesini makinalaşmış büyük sanayi ile tamamlar. Kapitalizmin en yüksek gelişme noktasını yalnız bu sonuncu üstün safha temsil eder; tamamen malından ,mülkünden edilmiş, hava gibi hür ve serbest işçiyi yalnız bu safhadaki kapitalizm yaratır (*) kapitalizmin o «birleştirici» rolünü, halkçıların genel olarak kapitalizme bağlamağa alışıkları, **yalnız bu safhadaki kapitalizm** (maddî ve sosyal bakımdan) **vücuda getirir**; kapitalizmin karşısına «**kendi çocuğunu**» çıkaran da yine **yalnız bu safhadaki kapitalizmdir**.

Kitabın dördüncü bölümü olan. «iktisadî ilerleme ile sosyal ilerleme» üçüncü bölümün devamıdır, ve kitabın «evrensel tecrübeyi» halkçıların karşısına çıkaran kısmına bağlanmaktadır. Burada, önce yazarın Marx çömezleri konusundaki yanlış bir fikri [ya da acemice bir ifadesi?] üstünde, sonra da halkçılığı iktisadî bakımdan eleştiricinin görevleri üstünde uzun uzun duracağız.

Bay Struve diyor ki: «Marx kapitalizmden yeni bir sosyal düzene geçişi, kapitalizmin hızla düşmesi, çökmesi şeklinde tasavvur etmişti. (Yazar bunun Marx'ın eserindeki bazı parçalardan çıktığını söylüyor, ama, gerçekte, bu fikir Marx'ın **bütün eserlerinde** bulunmaktadır). Marx çömezleri **birtakım ıslahatlar uğrunda** mücadele etmektedirler .Marx'ın 1840 yıllarındaki görüşüne «önemli bir düzeltme getirilmiştir»: Kapitalizmi yeni rejimden ayıran «uçurum» yeri-

(*) Halkçılar işleri her zaman şöyle gösterirler: Toprağından yoksun bırakılmış işçi yalnız makinalaşmış sanayiin zorunlu şartı olarak kalmaz, aynı zamanda, genel olarak kapitalizmin de zorunlu şartıdır.

ne, «bir sıra geçiş safhalarının» zorunlu olduğu kabul edilmiştir.»

Bunun doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Marx'ın görüşüne «mezleri» tarafından ne önemli, ne de az önemli herhangi bir «düzeltme» eklenmiştir. Islahatlar uğrunda mücadele etmek, hiç bir zaman bir «düzeltme» yapmayı gerektirmez Bu mücadele uçurum ve hızla düşme nazariyesini hiç bir şekilde düzeltmez; çünkü, bu mücadele dobra dobra ve açıkça söylenmiş bir hedef gütmektedir ki, o hedef te «düşme» den (ve çökmeden) başka bir şey değildir. Bunun için «bir sıra geçiş safhalarının» —bir mücadele safhasından başka bir mücadele safhasına, bir mücadele derecesinden başka bir mücadele derecesine geçişin— zorunlu olduğunu Marx 1840 yıllarında kabul etmişti; «yeni bir sosyal düzene doğru gidiş hareketi işçi hareketinden (ve, bunun sonucu olarak ta, ıslahat uğrunda mücadeleden) **ayrılmaz**» demekle ve, sonuç olarak, birtakım pratik tedbirler teklif etmekle ,bunu bir kere daha söylemiş cılıyor (11).

Ama, Bay Struve Marx'ın görüşünün **gelişmesini** tasvir etmek teşebbüsüne girişmiş bulunuyorsa, bunda muhakkak ki haklıdır. O zaman da, burada bir «düzeltme» söz konusu olamaz; tamamiyle aksine, yani görüşlerinin **uygulaması**, pratik uygulama düşüncesile **kullanılması** söz konusu olur.

Yazarın halkçılık karşısındaki tutumu meselesinde de aynı düşüncede olamayız:

«Halki edebiyatımız, diyor yazar, ulusal zenginlik ile halkın refahı, sosyal ilerleme, dağıtımın ilerlemesi arasındaki zıtlığı kavramıştır» (s. 131).

Halkçılık bu muhalefeti «kavramamış», Batıda bu muhalefeti doğuran catışmalı zıtlığın ilerleme, kültür, zenginlik ile üreticinin üretim araçlarından ayrılması, halkın emek ürününde üretici payının azalma-

sı, sefaletin ve işsizliğin artması arasındaki aynı çatışmalı zıtlığın İslahattan sonra Rusya'da da mevcut olduğunu sadece **gözlemiştir**, o kadar.

«... İnsancı niteliği, halka karşı beslediği sevgi gereği bu edebiyat meseleyi ilk hamlede halkın refahı yararına halletmiştir. Bir yandan, halk iktisadının bazı şekillerini (ortak toprak tasarrufuna dayanan topluluk, kooperatif) görünüşte iktisadî eşitlik idealini temsil ettiğinden böylelikle halkın refahını sağladığından; öte yandan, üretimin gittikçe artan bir mübadele etkisile ilerlemesinin bu şekillere, hiç elverişli olmadığı şöyle dursun, bu şekillerin iktisadî temellerini yıktığından halkçılar, sanayideki ilerlemesi özel mülkiyet ve iktisadî hürriyete dayanan Batının geçirdiği acı tecrübeyi hatırlayıp, ticarî iktisadın karşısına, kapitalizmin karşısına, iktisadî ve sosyal bir ideal olarak, halkın refahını teminat altına alan «halk üretimini» çıkarmışlar, Rus aydınları ile Rus halkı da bu idealin muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi uğrundaki mücadeleye bel bağlamıştı».

Bu muhakeme Bay Struve'nin yanılgılarını bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktadır. Bu muhakemede halkçılık, ulusal zenginlik ile halkın refahı arasındaki çelişmeyi kavrayan ve, «Batı tecrübesi» nin halka refah vaad etmemiş olduğu bilindiğinden, «meseleyi» dağıtım lehine «halleden» «insancı» bir nazarıye olarak gösterilmiştir. Halkçılığın muhtevasına karşı değil de, sadece idealist şekline, saf ve boş hayaller peşinde koşan şekline karşı mücadele ettiğini unutan yazar, meselenin böyle bir «hal tarzı» na karşı çıkmakla, meseleyi halkçı Bayların alışık oldukları skolastik tarzda ortaya koyduğu için büyük bir hataya düğtüğünü unutmaktadır. Evvelce de işaret edildiği gibi, halkçılık Rus büyük üreticisinin görüşünü ve çıkarlarını yansıtmaktadır. Bu görüşe has olan «insancı nitelik ve halka karşı beslenen yakın-

lık», «eski soylular teşekkülü» rejiminden ve geleceklerinden çok acılar çekmiş, büyük sermayenin egemenliklerinden de çok acılar çeken küçük üreticimizin sıkıntı içinde bulunmasından ileri gelmektedir. Halkçılığın «Batı» ve Batının Rusya üstünde yaptığı etki karşısındaki tutumu, tabîî ki, kendisinin fi-lân ya da falân fikri «kavraması» ile tayin edilmiş, küçük üreticinin hayat şartlarıyla tayin edilmiştir. Bu küçük üretici Batı Avrupa tekniğini alan büyük kapitalizmin kendisinin karşısına dikildiğini anlamış(*) ve bu kapitalizm tarafından baskı altına alındığından, ezildiğinden, çocukça birtakım nazariyeler kurmuştur. Bu nazariyelere göre, kapitalist siyaseti tayin eden kapitalist iktisat değildir, kapitalizmi tayin eden siyasettir. Büyük kapitalizmi Rus hayatına yabancı bir şey, arızî bir olgu diye kabul eden birtakım nazariyeler bunlar. Kendi küçük ferdî üretime bağlanmış olması, bu küçük üreticiyi devletin gerçek niteliğini anlamak imkânından yoksun hale getirmiş, bu nedenle tüketici devletin küçük üretimi («halk üretimini») geliştirmesini ve buna yardım etmesini istemiştir. Çatışmalı zıtlıkların zayıf gelişmesi, kapitalist Rus toplumunun bu niteliği, küçük burjuvazinin bu fikir sözcüleri tarafından ortaya konan nazariyeyi, genel olarak, emeğin çıkarlarını temsil ettiğini iddia edecek hale getirmiştir.

Halkçıların meseleyi ortaya koyuş tarzlarındaki saçmalığı gösterecek, ve küçük üreticinin maddî yaşama şartlarıyla bu meseleye getirdikleri «hal şekli» ni izah edecek yerde, yazar da meseleyi dogmatik bir tarzda, halkçıların iktisadî ilerleme ile sosyal ilerleme arasında yaptıkları «seçme» yi hatırlatan dogmatik bir tarzda ortaya koymaktadır.

(*) Bk. **Oteçestvenniye Zapiski**'de yayınlanan ve evvelce adı geçen makale.

Halkçılığın iktisadî ilkelerini eleştirinin görevi... şunu... ispat etmek olmalıdır:

«1. İktisadî ilerleme sosyal ilerlemenin vazgeçilmez şartıdır. Tarihî bakımdan, sosyal ilerleme iktisadî ilerlemeden doğar; gelişmenin belli bir derecesinde, her iki oluşum arasında mutlaka karşılıklı bir etki, karşılıklı bir bağımlılık ortaya çıkacaktır. Nitekim gerçekten çıkar da» (s. 133).

Bu sözler, genel tez olarak, elbette ki tamamen doğrudur. Ama, yine bu sözler halkçılığın iktisadî ilkelerini eleştiri görevlerinden çok, sosyolojik ilkelerini eleştiri görevlerine işaret etmektedir. Aslında, bu, Birinci ve İkinci bölümlerde sözü edilen «toplumun gelişmesini, üretim güçleri gelişmesi tayin eder» denilen görüşün başka bir tarzda ifade edilmesidir. «Halkçılığın iktisadî ilkelerini» eleştirmeye bu yetmez. Meseleyi daha somut bir tarzda ifade etmek, bu meseleyi genellikle ilerlemeden kapitalist Rus toplumunun «ilerlemesi» ne indirgemek, bu ilerlemeyi **tabula rasa**, «halk üretimi Rus kapitalizminin temeli olmadığı, vb. hakkındaki gülünç halkçı masalları doğuran yanlış yorumlara indirgemek ister. İktisadî ilerleme ile sosyal ilerleme arasında mutlaka karşılıklı etki olacaktır, diyecek yerde, Rusya'daki sosyal ilerlemenin neden ibaret olduğunu göstermek (ya da hiç olmazsa, buna işaret etmek) ister; halkçılar sosyal ilerlemenin iktisadî köklerini görmektedirler(*)).

(*) Bana itiraz edilip, pek ileri gittiğim söylenebilir: Genel soydan meselelerden yavaş yavaş somut meselelere geçmek niyetinde olduğunu ve Altıncı bölümde de incelediğini yazar söylememiş midir? Bay Struve'nin eleştirisindeki bu soyut nitelik, Altıncı bölümün ve hatta sonuç ta dahil, **bütün eserinin ayırıcı özelliğidir**. Hele düzeltilmesi gereken şey de, **asıl kendisinin meseleleri ortaya koyuş tarzıdır**.

«2. Onun içindir ki, üretimin teşkilâtı ile ve emeğin üretim kabiliyeti derecesile ilgili mesele dağıtım meselesinden daha önce gelir; bazı tarihî şartlarda halkın emeğinin üretim kabiliyeti, hem mutlak olarak, hem de izafî olarak, çok düşük olduğu zaman üretim - etkenin başta gelen önemi iyice belli bir şekilde görünür.»

Yazar, burada, Marx akidesinin dağıtıma ikinci derecede önem vermesini hatırlatmaktadır. Kitabının IV. bölümü başına Gotha programının tenkidinden bir parçayı alıyor (12); Marx bunda kaba sosyalizm karşısına, dağıtıma büyük bir önem vermiyen, sosyal düzeni üretim ilişkilerinin teşkilâtı ile açıklayan ve sözü edilen bu ilişkiler teşkilâtının daha şimdiden belli bir dağıtım sistemini gerektirdiğini dikkate alan bilimsel sosyalizmi çıkarıyor. Yazarın da pek doğru olarak belirttiği gibi, halkçılığın küçük burjuva niteliğini anlamakta son derece önemli olan bu fikir Marx anlayışında yer almıştır. Ama, Bay Struve'nin cümlesinin ikinci kısmı, hele belirsiz «üretim - etken» terimi bu fikri pek karışık hale getirmektedir. Hatta bu terime verilecek anlamda da bazı karışıklıklar olabilir. Küçük üretici, başına gelen felâketleri, komşusu perakende satıcı «zengin» olduğu halde kendisi «yoksuldur», «resmî makamlar» ancak büyük sermayeye yardım etmektedir, vb. gibi pek yüzeysel bir şekilde açıklar; bir kelime ile, başına gelenler dağıtımın özelliklerinden, siyasetin ettiği hatalardan, vb. ileri gelmektedir. Halkçı da işte bu küçük üreticinin görüşünü paylaşır. Yazar halkçının karşısına neyi çıkarıyor: Köylü ziraatçının sefil işletmesine hakaretle bakan, kendi işletmesindeki gelişmenin yüksek bir derecede olmasile ve halkın emeğindeki üretim kabiliyetinin hem mutlak olarak hem de izafî olarak düşük olan seviyesini yükseltmekteki «üstünlüğü» ile övünen büyük sermayenin görüşünü

mü? Yoksa, daha şimdiden artık siyasete ve dağıtım başvurmakla yetinemediği o pek gelişmiş ilişkiler içinde yaşayan, nedenin daha derin olduğunu ve bizzat üretimin (sosyal) teşkilâtı içine, hatta ferdî mülkiyet ilkelerine dayanıp, pazarın idaresi ve kontrolü altında bulunan sosyal iktisadın yapısı içine bile kök saldığını anlamağa başlayan küçük üreticinin görüşünü mü? «üretim - etken» ifadesini bazan «iktisadî etken» yanında kullandığından (Karş. s. 171: «Halkçılar üretim - etken» i bilmemezlikten gelmekte ve işi her türlü iktisadî etkenin rolünü inkâr kadar vardırmaktadırlar)), «rasyonel olmıyan» üretim ile «rasyanel» olan üretimi birbirile karşılaştırırken, yazar küçük üretici ile daha şimdiden üretim araçlarından tamamen ayrılmış olan üretici arasındaki ilişkileri belirsizleştirdiğinden, okuyucunun zihninde pek haklı olarak böyle bir soru beliriyor. Hiç şüphe yok ki, bu, objektif bakımdan, yazarın açıklamalarının doğruluğunu hiç bir şekilde azaltmaz; kapitalist sistemin tezatlı niteliğini anlamış olanlarca durumu bu ilişkiler açısından tasavvur etmek kolaydır. Ama, bilindiği gibi, Rus halkçıları Baylar bunu anlamadıklarından, bunlarla yapılan tartışmalarda fikrini daha açık ve daha ince bir şekilde ifade etmek ve haddinden fazla genel ve soyut ifadelerden sakınmak yerinde olur.

Evvelce Birinci Bölümde bir örnekle de açıkladığımız gibi, halkçılık ile marksçılık arasındaki farkı, **Rus kapitalizminin eleştirisini ele alış tarzlarında** aramalıdır. Halkçı, şöyle düşünür: Sömürmenin var olduğunu, sömürme ile siyaset arasında karşılıklı etki bulunduğunu, vb. gözlemek elverir. Marksçı der ki. Bu sömürme olgularını belli bir üretim ilişkileri sistemi olarak, özel bir iktisadî ve sosyal teşekkül olarak birbirine bağlamak ve açıklamak şarttır, bunların işleme ve gelişme kanunları objektif bir şekilde

incelenmelidir. Kapitalizmi eleştirmek için, halkçı, bu sistemi kendi ideali bakımından, «çağdaş bilim ve çağdaş fikirler» bakımından mahkûm etmek yeter, diye düşünür. Marksçı ise şöyle düşünür: Kapitalist toplumda teşekkül eden sınıfları çok ayrıntılı olarak incelemek şarttır. Bir marksçı ancak belli bir sınıfın görüşünden hareket ederek yapılan eleştiriye doğru diye sayar; çünkü, bu eleştiri, «ferdin» ahlâkî hük-müne dayanmaz, gerçek sosyal oluşumun sadık ifadesine dayanır,

Bu ilkeden hareket ederek, halkçılığın iktisadî ilkelerinin eleştiri görevlerini ifade etmeyi deneyecek olursak, bu görevler aşağı yukarı şu şekilde karşımıza çıkacaktır:

İspat etmek lâzımdır ki: Tamamile gelişmiş bir olduğu gibi, hatta ortak toprak tasarrufuna bağlı köy-daki büyük kapitalizm de «halk üretimi» karşısında odur; kapitalist sosyal teşekkülün üstün gelişme safhası karşısında iç safhası da olur(*); üretimin üretim araçlarından ayrılması ve emek ürününün, fabrikada aldusu gibi, hatta ortak toprak tasarrufuna bağlı köy-de de paraya sahip olan tarafından kendine mal edilmesine siyasetle, ne de dağıtımla açıklanabilir, ancak ticarî iktisat rejiminde zorunlu olarak yaratılan üretim ilişkileriyle kapitalist toplumu niteliyen birbirine zıt sınıflara sahip sınıfların teşekkülü ile izah edile-

(*) İktisadî yüzün tahlili, pek tabîî ki, sosyal, hukukî ve fikrî üst yapıların tahlilile tamamlanmalıdır. Kapitalizm ile «halk üretimi» arasındaki bu bağı anlamamak, halkçılarda, köy ıslahatı, devlet, aydınlar, vb. sınıf niteliğine sahip **değillerdir**, gibi bir fikri doğurmuştur. Bütün bu olguları sınıf mücadelesine indirgiyen maddeci, İslahattan sonra, Rusya'da görülen «sosyal ilerleme» nin kapitalist «iktisadî ilerleme» den doğmuş bir sonuçtan başka bir şey olmadığını somut bir şekilde göstermektedir.

bilir(*)); halkçıların, kapitalizmden geçmeden yüksek bir dereceye ulaştırmak istedikleri gerçek (küçük üretimin bağımsız faaliyetini köstekliyen en kötü kasındaki anlaşmazlıklarla, daha şimdiden kapitalizmi ihtiva etmektedir; ama, ihtiva ettiği bu kapitalizm, üretimin bağımsız faaliyetini kösekliyen en kötü kapitalizm şekillerinden biridir; bu yüzden, daha şimdiden teşekkül etmiş olan sosyal zıtlıkları görmemezlikten gelmekle ve «vatan için başka yollar» hayal etmekle, halkçılar gerici birer utopyacı olduklarını göstermiş oluyorlar; çünkü, büyük kapitalizm Rusya'nın her yerinde bulunan bu zıtlıkları geliştirmekten ve aydınlatmaktan başka bir şey yapmamaktadır.

Açıklamaların bundan sonraki kısmı da, doğrudan doğruya, halkçılığın iktisadî eleştirici görevlerinin haddinden fazla soyut bir ifadesine bağlıdır. Yazar, bunda da, Rus kapitalizminin «zarunlu» olduğunu ve «ilerleyici niteliği» ni ispat etmiyor. Batı kapitalizminin zorunlu olduğunu ve ilerleyici niteliğini ispat ediyor. Halkçı doktrinin iktisadî görüşüne dokunmamakla beraber, bu açıklamalarda birçok ilgi çekici ve öğretici şeyler var. Batı işçi hareketi hakkında güvensizliği ifade eden seslerin halkçı edebiyatımızda birçok defalar yükseldiği görülmüştür. Bu, özellikle, Bay Mihaylovski ve ortakları tarafından marksçılar aleyhine girilen son tartışmada (**Rusko-**

(*) Rus iktisadî gerçeğinin, en başta da halkçıların saf hulyalarına kaynak teşkil eden iktisadî gerçeğin, yani köy ve zanaat iktisadının «olaylarını yeniden gözden geçirme», üreticide görülen sıkıntının dağıtımdan («mujik yoksuldur, perakende satıcı zengindir») ileri gelmediğini, üretim ilişkilerinden, bugünkü köy ve zanaat iktisadının sosyal teşkilâtından ileri geldiğini göstermelidir. Böylelikle, «halk» üretiminde de «**üretimin teşkilâtı meselesinin**» dağıtım meselesinden önce geldiği aydın hale gelmiş olacaktır.

ye Bogastsvo, 1893-1894) ortaya çıkmıştır. Bay Mihaylovski, cı zaman, kapitalizmde henüz hiç bir iyi şey bulmadık, diye yazmıştı(*). Bu küçük burjuva görüş tarzlarının saçmalığı, Bay Struve'nin verileriyle tamamiye çürütülmüştür; bu veriler modern burjuva edebiyatından alındığı için, bunda mübalâğaya düşüldüğü söylenemez. Yazar tarafından alınmış parçalar gösteriyor ki, kapitalizmden yeni bir sosyal iktisadi teşekküle geçişin kaçınılmaz olduğunu Batıda herkes, hatta burjuvalar bile kabul etmektedirler.

Emeğin kapitalizm, tarafından sosyalleştirilmesi o kadar ileri gitmiştir ki, «ulusal iktisadın metodlu bir şekilde teşkilâtlandırılması»nın zorunlu olduğunu burjuva bile yüksek sesle ilân etmektedir. Bunun, «yaşadığımız devrin», kapitalist sistemin tamamiye dağılışının bir belirtisi olduğunu söylemekte, yazar tamamiye haklıdır. Bu konuda yalnız burjuva profesörlerin değil, hatta tutucuların da son derece ilgi çekici sözlerini naklediyor. Rus radikallerinin bile bugüne kadar

(*) Şunu da kaydedelim ki, Bay Mihaylovski, Bay Struve'ye cevap verirken, şu iddiada bulunmuştur: Engels, «Batının işçi hareketi, çağdaş devrin en büyük etkenidir, bu devri bütün devirlerin en iyisi haline getiren ve insanoğlunun tarihini temize çıkaran muazzam bir etkindir» demekle «kendine tutkun» olduğunu göstermiştir.

Engels'e yöneltilen ve insanı bayağı çileden çıkaran bu yergi bugünkü Rus halkçılığının niteliğini teşkil eder.

Bu baylar «halkın gerçeği» üstüne nutuk çekmesini bilirler; bizim «kibar toplumumuz» dan söz etmesini ve vatan için en doğru yolu seçmediğinden ötürü bu kibar toplumu yermesini bilirler; tatlı bir sesle hep bir ağızdan «ya bugün olacak, ya hiç bir zaman olmayacak» diye terennüm etmesini, hatta aynı havayı yıllarca tekrarlamasını bilirler, ama, bu tatlı nakaratları terennüm etmelerine şerefli bir vesile teşkil eden insanların bağımsız eylemindeki evrensel genişliği katiyen anlamak kabiliyetinde değildirler.

kabul etmek istemedikleri şeyi, «yani işçi hareketi» sadece «fikrî kültür tarafından, ya da daha başka siyasî şartlar tarafından yaratılmış olmayıp, kapitalizmin doğurduğu maddî şartlar tarafından yaratıldığı» fikrini bu profesörler ve tutucular da kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Bütün bunlardan sonra, yazarın «dağıtım, rasyonel bir üretime dayanmazsa, ilerliyemez» fikri üstünde daha fazla durmağa gerek var mı? Bu, açıkça şu demektir: Yalnız rasyonel üretime dayanan büyük kapitalizm, üreticiyi kendisine başını kaldırmak, derin derin düşünmek ve kendisi ile ilgilenmek imkânını veren şartlar içine yerleştirdiği gibi, üreticinin geri bir durumda olması yüzünden, aynı şartlar içinde bulunmayanlarla ilgilenmesine de imkân verir.

Bay Struve: «İktisadî ilerlemeyi geciktiren son derece eşitsiz dağıtım kapitalizm tarafından yaratılmamıştır. Bu dağıtım, romantiklerin servet ve zenginlik kaynağı dedikleri devirden kalma bir mirastır» (s. 159) diyor. Bu cümle hakkında bir iki kelime söyleyelim. Eğer yazar, bununla ,eşit olmıyan dağıtım kapitalizmden önce de var —halkçı Bayların unutmak eğiliminde oldukları bir şey de budur— demek istiyorsa, söylediği doğrudur. Ama, kapitalizmin bu eşitsizliği artırdığını inkâr etmek istiyorsa, cı zaman da yanlıştır. En korkunç sefaletin kucağına düşmüş köylü ya da dilenci ile bankalar, demiryolları ve sanayi arasındaki o büyük eşitsizlik, toprak köleliği zamanında mevcut değildi, mevcut olmasına imkân yoktu. Bu büyük eşitsizlik, ıslahattan sonraki kapitalist Rusya tarafından yaratılmıştır.

Beşinci Bölüme geçelim Yazar burada «iktisadî görüş olarak halkçılığın» genel bir tarifini yapmaktadır. Bay Struve'ye göre, «halkçılar tabii iktisadın ve ilkel eşitliğin fikir sözcüleridir» (s. 167).

Böyle bir tarifi kabul etmek mümkün değildir. Birinci bölümde öne sürülmüş olup, halkçıların küçük üreticinin fikir sözcüleri olduklarını gösteren delilleri burada tekrar ele alacak değiliz. Küçük üreticinin maddî hayat şartlarının, «patronlar» ile «işçiler» arasındaki geçici ve aracı durumunun hem halkçılarda sınıf zıtlıklarını tanınamayı, hem de programlarını vücuda getiren acaip ilerleyici tezler ve gerici tezler karşımını nasıl doğurduğunu orada gösterdik.

Yalnız şunu ekliyelim ki, Rus halkçılığı bir tarafıle, yani ilerleyici tarafıle, Batı demokratiğine yaklaşımaktadır. Onun için, Fransız tarihi olayları münasebetile demokratiğin bundan kırk yıl kadar önce yapılan dahice tasviri tamamiye Rus halkçılığına uygulanabilir:

«Bağrında birbirine karşıt iki sınıfın çıkarları koreşen küçük burjuvaziyi, bunun sonucu olarak, **aracı bir sınıfı** temsil ettiğinden, demokrat, sınıf zıtlıkları üstünde bulunmayı tasavvur eder. Demokratlar, karşılarında imtiyazlı bir sınıf bulunduğunu, ama, milletin bütün geri kalanile birlikte **halkı** teşkil ettiklerini kabul ederler. Bunların temsil ettikleri şey, **halkın hakkı**'dır; bunları ilgilendiren şey, **halkın** çıkarıdır. Şu halde, bir mücadeleye girişmeden önce, muhtelif sınıfların çıkarlarını ve durumlarını incelemeğe ihtiyaçları yoktur. Kendi imkân ve araçlarını pek kılı kırk yararcasına tartmağa ihtiyaçları yoktur(*)...

(*) Tıpkı Rus halkçıları gibi. Bunlar Rusya'da üretici karşılarında birtakım zıt sınıflar bulunduğunu inkâr etmezler, ama, bu «yırtıcı sınıflar» ın, halka kıyasla, önemsiz oldukları deliline bağlanarak avunurlar, ve her sınıfın ayrı ayrı durumunu ve çıkarlarını ciddî bir şekilde incelemek istemezler; fiilân kategoriden olan üreticilerin çıkarının «yırtıcı sınıflar» ın çıkarlarına sıkı sıkıya bağlı olup olmadığını öğrenmek istemezler, böylelikle, bu üreticilerin «yırtıcılar»a karşı direncini zayıflatmış olurlar.

Ama, uygulamada, çıkarlarının ilgi çekici olmadığı meydana çıkarsa, güçlerinin güçsüzlük olduğu anlaşılırsa kabahat ya **bölünmez halkı** birbirine düşman birkaç safha ayıran canî safsafacılardadır (*)... ya uygulamadaki herhangi bir ayrıntı her şeyi berbat etmiştir; ya da beklenmedik bir tesadüf bu sefer başarıyı kaybettirmiştir. Her ne cılsa olsun, demokrat, en yüz kızartıcı yenilgiden, mücadeleye girdiği zaman ne kadar masumsa o kadar arı olarak ve ileride yeneceğine olan yeni bir inançla çıkar; bu inanç, hem kendisinin hem de partisinin eski görüşlerini terk edecekleri düşüncesinden gelmez, aksine, şartların daha olgunlaşacağı düşüncesinden gelir» Karl Marx, **Louis Bonaparte'ın hükümet darbesi**, s. 39) (13).

Halkçıları tabii iktisadın ve ilkel eşitliğin fikir sözcüleri olarak göstermek yanlışdır; yazar tarafından verilen örnekler de bunun böyle olduğunu göstermektedir. Bay Struve: «Acaip bir misal olarak kaydedelim ki, - diyor. Bay Nikolay - on, Vasilçikof'a hâlâ liberal iktisatçı demektedir» (s. 169-. Bu adı (liberal iktisatçı) iyice incelersek, bunun hiç te ilgi çekici olmadığını görürüz. Vasilçikof, geniş çapta ucuz kredi verilmesi meselesini kendi programına almıştır. Rusya kapitalist toplumu gibi kapitalist bir toplumda kredinin burjuvaziye kuvvetlendirmekten ve «kapitalist» ilişkilerin gelişmesine ne sağlamlaşmasına (**Denemeler**, s. 77) yol açmaktan başka bir işe yaramıyacağını Bay Nikolay - on anlamamazlık edemez. Teklif ettiği pratik tedbirlerle, Vasilçikof zaten bütün halkçılar gibi, yalnız küçük burjuvazinin çıkarlarını temsil et-

(*) Rus halkçılarına göre, kabahat kêtü marksçılarda, «karşılıklı sosyal uyum» un ve «birlik halindeki faaliyet» in bol bol yeşerdiği yere kapitalizmi ve kapitalizmin sınıf zıtlıklarını yapay bir şekilde diken bu marksçılardadır (Bay V. V. nin sözleri; Struve, s. 161 de vardır).

mektedir. Yalnız acaip olan bir nokta varsa, o da, **Ruskoye Bogastsvo** dergisi yazarları yanında yer alan Bay Nikolay - on'un bunların, tıpkı prens Vasilçikof gibi, birer küçük «liberal iktisatçı» çıldıklarını «bugüne kadar» anlamamış olmasıdır. Utopyacı öğretirler, pratikte, küçük burjuva ilerlemelerle kolayca bağdaşır. Halkçılık hakkındaki bu değerlendirme, ayrıca, Golovaçef tarafından da doğrulanmıştır. Golovaçef küçük toprak parçaları dağıtımının genelleştirilmesini saçma buluyor, ve «emekçi halk için ucuz krediyi» salık veriyor. «İnsanı hayrete düşüren» bu doktrini eleştiren Bay Struve bunun teorik saçmalığı üstüne dikkati çekiyor, ama, küçük burjuva muhtevasını hiç belirtmez görünüyor.

Beşinci Bölüm münasebetile, Bay Şçerbina'nın «ortalama ihtiyarlar kanunu» üstünde durmanın önemi vardır. Bu, Bay Struve'nin Altıncı Bölümde açıkça ifade edilen Malthus taraftarlığını tayin etmek için önemlidir. Bu «kanuna» göre, köylüler ellerindeki toprak parçalarına göre guruplara ayrıldığı zaman, köylü ailesinin ihtiyaçlarının (yani, türlü ihtiyaçlar için yapılan masrafların), (her gurupta) pek az değişen, bir ortalaması elde edilir. Bay Şçerbina, bunu yaparken, masrafları nüfus başına dağıtıyor (taksim ediyor).

Bay Struve'nin bu «kanunun büyük bir önemi olduğunu», memnunluk duyarak, belirtmektedir. Çünkü, bu kanun Malthus'un «herkesçe bilinen» ve «nüfusun artması ve refahı, elindeki geçinme imkân ve araçlarına bağlıdır» şeklinde ifade edilen kanununu doğrulamaktadır.

Bay Struve'nin bu kanunu için beğendiği anlaşılmıyor. Bay Şçerbina'nın hesaplarında nasıl olup ta bir «kanun», hem de «büyük önemi» olan bir kanun görmenin mümkün olduğu anlaşılmıyor. Köylüleri guruplara ayırırsak, filân ya da falan köylü ailelerinin hayat tarzında, nispeten zayıf birtakım farklarla, az

değişen bazı ortalamalar elde etmemiz tamamen tabiidir; hele bu guruplara ayırma işinde, bir ailenin refahının dolaysız belirtisi olmıyan (filân köylü toprak parçasını icara verir, falan köylü, aksine, ilâve olarak, icarla toprak tutar) ve yoksul aileye olduğu gibi, **zengin** aileye de eşit olarak verilen (el verir ki, bunların aileleri vergiye tâbi aynı sayıda fertleri ihtiva etsin) toprak parçalarının genişliğine dayanırsak; Bay Şçerbina'nın hesapları, kendisinin düpedüz kötü bir sınıflandırma ortalaması seçtiğini göstermektedir. Bay Şçerbina'nın, böylelikle, bir kanun keşfettiğini sanmasında şaşılacak bir taraf yoktur. İcarla toprak tutmayı da toprağı icara vermeyi, ek «ekmek parası kazanmayı», köylünün sahibine ve perakende satıcıya iktisadî bağımlılığını dikkate almadan, toprak parçasının genişliğine dayanarak, sanki «köylünün elindeki geçinme imkân ve araçları» hakkında hüküm verilebilirmiş gibi, bu kanunda Malthus kanununun bir doğrulamasını bulmakta da şaşılacak bir taraf yoktur. Bay Şçerbina'nın bu «kanunu» münasebetile (yapılan izah gösteriyor ki, «kanunu» keşfeden yazar katiyen hiç bir şeyi açıklamayan rakamlarına son derece önem vermektedir). Bay Struve diyor ki: «Halk üretimi» burada sadece ücretsiz emeği anlamına gelir. İktisadın bu türlü bir teşkilâtile «artık-değerin» üreticinin elinde kalması tartışılmağa değer» (s. 176). Yazar da işaret ediyorduk ki, emeğin üretim kabiliyeti az yüksek olunca, böyle «bir halk üretim» temsilcisi çaresiz işçiden daha kötü bir şekilde yaşar. Malthus taraftarlığına sapma, yazarı ele aldığı tezi doğru olmıyacak bir şekilde ifade etmeğe sürüklemektedir. Ticarî ve tefeci **sermaye** emeği her Rus köyünde kendine tâbi kılmakta ve —üreticiyi ücretli işçi haline getirmeksizin— bu emekten sanayi sermayesinin emekçiden kopardığı artık - değerden aşağı olmıyan bir artık - değer koparmaktadır. Bay Struve daha yukarıda pek doğru olarak göster-

mişti ki, üretici ile tüketici arasında **kapitalist yer alır** almaz, hatta (görünüşte) bağımsız olan üreticiden tamamlanmış mamulü satın almakla yetindiği zaman bile, bu yeri alır almaz, kapitalist üretim ortaya çıkar (s. 99 ve not 2); hem de «bağımsız» Rus üreticileri arasında kapitalist (tacir, perakende satıcı, kulak, vb.) hesabına çalışmayanını bulmak pek kolay olmayacaktır. Halkçıların en büyük yanılgılarından biri, Rus sosyal iktisadının kapitalist teşkilâtı ile ticarî sermayenin köylerde ve ovalardaki kesin egemenliği arasında mevcut sıkı, kopmak bilmez bağı görmeleridir. Onun için, yazar. «Halkçı Bayların kullandıkları anlamda «halk üretimi» deyiimi bile hiç bir gerçek tarihî rejime uygun düşmez. «Halk üretimi», 1861'e kadar, bizde, Rusya'da toprak köleliğine sıkı sıkıya bağlıydı; 1861'den sonra ise, ticarî iktisat hızlı bir tempo ile gelişti, bu da eninde sonunda halk üretiminin saflığını bozmakta gecikmemişti» (s. 177) demekle tamamiyle haklıdır. Halkçı, üretim araçlarının üreticinin tasarrufunda bulunması Rus hayatının geleneğine bağlı ilkedir, dediği zaman, tarihi kendi ham hayali lehine düpe düz tahrif etmiş oluyor hem de lafazanca bir kaçamak yaparak. Toprak köleliği devrinde, üretici borcunu angarya olarak çalışıp **ödeyebilsin diye**, toprak sahibi üreticiye üretim âletlerini verirdi. Verilen toprak parçası aşağı yukarı aynı (mahsul) olarak verilen bir ücret, fazla mahsulü kendine mal etmenin «geleneğe bağlı» bir vasıtasıydı. Toprak köleliğinin ortadan kaldırılması, hiç de müstahsilin «azat edilmesi» demek değildi. Köleliğin kaldırılması, ancak fazla ürünün bir «şekil değiştirmesi» anlamına geliyordu. Meselâ, İngiltere'de toprak köleliğinin kaldırılması gerçekten bağımsız köylüleri ortaya çıkardığı halde, bizde yapılan ıslahat, o «iğrenç» derebey fazla üretiminden bir hamlede hür ve serbest burjuva «artık - değeri» ne geçilmesini sağlamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOPRAK KÖLELİĞİNİN KALDIRILMASINDAN SONRAKİ RUS İKTİSADININ BAZI NİTELİKLERİNİ BAY STRUVE NASIL AÇIKLIYOR?

Bay Struve'nin kitabının son bölümü (Altıncı Bölümü), en önemli meseleye, Rusya'nın iktisadî gelişmesine ayrılmıştır. Bu bölümün teorik muhtevası şu kısımlara bölünmüştür: 1. Rusya topraklarında nüfus fazlalığı, bunun niteliği ve nedenleri; 2. Köylü sınıfının farklılaşması (ayrı kategorilere ayrılması), bunun önemi ve nedenleri; 3. Köylü sınıfının iflâsa sürüklenmesinde sanayi kapitalizminin oynadığı rol; 4. Özel iktisat ve gelişmesinin niteliği; 5. Rus kapitalizmi için pazarlar meselesi Bay Struve'nin bu noktalardan her biri hakkında ileri sürdüğü kanıtları tahlile geçmeden önce, köylü ıslahatı üstüne dikkati çeken sözleri üzerinde duralım.

Yazar Islahatın «idealist» yorumuna karşı itiraz etmekte ve emeğin üretim kabiliyetinin artmasını ısrarla ve kuvvetle isteyen devlet ihtiyaçlarını, **toprağın parasını verip kölelikten azat olmayı**, «aşağıdan» yapılan baskıyı hatırlatmaktadır. Yazarın bu haklı ve meşru itirazını scnuna kadar götürmemesi

doğrusu üzülecek bir şey. Halkçılar, İslahatı, «toplum»da «insanî ve kurtarıcı» fikirlerin gelişmesiyle açıklarlar. Bunun kesin bir olay olduğu kuşkusuz, ama, İslahatı böyle açıklamak hiçbir mânası olmayan bir mantık hatasına düşmek ve «kurtuluş» u bir takım «kurtarıcı» fikirlere indirgemek olur. Maddeci, en çok, filan ya da falan fikirler adına gerçekleştirilen tedbirlerin **muhtevasına** bağlanmalıdır. Tarihîte sınıf niteliğine bürünmüş olan ıslahatlar arasında bile, hiçbir önemli ıslahat yoktur ki, bunun için büyük sözler ve büyük fikirler öne sürülmüş olmasın. Bu, köylü ıslahatı için de böyledir. Bu ıslahatın yarattığı gerçek değişiklikler incelenecek olursa, bu değişikliklerin şu nitelikte olduğu görülecektir: Köylülerin bir kısmı topraklarından yoksun hale getirilmiştir ve —en esaslı olanı— topraklarının bir kısmını muhafaza etmiş olan öteki köylüler de, bu kısmı, sanki kendilerine ait değilmiş gibi, kasten fazla takdir edilen bir fiyatla büyük toprak sahiplerinden (azat olmak için) **tekrar satın almak** zorunda kalmışlardır. Bu türlü ıslahat, Batıda olduğu gibi, Rusya'da da «hürriyet» ve «eşitlik» hakkındaki görüşlerle süslenmiş püslenmiştir; oysa, evvelce **Kapital**'de de gösterildiği gibi, hürriyet ve eşitlik fikirlerinin bitip yeşermesini sağlayan alan asıl ticarî üretimdir. Ama, Rusya'da İslahatı uygulayan bürokrasi mekanizması ne kadar karmaşık olursa olsun, **görünüşte**, burjuvaziden ne kadar **uzaklaşmış olursa** olsun(*), şurası muhakkak ki, **böyle** bir ıslahattan yalnız bir burjuva rejimi doğabilirdi. Bay Struve haklı olarak diyor ki, Rus köylü ıslahatını, her zaman yapıldığı gibi, Batı Avrupadaki ıslahata aykırı göster-

(*) Yukarıda da gösterdiğimiz gibi, gerçekte, bu mekanizma yapısı ve tarihî kaynağı yüzünden, ancak burjuvaziye hizmet edebilirdi.

mek yanlıştır. «Batı Avrupa köylülerinin tıpraksız azat edildiklerini, ya da, başka bir deyişle, kanun yolu ile topraklarının gasbedildiğini (**genel bir şekilde de olsa**) söylemek, tamamiyle yanlıştır» (s. 196). «Genel bir şekilde de olsa» kelimelerinin altını çiziyorum; çünkü, köylü ıslahatı yapılan her yerde, köylülerin topraklarını kanun yolu ile ellerinden almak kesin bir tarihî olaydı, ama, toprak köleliğinden azat edildikleri zaman, köylülerin bir **kısmı** Batıda bizde de olduğu **gibi**, toprak sahiplerinden **tekrar**, toprak satın aldıklarına göre, bu genel bir olay değildi. Yalnız bir takım burjuvalar toprağı **tekrar satın almak** olayını gizleyebilirler ve köylülerin toprakla birlikte «azat edilmeleri»nin (*) Rusya'yı «**tabula rasa** haline getirdiğini» iddia edebilirler (Bay Yakovlef diye biri tarafından söylenen bu sözleri Bay Mihaylovski «bütün kalbile alkışlamıştır». Bay Struve'nin kitabının 10. sayfasına bakınız).

I

Bay Struve'nin «Rusya topraklarındaki nüfus fazlalığının niteliği» hakkındaki görüşüne geçelim. Bay Struve'nin marksçı «teori»den ayrılıp, Malthus teorisine katıldığı en önemli noktalardan biridir bu. Yazarın Bay Nikolay - on'la tartışmasında geliştirdiği fikirler şuna indirgenebilir: Rus topraklarındaki nüfus fazlalığı «kapitalist değildir, tabîî iktisada uygun basit bir fazlalıktır denebilir» (*).

(*) Gerçeğe saygı östermek için, «kendilerine bırakılan toprak parçalarının bir kısmını toprak sahiplerinden **fiyatının iki misline tekrar satın almakta** köylülerin bir kısmına gösterilen kolaylık» demek gerekirdi. Hatta «gösterilen kolaylık» sözleri edinmeyi» reddeden köylünün nahiye merkezinde kırbağa dövülmeyi göze alması gerekirdi.

(**) Bay Struve, **Sozialpolitisches centralblatt** dergisinin 2 Ekim

Bay Struve, Bay Nikolay - on'a karşı yaptığı itirazını «Marx'ın nispî nüfus fazlalığı nazariyesine F. A. Lange tarafından edilen genel itiraza tamamiyle uygun olduğunu» söylediğinden (s. 183, not), bu itirazı incelemek için önce, Lange'nin bu «genel itirazı» üstünde duracağız.

Lange, Marx'ın nüfus kanununu, **işçi meselesi** adlı eserinin V. bölümünde (Rusça çev. s. 142 - 17,) incelemektedir. Marx'ın temel tezini anlamakla işe başlıycr; bu teze göre, «sosyal üretimin tarihî tarzlarından her birinin kendine has nüfus kanunu da vardır; bu kanun yalnız o üretim tarzına uygulanır, bu üretim tarzıyla birlikte geçip gider, bunun sonucu olarak da, bu kanunun ancak tarihî bir değeri vardır. Soyut ve değişmez nüfus kanununun ancak nebat ve hayvan için mevcuttur» (14). Lange buna şu cevabı vermektedir .

«Önce şunu söyleyelim ki, soyutlama, genellikle, sadece aynılık gösteren bir olaylar dizisinde ortak olarak mevcut bulunan şeye işaret etmekten ibaret olduğuna göre, nebatlar ve hayvanlar için de «soyut» bir nüfus kanunu mevcut olmadığı kesin olarak söylenebilir» (s. 143). Lange, soyutlamanın ne olduğunu Marx'a ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır da. Lange'nin Marx'ın sözlerindeki anlamı kavrayamadığı meydandadır. İnsan, tarihî bakımdan bir-biri ardından gelen sosyal üretim ve bunun sonucu olarak da, dağıtım sistemiyle belirli **«muhtelif sosyal teşkilât** şekilleri altında yaşadığından, işte bu sebeple, Marx insanı nebat ve hayvanların karşısına çıkarıyor. İnsanın üreme şartları, doğrudan doğruya, muhtelif sosyal teşkilât şekillerinin yapı-

1893 tarihli 1. sayısında çıkan makalesinde fikrini böyle ifade ediyor. Bu fikre «Malthus taraftarı» bir düşünce gözü ile bakmadığını ekliyor.

sına bağlıdır. Onun için, nüfus kanunu, muhtelif tarihî sosyal yapı şekillerini hesaba katmaksızın, «soyut bir tarzda» değil de, bu teşkilât şekillerinden her biri içinde incelenmelidir. Lange'nin, soyutlama aynılık gösteren birtakım olaylarda ortak olarak bulunan şeye işaret etmekten ibarettir, şeklindeki açıklaması tamamiyle kendi aleyhine dönmektedir. İnsanın birbirinden farklı toplumlarda yaşadığını bildiğimize göre, insanın yaşama şartlarına aynılık gösteren diye bakamayız, olsa olsa ancak hayvanların ve nebatların yaşama şartlarına böyledir, diye bakabiliriz.

Marx'ın kapitalist ülkelerdeki nisbî nüfus fazlalığı hakkındaki görüşünü izah ettikten sonra, Lange diyor ki. «Bu görüş, ilk bakışta insan da dahil canlı dünyanın devamlılığını bozar gibi, işçi sınıfını anlamak için, insanoğlunun varlığı, üremesi ve mükemmelleşmesi üstünde yapılan araştırmalar sanki gereksizmiş diye açıklar gibi görünebilir.» (s. 154) (*).

Marx'ın görüşü, insan da dahil, canlı dünyanın devamlılığını hiçbir şekilde bozmaz; —ancak kapitalist toplumda olan— «işçi meselesi» ni halletmeyi, pek haklı olarak insanın üremesi hakkındaki «genel araştırmalara» uyararak değil de, yalnız kapitalist ilişkilerin kanunları üstünde yapılan özel araştırmalara göre ister. Oysa, Lange başka düşüncededir: «Gerçekte bu hiç de böyle değildir, diyor. Bir kere,

(*) Peki, ama, bu «genel araştırmalar» neden ibarettir? Bu genel araştırmalar insan toplumunun özel iktisadî şekillerinden bilerek ve isteyerek habersiz kalmak istiyorsa, o takdirde, bu araştırmalar insan toplumunun özel iktisadî şekillerinden bilu araştırmalar birçok teşekkülleri için alacaksa, o zaman da, bunlardan önce mutlaka her teşekkül üstünde teker teker özel araştırmalar yapmak şarttır.

fabrika çalışmasının daha başında, **sefaletin** bulunmasını gerektirdiği belli» (s. 154). Bu doğru tezin ispatına Lange birbuçuk sayfa ayırmış, ama, bu bizi bir adım bile ileri götürmüyor. Birincisi; Biliyoruz ki, üretimin fabrikada yapıldığı gelişme safhasından önce, makinalar nüfus fazlası yaratmadan önce bile, kapitalizm sefaleti doğurmaktadır. İkincisi, kapitalizmden önceki sosyal teşkilât şekli de derebeylik, toprak köleliği— özel bir sefalet yaratmış, bunu miras olarak kapitalizme devretmiştir.

«Ama, teşebbüs sahibi, bu derece güçlü bir yardımla (yani, sefaletle) bile, yeni bir faaliyet nevine önemli sayıda işçi çekmeyi nadir olarak başarır. İşler hemen her zaman şöyle olur. Teşebbüs sahibi manüfaktür sanayiinin evvelce yerleştiği ve yayıldığı yerden yanında bir miktar işçiyi de beraber getirir. Bunlara bir süre için işsiz kalmış birkaç yersiz yurtsuzu (*) katar, fabrikanın sonraki işçi kadrosu da artık **«yeni yetişen** gençlerle beslenir» (s. 156). Lange son-
dan evvelki üç kelimeyi italik olarak yazıyor. Görünüşe bakılırsa, «insanoğlunun yaşayışı, üremesi ve mü-kemmelleşmesi» hakkındaki genel araştırmalar şu olayda ifadesini bulmuştur. Fabrikacı yeni işçileri çökmüş ihtiyarlar arasından değil, yeni yetişen gençler arasından seçmektedir. Bu babacan Lange koca bir sayfada da bu «genel araştırmalar» ına devam etmektedir (s. 157); okuyucuya diyor ki: Ana-babalar çocuklarının geleceklerini temin etmeğe çalışmakta, işsiz güçsüz tembel ahlâkçılarsa içinde doğup yetişi-

(*) Peki ama, bu «yersiz yurtsuzlar» nereden geliyorlar? Lange'nin fikrine bakılırsa, anlaşılan bunlar ne toprak köleliğinin birtakım kalıntılarıdır, ne de sermaye egemenliğinin ürünüdür; «doğumları kendi isteği ile sınırlama eğiliminin henüz halk örf ve âdetlerinde yerleşmemesinden» gelmiş olacaktırlar.

len durumdan ayrılmak eğilimini yermekte haksızdırlar; çocuklarına ekmek parası getirecek bir iş bulmayı istemek gayet tabî bir şeydir. Ancak bu ilk gerçekler yağmurundan sonra meselenin asıl özlü yerine geliyoruz

«Toprağın küçük ve büyük toprak sahiplerine ait olduğu bir tarım ülkesinde —eğer doğumları kendi isteği ile sınırlama eğilimi henüz halk ört ve âdetlerinde yerleşmemişse— mutlaka devamlı bir elemeği ve belli bir arazinin ürünleriyle yaşamak arzusunda olan üreticiler vücuda gelir» (s. 157 - 158). Lange tamamiyle Malthus'cü olan bu tezi hiçbir delil göstermeden öne sürüyor. «Ne olursa olsun, böyle bir ülkenin nüfusu sayıca pek az olsa, bu ülke hemen her zaman nispî bir nüfus fazlalığı gösterir», «pazarda emek arzı **sürekli egemen olduğu** halde, emek talebi ise biraz düşük kalır» (s. 158) diyerek, bu tezi pek çok tekrarlıyor ,ama bütün bunlar boş birtakım sözlerden ibarettir. Gerçekten «mutlaka elemeği fazlalığı bulunacağı» nereden doğuyor? Bu emek fazlalığı ile halk örf ve âdetlerinde doğumu isteyerek sınırlamak eğilimi bulunmayışı arasındaki bağı ispat eden şey nedir? «Halk örf ve âdetleri»nin sözünü etmeden önce, ele alınan halkın içinde yaşadığı üretim ilişkilerini incelemek gerekmez mi: Örneğin, tasavvur edelim ki, Lange'nin sözünü ettiği küçük ve büyük toprak sahipleri ,maddî değerlerin üretiminde, şu şekilde gruplara ayrılmış olsunlar : Büyük toprak sahipleri küçük işletmecilere geçinmeleri için birtakım küçük toprak parçaları verecek, küçük işletmeciler de bunu topraklarını işledikleri büyük toprak sahiplerine angarya çalışarak ödeyeceklerdir. Sonra, tasavvur edelim ki, bu ilişkiler ortadan kaldırılmış olsun, insancıl fikirler büyük toprak sahiplerinin o kadar başlarını döndürmüş olsun ki, bunlar da, «köylülerini toprakla birlikte serbest bıraksınlar», **yani** evvelce verilen top-

rakların aşığı yukarı % 20'sini budayıp, köylüleri geri kalan % 80 in parasını iki misli olarak ödemeğe zorlasınlar. Anlaşıyor ki, «emekçi sınıfı denilen o muşibete» karşı bu suretle teminat altına alınan bu köylüler, geçimlerini sağlamak için, eskiden olduğı gibi, büyük toprak sahipleri hesabına çalışmak zorundadırlar; bunlar, evvelce olduğı gibi, artık kahyanın emri altında çalışmazlar, hür ve serbest bir sözleşme gereğince çalışırlar; bunun sonucu olarak ta, artık birbirlerine bağılı olmadıklarından ve her biri kendi hesabına çalıştığından, işi kapmak için birbirleriyle kavgaderler. İş yüzünden edilen bu kavga, tabii ki, bazı köylüleri elemektedir. Toprak parçalarının azalması ve mükellefliklerinin artması, bunların büyük toprak sahibi karşısındaki kuvvetlerini düşürdüğünden, giriştikleri rekabet fazla üretim nispetini yükseltir. Bundan sonra, toprak sahibi artık işini daha az sayıda köylü ile görür. Doğumları istiyerek sınırlama eğilimi halk örf ve âdetlerinde ne kadar yerleşmiş olursa olsun, «fazla nüfus» teşekkülünü önlemek imkânsız hale gelir. Lange'nin iktisadî ve sosyal münasebetleri ihmal eden muhakemesi, kullandığı usullerin boş olduğunun açık bir kanıtıdır, yazar da bunlara aynı soydan yeni birtakım muhakemeler eklemekten başka bir şey yapmıyor. Fabrikacılar üretimi seve seve ücra birtakım köylere naklediyorlar; çünkü, «herhangi bir iş için gerekli çocuk elemeğini buralarda her zaman bol bol bulabiliyorlar» (s. 161), diyor ama, ana ve babaları çocuklarını köle haline getirmeğe «daima hazır kılan» tarihî, sosyal üretimin tarzını tahlil etmiyor. Yazarın kullandığı usuller şu muhakemede iyice göze batar hale gelmektedir: Marx'ın sözlerini alıyor, Marx'a göre, makinalaşmış sanayi, sermayeye kadın ve çocuk elemeğini satın almak imkânını vermek suretiyle, işçiye «köle taciri» haline getirmektedir.

Lange zaferi kazanmış bir eda ile; «İş nereye

vardırmak istiyorlar, görüyorsunuz ya!...» diye feryadı basıyor. «Oysa, sefalet yüzünden kendi emek gücünü satmağa zorlanan işçinin yine burada da, bir yandan sefalet ,öte yandan da, şiddetli bir arzu ile itilmemiş olsa karısını ve çocuklarını da kolayca satacak hale geleceğine gerçekten inanılabilir mi?» (s. 163).

Bu iyi Lange gayreti işçiye Marx'a karşı savunacak kadar ileri götürüyor. «İşçinin sefalet yüzünden itildiğini» Marx'a ispat etmeğe çalışıyor.

«Hem sonra durmadan hep artan bu sefalet, aslında yaşamak uğrunda girilen mücadelenin değişmiş bir şekli değil de nedir?» (s. 163).

«İnsanoğlunun yaşaması, üremesi ve mükemmelleşmesi hakkındaki genel araştırmalar», sonunda, bakınız ne türlü keşiflerde bulunmağa kadar varıyor! Sefalet yaşamak uğrunda girilen mücadelenin değişmiş bir şeklidir, dendiği zaman bize, «sefalet»in nedenleri, iktisadî ve siyasî muhtevası, gelişimi hakkında bir şeyler öğreniyor muyuz? İşçi ile kapitalist arasındaki münasebetler hakkında olduğu gibi, toprak sahibi ile fabrikacı ya da toprak kölesi köylü arasındaki ilişkiler hakkında, vb... vb... buna benzer şeyler söylenebilir. Lange'nin Marx'ı düzeltmek teşebbüsü bize bu anlamsız bayağılıklardan ya da saflıklardan başka bir şey getirmiyor. Şimdi de, Lange'nin çömezi Bay Struve'nin, «Rusya topraklarında nüfus fazlalığı» gibi somut bir konu üstünde muhakemeler yürüterek, bu düzeltmeyi nasıl desteklediğini görelim.

Ticarî üretim memleketin emme kabiliyetini artırır, diye söze başlıycr Bay Struve. «Mübadele bu etkiyi yalnız üretimin tam bir teknik ve iktisadî (yeniden) teşkilatlanması vasıtasıyla meydana getirmekle kalmaz, üretim tekniğinin aynı seviyede kaldığı hallerde de, tabii iktisadın nüfusun genel iktisadı içindeki eski egemen rolünü muhafaza ettiği hallerde de meydana

getirir. Ama, o takdirde, faaliyetin kısa süreli canlanmasından sonra, mutlaka bir «nüfus fazlalığı»na varılır. Bundaki hata ticarî üretime yüklense de, ticarî üretim ancak 1. **Kamçılama** olarak, 2. Durumu karışık hale getirme etkeni olarak işe karışır» (s. 182), Nüfus fazlalığı hatta iktisat olmadan da başgösterecektir. Bu nüfus fazlalığı kapitalist olmıyan bir niteliğe bürünmektedir.

Yazar tarafından öne sürülen tezler işte bunlardır. Bu tezler, daha ilk bakışta, daha önce Lange'de rasladığımız boş ve anlamsız niteliklerle göze çarpmaktadır. Tabii iktisat rejiminde nüfus fazlalığının kaçınılmaz olduğu söyleniyor, ama, bunun hangi oluşumla yaratıldığı doğru olarak açıklanmıyor. Yazarın görüşlerini doğruluyor diye gördüğü olayları ele alalım.

1762 - 1846 yıllarına ait rakamlar gösteriyor ki, genellikle ,nüfus fazla hızlı bir şekilde artmamıştır, yıllık artış % 1,07 - 1,5 tu. Arsenyef'in sözlerine bakılırsa, artış en çok «zahire yetiştiren» bölgelerde hissedilmiştir. Bay Struve bundan şu sonucu çıkarmaktadır: «Bu olay, millî iktisadın ilkel şekilleri için nitelici bir özellik teşkil eder; biliyoruz ki, bu iktisatta nüfus artışı doğanın verimliliği, (bereketi) ile doğru- dan doğruya ilişki halindedir; bu ilişki, denebilir ki, elle tutulacak kadar somut bir ilişkidir». Bu, «nüfus artışı ile geçinme araçları arasındaki bağıllık kanunu» n'dan doğmuş bir sonuçtur» (s. 185). «Topraklar geniş- lik bakımından büyüdükçe, toprağın verimliliği arttık- ça, nüfusun tabii artışı da hızlanır» (s. 186) Boşlukta sallanan bir muhakeme bu. 1790 1846 yılları arasında Avrupa Rusya'sının Vladimir ve Kaluga gibi merkez vilâyetlerinde nüfus artışı başka yerlerdekinden daha az olmuştur, gibi bir tek olaydan hareket ederek, nü- fusun artışı ile geçinme araçları arasında mevcut bağ- lılığa dayanan bir kanun vücuda getirilmektedir. Ama, «toprakların genişliği» ne bakılarak geçinme araçları

hakkında hüküm verilebilir mi? (hatta bu derece az verilerden genel birtakım sonuçlar çıkarmanın mümkün olduğu kabul edildiği zaman bile). Çünkü, bu «nüfus», doğanın verimliliği»nden elde ettiği ürünleri doğrudan doğruya kendi yararına kullanmamış, bunları büyük toprak sahipleriyle, devletle paylaşmıştır. Üreticilerin tek başlarına ve hür bir şekilde yararlanmadıkları toprakların genişliğinden sayıca çok daha fazla olan nüfusa düşen «geçinme araçları»nın büyüklüğü üstünde şu ya da başka derebeylik iktisat sisteminin —mükelleflikler ya da angarya ve bunların toplanma şekli vb.— etkisi olduğu iyice görülen ve aydın bir şey değil mi? Dahası var. Toprak köleliği tarafından ifade edilen sosyal ilişkilerden ayrı olarak, nüfus bu devirde de mübadele ile bağlıydı. Yazar pek haklı olarak diyor ki. «Manüfaktür sanayiinin tarımdan ayrılma hali, yani sosyal ve millî iş bölümü toprak köleliğinin kaldırılmasından önce de vardı» (s. 189). Öyleyse, Vladimir eyaletindeki bataklıklarda oturan zanaatçının ya da celebin elindeki «geçinme araçları»nın, «toprakları tabiî olarak verimli» olan Tambof eyaletindeki herhangi bir çiftçinin geçinme araçlarından daha az olduğuna niçin inanacakmışız?

Bay Struve, daha sonra, azat edilmeden (1861 Islahatından) önce toprak kölesi nüfusun azalması hakkında birtakım bilgiler veriyor. Fikirlerine başvurduğu iktisatçılar bu cıguyu «refahın azalması»na yüklemektedirler (s. 189). Yazar şu sonuca varmaktadır:

«Azat edilmeden (1861 Islahatından) önce nüfusun azalması üstünde ısrar ettik. Bunun sebebi şu. Çünkü, bizce, bu olay Rusya'nın o devirdeki iktisadî durumunu kuvvetle aydınlatmaktadır. Devrin teknik ve iktisadî, sosyal ve hukukî şartları içinde memleketin büyük bir kısmı... nüfusca işba haline gelmişti. Bu şartlar nüfusun aşağı yukarı % 40'ınca pek hızlı olmıyan artış için gerçekten elverişli olmıyan

sartlardır» (s. 189). Derebey sosyal sistemi, nüfus artışını incelediğimiz halk kitlesini bir kenara atıp, geçinme araçlarını bir avuç büyük toprak sahibinin eline teslim ettikten sonra, nüfus artışı ile bu geçinme vasıtaları arasında mevcut bağıllık hakkındaki Malthus «kanunu»nun artık burada ne işi var? Örneğin, yazarın, gerek sanayii az gelişmiş olan az verimli eyaletlerde, gerekse nüfusu daha yoğun tamamen tarımla uğraşan eyaletlerde nüfus artışının pek az olduğu gözlenmiştir, şeklindeki düşüncesine herhangi bir değer verilebilir mi? Bay Struve bunda «tabii iktisada tekabül» eden, hatta ticarî iktisada bile tekabül edecek, «kapitalist olmıyan nüfus fazlalığının» belirtisini görmektedir. Ama, bu nüfus fazlalığının derebey iktisadına tekabül ettiği, nüfustaki zayıf artışın derebey işletmelerinin yalnız kişisel tüketim için değil, **satılmak için de** buğday üretiminde angarya emeğe başvurmağa başlamaları nedeniyle bu işletmelerde ticarî üretimin gelişmesinin sonucu olarak doğan en çok köylülerin emeğini daha kuvvetle sömürmeğe bağlı olduğu, daha kuvvetle olmasa bile, aynı kuvvetle söylenebilir. Yazar tarafından verilen örnekler kendi aleyhine dönmektedir. Sosyal ilişkiler, özel tarihî sistemlerini ve bu ilişkilerin gelişme safhalarını bir yana bırakarak, nüfusun artması ile geçinme araçları arasındaki bağıllık formülüne göre soy'ut bir nüfus kanunu vücuda getirmenin imkânsız olduğunu bu örnekler göstermektedir.

Islahattan (1861) sonraki devre geçen Bay Struve şöyle yazıyor: «Azatlıktan önceki ana niteliği toprak köleliğinin düşmesinden sonraki nüfus tarihinde de görmekteyiz. Nüfus artışındaki canlılık, tümü ile, toprakların ve verilen toprak parçalarının genişliği ile doğrudan doğruya ilişkidir» (s. 198). Bunun kanıtı da köylüleri kendilerine verilen toprak parçalarının büyüklüğüne göre guruplara ayıran küçük bir

tablo ile verilmiştir; bu tablodan anlaşıldığına göre, verilen toprak parçası büyüdükçe, nüfus ta artmaktadır. «Asıl kendi tüketimini sağlayan» **«tabii iktisat..**, her şeyden önce tüketicinin kendi ihtiyaçlarını hemen gidermiye hizmet eden bir iktisat **şartları içinde zaten başka türlü olamazdı»** (s. 199).

Gerçekten, **böyle olsaydı**, verilen toprak parçaları üreticinin ihtiyaçlarını hemen giderseydi, bu toprak parçaları bu ihtiyaçları gidermek imkânını veren biricik kaynak olsaydı, bu verilerden o zaman, yalnız o zaman nüfusun artması hakkında genel bir kanun çıkarılabilirdi. Ama, biliyoruz ki, iş hiç te böyle değildir. Verilen toprak parçaları, «her şeyden önce», büyük toprak sahiplerinin ve devletin ihtiyaçlarını gidermeğe yarar; «bu ihtiyaçlar» gerekli süreler içinde giderilmeyince, verilen toprak parçaları bunları işliyenlerin elinden alınmıştır, bu verilen topraklar gelirlerini aşan mükelleflikler altında ezilmiştir. Hem sonra, bu, köylünün biricik gelir kaynağı değildir. İşletmenin verdiği açık, nüfus üzerinde önleyici ve engelleyici bir şekilde yansıyacaktır, diyor yazar. Dışarıda görülen işler, genç ve dinç erkek nüfusu uzaklaştırmak suretile, üremeyi daha da yavaşlatmaktadır (s. 199). Ama, verilen toprak parçasının işletme açığı ya icarla toprak tutarak ya da ek bir iş görerek kapatılmışsa, o takdirde ,köylünün geçinme araçları «hızla ve gürbüz bir üreme» için tamamiyle yeterli olabilir. Muhakkak ki, bu derece elverişli şartlar ancak bir köylü azınlığı için söz konusu olabilir; ama, köylü sınıfı içindeki üretim ilişkileri üstünde yapılmış özel bir tahlil bulunmadığından, hiç bir şey bu nüfus artışının düzgün olduğunu ve en çok ta bu azınlığın refahından ileri gelmediğini göstermiyor. En son, yazar kendi tezini desteklemekten ana şart olarak tabii iktisadi ortaya koyuyor. İmdi, yazarın da kabul ettiği gibi, toprak köleliğinin ortadan kaldırılmasından sonra,

ticarî iktisat eski hayatın içine geniş ölçüde girmiş-
tir. Yazarın verdiği bilgiler, **nüfus artışının genel bir
kanununu ortaya koymağa** katiyen yetmez, bu açık.
Fazla olarak, bu kanunun, üretim araçlarının söz ko-
nusu toplumda «her şeyden önce üreticinin ihtiyaç-
larının acil giderilmesinde kullanılmasını» gerektiren,
soyut «sadelîği» son derece karmaşık olayların ta-
mamile yanlış ve hiç te ispat edilmemiş bir açıkla-
masını verir. Örneğin: Azatlıktan sonra, diyor Bay
Struve; toprak sahiplerinin toprağı köylülere icara
vermekte büyük çıkarları vardı. «Bu suretle, köylü-
lere verilebilecek gıda ile ilgili alan, yani köylülerin
geçinme vasıtaları artmıştı» (s. 200). İcarla toprak
tutmayı böyle düpedüz «gıda ile ilgili alana» bağla-
mak tamamen keyfidir ve doğru değildir. Toprak sa-
hiplerinin topraklarından elde edilen ürünün en bü-
yük payını kendilerine ayırdıklarını yazarın kendisi de
söylemektedir (s. 200). Öyle ki, ayrıca, (örneğin, ça-
lışma mükellefliklerine tâbi olmak şartile) icarla top-
rak tutmanın çiftçilerin durumunu kötüleştirip kö-
tüleştirmediğini, sonunda çiftçilere gıda ile ilgi-
li alanın daralmasına yol açan birtakım mecburi-
yetler yükleyip yüklemediğini bilmek te söz konusu-
dur. Daha sonra, yazarın kendisi de gösteriyor ki,
icarla toprak tutma ancak hali vakti yerinde köylü-
ler için mümkün olan bir şeydir (s. 216). İcarla tu-
tulan bu toprak, bunların elinde, «kendi tüketimini
sağlayan» iktisadî kuvvetlendirme aracı olmaktan çok,
ticarî iktisadî büyütme vasıtası olacaktır. Yazarın da
dediği gibi, icarla toprak tutmalar yoksul köylüleri
mahvedince (s. 116), yani bir kısmının durumundaki
iyileşme geri kalanın durumunda kötüleşmeye sebep
olunca, hatta icarla toprak tutmanın, tümü ile, «köy-
lüler»in durumunu iyiye doğru götürdüğü ispat edil-
miş olsa bile, bunun ne önemi var? Köylülerin icarla
toprak tutmalarında eski, derebeylik ilişkilerinin yeni

kapitalist ilişkilerle karıştığı açıktır; ne derebeylik ilişkilerini, ne de kapitalist ilişkileri hesaba katan yazarın yaptığı soyut muhakeme, bu ilişkileri aydınlatmak şöyle dursun, tamamen aksine, işleri iyice karıştırmaktadır.

Şimdi de, yazara göre, görüşlerini kuvvetlendiren veriler hakkındaki sözleri üstünde duralım. O sözler de şunlar. «Eski **toprak kıtlığı** sözü bilmin nüfus fazlalığı dediği şeyi ifade etmekte kullanılan alışılmış bir terimden başka bir şey değildir» (s. 186). Böylelikle, yazar bütün halkçı edebiyatımıza dayanmış görünmektedir; bu edebiyat su götürmez bir şekilde tespit etmiştir ki, köylülere verilen toprak parçaları kendilerine yetmemektedir; yine bu edebiyat şu «basit» delile dayanarak «köylü toprak mülkiyetinin genişlediğini» görmek arzusunu binlerce defa tekrarlayıp durmuştur; o delil de şudur: Nüfus artmıştır, o halde verilen küçük toprak parçaları ufalanmıştır, öyleyse köylülerin iflâs etmeleri tabiidir. Halkçıların «toprak kıtlığı» üstüne kurdukları bu muhakemenin herhangi bir bilimsel değeri olacağı düşünülemez(*); yine bu muhakemenin, vatanın iyi yolda hiç ıstırap çekmeden gelişmesini incelemekle görevli bir komisyonda «iyi niyetli birtakım nutuklar çekmekten» başka bir şeye yaramıyacağı meydandadır. Bu muhakemede, ağaçlar ormanı görmeyi engellemektedir. Olguların göze görünen çizgileri arkasında tablonun iktisadî ve sosyal derinliği görülemiyor. Bir yanda, toprakların pek büyük bir kısmına «eski soylular teşekkülü»

(*) Yani, «toprağın yetersiz olduğu» olayı ile nüfusun artması nedeniyle bu yetersizliğin kötü hale geldiği meselesini tartışmak gereksiz olmakla beraber, bu muhakeme köylülerin iflâs etmesi ile nüfus fazlalığını katiyen **izah edemez**. Gerekli olan şey, bu olayı gözlemek değil, bu olayın kaynağını, nereden geldiğini açıklamaktır.

nün temsilcileri tarafından tasarruf edilmesi; öte yanda, satın alma yolu ile toprak sahibi olmaları. İşte durum budur; bu durumda, her türlü «toprak mülkiyetini genişletme» arzusu sefil bir yarım tedbirden başka bir şey değildir. Halkçıların toprak kıtlığı üstünde yürüttükleri muhakemeler gibi, nüfus artması ile geçim araçları arasında mevcut bağıllık hakkındaki Malthus «kanunları»nın da sayut bir «basitliğe» sahip olmak gibi birer kusuru vardır; çünkü, bu soyut basitliğin mevcut iktisadî ve sosyal ilişkilerden hiç haberi yoktur.

Bay Struve tarafından öne sürülen delillerin gözden geçirilmesi bizi şu sonucu çıkarmaya götürmektedir: Tarım ülkesi olan Rusya'daki nüfus fazlalığı, nüfus artması ile geçim araçları arasında bağıllık (uygunluk' bulunmaması ile açıklanır, şeklinde yazar tarafından ortaya atılan tez hiç bir şeyle ispat edilmemiştir. Bay Struve gösterdiği kanıtları sonunda şöyle bağlamaktadır: «İşte şimdi ticarî iktisada has etkenler ve toprak köleliği devrindeki sosyal rejimden miras kalma önemli daha başka niteliklerle karmaşık hale gelmiş olan tabii iktisada has bir nüfus fazlalığı tablosu karşısındayız» (s. 200). Elbette ki, «tabii» iktisattan «ticarî» iktisada geçmekte olan bir memlekette ortaya çıkan her iktisadî olayın «ticarî iktisada has etkenlerle karmaşık hale gelen tabii iktisada has» bir olgu olduğu söylenebilir Bunun aksi de söylenir: «Tabii iktisada has etkenlerle karmaşık hale gelmiş olan ticarî iktisada has bir olgu» denebilir. Ama, bütün bunlarda hiç birinin nüfus fazlalığının mevcut iktisadî ve sosyal ilişkiler alanı üstündeki ortaya çıkıp tarzı tablosunu vermemesi şöyle dursun, bu konuda hatta en küçük bir fikir bile vermez. Yazarın Bay N. on'a ve bunun Rusya'da kapitalist nüfus fazlalığı teorisine karşı öne sürdüğü kesin sonuç şöyle ifade edilmektedir. «Bizim köylüler yetecek kadar yiyecek üretememektedirler» (S. 237).

Köylülerin yaptıkları tarımsal üretim bugün kadar büyük toprak sahiplerine, giden birtakım ürünler sağlamıştır. Toprak sahipleri bu ürünleri devlet elile azat olma tazminatları şeklinde almaktadırlar. Köylülerin yaptıkları bu tarımsal üretim ürünün büyük bir kısmını geniş köylü kitlelerinin elinden alan, devamlı birtakım ticarî ve tefeci **sermaye** işlemleri konusu olmaktadır; en son, bu üretim köylüler arasında öyle karmakarışık birtakım şekillere göre dağıtılmıştır ki, genel ve ortalama kazanç (icarla toprak tutma ya da toprağı icara verme) köylüler için bir kayıp olarak görülmektedir Bay Struve bütün bu sosyal ilişkiler şebekesini, «yeterli olmayan üretim» şeklinde soyut ve son derece boş bir hal tarzıyla bir kördüğümü bıçakla keser gibi kesmektedir. Hayır, bu görüş eleştiri karşısında ayakta duramaz. Çünkü, bu görüş tahlil edilmesi gereken şeyi, yani köylülerin tarımsal iktisattaki üretim ilişkilerini arap saçına döndürmektedir Malthus'çu formül (kanun) nesneleri, sanki Rus köylü iktisadının bugünkü teşkilâtında birbirine karışan derebeylik ve burjuva ilişkileri karşısında değilmişiz de, bir **tabula rasa** karşındaymışız gibi göstermektedir.

Söylemeğe gerek yok, Bay Struve'nin görüşlerini sadece eleştirmekle yetinemeyiz. Yazarın hatasının nereden geldiğini, nüfus fazlalığını açıklayış tarzında iki hasımdan (Bay N. - on ve Bay Struve) hangisinin haklı olduğunu da kendi kendimize sormalıyız

Bay N. - on nüfus fazlalığı hakkındaki açıklamasını, zanaatçı zanaatlarının kapitalist hale gelmesi yüzünden bir işçi kitlesinin «el altında bulunması» olayı üstüne kurmaktadır. Zanaatçı sanayiinin gelişmesine paralel olup, sosyal iş bölümünü keskinleştiren olayı bir yana bırakarak, büyük manüfaktür sanayiinin büyümesi hakkındaki bilgileri tekrarla-

makla yetinmektedir (*). Tarımdaki iktisadî ve sosyal teşkilâtı ve bu **teşkilâtın gelişme derecesini** doğru olarak göstermeyi hiç denemeden, açıklamalarını tarım üstüne dayandırmaktadır

Bay Struve, buna cevap olarak, gösteriyor ki, «Mark'ın anladığı anlamda nüfus fazlalığı tekniğinin ilerlemesine sıkı sıkıya bağlıdır». (s. 183); ama, köy «iktisadı»nda «tekniğin adeta ilerlemediği» hususunda Bay N. - on ile aynı düşüncede olduğundan, bir tarım ülkesi olan Rusya'daki nüfus fazlalığının kapitalist nitelikte olduğunu kabul etmiyor ve başka açıklamalar arıyor.

Bay Struve Bay N. - on'a verdiği cevapta haklıdır. Kapitalist nüfus fazlalığı **sermayenin** üretimi ele geçirmesinden ileri gelmektedir; yine sermaye, (belli miktardaki mamulün üretiminde) gerekli işçi sayısını azaltmak suretiyle ,bir nüfus fazlası yaratmaktadır. Marx'ın tarımdaki kapitalist nüfus fazlalığı hakkında söyledikleri işte şunlardır .

«Kapitalist rejim tarımı ele geçirir geçirmez, sermaye biriktikçe, tarımdaki çalışma talebi mutlak surette azalır. İşçi gücünün itilmesi, tarımda, başka sanayide olduğu gibi, üstün bir kendine çekme (cezb) ile telâfi edilmemiştir. Şu halde, köyler ve ovalar nüfusunun bir kısmı her zaman şehir nüfusu ya da manüfaktür nüfusu haline gelmeğe ve bu hale gelmeğe elverişli şartları beklemeğe hazır bir durumda bulu-

(*) Bilindiği gibi bizim zanaatçı zanaatlarımız gelişmiş, toprak köleliğinin kaldırılmasından sonra da birçok yenileri doğmuştur. Yine biliyoruz ki, başka zanaatların kapitalist meslekler haline gelmesine muvazi olarak bu olayın da teorik açıklaması yapılmıştır. Marx bunu «Sanayi sermayesi için iç pazarın kurulması» hakkındaki açıklamalarında ortaya koymuştur.

nur. (*) (Manifaktür burada «tarımsal olmayan bütün sanayiî» mânasına kullanılmıştır, **V. İ. Lenin**)... Tarımcı olanların şehirler için böyle birer göç kaynağı haline gelebilmeleri için, bizzat ovalarda gizli bir nüfus fazlalığı bulunması gereklidir; bu gizli nüfus fazlalığının önemi ancak bunun boşaltma kanallarının ardına kadar açıldığı istisnâî hallerde anlaşılır. Bunun sonucu olarak, tarım işçisi en az ücret alacak duruma düşer ve daha şimdiden yoksulluk batağının içine dalmış olur.»

Bay N. - on tarımcı Rusya'daki nüfus fazlalığının kapitalist niteliğini **ispat etmemiştir**. Çünkü, bunu tarımda kapitalizme bağlamamıştır. Özel iktisadın kapitalist gelişimine şöyle bir işaret edip bunu eksik bir şekilde göstermekle yetindiğinden, köy iktisadî teşkilâtının burjuva niteliklerini gözden kaçırmıştır. Bay Struve Bay N. - on'un açıklamalarındaki bu çok önemli yetersizliği düzeltmeliydi; çünkü ,hem tarımda kapitalizmi, kapitalizmin tarımdaki egemenliğini hem de bu kapitalizmin henüz zayıf olan gelişmesini görmezlikten gelmek, işi pek tabii olarak, ya iç pazarın yokluğu ya da iç pazarın daralması görüşüne götürmüştür. Bay N. - on'un nazariyesini tarımsal kapitalizminin somut verilerine indirgeyecek yerde, nüfus fazlalığının kapitalist niteliğini tamamiyle inkâr etmekle, Bay Struve başka bir yanılgıya düşmüştür.

(1861) Islahatından sonraki bütün tarih tarımsal iktisada **sermayenin** girmesiyle nitelenmektedir. Top-

(*) Bu arada şunu da söyleyeyim ki, Lange'ye kötü anladığı Marx doktrini düzeltmeyi tasavvur etmek verilerini veren her halde bu olay olacak. (Kapitalist) gerçek sosyal üretim tarzını hareket noktası olarak alacak yerde, bu üretim tarzının tarımdaki görünüşlerini gözliyecek yerde, bu olayı tahlil etmekle, Lange «halk örf ve âdetlerinin» çeşitli özelliklerini tasavvur etmeğe kalkışmıştır.

rak sahipleri (yavaş yavaş ya da hızla, bu ayrı bir mesele) ücretli hür emeğe geçiyorlar; bu ücretli hür emek pek geniş bir ölçüde yayılmıştır ve hatta köylülerde görülen yardımcı işlerden (ekmek parası çıkarmak için girişilen faaliyetlerden) büyük bir kısmının niteliğini de tayin etmektedir : Köylüler bu sayede tekniği mükemmelleştirmişler. Tarıma makinaları sokmuşlardır. Hatta can çekişmekte olan derebeylik iktisadı bile —çalışma mükelleflikleri karşılığında toprakları köylülere bırakmalar— köylüler arasındaki rekabet yüzünden burjuva yönde değişikliğe uğramıştır. Sözü geçen bu rekabet toprak tutanların durumunu kötüleştirmek, daha ağır şartlar yüklemek), ve giderek işçilerin sayısını azaltmak gibi bir sonuç doğurmuştur. Köy iktisadında kesin olarak toprak burjuvazisi ve emekçi sınıfı diye bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. «Para babası zenginler» ekilen arazilerini büyütmüşler, işletmelerini daha iyi hale getirmişler (krş. V. V., **Köy iktisadında ilerici eğilimler**) ve ücretli emeğe başvurmak zorunda kalmışlardır. Bütün bunlar, biraz ileride de görüleceği gibi, Bay Struve tarafından da işaret edilen ve ötedenberi herkesçe bilinen birtakım olaylardır. Rus köylerinde pek sık görülen bir durumu örnek olarak alalım: «Kulağın» biri ya «ortak tasarruf toprağına dayanan topluluk» tan ya da ,daha doğrusu, bu tarım topluluğunun emekçi haline gelmiş üyelerinin elinden en iyi ortak tasarruf toprağı parçasını kapmıştır; kulak bu toprağı «bir toprak parçasına sahip olup», borç ve

(*) Karş., meselâ, Kariçef (**Zemstvolar ıstatistiğinden çıkarılan bilançolar**, C. II, s. 266): Don nehri üstündeki Rostof ile ilgili dergi skopçinada köylü payının gittikçe azaldığına işaret etmektedir. Aynı eser, Bölüm V, s. 9: mahsulü yarı yarıya paylaşmağa dayanan icarlama şeklinde köylüler tarafından çalışarak yapılan ek ödemeler hakkında.

mükelleflikler altında ezildiğinden, halkçıların o pek sevdikleri ortak tasarruf toprağına dayanan topluluk ilkelerinin zoru ile velinimetlerine bağı olan aynı köylülerin emeğıyle ve tarım âletleriyle işlemektedir. Söylemeğe gerek yok, kulak kendi işletmesini iflâs etmiş köylülerin işletmesinden daha iyi yönetmekte ve bu toprak parçası birçok küçük işletmeciler elinde bulunduğu zamankinden daha az işçi istemektedir. Hiçbir halkçı inkâr edemez ki, bu olaylar bir istisna değil, bir kuraldır. Halkçıların görüşlerindeki biricik acaip taraf, bu cıayları kendi adlariyle anmak ve bu olayların **sermayenin tarıma el koyması** anlamına geldiğini anlamak istememeleridir. Halkçıları unutuyorlar ki, **sermayenin** birinci şekli, her zaman ve her yerde, ticarî sermayedir, para - sermayedir; sermaye üretim tekniğini her zaman bulduğu noktada (seviyede) alır, ancak daha sonra bu tekniğı değişikliğe uğrattır. Şu halde, halkçıları bugünkü tarımsal rejimi «yarının» kapitalizmine (?!) karşı (tabiî ki, sözle, o kadar) (savunmakla), sermayenin **Orta Çağ** şekillerini, sermayenin tamamiyle burjuva olan modern şekillerine karşı savunmaktan başka birşey yapmadıklarını anlamıyorlar.

Demek ki, Rusya'da sermayenin tarıma el koyduğu nasıl inkâr edilemezse, ülkemizdeki nüfus fazlalığının kapitalist bir niteliğe sahip olduğu da inkâr edilemez. Ama, söylemeğe gerek yok, **sermayenin gelişme derecesini** bile bile bilmemezliktin gelip, Bay N. - on'un yaptığı gibi abartarak, bu gelişmeyi âdeta tamamlanmış göstermek ve iç pazarın gerilediğı ya da var olmadığı hakkında bir nazariye uydurmak saçmadır. Oysa, sermaye şimdiden egemen bir durumda olmakla beraber, nispeten az gelişmiş bir haldedir. Sermayenin tam gelişmesine kadar, üreticinin üretim araçlarından tamamiyle ayrılmasına kadar arada daha aşılacak birtakım merhaleler vardır ve tarımsal ka-

pitalizm tarafından ileri doğru atılmış her adım iç pazarda bir **ilerleme** anlamına gelir; Marx öğretisine göre, iç pazarı asıl yaratan tarımsal kapitalizmdir; Rusya'da iç pazar, gerilemek şöyle dursun ,aksine, teşekkül etmekte ve gelişmektedir.

Tarımsal kapitalizminin bu karakteristiği pek genel ise de (*) bu kapitalizmin ovalardaki bütün iktisadî ve sosyal ilişkilerin hepsini içine almadığını sonradan bize göstermektedir. Bu kapitalizm yanında derebeylik ilişkileri yaşamaktadır: Bu ilişkiler hem iktisadî alanda (örneğin köylülerin elinden alınmış toprakların çalışma mükelleflikleri ve aynî (ürün) olarak ödemeler karşılığında icarla bunlara bırakılması. Bunda derebeylik iktisadının bütün karakterlerini görüyoruz. Üretici ile üretim araçları sahibi arasında «hizmetlerin aynî (ürün) olarak mübadelesi», üreticiyi üretim araçlarından ayırarak değil, toprağa bağlayarak sömürmesi) vardır, hem de siyasî ve hukukî alanda (toprak parçası «vermek» zorunluğu, toprağa bağlama, yani başka yere gitmek serbestisinin bulunmaması; azatlık tazminatları, yani toprak beyine ödemesi gereken hak; hukukî, idarî, v.b. alanda da imtiyazlı büyük toprak sahiplerine tâbi olma) vardır. Bu ilişkilerin iflâslara ve işsizliğe, toprağa bağlı ücretli tarım emekçilerinde «nüfus fazlalığı»na yol açtığı muhakkaktır. Bugünkü ilişkilerin kapitalist temeli, «eski soylular teşekkülünden» kalma olup, hâlâ güçlü olan ve az gelişmiş olduğundan ötürü kapitalizmin **henüz yıkamadığı** bu kalıntıları gizlememelidir. Halkçılar kapitalizmin az gelişmesine, «Rusya'nın geri kalması» na bir mutluluk diye bakmaktadırlar (*); bu olsa olsa imtiyazlı şartlar içinde bulunan sömürücüler

(*) Biraz ileride köylüleri ve büyük toprak sahiplerini ayrı ayrı incelerken bu noktada ayrıntılar üstünde duracağız.

*) Örneğin, **Ruskoye Bogastsvo** dergisinde yazan Bay Yujakof.

için bir mutluluk olabilir. Demek ki, bugünkü «nüfus fazlalığı» belli başlı kapitalist niteliklerden başka, derbey niteliklerine de sahip bulunmaktadır.

Bu sonuncu tezi, Bay Struve'nin «nüfus fazlalığı hem tabiî iktisadın, hem de ticarî iktisadın damgasını taşımaktadır» şeklinde ifade edilen teziyle karşılaştırıyordu, birinci tezin ikinci tezi dışta bırakmadığını, aksine buna eklendiğini görürüz: Toprak köleliği «tabiî iktisat» la ilgili olgulara ,kapitalizm de «ticarî iktisat» la ilgili olgulara bağlıdır. Bay Struve'nin tezi, tabiî iktisatla ilgili ilişkilerin hangileri olduğunu doğru olarak göstermediği gibi, ticarî iktisatla ilgili illşkilerin hangileri clduğunu da doğru olarak göstermiyor. Öte yandan, bizi geriye, Malthus'un keyfî ve hiçbir esasa dayanmayan kararsız «kanunları» na götürüyor.

Şu aşağıdaki açıklamaların yetersizliği, pek tabiî olarak, bundan ileri gelmektedir. Yazar şöyle soruyor : «Bizim halk iktisadımız ne şekilde, hangi ilkelere göre yeniden **teşkilâtlandırılabilir?**» (s. 202). Acaip bir soru; bu sefer de tamamiyle iskolastik bir tarzda, tıpkı bugünkü halden hoşlanmayınca sorular sormağa ve vatan için en iyi yolları seçmeğe alışmış halkçı Baylar gibi ortaya atılmış bir soru. «Bizim halk iktisadımız» kapitalist bir iktisattır ,bunun teşkilâtı da «yeniden teşkilâtlandırılması» da bu iktisadı «idare eden» burjuvazi tarafından tayin edilmiştir. Yeniden teşkilâtlandırılmanın nasıl mümkün olacağı sorulacak yerde ,bu burjuva iktisadının gelişmesinde birbiri ardından gelen safhalar meselesini ortaya atmak lâzım gelirdi. Bay N. - cı'nın gerçek marksçı (oysa, bu «gerçek marksçının» ne sınıf mücadelesi, ne de devletin sınıf kaynağı hakkında en küçük bir fikri vardır) diye nitelendiren Bay V.V.'ye verdiği yerinde cevapta baş vurduğu görüşten hareket ederek de bunu yapabildi. Yazar meseleyi böyle ortaya koymuş olsaydı, eserinin 202 — 204. sayfalarında «köylüler» hakkında

yürüttüğü o belirsiz ve karışık muhakemeleri de beraber etmiş olurdu.

Yazar şöyle diyor: «Verilen toprak parçaları köylülere yetmemektedir; köylüler bu yetersizliği icarla toprak tutmak suretiyle telâfi etseler bile, «bunların büyük bir kısmı»nda yine de «devamlı bir toprak açığı bulunacaktır; köylülerden bir bütün olarak söz edilemez; çünkü, bu, düpedüz uydurmak olur» (*) (s. 203). Yazar buradan doğrudan doğruya şu sonucu çıkarmaktadır :

«Her durumda üretim yetersizliği bizim halk iktisadımızın ana egemen olayıdır» (s. 204). Tamamiyle, baş ve anlamsız ve bundan önce söylenenlerle hiç bağlantısı olmayan sözler. Ana ve egemen olay, «köylüleri bir bütün olarak dikkate almak uydurmadır; çünkü ,köylüler içinde birbirine rakip sınıflar teşekkül etmektedir» olayı değil midir? Yazar, hiç bir şeye dayanmadan, (küçük bir azınlığın çoğunluğun zararına olarak refah sağlamasına engel olmayan) «üretim, yetersizliği» ile ya da köylüler arasındaki farklılaşma ile ilgili olayları hiç tahlil etmeden, sadece Malthus kanunu lehine işleyen bir çeşit önceden edinilmiş fikir aracılığıyla bu sonucu çıkarmaktadır. Yine bir sonuç: «Onun içindir ki, Rus köylüsü için en kârlı ve en yararlı olan şey, tarımsal çalışmanın üretim kabiliyetini artırmaktır» (s. 204). Bu sözlerden de hiçbir şey anlamıyoruz: Yazar, bir «uydurma» (genel olarak «köylüler») üstünde muhakeme yürüttüklerinden ötürü halkçıları (tamamiyle haklı olarak) suçladığı halde, şimdi de kendi tahlilinde aynı uydurmaya yer vermektedir! Bu «köylüler» içindeki ilişkiler, azınlığın «iktisaden kuvvetli» olması ve çoğunluğun da emekçi hale gelmesi şeklinde ise, azınlık, topraklarını büyütüp

(*) Bay Golubef'in dikkate değer makalelerindeki belli başlı kusur, bu uydurmadan bir türlü kurtulamamasıdır (s. 203).

zenginleştigi halde, çoğunluk toprak bakımından her zaman açık veriyor ve mahvoluyorsa, nasıl olur da genel olarak bir oluşumun «kârından» ve yararından söz edilebilir? Yazar da her halde, oluşumun köylülerin her iki kısmı için de kârlı olduğunu söylemek istemiştir. Ama, o zaman da, ilk önce, gruplardan her birinin durumunu ayrı ayrı incelemesi ve tahlil etmesi gerekirdi; sonra da, gruplar arasında çatışmalı bir zıtlık var olduğuna göre, «kârdan» ve «yarardan» söz ederken ,hangi grubun görüşünde yer alındığını yazarın açıkça belirtmesi gerekirdi. Bay Struve'nin objektifçiliğinde inceliğin ve aydınlığın yetersiz olduğu, hatta bulunmadığı bu örnekle bir kere daha kuvvetlenmiş oluyor.

Bay N. - on bu noktada karşıt bir düşüncede, olup, «eğer ürünler ticaret eşyası şeklini alıyorsa, tarımsal çalışmanın üretim kabiliyetini artırmak (*) halkın hayat seviyesini yükseltmeğe hizmet edemez» (Denemeler, s. 266) dediğinden, Bay Struve şimdi de bu düşünceyi çürütmeğe çalışıyor.

Birincisi, diyor bugünkü buhran bütün ağırlığı ile köylünün sırtına yüklenmiştir; bu köylü buğdayı kendi tüketimi için üreten bir kimsedir. O bu buğdayı satmaz, hatta daha da satın alması gerekir. Buğday fiyatlarının düşmesine rağmen, emeğin üretim kabiliyetini artırmak, bu köylü — yani köylülerden (tek beygiri olan ya da hiç beygiri olmayan) % 50 si ve her halde (hiç beygiri olmayan) % 25'i— için her hal ve şartta kârlıdır. şayet işletmesini elinde tutabilir ve bunu üstün bir seviyeye çıkarabilirse. Ama, bir tek beygiri olan, ya da hiç beygiri olmayan köylüler için bu şartlar mevcut değildir. İlkel âletleriyle, toprağı işlemekteki köhne usulleriyle, v.b. köylülerin bugün-

(*) Bay N. - on «ne kadar istenirse istensin, ne kadar gerekli olursa olsun» diye ekliyor.

kü işletmelerini muhafaza etmeleri pek haklı olarak, tekniği geliştirmeleri de imkânsızdır. Tekniğin bu mükemmelleşmesi ,ticarî iktisadın gelişmesinden doğar. Hem bu gelişimin bugünkü safhasında buğday satmak hatta buğday satın almak zorunda olan köylüler için bile daha şimdiden bir zorunluksa, söylemeğe hacet yok, bu satış bundan sonraki safhada kendini daha da kuvvetle kabul ettirecektir(tabîi iktisattan ticarî iktisada geçmeyi yazarın kendisi de kabul etmektedir). Kendi ekip biçme işlerini mükemmelleştirmiş olan işletmecilerin rekabeti de bu köylüleri çarçabuk ve tamamiyle malından mülkünden yoksun hale getirmekte gecikmeyecek, toprağa bağlı emekçiye hava gibi hür emekçi haline getirecektir. Bu değişikliğin **bu emekçi için** zararlı olduğunu söylemek istemiyorum, katiyen. Aksine, üretici bir kere sermayenin pençesine düştü mü, —bu, kategoriden köylüler için olağan bir şeydir— mutlak hürriyet onca çok «kârlı ve yararlıdır»; bu hürriyet kendisine efendi değiştirmek, elindeki kelepçeyi çıkarmak imkânını verir. Ama, Bay Struve ile Bay N. - on arasındaki kalem tartışması hiç te bu düşünceler üstünde değildir. İkincisi diye devam ediyor Bay Struve, Bay N.-on «unutuyor ki, tarımsal çalışmanın üretim kabiliyetini artırmak, ancak **teknikte** ve iktisatta ya da tarlaları ekip biçme sisteminde değişiklik yapmakla mümkündür» (s. 206). Gerçekten de Bay N. - on bunu unutuyor, ama bu, «yoksul köylülerin,» «emekçi» köylülerin malından mülkünden kesin olarak yoksun hale gelmeleri kaçınılmaz bir şeydir» tezini daha da kuvvetlendirmektedir. Tekniği iyileştirmek, elde para bulunmasına bağlıdır; oysa, bu köylülerin yiyecek şeyleri bile yoktur.

En son, üçüncüsü, diyor Bay Struve, tarımsal çalışmanın üretim kabiliyetini artırmak toprak sahiplerini fiyatları indirmeğe zorlayacaktır, demekle Bay N. - on yanılıyor. Bay Struve haklı olarak diyor ki :

Böyle bir fiat indirmenin mümkün olabilmesi için, yalnız bizdeki tarımsal çalışmanın üretim kabiliyetinin Batı Avrupa'daki üretim kabiliyetine yetişmesiyle iş bitmez (o takdirde, ürünü, üretilmesi için sosyal bakımdan zorunlu emeğin değerine satmış oluruz), bu kabiliyeti aşmak da ister. Bu itiraz tamamiyle yerindedir, ama, teknikteki bu iyileşmeden köylülerin ne yararı olacağını, niçin yararlanacaklarını bize söylemiyor.

«Genellikle, tarımsal çalışmadaki üretim kabiliyetinin böyle artışından korkmakla Bay N. - on hata ediyor» (s. 207). Bay Struve'ye göre, bu, Bay N - on'un yoğun tarımın ilerlemesi şeklindeki —ki bu tarımda makinalar işçileri durmadan tarımdan sürüp çıkarcaktır— tarımsal ilerlemeden başka bir ilerleme tasavvur edememesinden ileri gelmektedir.

Bay N. - on'un tarımsal tekniğin ilerlemesi karşısındaki bu tutumunu «korku» kelimesile ifade etmekte yazar tamamiyle haklıdır, bu korkunun saçma olduğunu söylemekte de tamamiyle haklıdır. Ama, bize öyle geliyorki, Bay Struve'nin öne sürdüğü delil Bay N. - on'un temel hatasına dokunmamaktadır.

Markşçılığın tutumlarına sıkı sıkı sarılmış görünen Bay N. - on, yine de öyleyken, kapitalist toplumda tarımın kapitalist gelişimi ile manüfaktür sanayiinin gelişimi arasında çok kesin ve açık bir ayırım yapıyor: Manüfaktür sanayiinin gelişiminde kapitalizmin ilerici rolünü, emeğin sosyalleştirilmesini kabul ettiği halde, bunları tarımın kapitalist gelişiminde kabul etmiyor. Onun içindir ki, manüfaktür sanayiinde emeğin üretim kabiliyetinin artmasından «korkmuyor», ama tarımda artmasından «korkuyor», **Oysa, bu oluşumun iktisadî ve sosyal tarafı ve toplumun muhtelif sınıfları üstündeki etkisi her iki halde de tamamiyle aynıdır...** Marx bu tezi şu sözleriyle iyice belirtmiştir. «J. Stuart Mill, Rogers, Goldwin Smith,

Fawcett, v.b. gibi insansever İngiliz iktisatçıları, liberal fabrikacılar, John Bright ve hempaları, İngiltere'nin toprak sahiplerine ahret soruları soruyorlar: Kendi topraklarının sahibi olan şu bağımsız binlerce çiftçi (**free holders**) nereye gitti? diye bağıryorlar. Ya sizin servetiniz, bu çiftçilerin mahvolmasından değil de nereden geliyor? Bağımsız dokumacılar, iplikçiler ve bütün zanaatçılar nereye gittiler, diye niye kendi kendinize sormuyorsunuz? (Karl Marx, **Das Kapital**, I, s. 780, not 237). (17). Ziraattaki küçük üreticilerin kaderi ile manüfaktür sanayiindeki küçük üreticilerin kaderinin aynı olduğunu son cümle açıkça anlatmakta, her iki halde de, burjuva toplumundaki sınıfların teşekkülünü belirtmektedir (*). Bay N. - on'un temel yanılgısı, bizim köylülerimizde bu sınıfları görmek istememesinden ve bu sınıflar arasındaki karşıtlığın aşamalarını inceden inceye izlemeğe girişmemesinden ileri gelmektedir.

Ama, Bay Struve meseleyi hiç de böyle ortaya koymuyor. Bay N. - on'un bu yanılgısını düzeltmek şöyle dursun, **bu yanılgıyı tekrar ediyor** ve ilerlemenin «köylüler» için «yararlı tarafları» hakkında tıpkı kendine sınıflar üstünde bir yer veren profesör gibi muhakeme yürütüyor. Bu sınıflar üstüne çıkmak denemesi yazarın tezlerini son derece karışık ve belirsiz hale getirmektedir; o kadar ki, bu tezlerden birtakım burjuva sonuçları çıkarılabilir: (Kapitalizm sanayide üreticinin durumunu kötüleştirdiği gibi) kapitalizm tarımda da üreticinin durumunu kötüleştirmektedir, şeklindeki bu son derece doğru teze karşı, **genellikle** bu değişmelerin «kârlı tarafları» hakkındaki bir tezi öne sürmektedir. Sanki, burjuva toplumunda makinalar-

(*) Bak. Karl Marx, **Das Kapital**, I, XII: «kapitalist çiftçinin doğuşu, s. 773-776 (18).

dan söz ederken, genellikle ilerlemenin «kârlı ve yararlı tarafları» nı delil olarak öne sürüp, romantik iktisatçıların «makinalar emekçilerin durumunu kötüleştiriyor» şeklindeki görüşünü çürütmek istemiş gibi.

Bay Struve'nin yürüttüğü muhakemeye halkçı belki de şu cevabı verecektir: Bay N. - on'un korktuğu şey, emeğin üretim kabiliyetinin artışı değil, bu artışın burjuva karakteridir.

Bizim kapitalist rejimimizde tarımdaki teknik ilerlemenin burjuva bir karakter taşıdığı muhakkak. Ama, halkçıların gösterdikleri «korku» da hiç şüphe yok ki, tamamiyle saçmadır. Gerçek hayat artık burjuvazinin damgasını taşımaktadır; emek, başka yerde olduğu gibi, tarımda da daha şimdiden sermayeye tâbi hale gelmiştir. Hem burjuva rejiminin gelişmesinden korkmamalı; asıl korkulacak şey üreticide bu olgunun şuurunun uyanmaması, bu olgu karşısında kendi çıkarlarını savunacak kabiliyette olmamasıdır. Şu halde, kapitalizmin gelişmesinin geciktirilmesini temenni etmemeli, aksine, bu gelişmenin yürüdüğü yolda sonuna kadar gitmesini temenni etmelidir.

Bay Struve'nin kapitalist toplumda tarım konusunda ettiği hatanın kökünü tam ve kesin bir şekilde ortaya çıkarabilmek için, bu sonucun çıkarılmasına yol açan teknik değişmelere tâbi olarak sınıfların meydana geliş aşamalarıyla (ana hatlariyle) göstermeğe çalışalım. Bay Struve yoğun tarım ile yaygın tarımı kesin olarak birbirinden ayırmaktadır. Bay N. - on'un hataları, onca, yaygın tarım dışında hiçbir şey görmek istememesinden ileri gelir. Bay N. - on tarafından edilen **asıl** hatanın bu noktada olmadığını, tarım yoğun hale gelince, burjuva toplumundaki sınıflar teşekkülünün, aslında, yaygın tarımın gelişmesinde görülen sınıflar teşekkülünün aynı olduğunu göstermeğe çalışalım.

Yoğun tarım üstünde uzun boylu durmağa gerek yok. Çünkü, «köylüler»in burjuvazi tarafından yoğun tarımdan sürüp çıkarıldıklarını Bay Struve de kabul etmektedir. Yalnız iki noktaya işaret edelim. Birincisi: Teknik ilerleme ticarî iktisattan ileri gelmektedir; bu ilerlemeyi gerçekleştirmek için işletmecinin elinde (tüketiminden ve üretim araçlarını üretmekten artan) fazla **para** bulunması şarttır. Bu para nereden gelebilir? Muhakkak ki yalnız. «Ticaret eşyası - para - ticaret eşyası» mübadelesinin «para - ticaret eşyası - (artan) fazla para» mübadelesi halini almasından gelebilir. Başka bir deyişle, ancak sermayeden, saf Rus halkçılarının kapitalizm kategorisinde **değil de**, «yağma» (sanki kapitalizm yağma değilmiş gibi! kulağın en ilkel metotlarından teşebbüs sahibinin en modern, en rasyonel metotlarına kadar, bu «yağma»nın türlü şekilleri arasındaki bağı sanki Rus gerçeği göstermiyormuş gibi!) kategorisinde saydıkları «koşların, kulakların, tacirlerin» **ticarî ve tefeci sermayesinden** gelebilir (*). İkincisi: Bay N. - on'un bu mese-

(*) Bizim sanayi kapitalizminizin «halk üretimi» içine, yani kulağın «halk tefeciliği» ve sömürme tarzı içine kök saldiğını gizlemek için, halkçı Baylar pek hileli (kurnazca) bir usul daha kullanırlar. Kulak «tasarruf ettiğı paralarını» devlet bankasına yatırır; yatırdığı bu paralar, halk servetinin, halk tasarrufunun, halk teşebbüs zihniyetinin, halk ödeme kabiliyetinin artmasına dayanarak, bankaya İngilizlerden ödünç para almak imkânını verir. Ödünç alınan bu parayı devlet **kapitalistlerin** yardımına koşmakta kullanır — Bu ne kısa görüşlü siyaset! «Modern bilmi» ve «çağdaş ahlâkî fikirleri» nasıl bile bile ve hazin şekilde bilmemezlik! — Şimdi açıkça anlıyorsunuz ya, eğer devlet (kapitalistlerin) bu parasını kapitalizmin yararına kullanmayıp ta «halk üretimi» yararına kullansaymış, Rusya'da kapitalizm olmayacakmış ta, «halk üretimi» olacakmış.

ledeki acaip tutumuna işaret edelim. 233. sayfanın 2. notunda **Güney Rusya'da köy iktisadı** adlı eserin yazarı V. Postnikof'a karşı çıkıyor. V. Postnikof diyor ki: Makinalar işçi başına düşen çalışma alanına 10 desiyatinden 20 desiyatine çıkararak, her köylü işletmesinin çalışma alanını iki misline yükseltmiştir ve bu sebeple, «Rusya'nın yoksulluğu» «köylü işletmesinin küçük olamsından» ileri gelmektedir. Başka bir deyişle, burjuva toplumundaki teknik ilerleme, küçük ve geri kalmış işletmeleri yutmağa doğru gitmektedir. Bay N. - on buna itiraz edip şu cevabı veriyor. Teknik bugünkü çalışma alanına yarın üç mislisine çıkarabilecektir. 60 desiyatınlik bir işletme o zaman 200 ya da 300 desiyatınlik bir işletme haline getirilecektir. Tarımımızın burjuva niteliği aleyhinde böyle bir kanıt öne sürmek, bugünkü buharlı makinanın yerini «yarın» elektrikli makinanın alacağını söyleyerek manüfaktür kapitalizminin zaafını ve güçsüzlüğünü ispata kalkışmak kadar gülünçtür. Bay N. - on, burjuvazi hakkında üreticiden başka hiç kimsenin hüküm veremeyeceğini unutup, kendini burjuvazinin yargılayıcısı sayarak «el altındaki milyonlarca kolun da nereye gittiği bilinmiyor» diye ekliyor. Yedek bir işsiz ordusunun teşekkülü, burjuva sanayiinde olduğu gibi, burjuva tarımında da makina kullanmaktan doğmuş kaçınılmaz bir sonuçtur.

Demek ki, yaygın tarımın gelişmesiyle ilgili olarak, ticarî iktisatta teknik ilerleme «köylü» yü, bir yandan, çiftçi (çiftçi sözünü tarımda teşebbüs sahibi, kapitalist mânasında alıyoruz), öte yandan, ücretli ziraat eciri ya da gündelikçi haline getirmektedir, o muhakkak. Şimdi de, yaygın tarım yoğun haline geldiği zaman neler oluyor, onu görelim. Bay Struve «köylünün» bunda «kârı, kazancı» olduğunu umuyor. Bu değişikliği tasvir etmekte kullanacağımız bel-

gelere itiraz edilmemesi için, Bay A. Skvortsof'un(*) Bay Struve tarafından da pek övülen **Buharla işleyen araçların tarımdaki etkisi** adlı eserinden yararlanacağız.

Kitabının IV. kısmının 3 bölümünde, Bay Skvortsof yaygın ve yoğun ziraat memleketlerinde «buharla işleyen taşıtların etkisiyle ziraat tekniğinde meydana gelen değişimleri» incelemektedir. **Yaygın tarım yapan nüfusça çok yoğun memleketlerde** meydana gelen bu değişimlerin tasvirini ele alalım. Avrupa Rusya'sı merkezinin bu nitelendirmeye uygun düştüğü kabul edilebilir. Bay Skvortsof, Bay Struve'ye göre Rusya'da mutlaka meydana gelecek değişimlerin, yani Rusya'nın pek gelişmiş bir manüfaktür sanayii olan yoğun bir tarım ülkesi haline gelmesinin, böyle bir ülke için de mümkün olduğunu söylüyor.

Bay Skvortsof'un öne sürdüğü kanıtları izleyelim (Bölüm 4 - 7, s. 440 - 451).

Yaygın tarım ülkesinde (**) nüfusun önemli bir

(*) Bay A. Skvortsof'a marksçı gözü ile bakmak edebiyatımızda âdet olmuştur. Bay N. - on nasıl marksçılar arasında yer alamazsa, onu da marksçı saymak için hiç bir neden yoktur. Bay A. Skvortsof ta ne sınıf mücadelesini, ne de devletin sınıf niteliğini bilir. **İktisadî incelemeler**'de öne sürdüğü pratik öneriler alelâde burjuva çözüm şekillerinden hiç te farklı değildir. Rus gerçeğini halkçı Baylardan daha açık, daha aydın bir şekilde tahlil ettiği doğrudur; bu bir **tek** ölçü kullanıldığı takdirde Bay Çiçerin ve daha bir çokları da pekâlâ marksçılar arasında sayılabilir.

(**) Bay A. Skvortsof, yaygın tarım ülkesi deyimiyle, çoğu zaman, nüfusu dağınık olan bir ülke kast edildiğine işaret ediyor s. 439 not). Bu tanımın doğru olmadığını kabul ediyor, ve yaygın tarımın şu nitelikleri olduğunu söylüyor; 1. Ürünlerde büyük çeşitlilik, 2. Tarımda biteviyelik, 3. İç pazarın, yani hafif sanayiın toplandığı büyük şehirlerin bulunmaması.

kesimi tarımla uğraşır. Uğraşların biteviyeliği, pazar bulunmamasının nedeni olmuştur. Halk yoksuldur. Bu, hem işletmelerin küçük olmasından, hem de mübadelelerin yokluğundan ileri gelmektedir :

«Tarımcının kendisi tarafından üretilen gıda maddeleri dışındaki öteki ihtiyaçlar, sadece, bizde tarımcı sanayii denilen, ilkel zanaatların mamûlleriyle giderilmektedir.»

Bir demiryolunun yapılması, tarım ürünlerinin fiyatını yükseltir; bunun sonucu olarak da ,halkın satın alma gücü artar. «Demiryolu, imalâthanelere ve fabrikalara memleketi ucuz mamûllerle doldurmak imkânını verir»; böylelikle, mahalli zanaatçıları mahva süsürükler. «Birçok işletmelerin iflâs etmesinin» birinci nedenini burada aramalıdır.

İflâsın ikinci nedeni de, hasat mevsimlerinin kötü gitmesidir. «Bugüne kadar, tarım ilkel araçlarla rasyonel olmayan bir şekilde yapıla gelmişti; onun için, ürünün kötü gitmesi sık sık görülen bir şeydi; onun içindir ki, eskiden hasadın kötü gitmesi yüzünden ürün fiyatlarında görülen pahalılık, demiryolunun yapılmasıyla ya tamamıyla ortadan kalkar, ya da oldukça önemsiz hale gelir. Bu nedenle, ilk kötü giden hasat mevsimi, burada, genellikle, birçok işletmelerin iflâs etmesi gibi bir sonuç doğurur. Normal hasatlarından ayrılan yedek ürün az olduğundan, halk da ekmek parası kazanmak çin zanaatçılığa daha fazla başvurduğundan, bu sonuç daha hızlı olarak kendini gösterir.»

Yoğun (rasyonel) tarıma geçerken, kötü hasat mevsimlerine karşı kendini güven altına almak ve zanaatçı sanayiine başvurmak zorunda kalmamak için, ilk önce, elde büyük bir para (tarım ürünlerinin çok yüksek fiata satılmasından elde edilen büyük bir para) bulunması gereklidir. Sonra da, halkın belli bir fikrî seviyede olması gerekir; çünkü, bu olmadık-

ça, tarımı daha rasyonel ve daha yoğun hale getirmek imkânsızdır. Halk kitlesi, tabîî ki, bu şartlardan yoksundur; bu şartlara ancak küçük bir azınlık sahip bulunmaktadır. (*)

«Bu suretle (yani zanaatçı sanayiinin çökmesiyle ve tarımın daha büyüyen gerekleriyle mahvolmuş birçok işletmelerin «tasfiyeye uğraması» yüzünden) teşekkül eden nüfus fazlası, kısmen, bu durumdan gayet iyi bir şekilde çıkacak ve üretimini yoğunlaştırmak imkânını bulacak işletmeler tarafından emilecektir (yani, herhalde, ücretli işçi, ırgat ve gündelikçi şeklinde «emilecek» tir. Bay A. Skvortsof bunu söylemiyor; şüphe yok ki, işin kendiliğinden böyle olacağını kabul ediyor). Bu da önemli bir elemeği harcanmasını gerektirecektir; çünkü, ulaştırma araçlarının mükemmelleşmesi nedeniyle, pazarın yakın oluşu, üretimi genellikle önemli bir elemeği harcanmasını gerektiren» taşınması güç zahireleri üretmek imkânını vermektedir. «Bununla beraber, diye Bay A. Skvortsof devam ediyor, yıkma oluşumu, genellikle, yaşamakta devam eden işletmelerin iyi hale getirilmesi oluşumundan çok daha hızlıdır ve mahvolmuş işletmecilerden bir kısmı, ülkeyi bırakıp gitmese de, mutlaka şehirlere göç etmek zorunda kalır. Demiryollarının yapılmasından beri Avrupa şehirlerinin nüfusunu artıran belli başlı unsur, işte bu iflâs etmiş işletmecilerin bir kısmıdır.»

Devam edelim. «Nüfus fazlalığı, ucuz elemeğini teşkil eden şeydir», «Bereketli bir toprak (ve elverişli bir iklim!...) sayesinde, bitki tarımı ve genellikle —işletmelerin küçüklüğü makina kullanmayı güçleştirdi-

(*) «(Bugünkü iktisadî kültür derecesile, nüfusu çok yoğun olan) böyle bir ülkede, kabul etmeliyiz ki, bir yandan, yedek ürünün azlığı, öte yandan, halkın düşük bir eğitim seviyesinde bulunması —şartlar değiştiğinden— birçok işletmelerin mutlaka tasfiyesine yol açacaktır» (s. 422).

ğinden— birim alan başına büyük bir elemeği harcamayı gerektiren tarım ürünlerinin ekilip biçilmesinde gerekli şartların hepsi bir araya toplanmış oluydu» (s. 443). «Bundan başka, sabit sermaye de değişikliğe uğrar; en başta da çiftliğin çalışma âletleriyle temsil edilen işletme sermayesi». Makinalar kullanıldıktan başka, «toprağı daha iyi işlemek zorunluğu, eski ilkel aletleri daha mükemmel aletlerle değiştirmek, kalası ve ağacı demir ve çelikle değiştirmek gibi bir sonuç doğuracaktır. Bu değişiklik mutlaka, yerinde bu aletleri yapacak fabrikalar kurulmasına yol açacaktır; çünkü, zanaatçı sanayii bu aletleri iyi bir şekilde yapacak güçte değildir». Bu sanayi dalının gelişmesinde elverişli olan şartlar şunlardır: 1. Makinayı ya da makina parçasını çabucak temin etmek zorunluğu; 2. «Burada elemeği bol ve ucuzdur», 3. Yakacak, binalar ve toprak pek pahalı değildir; 4 «İktisadî birimlerin küçüklüğü bu aletlerin kullanılmasını artıracaktır; çünkü, biliyoruz ki, küçük işletmeler nispeten daha çok malzeme ister». Başka sanayiler de gelişmektedir. «Genellikle, şehir hayatı ilerleme halindedir». Zorunluluk yardım edince, **maden sanayii** de gelişmektedir; «çünkü, bir yandan, el altında bol elemeği vardır; öte yandan da, demiryollarının ve makina sanayiinin daha başka sanayilerin gelişmesi sayesinde maden mamulleri talebinin arttığı görülmektedir».

Demek ki, demiryolu yapılmadan önce nüfusu yoğun olan bir yaygın tarım bölgesi ,az çok gelişmiş bir manüfaktür sanayiine sahip bir yoğun tarım bölgesi haline geliveriyor. Yoğunlaşma tarlaları işleme sisteminin değişmesinde kendini belli etmektedir. Ürünlerin çeşitliliği yüzünden uygulanan (toprağı) üç yılda bir dinlendirme usulü artık mümkün değildir. Bu çeşitliliği kaldıran «münavebe ile ekin ekme sistemi»ne geçmek şarttır. Pek fazla bir yoğunluğu gerektiren

«tam bir ekin münavebesi» (*), elbette ki, bir hamlede uygulanamaz. Onun içindir ki, **zahire münavebesile** (ekinlerin rasyonel münasebetleriyle) işe başlanacak, hayvancılık ve kuru ot yetiştirme geliştirilecektir.

«Şu halde, ulaştırma yolları geliştikçe, bizim yoğun nüfuslu yaygın tarım bölgemiz de, sonunda, belli bir hızla yoğun tarım bölgesi haline gelecek, evvelce söylendiği gibi, yoğunluğu da, her şeyden önce, elemeğine ödenen ücretlerin hacmi arttıkça ilerliyecektir».

Yoğun tarımın gelişmesi oluşumuna ait bu ayrıntılı tasvir bütün açıklığı ile gösteriyor ki, ticarî üretimdeki teknik ilerleme, burada da, burjuva iktisadına varmakta, bağımsız üreticileri, yoğunlaşmanın bütün kazançlarından aletlerin mükemmelleşmesinden, vb.faydalanan **çiftçiler**, ve «hürriyetlerle», «düşük ücretlerle» «bütün millî iktisadın ilerleyici gelişmesine en elverişli şartları» sağlayan **işçiler** diye ikiye ayırmaktadır.

Bay N. - on'un en büyük yanılgısı yaygın tarımla yetinip, yoğun tarım bilmezlikten gelmesinden ileri gelmiycr; Rus tarımsal üretimi alanındaki sınıf zıtlıklarını tahlil edecek yerde, «bizim» yanlış yolda olduğumuzu iddia ederek, okuyucuya anlamsız ah - vahlarla yakınmasından geliyor. Sınıf zıtlıklarını «objektif» birtakım muhakemelerle gizleyip, Bay N. - on'un sadece ikinci derecedeki hatalarını düzeltmekle, Bay Struve de bu hatayı tekrarlamış, oluyor. Bu «gerek» marksçılığı ,sınıf mücadelesi doktrinini anlamamakla

(*) Tam münavebenin nitelikleri şunlardır: 1. Bütün toprak sürülmüş hale getirilir; 2. Nadas mümkün olduğu kadar ortadan kalkar; 3. Dinlendirmede nebatlar metodlu bir şekilde münavebe ile ekilir; 4. Tarım usulleri daha ihtimamlı hale getirilebilir; 5. Davarlar ahıra (ya da ağıla) alınır.

pek haklı olarak ayıpladığı için ,onun bu yaptığı b s-bütün tuhaf hale geliyor. İçin en üzülecek tarafı da  u ki, bu hata Bay Struve'nin tarımdaki teknik ilerlemeden «korkmanın» saçma olduğu hakkındaki kesin olarak doğru d  ncesinin ispat edici değerini de düşürmektedir.

Tarımda kapitalizm meselesile i imizi bitirmek için, evvelce söylenenleri  zetliyelim. Bay Struve meseleyi nasıl ortaya koyuyor? Nüfus fazlalığı, nüfusun artması ile geçinme vasıtaları arasında ahenk bulunmayı ile izah edilir, şeklindeki **peşin olarak** (apriori) kabul edilmiş boş sözlerden hareket ediyor, sonra, k yl m zde gıda maddeleri üretiminin «yetersiz» olduğuna işaret ediyor; tekniğin ilerlemesi köylüler için kârlıdır, «tarımda üretim kabiliyeti (verimliliği) artırılmalıdır» (s. 211) diyerek meseleyi hallediyor. Bay Struve marksçılığa «bağlı» olsaydı meseleyi nasıl ortaya koyacaktı? Rus ziraatında mevcut üretim ilişkilerini tahlil ederek **i e ba lıyacak**, ve, üretimden çektiği sıkıntının ne bir tesadüf eseri ne de güdülen bir siyaset sonucu olduğunu, bu sıkıntının ticarî iktisat alanında zorunlu olarak teşekkül eden **sermayenin egemenliğinden** doğmuş bir sonuç olduğunu işaret ettikten sonra, bu sermayenin küçük  remini nasıl mahvettiğini ve ondan sonra da sınıf zıtlıklarının ne şekiller aldığını gösterecekti Daha sonra da, ticarî sermayenin, sonraki, gelişmesinde, (yaygın iktisatta filân şekiller, yoğun iktisatta da falan şekiller alan) sanayi sermayesi haline geldiğini, temelleri daha önceden eski şeklinde kesin olarak atılmış bulunan sınıf muhalefetini geliştirip  iddetlendirdiğini, bunu «h r çalışma» ile «rasyonel»  remini kesin olarak birbiri karşısına çıkarmak suretile yaptėını gösterecekti. Bu değişmenin «ilerleyici» niteliğini, üretici için «kârlı taraflarını» bütün açıklığı ile meydana koymak  zre, burjuva üretim ve burjuva sömürmenin birbiri peşinden gelen bu iki  ekliini artık sadece birbirile kıyaslamak yete-

cektir. Birinci halde, yani, ticarî sermaye halinde, emeğin sermayeye tâbi cıluşu, üreticinin işin derin taraflarını görmesine engel olan ve kendi fikir sözcülerinde toplumdand, vb. yardım ummak imkânı hakkında saçma ve gerici birtakım fikirler doğuran binlerce Orta Çağ ilişkileri kalıntısıle gizlenmiştir. İkinci halde, yan sanayi sermayesi halinde, sermayeye tâbi oluş, Orta Çağ kösteklerinden tamamiye kurtulmuş, üreticiye kendi «zıddı» olan şeye karşı bağımsız, bilinçli bir eylemde bulunmak imkânı sunulmuş, üretici de bu eylemin zorunluluğunu anlamağa başlamıştır. Böylelikle, kapitalizme «güç ve ıstıraplı bir şekilde geçiş» hakkındaki muhakemeler, sınıf zıtlıklarının sözünü etmekle yetinmeyip, «yaygın» iktisadın ya da «yoğun» iktisadın her «rasyonel olmıyan» istihsal ya da «rasyonel olan» üretim şeklinde bu zıtlıkları gerçekten keşfeden bir nazariyeye yerini bırakmış olacaktır.

Bay Struve'nin kitabının VI. bölümünde yer alıp «tarımsal Rusya nüfus fazlalığının niteliği»ne ayrılan birinci kısmının tahlili bizi şu sonuçlara götürdü:

1. Bay Struve'nin Malthus teorisi taraftarlığı hiç bir gerçek olayla doğrulanmamıştır ve yanlış birtakım dogmatik keziyelere dayanmaktadır; 2. Tarımsal Rusya'nın nüfus fazlalığı sermayenin egemenliğiyle açıklanabilir nüfusun artışı ile geçinme araçları arasında bağıllık bulunmamasile açıklanmaz; 3. Bay Struve'nin «nüfus fazlalığı tabii iktisada bağılıdır» tezi yalnız şu anlamda doğrudur. Derebeylik ilişkilerinin kalıntıları tarımsal sermayeyi en köhne, o takdirde de, üretici için özellikle ağır olan şekiller içinde muhafaza etmektedir; 4. Bay N. - on Rusya'daki nüfus fazlalığının kapitalist niteliğini ispat etmemiştir; çünkü, tarımda sermayenin egemenliğde tahlil etmemiştir; 5 Bay N.-on'un Bay Struve tarafından da tekrarlanan en büyük yenilgisi burjuva tarımının gelişmesi sırasında teşekkül eden sınıfları tahlil etmemesinden ileri gelmektedir; 6.

Bay Struve'nin sınıf zıtlıklarını tanımamazlıktan gelmesi, pek tabii olarak, şu sonucu vermiştir: Teknik ilerlemeler ve ıslahat ilerleyici ve arzulanan bir şeydir, şeklindeki tamamen doğru olan tez belirsiz ve pek acemice ifade edilmiştir.

II

Şimdi de VI. Bölümün ikinci kısmına, köylü sınıfının farklılaşmasına ayrılan kısma geçelim. Bu kısım bundan önceki kısma sıkı sıkıya bağlıdır, tarımda kapitalizm meselesini tamamlamak hizmetini göstermektedir.

Hem (1861) ıslahatından sonraki yirmi yıl içinde tarım ürünleri fiyatlarındaki artışı, hem de tarımda ticarî üretimin yayılmasını hatırlattıktan sonra, Bay Struve pek doğru olarak «bundan en çok yararlananlar toprak sahipleri ile hali vakti yerinde köylüler olmuştur» (s. 214) demektedir. «Köylü halk içindeki farklılaşma keskinleşecektir. Bu farklılaşmada atılan ilk adımlar bu devre kadar çıkar». Yazar bu konuda, demiryolu inşaatlarının yalnız hali vakti yerinde köylülerin durumunu düzelttiğini, icarla toprak tutmanın köylüler arasında «gerçek bir savaşa» sebep olduğunu, bu savaşta zaferin her zaman iktisadî bakımdan kuvvetli olanlar tarafında olduğunu gözlemiş olan mahallî araştırmacıların söylediklerine dayanmaktadır (s. 216 - 217). Bu arada V. Postnikof'un eserini anmaktadır; bu yazara göre hali vakti yerinde köylülerin iktisadî artık pazara tâbidir; o kadar ki, ekili alandan alınan ürünün % 40'ı satışa ayrılmış bulunmaktadır. Yazar şunu da ekliyor: Öbür kutupta bulunan köylüler «iktisadî bağımsızlıklarını kaybetmekte, emek güçlerini satmak suretile, ücretli tarım emekçileri haline gelmek üzeredirler». Yazar haklı olarak şu sonucu çıkarıyor. «Zayıf işletmelerin iflâsından iktisadî bakım-

dan kuvvetli olan köylü işletmeleri yararlanabilir, olmayını ya da meselesini yalnız mübadeleci iktisadın tarıma girmesi izah eder» (s. 223). Bay Struve diyor ki: «Para iktisadının gelişmesi ve nüfusun artması, köylü sınıfının ikiye parçalanması gibi bir sonuç doğurmuştur; bu kısımlardan iktisadî bakımdan sağlam olanı, bütün şekillerile ve dereceleriyle sermayenin temsilcilerinden teşekkül etmiştir; öteki kısım ise, yarı bağımsız çiftçiler ile gerçek tarım emekçilerini bir araya toplamıştır» (s. 239).

Yazarın «farklılaşma» hakkındaki sözleri ne kadar kısa olursa olsun, bu sözler yine de şu ana nitelikleri tespit etmemize imkân vermektedir; 1. Burada yalnız bir servet eşitsizliği söz konusu değildir, **sermaye** denilen «yeni bir kuvvet»in de yaratılmış olması söz konusudur; 2. Bu yeni kuvvetin yaratılması, yeni tipteki köylü işletmelerinin teşekkül etmesile birlikte olmuştur. en başta, icarla toprak tutma yarışında yoksul köylüleri sürüp çıkaran ve başkasının emeğini sömürmeye başvuran(*), ticarî üretim bakımından gelişmiş, iktisadi bakımdan da kuvvetli olan zengin işletmeler; sonra da emek gücünü sermayeye satan «emekçi» tipindeki köylülere ait işletmeler; 3. Bütün bunlar, doğrudan doğruya, ticarî iktisat alanında doğmuştur. Bay Struve'nin kendisi de gösteriyor ki, ticarî üretim olmadıkça, bu olgular mümkün değildir; ticarî üretim ovalara, köylere girince de, bu olgulardan kaçınılmaz; 4. Bu olgular (yani «yeni kuvvet», köylü sınıfı

(*) Bay Struve bu niteliğin hiç sözünü etmiyor. Bu nitelik ücretli emeğin kullanılmasıyla kendini belli etmektedir. Bu ücretli emek, hali vakti yerinde köylülerin iktisadında önemli bir yer tuttuğu gibi, elindeki ticarî ve tefeci sermaye muamelelerinde de bu köylüler önemli bir rol oynar. Biliyoruz ki, bu ticarî ve tefeci sermaye de üreticiden artık - değeri alır. Bu ayırıcı nitelik ele alınmadan, «sermaye»nin sözü edilemez.

içindeki yeni tipler) yalnız mübadele, ticaret eşyalarının mübadelesi alanına girmekle kalmaz, üretim alanına da sızar. Sermaye tarımsal üretim alanında görünür; emek gücünün satılması için de öyle.

Bu, bizim tamamiyle kapitalist bir olgu ile uğraştığımıza, köylü sınıfı içinde kapitalist topluma has **sınıf-ların**, bir burjuvazi ile bir emekçi sınıfının teşekkül ettiğine açıkça işaret ediyor gibi görünmektedir. Dahası var: Bu olgular yalnız tarımda sermayenin egemen olduğunu doğrulamakla kalmaz, sermayenin daha şimdiden ileri doğru bir ikinci adım attığını da ispat eder. Sermaye ticarî sermaye iken sanayi sermayesi, pazarda egemen sermaye iken, üretimde egemen sermaye haline gelmiştir; zengin satıcı ile yoksul köylü arasındaki sınıf çatışması, rasyonel burjuva mal sahibi ile hür emek gücünü hür ve serbest olarak satan emekçi arasındaki sınıf çatışması haline gelmiştir.

Oysa, Bay Struve Malthus teorisi taraftarlığından burada da kurtulamamıştır. Onca, bu oluşum bize meselenin **yalnız bir yüzünü** («yalnız ilerleyici yüzünü») göstermektedir; bunun yanında bir başkası, «tüm köylü iktisadî tekniğinin rasyonel olmıyan niteliği» vardır. «Tekniğin rasyonel olmıyan niteliği tüm oluşumdaki gerileyici yüzü ifade ediyor, denebilir»; tekniğin bu rasyonel olmıyan niteliği köylü sınıfını «aynı seviyede kılmakta» ve «nüfusun artışı ile birlikte» etkide bulunarak eşitsizliği silmektedir (s. 223 - 224)

Bu oldukça puslu ve bulanık muhakemede görülen şey, sadece yazarın son derece soyut tezleri somut olaylardan üstün tutması nüfusun artması ile gelişme vasıtaları arasındaki «kanunu»da buna eklemesidir. Bunun üstüne eklemesi, diyorum; çünkü, sırf yazar tarafından sözü edilen olaylar ele alındığı zaman bile oluşumun «marksçılıkla» açıklanmayıp Malthus teorisine başvurmayı gerektirecek hiç bir somut niteliğinin zikredilmiş bulunmadığı görülür. Bu oluşu-

mun oluş tarzını bir kere daha kaydedelim. Önce, tabîi iktisatla karşılaşırız; burada üretici olan köylüler aşağı yukarı birbirlerinin aynıdırlar(*). Ticarî üretimin ortaya çıkması, her işletmenin zenginliğini pazara bağlı kılar. Pazarın iniş çıkışları, oynaklığı git-tikçe keskinleşen bir eşitsizlik yaratır; bu da gerekli paranın bir kısım köylünün elinde toplanmasına, öteki kısmın mahvolmasına sebep olur. Bu para, tabîi ki, yoksulları sömürmekte kullanılır ve sermaye haline gelir. İflâs yolunu tutmuş olan köylüler kendi iktisatlarına hâlâ dört elle sarılmış olarak kaldıkça, sermaye bunları evvelce olduğu gibi, yine teknik bakımdan rasyonel olmıyan eski temelleri üstünde çalıştırarak, pekâlâ sömürebilir; sömürmesini, emeklerinin ürünü-nü satın almak işi üstüne oturtabilir. Ama, sonunda iflâs o raddeye gelir ki, köylü işletmesini tamamen terk etmek zarunda bırakıldığını anlar: Artık emeğinin ürünü-nü satamaz olur; satılacak bir şeyi kalmış-tır, o da emek gücüdür. Bundan sonra, artık sermaye toprakların işletilmesini kendi eline almakta, rekabet kendisini işletmeyi bu defa rasyonel bir tarzda teşkilâtlandırmaya zorlamaktadır; evvelce «tasarruf etti-ği» para kendisine bu imkânı vermektedir. sermaye şimdi artık kendi hesabına çalışan köylüyü sömürmü-yor ücretli tarım emekçisini, gündelikçi-yi sömürüyor. O halde, yazarın bu oluşumda birbirinden ayırdığı iki yüz hangisidir? «Köylülerimizi günlük ekmeğinden yoksun eden düşman kapitalizm değil (bu «değil» sö-züne mim koyunuz), iktisadın rasyonel olmıyan teknik niteliğidir» (s. 224) gibi Malthus teorisi taraftarı kcr-

(*) **Toprak sahibi için çalışmaktadırlar.** Tabîi iktisattan ticarî iktisada geçişi daha iyi belirtmek için, meselenin bu yüzü bir yana bırakılmıştır. Evvelce de işaret ettik ki, «eski soylu» ilişkilerin kalıntıları üretimin durumunu kötüleştirmekte, ve iflâsını özellikle ıstıraplı hale getirmektedir.

kunç bir sonuç çıkarmayı yazar nasıl mümkün görü-
yor? Sanki bu günlük ekmek, zorunlu ürün diye büyük
toprak sahibine, kulağa, iktisadî bakımdan «kuvvet-
li» köylüye, kapitaliste giden fazla ürün diye paylaşı-
mıyormuş ta, hepsi her zaman üreticiye gidiyormuş
gibi.

Bununla beraber, şunu da ekliyelim ki, «bir sevi-
yede kılma» hakkında yazar daha ilerde birtakım açık-
lamalar yopmaktadır. «Bu bir seviyede kılma»nın şöyle
bir sonucu oluyor diyor: **«Köylü nüfusun orta tabaka-
sının birçok yerlerde ya azaldığı, ya da hatta ortadan
kalktığı bile görülüyor»** (s. 225). Bir zemstvo yayının-
dan alınmış bir parçayı zikredip, «zengin köylüler ile
topraksız ve beygirsiz emekçiler arasında daha gö-
ze batar bir ayrılma» ya işaret ederek, şu sonucu ı-
karıyor: «Bu durumda, aşikâr ki, **bir seviyede kılma**
aynı zamanda bir **farklılaşmadır**; ama, **böyle** bir fark-
lılaşma ancak **köleleştirmeyi** doğurabilir, bu da ikti-
sadî ilerlemeyi kösteklemekten başka bir şey olamaz»
(s. 226). Şu halde, bundan şu çıkıyor: Ticarî iktisat ta-
rafından yaratılan farklılaşma yalnız «bir seviyede kıl-
ma»nın karşısına çıkarılmakla kalmamalı, aynı zaman-
da, farklılaşmanın, **başka soydan** bir farklılaşmanın,
yani köleleştirmenin karşısına da çıkarılmalıdır. Bu
köleleştirme «iktisadî ilerleme»yi «kösteklediği» için
de, yazar «bu yüzü geriletici» diye nitelendirmektedir.

Pek tuhaf bir muhakeme bu doğrusu. Bunun
marksçılıkla ortak hiç bir tarafı yok. Bu muhakemede
«köleleştirme» ile «farklılaşma» özel, bağımsız iki «sis-
tem»miş gibi esir hale getirilmektedir. Bunlardan biri
«ilerlemeye» yardım ettiğinden ötürü övülmüş; öteki
ise ilerlemeyi kösteklediğinden ötürü yerilmiştir. Pe-
ki, sınıf zıtlıklarını tahlil etmediğinden ötürü Bay N. -
on'a Bay Struve tarafından pek haklı olarak hücum
edilmesi nerede kaldı? Bay Struve'nin pek güzel sö-

zünü ettiği «kendiliğinden oluşum» teorisi nerede? Çünkü, yazarın gerileyici niteliği yüzünden mahkûm ettiği köleleştirme kapitalizmin tarımdaki ilk belirtisi-
dir, bu kapitalizm daha sonra teknik ilerlemeye yol
açacaktır. Aslına bakılırsa, bu köleleştirme denilen
şey nedir? Bu, üretim araçlarına sahip olup, pazar
için üretim yapmak zorunda olan üreticinin para sa-
hibine olan bağımlılığıdır. Şekil ne olursa olsun (ister
tefecî sermaye, ister satışı tekelleştiren, satıcının ser-
mayesi olsun), ürünün büyük bir kısmının üreticiye
değil her zaman, para sahibine gitmesiyle sonuçlanan
bir bağımlılık. Şu halde, bu bağımlılığın özü kapitalist-
tir(*). Bu bağımlılığın bütün özelliği şudur: Kapitalist
ilişkilerin bu ilkel, tohum halindeki şeklini eski ilişkiler
derebeylik ilişkileri sarmıştır; burada, hiç bir zaman
hür ve serbest sözleşme yoktur, zorakî bir ticarî
muamele vardır (bazan «resmî makamlar»ın emrile,
bazan kendi işletmesini muhafaza etmek arzusu ile,
bazan da eski borçlar yüzünden, vb.). Üretici burada
belli bir yere ve belli bir sömürücüye bağlıdır: Tama-
mile kapitalist ilişkilere has ticarî ilişkilerin kişisel
olmıyan (gayri şahsî) niteliğinin aksine, ticarî ilişkiler

(*) Niteleyici bütün belirtiler burada vardır: Temel olarak, tica-
rî üretim, sonuç olarak, sosyal emek ürününün para şeklin-
de tekelleştirilmesi, ve bu paranın sermaye haline gelmesi.
Kapitalist rejimden önce, de sermayenin bu ilkel şekillerine
ötede beride rastlandığını hiç bir zaman unutmuyorum. Ama,
önemli olanı, çağdaş Rus köylü iktisadındaki birtakım istis-
nalar değildir; asıl önemli olanı, kuraldır, egemen güçler
ilişkiler sistemidir. Bu istisnalar (ticaret muameleleri vası-
tasile) bankalar vasıtasile, vb.) çoktan büyük sanayi rejimine
bağlanmış ve ne eğilimde olduğunu açığa vurmuştu; bu is-
tisnalar göstermiştir ki, bu «köleleştirme» nin etkenleri, bur-
juvazinin parçalanmaz bir bütün olan ordusunun eylemli er-
lerinden başkası değildir.

burada ,zorunlu olarak, «yardım», «hayırseverlik» gibi kişisel bir şekle bürünmektedir; ticarî muamelenin bu özelliğ de üreticiyi çaresiz kişisel feodal bir bağımlılık altına sokar. Yazarın «bir seviyede kılma», «ilerlemeye köstek», «gerileme» gibi terimlerinin bir tek anlamı vardır ki, o da şudur : Sermaye ilk önce üretimi, eski temelleri üstünde ele geçirir ve geri kalmış tekniğe sahip olan üreticiye tâbi olur. Yazarın, kapitalizmin varlığı kendisini «bütün kötülüklerden sorumlu» tutmak hakkını henüz bize vermemektedir, şeklindeki sözleri şu anlamda doğrudur : Başkası için çalışan köylümüz yalnız kapitalizmin acısını çekmekle kalmaz, kapitalizmin yeteri kadar gelişmemesinin de acısını çeker. Başka bir deyişle, büyük köylü kitlesi içinde, kendi hesabına yapılan bağımsız üretim artık hemen hemen yok gibidir. «Rasyanel bir şekilde teşkilâtlanmış» burjuva patronlar için yapılan çalışma yanında, paraya sahip olanlar için yapılan çalışmadan başkasını görmüyoruz. Yani, sömürme aynı kapitalist sömürmedir. Ama, bu sömürme ilkel ve az gelişmiş olduğu için, önce emekçinin durumunu büyük ölçüde kötüleştirmekte, kendisini özel birtakım kölelikler şebekesi içine sokmakta; sonra da, kendisine verilen «sıkıntılar» ın sınıf niteliğini (tıpkı fikir sözcüsü halkçı gibi) anlaması ve sonucunda eylemine yön vermesi imkânını elinden almaktadır. Demek ki, (Bay Struve'nin diliyle söyleyelim) «farklılaşma» nın «ilerleyici tarafı» şundan ileri gelmektedir : Bu ilerleyici taraf köleleştirme şekli altında gizlenen zıtlığı gün ışığına çıkarmakta ve köleleştirmenin feodal «eski soylu» niteliklerini elinden almaktadır. Köylülerin (kulağa.. nispetle) eşitliğini salık veren halkçılığın «geriletici niteliği» şuna dayanmaktadır . Halkçılık, kapitalizmi, işletmeyi, parçalanmış, teknik bakımdan geri üretime, üretici üstünde yapılan şahsî baskıya bağlayan Orta Çağ şekilleri içinde tutmak

istiyor. Her iki halde de («farklılaşma» halinde olduğu gibi, «köleleştirme» halinde de) baskıya asıl sebep olan kapitalizm'dir. Kabahatın «kapitalizmde değil», «sosyal olmayan teknikte olduğunu», «köylünün yoksulluğundan kapitalizmin sorumlu tutulamayacağını», v.b. iddia eden yazarın birbirine aykırı sözleri yalnız şunu gösterir. Bay Struve, gelişmiş kapitalizm gelişmemiş kapitalizmden üstün tutulmalıdır, şeklindeki bu doğru fikri savunmaya kendini kaptırıp gereğinden fazla ileri gitmiştir. Tezlerinin soyut niteliği de, yazarı birinci ile ikinciye bir tek ve aynı olgunun birbiri ardından gelen iki gelişmesafhası olarak değil de, iki özel olgu olarak birbiri karşısına çıkarmaya götürmüştür (*).

III

Yazarın kendini kaptırdığını şu kanıttan da anlıyoruz. Köylülerin iflâs etmelerinin sebebi büyük sanayi kapitalizminde aranamaz, diyor; ve burada Bay N. - on'la kalem tartışmasına girişiyor

Bay N. - on, fabrikada yapılan elbiseler münasebetiyle diyor ki. Sanayi mamûllerinin ucuz cıllarak üretimi bunların evde yapılmalarında bir azalmaya sebep olmuştur (Bay Struve'nin kitabında, s. 227).

«İş burada ters olarak gösterilmiştir, diye Bay Struve çıkışıyor, bunun böyle olduğunu ispat etmek hiç de güç değildir. İplikle üretilen mamûllerin köylü üretiminde azalması, kapitalist pamuklu sanayii mamûlleri üretimin ve tüketimin artmasına yol açmıştır, bunun aksi doğru değildir» (s. 227).

Meselenin bu tarzda ortaya konusu hiç de tatmin edici değildir; çünkü, yazar, ikinci derecedeki ayrıntılar yüzünden işleri çok karıştırmış oluyor. Manüfaktür sanayiinin gelişmesini incelemekten hareket edilecek olursa, (Bay N. - on da bu olayın incelenmesinden hareket ediyor), fabrika mamûllerinin düşük fiyata satılmasının da ticarî iktisadın ilerlemesini ve evde vücuda getirilen mamûllerin pazardan sürüp çıkarılmasını hızlandırdığı inkâr edilemez. Bay N. - on'un bu sözlerine karşı çıkmakla, Bay Struve bu yazara karşı öne sürdüğü kanıtı zayıflatmaktan başka birşey yapmıyor. Bay N. - on'un temel hatası şudur: Bu yazarın «fabrika» yı «köylülerden» ayırım, bunlar üstüne dışarıdan tesadüfen düşmüş bir şey olarak göstermeye kalkışmasıdır. Oysa, «fabrika», gerçekte, (Bay N. - on'un sadakatla uyduğu teoriye göre de, Rus tarihinin verilerine göre de), bütün sosyal iktisadın, bu sebeple de, köylü iktisadının ticarî teşkilâtındaki gelişmenin vardığı sonuçtan başka birşey değildir. «Fabrikalardaki» büyük burjuva üretimi, köylerde ve ovalardaki şu mahut «ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu»ndaki ya da zanaatçılıktaki küçük burjuva üretiminin doğrudan doğruya ve sürekli devamıdır. Bay Struve haklı olarak diyor ki. «Manüfaktür şeklin ucuz olması için, köylünün para iktisadı çerçevesi içindeki iktisadın rasyonel nitelikte olduğu görüşünü benimsemesi lâzımdır». «Köylüler... tabii iktisada dört elle sarılacak olurlarsa, bunları cazibesıyla çekecek pamuklu dokumalar ka-tiyen bulunamaz».

Başka bir deyişle: «Manüfaktür şekil», köylü ve zanaatçı üretiminin **gelişmemiş** ticarî üretiminden doğmuş olan **gelişmiş** ticarî üretimden başka bir şey değildir. Yazar Bay N. - on'a ispat etmek istiyor ki, «fabrika» ile «köylüler» birbirine sıkı sıkıya bağlıdır, bunların iktisat konusundaki «ilkeleri» birbirine zıt

değil(*), birbirinin aynıdır. Bunu ispat etmek için, yazar meseleyi köylü işletmesinin iktisadî teşkilâtı meselesine indirgemeli, ve Bay N. - on'un karşısına bizim küçük üreticimizin (köylü ziraatçının ve ferdî zanaatçının) bir küçük burjuva olduğu tezini çıkarmalıydı. Meseleyi böyle ortaya koymakla, meseleyi «olmalıdır», «olabilir», vb. üstünde yapılan dil dökmeler alanından, **olan şeyin tahliline ve asıl niçin böyledir de, başka türlü değildir**, bunun nedenini açıklamaya götürmüş olurdu. Bu tezi reddetmek için, halkçılar, o zaman, ya ticarî iktisadın ilerlemesi ve köylü sınıfındaki farklılaşma hakkında herkesçe bilinen ve su götürmez olayları (bu **olaylar da** köylü sınıfının küçük burjuva mahiyetini **ispat etmektedir**) inkâr edecekler; ya da iktisat ilminin dayandığı temel gerçeklerini inkâr edeceklerdir. Bu tezi benimsemek, «kapitalizmi» «halk rejimi» karşısına çıkarmanın saçmalığını kabul etmek demektir; «vatan için başka yollar aramak» ve burjuva «toplumu» na ya da henüz yarı yarıya «eski soylular»ın devleti olan devlette «sosyalleştirme» dileklerinde bulunmak hedefini güden tasarıların gerici mahiyetini kabul etmek demektir.

Oysa, Bay Struve işe başından başlayacak yerde(*), sonundan başlamaktadır: «Rusya'nın iktisadî gelişmesi hakkında halkçı teorinin ortaya attığı ana tezlerden birini reddediyoruz, diyor; bu teze gö-

(*) Halkçılar bunu açıkça ve dobra dobra söyledikleri halde, «hakikî marksçı» olan Bay N. - on aynı saçmalığı «halk rejimi» ve «halk üretimi» hakkındaki bulanık cümleler altında sunmakta, bu cümleleri Marx'tan alınmış cümlelerle süsleyip püslemektedir.

(**) Yani, büyük kapitalizmin «kaçınılmaz ve yasal» niteliğini ispat etmek için, «köylü - tarımcı» nın küçük burjuva mahiyetinden işe başlayacak yerde.

re, büyük manüfaktür sanayiinin gelişmesi köylü - tarımcıyı mahvetmektedir» (s. 246). Almanların dediği gibi, çocuğu pis sularla birlikte atarak banyo teknesini boşaltmak gibi bir şey bu! «Büyük manüfaktür sanayiinin gelişmesi» kapitalizmin gelişmesini ifade etmektedir. Köylüyü mahvedenin kapitalizm olduğu meselesi, **marksçılığın** ana tezidir, halkçılığın ana tezi değil. Üreticinin üretim araçlarından ayrılmasının sebebini halkçılar, dün olduğu gibi, bugün de, kapitalizm adını taşıyan Rus sosyal iktisadının kendine has teşkilâtında görmezler, hükûmetin anlaşılan kötü seçilen siyasetinde («biz» yanlış yol tutmuşuz, vb.), yırtıcılara, yaşamak için her şeyi mübah görenlere karşı çıkacak kadar sağlam ve kuvvetli olmıyan toplumun uyuşukluğunda görmektedirler. Buna karşılık, sosyal iktisadın kapitalist iktisadın teşkilâtı tarafından soyulması izah edilirken, çaresiz **sınıf mücadelesine** varılır (Karş. Bay Struve'nin kitabı, s. 101, 288 ve daha başka yerlerde). Yazarın kullandığı terimler o kadar kesinlikten ve açıklıktan uzaktır ki, burjuva tarımında birbirine muhalif sınıflardan söz etmez de, genellikle tarımdan söz eder. Halkçılar kapitalizmin tarımı mahvettiği, bunun sonucu olarak ta, ülkenin bütün üretimini kucaklamak gücünde olmadığını ve bu üretimi yanlış bir yola soktuğunu söylerler. Marksçılar ise, derler ki, tarımda olduğu gibi, sanayide de, kapitalizm bütün ağırlığı ile üreticinin sırtına yüklenir, ama üretimi yüksek bir dereceye çıkarmak suretile, «sosyalleştirme»nin şartlarını ve bu hedefe varmak için gerekli güçleri yaratmaktadır (*).

(*) «Kapitalist üretim tarzının en büyük üstünlüğü, bir yandan, sosyal idaresi artık ancak bu üretim tarzile mümkün olabilen ziraatı sosyalleştirmesi; öte yandan da, toprak mülkiyetini anlamsız (abes) hale getirmesidir. Bütün öteki ilerlemeler gi-

Bay Struve bu noktada şu sonua varıyor: «Bay N. - on'un en büyük hatalarından biri, artık **teşekkül etmiş olan** kapitalist rejimi nitelendiren fikirleri ve kategorileri tamamile, bugüne kadar para iktisadı olmaktan çok tabiî iktisat olan, ağdaş köy iktisadına uygulamasıdır» (s. 237).

Daha yukarıda da gördük ki, Rus tarım kapitalizmi ile ilgili somut olayları tamamile tanımamalıktan gelmek, iç pazarın «zıtlığı» hakkında dil döken Bay N. - on'un düştüğü gülünç hatanın sebebini teşkil etmektedir. Ama, bu yazarın bu hataya düşmesi, kapitalizmin bütün kategorilerini köylülere uygulamasından gelmiyor; **kapitalizmin** hiç bir **kategorisini** tarımla ilgili olayların incelenmesine uygulamamasından geliyor. Burjuvazi ve emekçi sınıfları kapitalizmin, tartışmasız, en önemli «kategorisi»dir. Bay N. - on bu kategorileri yalnız «köylüler»e «uygulamamakla» kalmamış (yani, bu kategorilerin köylü sınıfındaki hangi guruplara ya da tabakalara uygulanabileceğini, bu kategorilerin gelişme derecesinin ne olduğunu tahlil etmemekle kalmamış), aksine, «ortak toprak tasarrufuna dayanan tarım topluluğu» içindeki birbirine muhalif unsurları bir yana atıp, genellikle «köylüler» hakkında dil dökmekle, tıpkı halkçılar gibi muhakeme yürütmüştür. Bu yüzden, nüfus fazlalığının kapitalist niteliği ve tarımcının malsız mülksüz hale getirilmesine sebep olan kapitalizm hakkında ne sürdüğü tez delilden yoksun kalmış ve gerici boş bir hulyayı desteklemekten başka bir işe yaramamıştır.

bi, bu tarihî ilerleme de kapitalizm tarafından asıl üreticinin (asıl üretimi yapanın) tam bir şekilde iflâsa sürüklenmesi pahasına elde edilmiştir» (K. Marx, c. III, Kısım 2, ř. 157) (19).

Bay Struve özel iktisat hakkındaki fikirlerini kitabının VI. bölümünün VIII. paragrafında açıklamaktadır. Pek haklı olarak işaret ediyor ki, bu iktisadın büründüğü şekiller köylülerin iflâsına sıkı sıkıya ve doğrudan doğruya bağlıdır. İflâs etmiş köylü «efsanevi icar bedelleri» ile artık büyük toprak sahibini «cezb» etmiyor. Bu toprak sahibi bugün ücretli tarım emekçilerine başvurmaktadır.

Yazar bu açıklamalarını desteklemek için, hem büyük toprak mülkiyetine dayanan işletmeler hakkındaki zemstvo istatistiklerini inceliyen Raspopin'in bir makalesinden, hem de büyük toprak mülkiyetine dayanan işletmelerde ekilmiş toprakları artırmadaki «zorlama» niteliği belirten istatistikler hakkındaki bir zemstvo yayınından parçalar almıştır. Kapitalizmin ziraattaki bugünkü hâkimiyeti olayını bu kapitalizmin «geleceği» ve kapitalizmin mümkün olup olmadığı hakkındaki lâf ebelikleri altında boğmayı pek seven halkçı Baylara cevap verirken, yazar **gerçek durum** hakkında da birtakım bilgiler vermektedir.

Biz burada yalnız bu olayı, «bunlar «özel iktisattaki birtakım ilerici akımlar»dır» (s. 244), bu akımlar «iktisadî gelişimin amansız mantığı ile» yaratılmıştır (s. 240), diyerek değerlendiren yazarın bu değerlendirmesi üstünde duracağız. Filân ya da falan iktisadî sistemlerin, bu akımın niçin «ilerleyici» olduğu (tabîî, yalnız marksçı için kabule değer görüşle, belli bir sınıf görüşü ile), ve bugünkü gelişimdeki «amansız niteliğin» neden ibaret olduğu okuyucuya doğru olarak gösterilmeyecek olursa, tamamilen doğru olan bu tezlerin soyut niteliği korkarız ki, marksçılığı bilmeyen okuyucu için anlaşılmasız hale gelecektir. Şu halde, iktisadî sistemleri ve sınıf şekillerinin birbiri ar-

dından gelişini, bu geliş halkçıların gösteriş tarzile kıyaslıyarak, (hiç olmazsa ana hatlarıyla) tasvir etmeğe çalışalım.

Ücretli tarım emeğine dayanan iktisadın gelişme oluşumunu, halkçı, «bağımsız» köy iktisadından köylüyü tâbi hale getiren bir iktisada geçiş olarak gösterir. Bu nedenle de, bu oluşuma bir gerileme, bir çökme, vb. gözü ile bakar. Oluşumu bu tasavvur ediş tarzı düpedüz **olayları bozar** (tahrif eder); bu tarz gerçeğe hiç te uygun değildir. Onun için, halkçının bundan çıkardığı sonuçlar da saçmadır. İşleri (geçmişe ve bugüne nispetle) bu iyimserlikle tasavvur etmekle, halkçı, bizzat halkçı edebiyat tarafından ortaya konmuş olan **olayları düpedüz önemsememekte, hor görmekte**, ve birtakım boş hulyalara, birtakım ihtimaller tarafına dönmektedir.

(1861) Islahatından önceki ve toprak köleliğine dayanan iktisadî hareket noktası olarak alalım.

Üretim ilişkilerinin ana ve temel muhtevası o zamanlar neydi? Toprak sahibi köylüyle toprak, yapı kerestesi, genellikle her aile için üretim aletleri (hatta bazan geçinme araçları bile) verirdi. Yiyeceğini içeceğini çıkarmak (kazanmak) işini köylünün kendisine bırakırdı, ama, onu **bütün boş kalan vakitlerini** angaryalar şeklindeki çalışma mükellefliklerini yerine getirmek için kullanmağa zorlardı. Bu sistemde köylü için «bağımsızlık» diye bir meselenin söz konusu olmadığını belirtmek için, «bütün boş kalan vakitlerini» kelimelerinin altını çiziyorum (*). Toprak sahibinin köylüye «sağlamış» olduğu «toprak parçası» **aynî olarak ödenen ücret**'ten başka bir şey değildi; bu toprak parçası toprak sahibine köylüyü sömürme, elemeği «sağlama» vasıtası hizmetini görüyordu; yok-

(*) Ben burada meselenin yalnız iktisadî yüzü ile ilgileniyorum.

sa, bunun köylünün kaderini hakikaten güven altına almakla ilgisi yoktur (**).

Ama, işte ticarî iktisat çıka geldi. Toprak sahibi buğdayı kendisi için değil, satmak için üretmeye başladı. Bu hal köylülerin emeğini daha fazla sömürmeğe, sonra da, yeni köylü kuşaklarına toprak parçaları dağıtmak artık toprak sahibi için kârlı olmadığında, para ile ödeme yapma imkânı da belirdiğinden, toprak parçaları verme işinde birtakım güçlükler ortaya çıktı. Eskisinden daha kötü şartlar içinde olup, eski uşak toprak köleleriyle, «darstvenniki» lerle devlete ait topraklarda, hassa topraklarında çalışan köylülerle rekabete zorlanan **köylülerin** emeğinden faydalandığı için, bu köylülerin toprağını kendi toprağından tamamile ayırmak artık toprak sahibinin daha çok işine geldi (hele toprak parçalarının bir kısmını kendine mal etmek ve köylüden âdil» bir azat olma tazminatı almak imkânına sahip ise).

Toprak köleliği çökmektedir.

Artık pazara göre teşkilâtlanmış olan (en önemli olanı budur) iktisat sistemi değişmektedir, ama, bu değişme bir hamlede olmaz. Eski niteliklere ve «ilkelere» yenileri eklenir. Bu yeni nitelikler şunlardır: **Plusmacherei**'in temeli artık köylülere üretim araçlarını vermek değil, aksine bunları üretim araçlarından ayırmaktır, köylünün para ihtiyacıdır. Temel, tabîi iktisat, «hizmetlerin» tabîi mübadelesi (büyük toprak sahibi köylüye toprak verir, bu da ona fazla emeğinin ürünleri olan buğdayı, bezi vb. verir) olmaktan çı-

(**) Onun için, üretim araçlarının «ötedenberi» üreticiye ait olduğunu ispat etmek için, toprak köleliği zamanında «toprak parçaları verildiğini» hatırlatmak istemek düpedüz ikiyüzlülük olur.

kıp, «serbest» sözleşme, ticaret eşyası, para sözleşmesi haline gelir. Toprak köleliğinin kaldırılmasından sonra, Rusya'da yerleşen iktisat, yeni niteliklerin eski niteliklerle birleşmesinden vücuda gelmiş olan bu iktisat şeklidir işte. (Örneğin, vaktile köylülerin elinden alınan toprak parçalarının bedelini ödemek için) emeğe karşılık ödünç toprak verme şeklindeki eski usullere, «kışın tutma», yani paraca en sıkışık olduğu bir zamanda köylüye çalışarak, ödenmek şartile ödünç verilen para ve emeğinin ürününü üçte iki ekşiğine sattığı bir zamanda çalışarak ödenmek şartile verilen buğday, vb. eklenmiştir. Eski «malikâneler»deki iktisadî ve sosyal ilişkiler, gördüğünüz gibi, en sıradan **tefeci** muamelelerinden, zanaatçıdan malı alıp tüketiciye satan tacirlerin tek tek zanaatçılar karşısında giriştikleri muamelelere her noktada benziyen muamelelerden öteye geçmiyordu.

Toprak köleliğinin ortadan kaldırılmasından sonra en tipik hale gelen iktisat türünün bu olduğuna hiç şüphe yok. **Plusmacherei**'in eski geleneklerle ve toprak köleliği ilişkileriyle karışmış bu pek az cazip şeklini, «toprak parçasına» bağlı köylüyü güçsüz hale getiren bu şekli bizim halkçı edebiyatımız iyice **yüceltmış**, **tamamile göklere çıkarmıştır**.

Ama, halkçılar bu ilişkilerin temelini vücuda getiren ilişkileri gözleri hiç görmesin istiyorlar.

Egemenliğin temeli, burada, evvelce olduğu gibi, yalnız toprak tasarrufu olmamakla kalmaz artık. Şimdi köylünün muhtaç olduğu paraya tasarruf (imdi, para, ticarî iktisat tarafından teşkilâtlandırılmış olan sosyal emeğin ürünüdür) ve köylünün geçinme araçlarından «ayrılması» da bu egemenliğin temeline dahildir. Bunda kapitalist, burjuva ilişkileri söz konusu olduğu meydandadır. «Yeni» nitelikler, **sermayenin** tarımdaki ilk egemen şeklinden, «eski soylu kös-

tekleri»nden henüz kurtulmamışsa da, kapitalist topluma has sınıf muhalefetini yaratmış, ama, bunu henüz açıkça ortaya koyamamış şeklinden başka bir şey değildir.

Ama, ticarî iktisadın gelişmesile, toprak, sermayenin bu ilk egemen şekli altında gizlenmektedir. Artık köylü sınıfını tam bir iflâsa sürüklemiş olan yıkım tarım malzemesinin köylülerce kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Toprak köleliği devrinde, sonra da iktisadî tâbilik devrinde emeğin şekli bu tarım malzemesi temeline dayanmaktaydı. Buradan da, büyük toprak sahibi için kendi malzemesini kullanmak, köylü için de ücretli tarım emekçisi haline gelmek zorunluluğu doğdu. Bu geçişin Rusya'da gerçekten toprak köleliğinin kalkmasından sonra başladığına hiç şüphe yok. Bu olay, bu tâbi kılma şekline has eğilimi göstermektedir, hakçılar, bu tâbilik şeklini, geçmişle olan bağlarını ve gelişmedeki eğilimini hiç hesaba katmadan, tamamen metafizik bir tarzda incelemektedirler. Bu olay kapitalizmin **sonraki** ilerlemesini, bizim kapitalist toplumumuza has sınıf muhalefetinin gelişmesini göstermektedir : Bu muhalefet, **bundan** önceki devirde, «kulak» ile köylü arasındaki ilişkilerde ifadesini bulmuştu, şimdi de rasyonel bir şekilde teşkilâtlanmış olan toprak sahibi ile ücretli ziraat emekçisi ya da gündelikçi arasındaki ilişkilerde ifadesini bulmağa başlamaktadır.

Halkçının umutsuzluğa düşüp, dehşete kapılmasına, «toprak», «bağımsızlık» kaybolup gidiyor, «kapitalizm devri» ve «hazırladığı felâketler» vb., vb., başlıyor, diye feryat etmesine sebep olan işte asıl bu değişikliktir.

Bu muhakemeleri hiç taraf tutmadan tahlil ediniz, göreceksiniz ki, bunda önce bilerek ve kasten

söylenmiş bir **yalan** vardır; çünkü, ücretli tarım emekçiliğine dayanan bu tarımdan önceki devirde köylünün «bağımsızlığı» diye bir şey yoktur; belki, üretim fazlasını, yaratılmasına katılmamış, birtakım kimselere bırakmanın başka şekilleri vardı. Sonra da, bu muhakemelerde halkçılığın öne sürdüğü itirazların ne kadar cılız olduğunu göreceksiniz; Bay Struve'nin de pek doğru olarak söylediği gibi, bu itirazlar halkçılığı kaba saba bir sosyalizm haline getirmektedir. «Kapitalizm devrinin başlaması» neden yalnız ikinci şeklide suçlanmıştır? Bu itirazlar, üretim araçlarının «özel toprak sahipleri» elinde toplanmasına yol açan ana tarihî olayı hedef tutacak yerde, neden yalnız bu tekeli kullanma usullerinden bir tekini hedef tutmaktadır? Hastalığın kökü neden emeği her zaman her yerde paraya sahip olana tâbi kılan üretim ilişkilerinde aranmıyor da, sadece bu ilişkilerin **son** şeklinde iyice beliren «eşit olmıyan dağıtımda (tevezide)» aranıyor? Halkçıları, burjuva sisteminden korkmayıp ta, bu sistemin yalnız köklü değişmelere yol açabilecek aşırılıklarından korkan küçük burjuvazinin fikir sözcüleri haline getiren şey işte bu temel olaydır — kapitalizme edilen itiraz, bizzat kapitalist ilişkiler alanında kalan itirazdır —.

V

Şimdi de, Bay Struve'nin nazarî açıklamalarının son noktasına, «Rus kapitalizmi için pazarlar meselesine» (s. 245) geçelim.

Halkçıların Rusya'da pazar bulunmadığı hakkındaki görüşünün tahlilini ele alan yazar şu soruyu sormakla işe başlıyor. «Bay V.V. kapitalizmden ne anlıyor?» Bu soru tam yerinde sorulmuştur; çünkü, (zaten, bütün halkçıları gibi) Bay V. V. de Rus rejimini

her zaman kapitalizmin herhangi bir «İngiliz şekli» ile kıyaslamaktan hoşlanır (s. 247), bu rejimi kapitalizmin ülkelere göre değişen ana nitelikleriyle hiç kıyaslamaz. Üzülecek bir şey varsa, o da Bay Struve'nin kapitalizmin tam bir tanımını yapmaması ve sadece «mübadele iktisadının egemenliği»ni (bu, ancak birinci belirtidir; ikinci belirti ise, artık - emeği para sahibinin kendine mal etmesi, para sahibin emek üstündeki egemenliğidir ve «bundan bütün sonuçları» ile, «sanayi üretiminin temerküzü ile» Batı Avrupa'da gördüğümüz rejimi, kelimenin tam manasile kapitalizmi» (s. 247) zikretmesidir.

«Bay V. V. «kapitalizm» kavramının tahliline girişmemiştir, diyor yazar, bu kavramı, en çok, kelimenin tam anlamı ile kapitalizmi, üretimin mübadeleye tâbi oluşu alanında gelişen ilişkilerden teşekkül etmiş bir ürün olarak kapitalizmi gözönünde tutan Marx'tan almıştır» (s. 247).

Bu görüşü kabul etmek mümkün değildir. Birincisi, Bay V. V. kapitalizm görüşünü gerçekten Marx'tan almış olsaydı, kapitalizm hakkında doğru bir fikir sahibi olur, «İngiliz şeklini» kapitalizmle karıştırmazdı. İkincisi, Marx'ın en çok «sanayi üretiminin merkezileşmesini ya da temerküzünü» (Bay Struve'nin tam anlamıyla kapitalizmden anladığı şey budur) göz önünde tuttuğu düşüncesi tamamen yanlıştır. Aksine, Marx ticarî iktisadî ilk adımlarından itibaren izlemiş, kapitalizmi basit işbirliğinin ve manüfaktürün ilkel şekilleri içinde, makinalaşmaktan doğan üretimin temerküzünden yüzyıllarca önceki şekiller içinde izlemiş, sanayi kapitalizmi ile tarım kapitalizmi arasındaki ilişkileri göstermiştir. «... Bay V. V.'nin incelemesinde güttüğü hedef, halk iktisadının tabîî teşkilât-tan ticarî teşkilâta doğru gidişinde attığı ilk adımları göstermektir» demekle, Bay Struve kapitalizm gö-

rüşünü kendisi daraltmış oluyor. Burada : **ilk** adımlar diyecek yerde, **son** adımlar demek gerekirdi. Biliyoruz ki, Bay V. V. yalnız toprak köleliğinin kaldırılmasından sonraki Rusya iktisadını incelemiştir. Ticarî üretimin **başlangıcı**, Bay Struve'nin işaret ettiği gibi (s. 189 - 190), toprak köleliğinin ortadan kaldırılmasından önceki devre kadar çıkar; hatta, pamuklu sanayiinin **kapitalist** teşkilâtı köylülerin azat edilmesinden önce bile vardı. (1861) Islahatı bu yöndeki **kesin** gelişmeye bir hamle vermiş; emek ürününün ticarî şeklini değil, emek gücünün ticarî şeklini, birinci plana çıkarmış; ticarî üretimin egemenliğini değil, kapitalist üretimin egemenliğini kabul ve tasdik etmiştir. Bay Struve'nin gerçek anlamda kapitalizm ile geniş anlamda kapitalizm arasında yaptığı pek aydın ve açık olmıyan ayırım (*), kendisini, belki de, Rus kapitalizmine şimdiden tamamiye ve kesin olarak teşekkül etmiş bugünün bir gerçeği gözü ile değil de, yarının bir umudu diye bakmağa götürmüştür. Meselâ, bakınız, ne diyor :

«Rusya'da kapitalizmin İngiliz şeklinden kaçınmanın mümkün olup olmadığını bilmek meselesini ortaya koymadan önce, Bay V. V.'nin daha genel, bu nedenle de daha önemli olan başka bir meseleyi ortaya koyması ve halletmesi lâzım gelirdi; o da: Rusya'da tabiî iktisattan para iktisadına geçmenin önlenip önlenemeyeceğini, kelimenin **sensu striuto** (*) anla-

(*) Yazarın bu kavramları birbirinden ayırmasına imkân veren belirtilerin neler olduğu iyice anlaşılmıyor. Eğer, kelimenin tam anlamıyla, kapitalizmden yalnız makinalaşmış sanayi anlaşılacaksa, o takdirde, niçin manüfaktürü de ayırmamalı? Yok, kelimenin geniş anlamıyla kapitalizmden ancak ticarî kapitalizm anlaşılacaksa, o takdirde burada kapitalizmden hiç eser yok demektir.

miyle kapitalist üretim ile genellikle ticarî üretim arasındaki ilişkilerin neler olduğunu bilmek meselesidir» (s. 247). Meselenin böyle ortaya konması hiç uygun değildir. Bugün Rusya'da mevcut üretim ilişkileri sistemi iyice belli ve kesin ise, filân ya da falan gelişmenin «kaçınılmaz» olup olmadığı meselesi **co ipso** (***) halledilmiş olur. Bu sistem belli ve kesin değilse, mesele halledilemez olarak kalır. (Halkçı Bayların pek hoşlandıkları) gelecek hakkındaki uzun açıklamalara girecek yerde, bugünkü (bugünkü hali) açıklamak gerekir. (1861) Islahatından sonra, Rusya'da görülen en belli başlı olay, kapitalizmin dış görünüşüdür, yani (fabrikada üretim, demiryolları, bankalar, vb. gibi) en «sivri tepeleri»dir, hemen ardından da nazarî düşüncenin karşısına Rusya'da kapitalizm meselesinin çıkmasıdır. Halkçılar ispat etmeğe çalışmışlardır ki, bu sivri tepeler tesadüfen doğmuş şeylerdir, iktisadî rejimin tümüne bağlı değildir, temelsiz oldukları için de, güçsüz kuvvetsizdir. Bunu yaparken de, emeğin sermayeye kul köle olmasını, ticarî sermayeden «İngiliz şekli»ne geçmek için, birbirinden farklı ve çok uzun birtakım safhalardan geçtiğini unutarak haddinden fazla dar bir «kapitalizm» görüşü ile iş görmüşlerdir. İmdi, marksçılar şunu ispat etmek zorundadırlar. Bu sivri tepeler, Rusya'da uzun zamandanberi teşekkül etmiş olup, üretimin her dalında, **her yerde** emeğin sermayeye tâbi oluşunu doğuran ticarî iktisadın gelişmesinde attığı son adımdan başkası değildir.

Bay Struve'nin «Rus kapitalizmi bugüne değil,

(*) Rusça metinde lâtince olarak geçen bu deyim «kelimenin tam anlamıyla» demektir (çev.).

(***) Rusça metinde lâtince olarak geçen bu deyim «bu suretle, kendiliğinden» anlamına gelir (çev.).

geleceğe aittir» şeklindeki görüşü şu muhakemede bütün çıplaklığı ile görünmektedir : «Kanun tarafından onaylanıp kuvvetlendirilen bugünkü (ortak toprak tasarrufuna dayanan) tarım topluluğu var oldukça, bu temel üstünde» halkın refahile hiç ilgisi olmayan birtakım ilişkilerin geliştiği görülecektir. (Nasıl? Yalnız bu ilişkilerin «geliştiği görülecek ha? Bu ilişkiler halkçı edebiyat ortaya çıkarılaberi, yani 25 - 30 yıldanberi, bu edebiyat tarafından tasvir edilecek ve karşı çıkacak kadar gelişmedi mi? K.T.) Batı Avrupa'da küçük toprak tarımı iktisadî ile büyük kapitalist iktisadın bir arada yaşadıklarını gösteren birçok örnekler vardır. Bizim Polonya'da ve Güney Batı Rusya'da aynı mahiyette birtakım olgulara raslamaktayız. Denebilir ki, iflâs eden köylüler toprakları üstünde kaldıkça ve eşitleştirici kuvvetlerin köylü sınıfı içindeki etkisi farklılaştırma kuvvetlerinin etkisinden daha kudretli oldukça, Rusya'daki ortak toprak tasarrufuna dayanan ve aile başına olan toprak mülkiyeti bu tipe yaklaşmaktadır» (s. 280). Nasıl? Bu mülkiyet daha şimdiden bu **tipi** temsil edecek yerde, bu tipe yaklaşmaktan başka bir şey yapmıyor, öyle mi? «Tipi» tayin etmek için, rejimin ana iktisadî niteliklerini ele almak lâzımdır, hukukî şekillerini değil. Rus köyündeki iktisadî sistemin bu ana niteliklerini tahlil edersek, küçük toprak parçaları üstündeki köylü ailelerinin bağımsız iktisadını görürüz; bir de tam gelişme halinde olan bir ticarî iktisat görürüz, bu ticarî iktisat burada daha şimdiden egemen bir rol oynamaktadır. «Küçük toprak tarımı iktisadî» görüşünün özünü teşkil eden birçok nitelikler bunlar. Sonra, köylülerin tefeciye aynı şekilde borçlanma, Batı Avrupa istatistiklerinde görülen aynı malından mülkünden olma olaylarını gözlütürüz .Aradaki biricik fark, kapitalizmin tükemizde az gelişmesi yüzünden «eski rejim»in kalıntılarını daha tam bir şekilde muhafaza

eden hukuk sistemimizin (köylüler için haklarda eşitsizlik, toprak mülkiyeti şekilleri) özelliklerinden ileri gelmektedir. Zaten, bu özellikler de bizim köylü rejimimiz ile Batı Avrupa köylü rejiminin aynı **tipte** oldukları gerçeğini **hiçbir suretle** ortadan kaldırmaz.

Pazarlar nazariyesini ele alırken, Bay Struve, Bay V. V. ile Bay N. - on'un bir fasit daire içinde dönüp durduklarını söylüyor . Kapitalizmin gelişmesi için pazarın gelişmesi gereklidir: oysa, kapitalizm halkı mahvetmekte, iflâsa götürmektedir. Köylülerin mahvolmalarını kapitalizme yüklemeyip, «nüfusun artmasına» yüklemekle, Bay Struve bu fasit daireyi kendi malthusçu anlayışı ile acemice düzeltmektedir! Sözü geçen yazarların ettikleri hata büsbütün başkadır. Kapitalizm köylüleri mahvetmekle de kalmaz, bunları burjuvazi ve emekçi sınıfı diye birbirinden **farklı hale getirir**. Bu oluşum pazarı daraltmak şöyle dursun, aksine, pazarı yaratır. Ticarî iktisat köylülerin birbirinden farklılaşma yolundaki iki kutbunda gelişir; köylülerin emekçi gurubunu «hür ve serbest emeği» ni satmağa zorladığı gibi, bu iktisadın tekniğini mükemmelleştiren (makinalar, ziraat malzemesi, gübre, vb. Bak. V. V., **Köy iktisadında ilerleyici eğilimler**) burjuva kısmı üstünde de etki yapar, ihtiyaçları çoğaltır. Oluşumu bu kavrayış tarzı, sanayi kapitalizmi ile tarımsal kapitalizm arasında mevcut bağıllık hakkındaki Marxist görüşün temelini teşkil ettiği halde, belki de Bay V. V.'nin «pazar nazariyesi» ile hataya sürüklendiğinden, Bay Struve bu bağıllığı görmemezlikten geliyor. Bay V. V., Marx'a dayanır gibi yapıp, Rus okuyucusuna, gelişmiş bir kapitalist toplumda bir «ticaret eşyası fazlalığı» kaçınılmaz bir şeydir; iç pazar yetmediğinden bu fazlalığın sürüleceği bir dış pazar gereklidir, diye iddia eden bir görüş sunmuştur. «Bu görüş, diyor Bay Struve, artık - değer ne kapitalistlerin, ne de işçilerin tüketimi ile yerleşebi-

leceğini meydana çıkardığı ve üçüncü şahısların tüketimini gerekli kıldığı için doğrudur» (s. 251) (?) Bu düşünceyi kabul etmeğe hiç bir suretle imkân yoktur. Bay V. V.'nin «nazariyesi» (eğer buna nazariye demek caizse) ferdî tüketim ile verimli tüketimi üretim aletleri ile tüketim maddeleri arasındaki farkı düpedüz tanınamazlıktan gelmektedir. Bu fark bilinmedikçe, kapitalist toplumda sosyal sermayenin tümünün tekrar üretimi ne demektir, bunu anlamak imkânsızdır. Marx bunu **Kapital**'in II. kitabında (üçüncü kısım: «sosyal sermayenin tekrar üretimi ve tedavülü») bütün ayrıntılarıyla gösterdiği gibi, «sermayenin birikimi, artık - değeri sadece, ücret haline getirmekten ibarettir, yoksa, sabit sermaye (üretim araçları) artı ücret haline getirmek değildir» şeklindeki klâsik İktisat bilimsel tezini eleştirirken de (**Kapital**, Birinci kitap) iyice belirterek açıklamıştır. Bay V. V.'nin nazariyesi hakkındaki değerlendirmemizi kuvvetlendirmek için, Bay Struve tarafından gösterilen makalelerden iki parça almakla yetineceğiz.

«Pazarda üretim fazlalığı» adlı makalesinde, Bay V. V. diyor ki : «Her İşçi tükettiğinden (kendi tüketiminden) fazla üretim yapar, bütün bu fazlalıklar pek az sayıda insanın elinde toplanır bu fazlalıklara sahip olanlar kendileri tüketirler; bunun için de, bunları ya ülke içinde ya da memleket dışında çeşit çeşit zorunlu ya da lüks eşyalarla mübadele ederler; ama, ne kadar yeyip içseler, dans etseler, eğlenseler (aynen böyle söyleniyor!), bütün artık - değeri bir türlü tüketemezler» (**Otoçestvenniye Zapiski**, 1883, sayı 5, s. 14). Yazar, «konuyu daha iyi aydınlatmak için, kapitalistin yemekler, ziyafetler, yolcular, vb. gibi «belli başlı masraflarını» birer birer sayıyor. «Militarizm ve kapitalizm» adlı makalede, mesele daha da fazla belirtiliyor . «Sanayiin kapitalist teşkilâtında en zayıf nokta, patronların bütün gelirlerini tüketmek

imkânsızlığı içinde bulunmalarıdır» (**Ruskaya Misl**, 1889, sayı 9, s. 0). «Rothschild gelirlerinin bütün fazlasını tüketemez,; çünkü, bu... fazlalık öyle son derece muazzam bir tüketim maddeleri kitlesi teşkil eder ki, bütün heveslerini ötedenberi oldukça tatmin etmiş olan Rothschild gerçekten ne yapacağını şaşırır», vb.

Gördüğünüz gibi, bütün bu sözler, kapitalistin amacı artıkdeğeri biriktirmek değil, ferdi tüketimdir, gibi safça bir fikre dayanmaktadır. A. Smith'in ve Marx'tan önceki bütün iktisat bilminin öğrettiği gibi, sosyal ürün bu hata üzerine $s + a$ (değişen sermaye + artık - değer) olarak paylaşılacaktır. Marx'ın sonradan gösterdiği gibi, $s + i + a$ (sabit sermaye + üretim araçları + yalnız sonra ücretler ve artık - değer) olarak değil. Bu hatalar düzeltildiği anda, kapitalist bir toplumda üretim araçlarına (yani, sosyal ürünün ferdî tüketime değil, verimli tüketime giden sosyal ürün bu hata üzerinde $s + a$ (değişen sermaye tarafından tüketime) önemli ve her zaman artan bir görev düştüğü hesaba katıldığı anda, «nazariye» tamamiye yıkılır. Marx (**Kapital**'in) ikinci kitabında göstermiştir ki, kapitalist üretim dış pazar olmaksızın, zenginliğin gittikçe artan birikimi ile, Bay Struve'nin pek acemice araya sokuşturduğu «üçüncü şahısların» aracılığı olmadan da, pekâlâ tasavvur edilebilir. Bay Struve iç pazarın Rusya için birinci derecedeki önemine işaret edip, Bay V. V.'nin «kuvvetli bir köylü sınıfı»na dayanan «Rus kapitalizminin gelişme programı»nı sarstığı için, onun bu konuda yürüttüğü muhakeme insanı daha fazla hayrete düşürmektedir. Bugün köylerde ve ovalarda görülmekte olan bu «kuvvetli (yani burjuva) köylünün teşekkülü» oluşumu, sermayenin doğuşunu, üreticinin emekçi haline gelmesini ve **iç pazarın genişlemesini** bize açıkça göstermektedir. Meselâ, «mükemmel tarım araçlarının

yayılması», üretim araçlar sayesinde sermaye birikimi anlamını ifade etmektedir. Bu konuda, asıl önemli olan şey, birtakım «imkânlar»la uğraşacak yerde, Rus kapitalizmi için iç pazarın kurulmasında ifadesini bulan hakikî oluşumu ortaya koymaktır (*).

Bay Struve'nin kitabındaki nazari kısmın tahliline burada son verirken, yazarın belli başlı muhakeme tarzlarının genel bir nitelendirmesini, bir özetini yapmayı deneyebilir, ve baş tarafta ortaya atılan: «Bu kitapta marksçılık hesabına kaydedilebilen şey nedir?», «bu akidenin (marksçılığın) bu yazar tarafından reddedilen, tamamlanan ya da düzeltilen tezleri hangileridir, ve bundan doğan sonuç nedir?» gibi meselelerin çözümüne girişebiliriz.

Yazarın muhakeme tarzında daha başındanberi meydana çıkardığımız esaslı nitelik, dar olan objektifçiliğidir; bu objektifçilik, oluşumun kaçınılmaz ve zorunlu niteliğini göstermekle yetinir; bu oluşumun her somut aşamasında bu oluşuma has çatışmalı sınıf zıtlığını araştırmağa çalışmaz; oluşumu genellikle nitelendirir, özellikle çatışmalı sınıf zıtlıklarını nitelendirmez: Oysa, bu çatışmalı sınıf zıtlıkları arasındaki mücadele sözü geçen oluşumunun muhtevasını teşkil eder.

«Notlarını» yalnız «objektif» tarafla, fazla olarak, en genel tarafla sınırlamakta yazarın birtakım düşünceleri olduğunu gayet iyi tasavvur ediyoruz. En başta, halkçıların karşısına muhalif görüşlerin esaslarını çıkarmak arzusunda olan yazar yalnız **prensipleri** ortaya koyup, bunları geliştirmek ve somutlaştırmak işini ileride yapılacak kalem tartışmasına bırakıyor; sonra, Birinci Bölümde göstermeğe çalıştık ki, halkçılık ile marksçılık **arasındaki biricik farkı**, Rus kapi-

(*) Bu çok önemli ve karmaşık meseleyi ayrı bir makalede incelemek niyetindeyiz (20).

talizmini **tenkit edışteki nitelikte**, bu kapitalizmi farklı bir şekilde **izah etmekte** aramalıdır. Bundan, tabiî, şu sonuç çıkıyor . Marksçılar bazan genel «objektif» tezleri ifade etmekle yetiniyor, ve sadece (herkesçe bilinen olaylar hakkında) bizim görüşümüzü halkçıların görüşünden ayıran şey üstünde ısrar ediyorlar.

Ama, bize öyle geliyor ki, Bay Struve bu noktada pek fazla ileri gitmektedir. İzahlarının soyut niteliği çoğu zaman müphem (iki manaya çekilen) birtakım tezleri öne sürmeğe götürmüştür. Meseleyi ortaya koyuş tarzı, vatanın kaderi ve tutacağı yollar hakkında edebiyatımıza egemen olan o alışılmış tepeden bakan profesör edasile muhakemeler yürütmekten hiç te farklı değildir. Oysa, asıl, filân ya da falan yolu tutmuş, filân ya da falan sınıf üstünde muhakeme yürütmesi gerekirdi. Yazarın muhakemeleri somut hale geldikçe, marksçılığın **prensiplerini** soyut genel tezlerin üstünden bakarak izah etmek imkânsız hale geldikçe, Rus toplumunun filân ya da falan sınıfı hakkında, **Plusmachere**'in muhtelif şekilleri lie üreticilerin çıkarları arasındaki filân ya da falan ilişki hakkında da kesin ve açık birtakım izahlarda bulunmak (bizce) zorunlu hale gelmişti.

Onun için, meseleleri başka türlü ortaya koymanın zorunlu olduğunu göstermek, ve sınıf zıtlıkları nazariyesini büyük bir ısrarla uygulamak maksadile, yazarın tezlerini tamamlamak ve izah etmek, izahlarını adım adım izlemek bize hiç te yersiz bir hareket gibi görünmedi.

Bay Struve'nin marksçılığı — devlet, nüfus fazlalığı, iç pazar gibi meselelerde — tahrif etmesine gelince, evvelce bundan yeteri kadar söz ettik.

VI

Bay Struve'nin kitabında, halkçı nazariyenin ten-

kidi dışında halkçıların iktisadî siyaseti hakkında söylenmiş bazı şeyler de vardır. Her ne kadar yazar bu şeyleri şöyle geçerken söyleyivermiş ve geliştirmemişse de, herhangi bir yanlış anlamaya imkân bırakmamak düşüncesile, bunlar hakkında da birkaç söz söylemeliyiz.

Bu sözlerde liberal, yani burjuva siyasetin, halkçı siyasete nispetle, «rasyonel», «ilerleyici», «makul», vb. niteliği hakkında birtakım işaretler vardır (*).

Yazar, herhalde mevcut ilişkiler alanındaki iki siyaseti birbirile karşılaştırmak istemiş olacak. Bu anlamda da, pek haklı olarak «makul» siyasetin, kapitalizmi köstekliyen siyaset değil, geliştiren siyaset olduğuna işaret etmiştir. Bu siyaset, tabîî, burjuvaziye hizmet ederek, üreticiyi gittikçe daha tâbi hale getirdiği için makul değil (her türlü «dar kafalı»nın ya da «canbazlar»ın yapmağa çalıştıkları yoruma göre), belki, kapitalist ilişkileri arıtıp keskinleştirerek, asıl durumu değiştirebilecek olan kimsenin zihnini aydınlattığı ve elini kolunu çözdüğü için makuldur.

Bununla beraber, şunu da söyleyelim ki, tamamiye doğru olan bu tez Bay Struve tarafından ace-

(*) Bu işaretlerden bazı örnekler verelim: «Eğer, devlet... büyük toprak mülkiyetini değil de, küçük toprak mülkiyetini sağlamlaştırmak istiyorsa, bugünkü iktisadî şartlar içinde, bu hedefe ancak köylü sınıfı içinde yaşayabilecek unsurları destekliyerek, bu unsurlardan iktisaden kuvvetli bir köylü grubu yaratarak varabilir, yoksa, köylüler arasında hayalî bir eşitlik arıyarak değil» (s. 240). «Makul ve ilerleyici bir siyasetin yalnız böyle (yani: «ticarî üretime» ayak uydurmuş, iktisaden kuvvetli bir köylü sınıfı yaratmağa çalışan siyaset olduğunu söylemekten kendimi alamıyorum» (s. 281). «Fakir bir kapitalist memleket olan Rusya, zengin bir kapitalist memleket olmalıdır» (s. 250). «Kapitalizm okulunda okuyup, birçok şeyler öğrenmeliyiz» (s. 250).

mice ifade edilmiştir. Soyutlama düşkünlüğü yüzünden, yazar bu tezi öyle bir tarzda ifade etmiştir ki, bazan insanın . Bırakın, ölümler ölümleri kendileri gömsünler, diyeceği geliyor. Burjuvazimizin çıkarlarını, büyük ve güçlü sermayenin küçük sermayeyi ezmek ve ilkel, pederşahî işletme şekillerini yok etmek «ödev»ini ifade eden nazariye ve program icat etmeğe kendini tamamille vermiş insan Rusya'da tümen tümen.

Bir izahtan gerçek oluşumu ifade etmekle yetinmesini bekliyen, ve «makul», «rasyonel» ve ilerleyici bir siyasetin bütün şekilleri arkasında gizlenen sınıf zıtlıklarının aydınlığa kavuşturulmasını ısrarla istiyen marksçı «akide»nin haklı isteklerini yazar bu defa da yerine getirmiş olsaydı, düşüncesini bambaşka bir şekilde ifade eder, ve meseleyi büsbütün farklı bir şekilde ortaya koyardı. Rusya'da kapitalizmin gelişmesile ilgili olay verilerini, liberalizmin, yani burjuvazinin (1861) Büyük Islahatından sonra da her yerde mantar gibi biten nazariyeleri ve programları ile yan yana koyardı. Bu suretle, Rus örneğine dayanarak, sosyal fikirler ile iktisadî gelişme artışıdaki bağı, kitabının ilk bölümlerinde hatırlattığı ve Rus verilerinin ancak maddeci bir tahlil ile kesin olarak kurulabilen bağı göstermiş olurdu. Sonra, yine bu suretle, yayınlarında burjuva nazariyeleri — sanki bu nazariyeler güçlü bir sınıfın çıkarlarını temsil etmiyor-muş ta, birtakım muhakeme hatalarını ihtiva ediyor-muş gibi — mücadele eden halkçıların saflığını, güçlü bir sınıfa nasihat etmenin saçma olduğunu, bu sınıfı ancak başka sınıfın ezici kuvvetile «ikna etme»nin mümkün olabileceğini yine bu suretle göstermiş olurdu. Daha sonra da, bizde «ödev»i ve «ilerleme»yi gerçekten tayin eden sınıfın hangisi olduğunu, ve «seçilecek yol» üstünde dil döken halkçıların ne kadar gülünç olduklarını yine bu suretle göstermiş olurdu.

Bay Struve'nin bu acemice ifadelerinin (Bay Yanjul gibi) burjuva iktisatçılara, (Bay Golovin gibi) toprak köleliği fikir sözcülerine eserinin ötesinden berisinden alınmış somut birtakım cümlelere dört elle sarılmaları imkânını verdiği düşüncesiyle kurnazca bir sevinç duyan halkçı Baylar bu ifadeleri hemen kapmaktan sonsuz bir zevk duymuşlardır. Bay Struve'nin izahlarında, hasımlarının eline kendisi aleyhinde kullanılacak silâhları veren yetersizliklerin nelerden ibaret olduğunu gördük.

Halkçılığı sadece vatanın tutacağı yolları yanlış olarak gösteren bir nazariye olarak tenkit etmek teşebbüsleri (*), yazarı, halkçılığın «iktisadî siyaseti» hakkında yaptığı değerlendirmeyi belirsiz bir şekilde ifade etmeğe götürmüştür. Bu değerlendirmede bu siyasetin yalnız yarısının değil, toptan hepsinin inkâr edildiği anlaşılabilir. Onun için, bu nokta üstünde durmalıyız.

«Vatan için başka yollar»ın mümkün olduğu hakkındaki felsefî düşünceler halkçılığın sadece dış şeklidir. Halkçılığın muhtevası ise, Rus küçük üreticisinin Rus küçük burjuvasının çıkarlarını ve görüşünü temsil etmektedir. Onun için, halkçı, nazariye konusunda, bir yüzünü geçmişe, öteki yüzünü geleceğe dönmüş bir Yanus (21) tur. Tıpkı kendi küçük iktisadını sağlamlaştırmakla kaygılanan ama, iktisadî rejimin tümünü ve bu rejimi idare eden sınıfı hiç bilmiyen, hiç bilmek te istemiyen küçük üreticinin hayatta bir yüzünü geçmişe, öteki yüzünü geleceğe dönmüş bir Yanus olması gibi, ve kendisini mahveden kapitalizme düşman kesilmesi gibi.

Görülüyor ki, bütün halkçı programı, hiç bir ayırım yapmadan, toptan reddetmek tamamile yanlıştır.

(*) Bay Struve halkçılığın dayandığı iktisadî temeli gösteriyor (n. 166-167), ama işaret ettiği şeyler yeterli değildir.

Halkçılığın gerici tarafı ile ilerici tarafını birbirinden kesin olarak ayırmak lâzımdır. Köylüyü toprağa bağlayan ve toprak parçalarının başkasına devir edilme-mesi, vb. gibi eski üretim biçimlerine bağlı kalan bir-takım tedbirleri salık verdiği için (**), para iktisadının gelişmesini kösteklemek istediği ve kısmî birtakım düzeltmeleri beklemeyip te, «kibar toplumdans» ve bürokrasi temsilcileri tarafından yapılmış bir eylem-den bir yol değıştirme beklediği için (bir örnek; Bay Yujakof **Ruskoye Bogastsvo** derginin 1894 yılına ait 7. sayısında bir Zemski naçalniki'nin toprakları or-tak olarak sürme hakkındaki tasarısına dair bir ma-kale yazmış ve bu tasarıların düzeltilmesi için uğraş-mıştır) gerici-dir. Halkçılığın programındaki bu nokta-larla, elbette ki, azimle mücadele etmek lâzımdır. Ama, bu programın idarî muhtariyetle, halkın geniş ölçüde eğitimle, ucuz krediler, teknik mükemmellik-ler, sürüm pazarlarının iyi bir teşkilâtlandırılması, vb., vb., sayesinde «halk iktisadını yükseltmek»le ilgili başka noktaları da vardır. Halk yararına olan bu tür-lü tedbirlerin ilerleyici olduğunu Bay Struve'nin ken-disi de gayet iyi bilir. Bu tedbirler Rusya'nın kapitalist yoldaki iktisadî gelişmesini kösteklemek şöyle dursun, aksine, bu gelişmeyi, iç pazarın kurulmasını, tekniğin ilerlemesini, emekçinin durumunu iyileştirip ihtiyaç-larının seviyesini yükselterek, tekniğin ve makinalı sanayi-in ilerlemesini hızlandıracak, emekçinin düşün-cesinin ve bağımsız eyleminin gelişmesini kolaylaştı-racak ve hızlandıracaktır.

Burada sorulabilecek bir tek sual şudur: Hiç şüp-hesiz pek temenni edilen tedbirleri en iyi, en doğru

(**) Bay Struve, pek haklı olarak, diyor ki: Bu tedbirlerin «üc-retli emekçilerin toprağa kuvvetle bağlı kalmalarını hayal eden bazı Rus ve Avrupa toprak sahiplerinin hararetli arzu-suna cevap vermek» ten başka bir işe yaramıyacaktır.

şekilde telkin edenler kimlerdir, halkçılar mı, yoksa, A. Skvortsof soyundan siyasî yazarlar mı? Teknik ilerleme lehinde gayret sarfeden ve Bay Struve'nin sevgisini kazanan hangisidir? Bence marksçı görüşe göre, bu konuda halkçının üstün tutulacağına hiç şüphe yok. Skvortsof'lar tarafından salık verilen tedbirler bütün küçük üreticiler sınıfının, küçük burjuvazinin çıkarları ile ilgilidir; **Moskovskiye Viyedemosti** dergisinin programı ise, büyük burjuvazinin çıkarıdır. Bu tedbirler herkese (*) uygulanmak üzere tasarlanmamış, yalnız resmî makamların dikkatini çekmek şerefine nail olmuş sayıca az olan seçkinler için düşünülmüştür. Özetle, bu tedbirler insanı hayrette bırakacak kadar sert ve haşindir; çünkü, polisin köylü iktisadına burnunu sokmasına yol açmaktadır. Tümü ile ele alınınca, bu tedbirler «köy iktisadında üretimin ilerlemesi» ne hiç bir imkân vermemekte, bu ilerlemeye hiç bir teminat getirmemektedir.

Halkçılar küçük üreticilerin çıkarlarını bu konuda son derece iyi anlamakta ve temsil etmektedirler. Şu halde, marksçılar, halkçıların programlarında gerici olarak ne varsa hepsini attıktan sonra, yalnız bu programın demokrat yüzlerini selâmlamakla kalmamalı, bunları daha derinleştirip kesinleştirerek ileri doğru geliştirmelidirler. Bu ıslahatlar Rusya'da iyice canlandıkça, emekçi kitlelerin yaşama seviyesini yükselttikçe, Rus hayatının (daha şimdiden) büyük olan ana zıtlığı da iyice belirecek ve aydın hale gelecektir. Marksçılar, Bay V. V.'nin dediği gibi, «demokrat akımın telini kesmek» şöyle dursun, aksine, bu akımın geliştiğini ve kuvvetlendiğini görmek isterler; bu akımı hayata yaklaştırmak ve «kibar toplum»un ve

(*) Yani, söylemeğe hacet yok, teknik ilerlemeden yararlanabilecek olanların hepsine.

«aydınlar»ın ellerinden düşen bu «teli» yerden kaldırmak isterler (*).

«Teli» elden bırakmamak değil, aksine, bu teli sağlamlaştırmak gereği şu ya da bu «marksçılar»ın fikrî tutumlarından doğmuş gelip geçici bir sonuç değildir. Bu gerek, marksçıların hizmet ettikleri sınıfın durum ve çıkarları tarafından zorunlu olarak emredilmiştir, yine bu marksçıların «akideleri»nin temel gerekleriyle zorunlu ve kesin olarak emredilmiştir. Burada niçin bu tezin birinci kısmının tahlili üstünde, «durum» un ve «çıklarlar»ın niteliği üstünde duramıyorum, bunun sebeplerini anlamak zor değildir; zaten, olaylar her şeyi bütün açıklığı ile anlatmaktadır. Ben burada bu tezin yalnız ikinci kısmını, asıl marksçı akidenin «kopan telle» ilgili meseleler hakkındaki görüşünü inceliyeceğim.

Marksçılar bu meseleleri ortaya konulduğundan, halkçı Bayların ortaya koyduklarından başka bir şekilde ortaya koymalıdır. Halkçılar işleri «modern ilmin», «çağdaş ahlâkî fikirlerin» görüşünden hareket ederek ele alırlar. Onlara bakarsanız, üretim ilişkilerinin kendisinde bu türlü ıslahatların gerçekleşmesine karşı gelen derin sebepler hiç mevcut değildir; bu ıslahatlar karşısında biricik engel, duyguların kabalı-

- (*) Bay V. V., **Nedelya** dergisinin 1894 yılına ait 47. sayısında şöyle yazıyor: «Tarihimizin (1861) ıslahatından sonraki devresinde, sosyal ilişkiler, siyasî mücadeleler devresindeki eylemli demokratlıkları ve sonraki sosyal ahlâksızlıkları gibi bazı niteliklerle, Batı Avrupa'nın ilişkilerine yaklaşmaktadır». Bu «ahlâksızlığın» bir tesadüf eseri olmadığını, belki, «kibar toplumun» temsilcilerini sağlayan, çağdaş ilişkilerin bu kibar topluma birtakım mahzurlar sunması yanında oldukça önemli kazançlar da getiren sınıfın durum ve çıkarlarından doğmuş kaçınılmaz bir sonuç olduğunu Birinci Bölümde göstermeğe çalışmıştık.

ği, «akıl zayıf ışığı», vb. dir; Rusya bir **tabula rasa'** dır, bu düz alanda doğru yollar çizivermekle iş bitmiş olur. **Mesele böyle ortaya konmakla**, meseleye bir «arılık, saflık» verilmek istendiği meydandadır; ama, Bay V.V.'nin övündüğü bu arılık, gerçekte, safça beslenen hulyaların «arılığından» başka bir şey değildir, halkçıların muhakemelerini çalışma odalarındaki konuşmaları beslemeğe mahsus hale getiren de yine bu arılıktır.

Marksçılar bu meseleleri mutlaka bambaşka bir şekilde ortaya koymalıdır (*). Sosyal olguların köklerini üretim ilişkilerinde aramak, bunları iyice belli sınıf çıkarlarına indirgemek zorunda olduklarından, filân ya da falan sosyal unsurlarla ya da sınıflarla karşılaşan filân ya da falan sosyal unsurların «dilekleri» olan aynı **desiderata'**ları ifade etmelidirler. Meseleyi bu tarzda ortaya koymak, bu marksçıların «nazariyelerini» sınıflar **üstüne** çıkan skolastik düşünceler uğrunda, «Parlak bir başarı» (**) vaad eden birtakım tasarılar ve raporlar uğrunda kullanmak imkânlarını tamamile ortadan kaldıracaktır. Bu, tabii ki, bu görüş farkının dolaylı bir üstünlüğüdür, oysa, **çağdaş** halkçılığın fırsat düşkünlüğü batağına dalarken nasıl dik bir yokuştan yuvarlandığı düşünülürse, oldukça önemli bir üstünlüktür. Ama, dolaylı üstünlük, henüz her şey demek değildir. Aynı meseleler, sınıf zıtlığı nazariyesinden hareket ederek ortaya konursa, (bunun için, tabii ki, Rus tarihinin ve gerçeğinin «olaylarını tekrar gözden geçirmek» gerekecektir), bu suretle elde edilen cevaplar filân ya da falan sınıfla-

(*) Nazariyeerine büyük bir ciddilikle sarılırlarsa, Bay Struve' nin izahlarındaki yetersizliğin asıl bu nazariyeye kuvvetle bağlanmamasından ileri geldiği gerçeği üstünde çok ısrar ettik.

(**) Bu terim Bay Yujakof'undur.

rın hayatî çıkarlarını ifade edecek ve asıl söz konusu sınıflar ve yalnız bu sınıflar tarafından pratik olarak kullanılacaktır (*). Bir marksçının pek güzel söylediği gibi, bu cevaplar, «aydının dar çalışma odası»ndan kurtulmağa çalışıp, en ileri ve en acı şekliyle üretim ilişkilerine doğrudan doğruya katılanlara doğru, «telin kopması»ndan en çok acı duyanlara ve «ideale» yokluğundan ıstırap duydukları için «ideale muhtaç» olanlara doğru gidecektir. Meseleyi bu tarzda ortaya koymak, vergiler, memleket içi pasaportlar, göçler, kanton idareleri, vb. gibi bütün o eski meselelere, «kibar toplumumuzun» çok inceleyip tartıştığı, tekrar tekrar gözden geçirdiği, durmadan gevelediği, şimdi de tamamiye bıkmaya başladığı meselelere yeni bir hayat getirecektir.

Demek oluyor ki, meseleyi hangi tarafından ele alırsak alalım, — ister Rusya'da mevcut iktisadî ilişkiler sisteminin muhtevasını ve bu sistemin tarihî sürecindeki ve emekçilerin çıkarları ile ilişkileri içindeki muhtelif şekillerini tahlil edelim, isterse «telin kopması» ve bu «kopmanın» nedenleri ilgili meseleyi tahlil edelim, — her iki halde de aynı sonuca varıyoruz ki, o da, devrimizin «hayattan silip çıkarılan emeğe» yüklediği tarihî görevin engin kapsamını ve bu sınıf tarafından canlandırılan fikrin evrensel önemini iyice belirten sonuçtur.

(*) Bu kullanuna için, elbette ki, geniş bir hazırlık çalışması, mahiyeti gereği kestirilemiyen bir çalışma ister. O güne kadar az ya da çok uzun bir zaman geçebilir. Bu süre içinde biz gayet açık olarak söyleyeceğiz ki, halkçı Bayların «tatlı dili iyimserliği» nin aksine, Vatan için en iyi yolları sağlayabilecek kuvvet henüz oktur; halkçı Baylar, bu kuvvetlerin var olduğunu iddia edeceklerine, «tuttukları yanlış yolda yürümekten vazgeçerlerse» daha iyi ederler.

N O T L A R

V. İ. Lenin'in **Halkçılığın İktisadî Muhtevası ve Bay Struve'nin Kitabında Yapılan Tenkidi** (Marksçılığın burjuva edebiyatı üstündeki etkisi) adlı kitabı **Bay Struve'nin** «Rusya'nın iktisadî gelişmesi hakkında tenkitçi notlar, Sen - Petersburg. 1894». **Eseri münasebetile** 1894 yılı sonlarile 1895 yılı başlarında yazılmış, ve ilk defa K. Tulin imzasile «**İktisadî gelişmemizi nitelendirmekte kullanılacak vesikalar**, Sen - Petersburg. 1895». adlı külliyatta yayımlanmıştır. V. İ. Lenin, **Eserler**, C. I, Paris - Moskova. 1958, s. 361 - 547'de de vardır.

Piotr Struve (1870 - 1944). — Burjuva iktisatçısı ve siyasî yazarı olan Struve önce marksçı, sonra kânun ve nizam dairesinde marksçı, daha sonra da kişi hâkimiyetine dayanan çarlık rejimi taraftarı olmuştur .

1. **Truck - system.** — İşçi ücretlerini fabrikalara ait fabrika mağazalarından getirilmiş ticaret eşyalarile (gıda maddeleri, vb.) ödeme sistemi. Patronlar işçileri ücret yerine, pahalı satılan kötü kalitedeki istihlâk maddelerini bu mağazalardan almağa zorla-

maktadırlar. İşçileri bir kat daha sömürmek imkânını veren bu sistem Rusya'daki zanaatçı sanayi bölgelerinde pek yaygındı.

2. **Viest** (Havadis). — 1867 - 1870 yılları arasında yayımlanan toprak köleliği taraftarı gerici gazete.

3. **Kalbin diktatörlüğü**. — Çarın yüksek memuru Coris Melikof'un liberallere geçici olarak taviz verme siyasetine alay olsun diye bu ad takılmıştı. Melikof 1880 de önce «fesatçı zihniyete karşı mücadele yüksek idarî komisyonu» başkanı, sonra da İçişleri bakanı olmuştu. Melikof tarafından güdülen siyasetin amacı liberal burjuvaziyi çarlık tarafına çekmek ve memlekette yükselen inkılâpçı hareketin etkisile bu burjuvazi içinde belirmiş olan muhalif eğilimlere son vermektir.

4. Gleb Uспенksi (1843 - 1902) nin eserlerine, özellikle, şu hikâyeye kitaplarına bakınız : **Köy jurnalinden sayfalar, Çek karnesi, Yolculuk mektupları, Kopmamış münasebetler, Canlı rakamlar**.

5. Bay Coupon. — Bu mecazlı ifade 1880 ve 1890 yıllarında **Sermaye**'yi ve **sermaye sahiplerini** ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bu ifade ilk defa gerçekçi Rus yazarı Gleb Uспенski tarafından **Büyük günahlar** adlı hikâyeler kitabında ortaya atılmıştır. (Bu hikâyeler ilk defa 1888 yılında **Ruskaya Misl** «Rus düşüncesi» dergisinde yayımlanmıştır).

6. **Prusya Regierungstrat'ı** (Devlet Şûrası üyesi). — Alman iktisatçısı baron A. Haxthausen'e ima ediliyor. Bu iktisatçı 1840 yıllarında Rusya'yı ziyaret etmiş, **Rusya'daki halk hayatının iç münasebetleri ve özellikle ziraat kurumları hakkında inceleme** adlı eserinde bir Rus köylü cemaatını bütün ayrıntılarıyla incelemiştir. Engels'in ifadesine göre, Haxthausen «Rusya'daki ortak toprak mülkiyetini keşfetmiş», aynı zamanda da, Rusya'da «işçi sınıfı derdi» bulunmayışını

bu memleketin Batı Avrupa'ya nispetle üstün olduğunu bir alâmeti sayarak, Çar Nikola I. Rusya'sını övmüştü.

7. Sansür yüzünden, Lenin «Emeğin kurtuluşu» gurubu tarafından evvelce yayımlanan marksçı eserleri açıkça anamazdı. Bu sebeple okuyucuya V. V.'nin (Vorontsof'un) **Nazarî iktisat denemeleri** (Sen - Petersburg. 1895) adlı eserini salık vermektedir. Bu eserin 257 - 258. sayfalarında Plehanof'un **Sosyal - demokrat** dergisinin Ağustos 1890 tarihli 2. fasikülünde yayımlanan **İç durumun gözden geçirilmesi** adlı makalesinden alınmış bir parça vardır.

8. **Mirtof.** — 1870 yıllarındaki halkçılığın fikir sözcülerinden biri olup, **Zemlia i Volya** (Toprak ve Hürriyet) adlı gizli derneğin, daha sonra da **Narodnaya Volya** (Halkın iradesi) partisinin üyesi olan Pi-yotr Lavrof (1823 - 1900) un takma adıdır. 1870 yıllarında «halka gitmeyi» salık vermiş ve sosyolojide fikirci (idealist) «sübjektifçi okulu» kurmuştur.

9. **Naucrarie** (Yunanca : naukraria). — Eski Yuanistan'da Atina'nın idarî taksimatı. Eski Attika kıtası kabileleri İsa'dan önce VIII. yüzyılda 12 naucrarie'ya ayrılmıştı. Bu naucrarie'lar gemici toplamakta, gemi yapmak ve donatmakta temeli teşkil ediyordu; her birinin **naucrarie** başkanlığında kurulmuş birer meclisi vardı. Yeni idarî taksimatta idarî çevrelerin teşekkülünden sonra ortadan kalkmıştır.

10. **Leibcompagnon'lar.** — Preobrajenski muhafız alayı humbarcılar bölüğüne 1741'de (Çariçe) Elizabet Petrovna'yı tahta çıkardıkları için bu çariçe tarafından verilmiş şerefli ad. Çariçe bu bölük mensuplarına birçok malikâneler, türlü ihsanlar ve imtiyazlar dağıtmıştı. Bu lakap ilk önce Saltikof-Şcedrin tarafından, **Poşehonye hikâyeleri** adlı eserinde ortaya atılmıştır.

11. Karl Marx, **Gotha Programının Tenkidi**, ds.

Karl Marx ve Friedrich Engels, **Götha ve Erfurt programlarının eleştirisi**, M. Kabagil çev., Sol Yayınları. Ankara. 1969, s. 23 - 50.

12. Karl Marx, **Louis Bonaperte'in Hükûmet Darbesi**, Ahmet Acar çev., İzlem Yayınevi. İstanbul. 1967, s. 53.

13. Bak. Karl Marx, **Kapital**, Mehmet Selik çev., Sol Yayınları. Birinci cilt, Beşinci Kitap, Ankara. 1967, s. 39 - 40.

14. Bak. Karl Marx, **Kapital**, Mehmet Selik çev., Sol Yayınları. Birinci cilt, Beşinci Kitap, Ankara. 1967, s. 200 - 206.

15. Bak. Karl Marx, **Kapital**, Mehmet Selik çev., Sol Yayınları. Birinci cilt, Beşinci Kitap, Ankara. 1967, s. 55 - 56.

16. Bak. Karl Marx, **Kapital**, Mehmet Selik çev., Sol Yayınları. Birinci cilt, Beşinci Kitap, Ankara. 1967, s. 206, not 168-1.

17. Bak. Karl Marx, **Kapital**, Mehmet Selik çev., Sol Yayınları. Birinci cilt, Beşinci Kitap, Ankara. 1967, s. 196 - 198.

18. Lenin burada Karl Marx'ın **Kapital'ine** dayanmaktadır (almanca baskı. 1894, c. III). Bak. Karl Marx, **Le Capital**, Kitap III, cilt III, Paris. Editions Sociales.

19. Lenin bu meseleyi **Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi** adlı eserinde (1899) bütün ayrıntılarıyla incelemiştir.

20. **Yanus**. — Roma mitolojisine göre, Yanus (Janus) en eski tanrılardan bir olup, iki yüzü vardır. Bunlardan biri öne, biri arkaya bakar. Bu tanrının hâkimiyet devri Roma'nın Altın çağına tekabül eder. İnsanlara gemi yapmasını, para basmasını, toprağı işlemesini o öğretmiştir. Yanus'un iki yüzü bir ev kapısının iki kanadını hatırlatmaktadır.

15 lira